МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова

праця на правах рукопису

ЛИПКАНЬ АНДРІЙ ЮРІЙОВИЧ

УДК 338.2(477):355.01

ДИСЕРТАЦІЯ

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ДЕСТРУКТИВНОГО ВПЛИВУ ВОЄННОГО СТАНУ

05 – Соціальні та поведінкові науки

051 – Економіка

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____А. Ю. Липкань

Науковий керівник –

Мартиненко Валентина Віталіївна,

доктор економічних наук, професор

Ірпінь – 2026

АНОТАЦІЯ

Липкань А. Ю. Економічна безпека України в умовах деструктивного впливу воєнного стану. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 – Економіка. – Державний податковий університет. – Ірпінь, 2026.

Дисертацію присвячено поглибленню теоретико-методичних засад і розробці практичних рекомендацій щодо забезпечення та зміцнення економічної безпеки України в умовах деструктивного впливу воєнного стану. В контексті опрацювання даної проблематики проведено дослідження концептуальних основ економічної безпеки держави в кризових умовах, здійснено комплексний аналіз макросередовища та специфіки впливу вимушеної мілітаризації на національну економіку, побудовано економетричні моделі залежності економічного зростання від ключових загроз, а також розроблено стратегічні імперативи та сценарії повоєнного відновлення.

Досліджуючи теоретико-методичні аспекти забезпечення економічної безпеки держави, в роботі здійснено ретроспективний аналіз еволюції даного поняття. Сформовано авторське бачення сутності економічної безпеки в умовах воєнного стану не як статичного стану захищеності, а як динамічної спроможності національної економіки до резистентності, адаптації та збереження інституційної цілісності під тиском екзистенційних загроз. Систематизовано та класифіковано загрози економічній безпеці з виокремленням специфічних деструктивних чинників воєнного часу, зокрема прямих фізичних руйнувань, логістичної блокади, демографічної кризи та фіскального розриву. Удосконалено методологічні підходи до діагностики стану економічної безпеки, обґрунтувавши необхідність переходу від індикативного підходу мирного часу до комплексного оцінювання, що враховує структурні деформації та нелінійні зв’язки між вимушеною мілітаризацією та економічним розвитком.

Здійснено ґрунтовний аналіз ролі макросередовища у забезпеченні економічної безпеки України в умовах воєнного стану. Проведено ретроспективну оцінку та періодизацію динаміки економічної безпеки, що дозволило ідентифікувати чотири ключові етапи розвитку національної економіки, серед яких поточний воєнний період характеризується найвищим рівнем макроекономічної ентропії. Досліджено специфіку впливу вимушеної мілітаризації на економіку та емпірично підтверджено дію ефекту «перевернутої U-подібної кривої», згідно з яким помірні військові витрати можуть стимулювати розвиток, проте їх надмірне зростання (гіпермілітаризація) в умовах затяжного воєнного стану стає дестимулюючим фактором через ефект витіснення інвестицій.

За допомогою інструментарію багатофакторного регресійного моделювання виявлено та кількісно оцінено вплив ключових макроекономічних загроз на динаміку ВВП. Побудована економетрична модель довела, що найбільш деструктивний вплив на економічне зростання в умовах воєнного стану чинять бюджетний дефіцит, інфляція та розбалансованість платіжного балансу. Статистично підтверджено, що структурний шок війни сам по собі знижує потенціал економічного зростання, а схильність населення до заощаджень виступає єдиним вагомим внутрішнім драйвером підтримки економічної активності. Виявлено парадоксальний характер впливу деяких індикаторів, зокрема вимушене «покращення» сальдо платіжного балансу внаслідок падіння критичного імпорту, що сигналізує про рецесію.

Розроблено та обґрунтовано удосконалену методику інтегрального оцінювання рівня економічної безпеки України, адаптовану до реалій воєнного часу. Запропоновано алгоритм, що передбачає систематизацію 15 індикаторів загроз у три функціональні компоненти: Субіндекс безпеки людини (характеризує соціально-трудову сферу та доходи), Субіндекс фіскально-монетарної безпеки (відображає фінансову стійкість держави) та Субіндекс структурно-інституційної безпеки (оцінює якісні параметри економіки). Впроваджено авторський підхід до розрахунку вагових коефіцієнтів індикаторів

на основі їх кореляційного зв’язку з динамікою реального ВВП, що дозволило об’єктивізувати оцінку та надати пріоритет найбільш значущим загрозам.

На основі розрахованого інтегрального індексу та сценарного прогнозування визначено стратегічні імперативи зміцнення економічної безпеки України. Сформовано три сценарії розвитку подій (песимістичний, базовий, оптимістичний), які базуються на припущеннях щодо тривалості бойових дій та обсягів міжнародної допомоги. Обґрунтовано, що ключовим завданням фіскальної політики є перехід від емісійного фінансування дефіциту до залучення грантової підтримки та внутрішніх неінфляційних запозичень. Запропоновано стратегію управління зовнішньою стійкістю, яка передбачає реструктуризацію зовнішнього боргу та залучення прямих іноземних інвестицій для покриття дефіциту платіжного балансу.

Визначено пріоритети державної політики у безпековій сфері, спрямовані на збереження людського капіталу, адаптацію ринку праці та стимулювання заощаджень населення через забезпечення позитивних реальних ставок за депозитами. Доведено безальтернативність євроінтеграційного вектору як головного зовнішнього стимулятора реформ та гаранта довгострокової економічної безпеки. Запропоновано комплекс заходів щодо інституційного зміцнення, детінізації економіки через стимули та цифровізацію, а також оптимізації структури оборонних видатків для забезпечення балансу між фронтом і тилом. Реалізація запропонованих стратегічних імперативів дозволить підвищити резистентність національної економіки до безпекових шоків та створити надійний фундамент для повоєнного відновлювального зростання.

Ключові слова: боргова безпека; військова агресія; енергетична безпека; забезпечення економічної безпеки; інноваційний потенціал; інноваційно-інвестиційний розвиток; інтегральний індекс економічної безпеки; макроекономічна нестабільність; міжнародна співпраця; національна безпека; повоєнна відбудова економіки; стратегія розвитку; управління боргом; фінансова безпека; фінансова система; фінансова стійкість.

ANNOTATION

Lypkan A. Yu. Economic Security of Ukraine Under the Destructive Influence of Martial Law. – Qualifying scientific work on the rights of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy, Specialty 051 – Economics. – State Tax University. – Irpin, 2026.

The dissertation is devoted to deepening the theoretical and methodological foundations and developing practical recommendations for ensuring and strengthening the economic security of Ukraine under the destructive impact of martial law. In the context of addressing this issue, a study of the conceptual frameworks of state economic security under crisis conditions was conducted; a comprehensive analysis of the macro-environment and the specific impact of forced militarization on the national economy was carried out; econometric models of the dependence of economic growth on key threats were constructed; and strategic imperatives and scenarios for post-war recovery were developed.

Investigating the theoretical and methodological aspects of ensuring state economic security, the study performs a retrospective analysis of the evolution of this concept. The author's perspective on the essence of economic security under martial law is formulated not as a static state of protection, but as a dynamic capacity of the national economy for resistance, adaptation, and the preservation of institutional integrity under the pressure of existential threats. Threats to economic security are systematized and classified, highlighting specific destructive factors of wartime, including direct physical destruction, logistical blockade, demographic crisis, and the fiscal gap. Methodological approaches to diagnosing the state of economic security have been improved by justifying the necessity of transitioning from a peacetime indicative approach to a comprehensive assessment that accounts for structural deformations and non-linear relationships between forced militarization and economic development.

A thorough analysis of the role of the macro-environment in ensuring the economic security of Ukraine under martial law was carried out. A retrospective

assessment and periodization of the dynamics of economic security were conducted, allowing the identification of four key stages of national economic development, among which the current war period is characterized by the highest level of macroeconomic entropy. The specifics of the impact of forced militarization on the economy were investigated, and the effect of the “inverted U-shaped curve” was empirically confirmed, according to which moderate military expenditures can stimulate development, but their excessive growth (hypermilitarization) under prolonged martial law becomes a disincentive factor due to the crowding-out effect on investments.

Using the tools of multivariate regression modeling, the impact of key macroeconomic threats on GDP dynamics was identified and quantified. The constructed econometric model proved that under martial law, the most destructive impact on economic growth is exerted by the budget deficit, inflation, and the balance of payments. It is statistically confirmed that the structural shock of the war itself reduces the potential for economic growth, while the population’s propensity to save acts as the only significant internal driver supporting economic activity. The paradoxical nature of the impact of certain indicators was revealed, in particular, the forced “improvement” of the balance of payments due to a drop in critical imports, which signals a recession.

An improved methodology for the integral assessment of the level of economic security of Ukraine, adapted to the realities of wartime, has been developed and substantiated. An algorithm is proposed that involves the systematization of 15 threat indicators into three functional components: the Human Security Sub-index (characterizing the socio-occupational sphere and income), the Fiscal and Monetary Security Sub-index (reflecting the financial stability of the state), and the Structural and Institutional Security Sub-index (evaluating the qualitative parameters of the economy). The author’s approach to calculating the weight coefficients of indicators based on their correlation with the dynamics of real GDP was introduced, which allowed for an objective assessment and prioritization of the most significant threats.

Based on the calculated integral index and scenario forecasting, strategic imperatives for strengthening the economic security of Ukraine have been determined. Three scenarios of developments (pessimistic, baseline, optimistic) have been formed based on assumptions regarding the duration of hostilities and the volume of international assistance. It is substantiated that the key task of fiscal policy is the transition from emission-based (monetary) deficit financing to attracting grant support and internal non-inflationary borrowing. A strategy for managing external sustainability is proposed, which involves the restructuring of external debt and the attraction of foreign direct investment to cover the balance of payments deficit.

The priorities of state policy in the security sphere aimed at preserving human capital, adapting the labor market, and stimulating population savings by ensuring positive real deposit rates have been identified. The lack of an alternative to the European integration vector as the main external driver of reforms and the guarantor of long-term economic security has been proven. A set of measures for institutional strengthening, de-shadowing of the economy through incentives and digitalization, as well as optimizing the structure of defense expenditures to ensure a balance between the front line and the rear, has been proposed. The implementation of the suggested strategic imperatives will increase the resilience of the national economy to security shocks and create a reliable foundation for post-war restorative growth.

Key words: debt security; military aggression; energy security; ensuring economic security; innovative potential; innovative and investment development; integral index of economic security; macroeconomic instability; international cooperation; national security; post-war economic reconstruction; development strategy; debt management; financial security; financial system; financial sustainability.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації у наукових фахових виданнях України, в яких опубліковані наукові результати дисертації:

1. Martynenko V., Lypkan A. Systematization of approaches to state economic security using bibliometric methods. *Technology Audit and Production Reserves*. 2025. Vol. 6. No. 4(86). P. 62–73. DOI: https://doi.org/10.15587/2706-5448.2025.347673 (*категорія А, Scopus*)
2. Липкань А. Ю. Загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2023. Вип. 3(92). С. 45–59. DOI: https://doi.org/10.32782/2520-2200/2023-3-7 (*категорія Б*)
3. Липкань А. Ю. Статистична оцінка макроекономічних загроз економічній безпеці України в умовах російсько-української війни. *Збірник наукових праць Державного податкового університету*. 2024. № 1. С. 42–47. DOI: https://doi.org/10.32782/2617-5940.1.2024.6 (*категорія Б*)
4. Липкань А. Ю. Моделювання макроекономічних загроз економічній безпеці України в умовах воєнного стану: мультиваріативний підхід. *Соціальний розвиток: економіко-правові проблеми*. 2025. № 4. С. 108–117. DOI: https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.4.14 (*категорія Б*)

Розділ у науковій колективній монографії:

5. Мартиненко В. В., Липкань А. Ю. Макрофінансування як форма міжнародної фінансової допомоги в контексті забезпечення фінансової безпеки. *Фінансова безпека України у світлі формування боргових механізмів* : монографія / за наук. ред. д-ра екон. наук, професора С. В. Онишко. Ірпінь : Державний податковий університет України, 2025. С. 40–85. DOI: https://doi.org/10.33244/978-966-337-781-0-40-85

Наукові праці, які засвідчують апробацію результатів дисертації:

6. Липкань А. Ю. Безпекові аспекти державного фінансування національної економіки України в умовах російсько-української війни. *Дослідження фінансових інституцій та інструментів розвитку держави, територій та суб'єктів господарювання: теоретичні, методологічні та практичні аспекти* : збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної

конференції 03 листопада 2023 року м. Одеса ; ОНУ імені І. І. Мечникова. Одеса : Бондаренко М.О., 2023. С. 47–50.

7. Липкань А. Ю. Державна підтримка підприємницького і банківського сектору в умовах воєнного стану. *Економічні перспективи підприємництва у воєнні часи та опісля* [Електронне видання] : збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ірпінь, 22 травня 2023 року). Ірпінь : Державний податковий університет, 2023. С. 179–182.
8. Липкань А. Ю. Макроекономічні загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану. *Трансформація фіскальної політики в умовах євроінтеграції* [Електронне видання] : збірник XIV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ірпінь, 8 грудня 2023 року). Ірпінь : Державний податковий університет, 2023. С. 422–424.
9. Липкань А. Ю. Проблеми зміцнення безпеки сталого розвитку регіонів України [Електронне видання] : *Сталий розвиток міст та регіонів України в рамках Європейської інтеграції* : збірник Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ірпінь, 12 грудня 2023 року). Ірпінь : Державний податковий університет, 2023. С. 323–325.
10. Lypkan A. Applied aspects of business digital security. *Digital Transformations of Ukraine 2023: Realities and Challenges* : Conference abstracts of 22nd All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference for Student. Irpin : State Tax University, 2023. P. 110–113.
11. Липкань А. Ю., Мартиненко В. В. Фінансові загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану [Електронне видання]. *Фінансові механізми забезпечення відновлення економіки України в сучасних умовах* : збірник Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених (м. Ірпінь, 22 лютого 2024 року). Ірпінь : Державний податковий університет, 2024. С. 154–156.
12. Липкань А. Ю. Економічний розвиток України в умовах російсько-української війни : *Економічні перспективи підприємництва: виклики воєнного часу та повоєнної відбудови* [Електронне видання] :збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Ірпінь, 31 травня 2024 р. Ірпінь : Державний податковий університет, 2024. С. 179–181.

13. Липкань А. Ю. Ретроспективний аналіз стану макроекономічної безпеки України. *Трансформація фіскальної політики в умовах євроінтеграції* [Електронне видання] : збірник XV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ірпінь, 22 листопада 2024 року). Частина 1. Ірпінь : Державний податковий університет, 2024. С. 422–425.
14. Мартиненко В. В., Липкань А. Ю. Економічна безпека в умовах сталого розвитку: інклюзивні підходи та європейський досвід. *Актуальні питання фінансової інклюзії в умовах цифровізації соціально-економічних систем: європейський вектор, виклики та перспективи* : збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 17-18 лютого 2025 р.). Запоріжжя : ТДАТУ, 2025. С. 39–43.
15. Мартиненко В. В., Липкань А. Ю. Роль економічної безпеки України у формуванні сталого розвитку в умовах повоєнного відновлення та європейської інтеграції. *Фінансові механізми забезпечення відновлення економіки України в сучасних умовах* : збірник II Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених (м. Ірпінь, 26 лютого 2025 року). Ірпінь : Державний податковий університет, 2025. С. 55–57.
16. Липкань А. Ю. Економічна стійкість України в умовах воєнного стану: аналіз макроекономічних загроз та шляхи відновлення. *Економічні перспективи підприємництва: виклики воєнного часу та повоєнної відбудови* [Електронне видання] : збірник матеріалів VIII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Ірпінь, 30 травня 2025 р. Ірпінь : Державний податковий університет, 2025. С. 426–428.
17. Липкань А. Ю. Зміцнення економічної безпеки держави через розвиток фінансової інфраструктури у повоєнний період. *Сучасні інструменти управління корпоративними фінансами* [Електронний ресурс] : зб. матеріалів IX Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. студентів, аспірантів та молодих вчених, 17 листоп. 2025 р., м. Київ / М-во освіти і науки України, Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана [та ін.] ; оргком. : Стеценко Б. С. та ін. Електрон. текст. дані. Київ : КНЕУ, 2025. С. 400–403.

ЗМІСТ

ВСТУП 12
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В КРИЗОВИХ УМОВАХ 20
1.1. Ретроспективний аналіз поняття «економічна безпека держави» 20
1.2. Ідентифікація і класифікація загроз економічній безпеці України у контексті забезпечення національної безпеки 51
1.3. Методичні засади оцінки стану економічної безпеки держави з урахуванням впливу воєнного стану 69
Висновки до розділу 1 82
Список використаних джерел до розділу 1 85
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ РОЛІ МАКРОСЕРЕДОВИЩА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 103
2.1. Ретроспективна оцінка стану економічної безпеки України 103
2.2. Специфіка забезпечення економічної безпеки України під впливом вимушеної мілітаризації національної економіки 125
2.3. Моделювання впливу макроекономічних загроз економічній безпеці на економічне зростання в умовах воєнного стану 151
Висновки до розділу 2 163
Список використаних джерел до розділу 2 167
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ ІМПЕРАТИВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДЕСТРУКТИВНОГО ВПЛИВУ НАСЛІДКІВ ВОЄННОГО СТАНУ 172
3.1. Удосконалення інтегрального оцінювання рівня економічної безпеки України з урахуванням наслідків воєнного стану 172
3.2. Сценарне прогнозування рівня економічної безпеки України залежно від тривалості воєнного стану 202
3.3. Особливості стратегічного управління економічною безпекою України в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови економіки 215
Висновки до розділу 3 231
Список використаних джерел до розділу 3 234
ВИСНОВКИ 239
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 244
ДОДАТКИ 271

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В умовах сучасних геополітичних зрушень та безпрецедентної ескалації воєнних конфліктів, забезпечення економічної безпеки держави набуває екзистенційного значення. З початком російсько-української війни у 2014 році та переходом її у фазу повномасштабного вторгнення у 2022 році, національна економіка України зіткнулася з деструктивним впливом загроз, аналогів яких не знала історія сучасної Європи. Руйнування промислового потенціалу, логістична блокада, демографічна криза, критичний дефіцит бюджету та стрімке зростання боргового навантаження формують нову реальність, яка вимагає докорінного переосмислення підходів до діагностики та забезпечення економічної стійкості. Фінансова та макроекономічна стабільність в умовах воєнного стану перестає бути суто економічною категорією і трансформується у ключовий елемент обороноздатності та збереження державного суверенітету.

Традиційні механізми управління економічною безпекою, розраховані на умови мирного часу або циклічних криз, виявилися недостатньо ефективними перед обличчям тотальної війни. Виникає об’єктивна потреба у розробці нових економетричних моделей, здатних оцінити нелінійний вплив мілітаризації на економічне зростання, а також у формуванні адаптивних стратегій, що дозволять не лише акумулювати ресурси для перемоги, але й створити фундамент для повоєнного відновлення. Важливе значення має удосконалення методики інтегрального оцінювання економічної безпеки, яке б враховувало структурні деформації воєнного часу та дозволяло пріоритезувати загрози для прийняття оперативних управлінських рішень.

В економічній літературі проблематика економічної безпеки досліджувалася досить широко. Серед найбільш вагомих робіт з питань теорії та практики забезпечення економічної безпеки держави, зокрема щодо її стійкості в умовах макроекономічної нестабільності, глобальних воєнно-політичних шоків та системних криз, можна назвати праці таких відомих зарубіжних

економістів та дослідників, як П. Абрамсон, Х. Банна, А. Бартік, Д. Белл, С. Бімонте, Д. Блум, П. Дасгупта, П. Девід, Дж. Еджертон, Р. Інглхарт, Д. Канеман, Е. Кірхнер, Д. Ландау, С. Роніс, Дж. Сперлінг, А. Тверскі, І.-К. Юга, М. Юнус та ін. Суттєвий внесок у вивчення фундаментальних методологічних засад фінансово-економічної безпеки суб'єктів макрорівня, моделювання загроз макросередовища та формування адаптивних стратегій державного кризового управління у науковій літературі зробили вітчизняні вчені: З. Варналій, Н. Давиденко, Я. Жаліло, М. Житар, А. Мазаракі, В. Мартиненко, Т. Мельник, О. Семененко, Г. Ситник, М. Скрипниченко, Л. Сєрова та ін. Питанню ідентифікації специфічних індикаторів загроз, аналізу структурних деформацій ринку праці, фінансової системи, інноваційно-інвестиційного та енергетичного потенціалу в умовах повномасштабної війни присвячені дослідження таких вітчизняних та зарубіжних науковців: Х. Агавердієва, О. Андрух, Ю. Вашай, Р. Волощук, С. Ганзюк, О. Гаращук, В. Гарькава, З. Гбур, Г. Глуха, А. Глушко, В. Гобела, І. Голіков, Т. Гордієнко, О. Демченко, О. Дорошенко, І. Драган, О. Драй, С. Дробязко, О. Желізко, Т. Загорулько, І. Заїчко, О. Іванісов, Г. Калач, О. Карпенко, Т. Кваша, В. Краєвський, В. Кривдик, М. Криштанович, С. Криштанович, М. Курляк, В. Куценко, О. Лебединська, С. Лекарь, А. Лісовий, Н. Літвін, Р. Марутян, О. Маслій, С. Мельник, С. Онищенко, П. Пузирьова, Н. Савіна, Г. Січиокно, О. Сидорчук, О. Скиба, О. Солодовнік, С. Терещук, В. Третяк, О. Черненко, С. Чорна, В. Чубаєвський тощо.

Зважаючи на вагомий науковий доробок згаданих вчених, слід зазначити, що в умовах деструктивного впливу воєнного стану спектр загроз та характер їхньої взаємодії кардинально змінилися. Потребують подальших ґрунтовних досліджень питання впливу гіпермілітаризації на економічне зростання, специфіки взаємозв'язку між фіскальними дисбалансами та реальною економікою під час війни, а також розробки прикладних інструментів сценарного прогнозування для потреб стратегування національної безпеки. Актуальним залишається завдання формування дієвого механізму інтегрального оцінювання, який би базувався не на експертних (суб'єктивних) оцінках, а на

об’єктивних математично підтверджених зв’язках між індикаторами загроз та ВВП.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є поглиблення теоретико-методичних засад та розробка практичних рекомендацій щодо забезпечення економічної безпеки України в умовах деструктивного впливу наслідків воєнного стану.

Для досягнення поставленої мети вирішено такі **завдання**:

– дослідити еволюцію та уточнити сутність поняття «економічна безпека держави» в контексті екзистенційних загроз воєнного часу;

– систематизувати та класифікувати загрози економічній безпеці, виокремивши специфічні деструктивні чинники, притаманні умовам повномасштабної війни;

– здійснити ретроспективну оцінку та періодизацію динаміки економічної безпеки України, ідентифікувавши етапи найбільшої макроекономічної ентропії;

– проаналізувати вплив вимушеної мілітаризації національної економіки економічного зростання;

– побудувати багатофакторну економетричну модель впливу макросередовища на стан економічної безпеки для кількісної оцінки еластичності ВВП за ключовими загрозами;

– удосконалити методичне забезпечення інтегрального оцінювання рівня економічної безпеки України шляхом розробки адаптивного алгоритму зважування індикаторів;

– розробити стратегічні імперативи зміцнення економічної безпеки України на етапі воєнного спротиву та повоєнного відновлення.

Об’єктом дослідження є процеси забезпечення економічної безпеки держави в умовах воєнного стану та кризової трансформації економіки.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних та прикладних аспектів оцінювання та зміцнення економічної безпеки України в умовах деструктивного впливу воєнного стану.

Методи дослідження. Теоретико-методичну основу дослідження складають фундаментальні положення економічної теорії, теорії національної безпеки, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених. У роботі використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів: *абстрактно-логічний, аналізу і синтезу* – для уточнення понятійного апарату та класифікації загроз (Розділ 1); *статистичного аналізу, порівняння та групування* – для діагностики макросередовища та оцінки динаміки індикаторів безпеки (Розділ 2); *економетричного моделювання (кореляційно-регресійний аналіз)* – для визначення впливу факторів (мілітаризації, інфляції, дефіциту) на економічне зростання та верифікації статистичних гіпотез (пп. 2.2, 2.3); *інтегрального методу та таксономії* – для розрахунку Комплексного інтегрального індексу економічної безпеки та його субіндексів (пп. 3.1); *сценарного прогнозування та стратегічного планування* – для розробки песимістичного, базового та оптимістичного сценаріїв відновлення економіки (пп. 3.2, 3.3); *графічний метод* – для візуалізації результатів аналізу.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативно-правові акти України (Конституція України, Закони України про правовий режим воєнного стану, про національну безпеку), Укази Президента України, офіційні дані Державної служби статистики України, Національного банку України, Міністерства фінансів України, звіти міжнародних фінансових організацій (МВФ, Світовий банк), аналітичні матеріали Національного інституту стратегічних досліджень, а також результати власних розрахунків автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у вирішенні важливого науково-прикладного завдання щодо розробки інструментарію оцінювання та механізмів зміцнення економічної безпеки держави в умовах війни. Найбільш суттєві наукові результати, що характеризують новизну, полягають у наступному:

удосконалено:

– методику інтегрального оцінювання рівня економічної безпеки України, яка, на відміну від існуючих, базується на систематизації 15 індикаторів у три

функціональні субіндекси (безпеки людини, фіскально-монетарної, структурно-інституційної безпеки) та використанні авторського підходу до розрахунку вагових коефіцієнтів на основі кореляції з ВВП, що забезпечує об'єктивність оцінки в умовах воєнного часу;

– теоретико-методичний інструментарій діагностики макроекономічних деструкцій в умовах війни через обґрунтування нелінійної залежності між рівнем вимушеної мілітаризації та динамікою розвитку економіки України, що забезпечило емпіричну верифікацію прояву ефекту «перевернутої U-подібної кривої» на основі аналізу часових рядів і дозволило чітко розрахувати критичну межу оборонних видатків, за якою подальше зростання мілітаризації деформує цивільний сектор та звужує внутрішні джерела подальшої відбудови;

– економетричну модель впливу макросередовища на економічну безпеку, яка, на відміну від парних регресій, враховує мультиколінеарність факторів та структурний розрив воєнного часу (через Dummy-змінну), що дозволило кількісно оцінити «чистий» деструктивний внесок бюджетного дефіциту, інфляції та боргового навантаження у падіння ВВП;

– класифікацію загроз економічній безпеці, яку доповнено специфічними чинниками воєнного стану (прямі фізичні руйнування активів, логістична блокада, демографічний відтік, фіскальний розрив), що дозволяє комплексно ідентифікувати ризики для національної економіки;

набули подальшого розвитку:

– теоретичні засади тлумачення категорії «економічна безпека держави», яка розглядається не як статичний стан захищеності, а як динамічна спроможність національної економіки до резистентності, адаптації та збереження інституційної цілісності в умовах екзистенційних викликів;

– стратегічні імперативи повоєнного відновлення, які базуються на сценарному підході та передбачають пріоритетність неінфляційного фінансування дефіциту, реструктуризації зовнішнього боргу та стимулювання внутрішніх заощаджень як основи інвестиційного ресурсу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до планів науково-дослідних робіт Державного податкового університету. Окремі положення та результати дослідження використані у межах таких науково-дослідних тем: 1) «Секторальні імперативи розвитку та стійкості бізнесу під час воєнних дій і післявоєнний період» (державний реєстраційний номер 0124U004757), де автором проведено статистичну оцінку макроекономічних загроз економічній безпеці України в умовах війни та розроблено мультиваріативний підхід до моделювання впливу цих загроз на стан національної економіки; «Державні запозичення в системі публічних фінансів» (державний реєстраційний номер 0121U109588), у межах якої здобувачем досліджено макрофінансування як специфічну форму міжнародної фінансової допомоги в контексті зміцнення фінансової складової економічної безпеки держави в умовах зовнішньої агресії.

Результати дослідження також впроваджено у навчальний процес Державного податкового університету при підготовці методичного забезпечення та проведенні занять із навчальної дисципліни «Національна безпека України» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня освіти.

Крім того, науково-методичні підходи автора щодо ідентифікації та оцінювання макроекономічних загроз національній безпеці враховано Міністерством фінансів України для вдосконалення методології управління фіскальними ризиками в умовах воєнного стану (довідка № 24030-17/Л-567/700 від 20.04.2026 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною науковою працею. Всі сформульовані наукові положення, економетричні моделі, розрахунки інтегральних індексів, висновки та рекомендації належать особисто автору і є результатом власних досліджень. У наукових працях, опублікованих у співавторстві, особистий внесок здобувача конкретизовано у списку публікацій.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дослідження доповідалися та отримали позитивну оцінку на 12 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема на: XXII

Всеукраїнській науково-практичній конференції “Digital Transformations of Ukraine 2023: Realities and Challenges” (м. Ірпінь, 25 квітня грудня 2023 р.); VII Міжнародній науково-практичній конференції «Дослідження фінансових інституцій та інструментів розвитку держави, територій та суб’єктів господарювання: теоретичні, методологічні та практичні аспекти» (м. Одеса, 3 листопада 2023 р.); VI Міжнародній науково-практичній конференції «Економічні перспективи підприємництва у воєнні часи та опісля» (м. Ірпінь, 22 травня 2023 р.); XIV Міжнародній науково-практичній конференції «Трансформація фіскальної політики в умовах євроінтеграції» (м. Ірпінь, 8 грудня 2023 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сталий розвиток міст та регіонів України в рамках Європейської інтеграції» (м. Ірпінь, 12 грудня 2023 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Фінансові механізми забезпечення відновлення економіки України в сучасних умовах» (м. Ірпінь, 22 лютого 2024 р.); VII Міжнародній науково-практичній конференції «Економічні перспективи підприємництва: виклики воєнного часу та повоєнної відбудови» (м. Ірпінь, 31 травня 2024 р.); XV Міжнародній науково-практичній конференції «Трансформація фіскальної політики в умовах євроінтеграції» (м. Ірпінь, 22 листопада 2024 р.); II Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання фінансової інклюзії в умовах цифровізації соціально-економічних систем: європейський вектор, виклики та перспективи» (м. Запоріжжя, 17–18 лютого 2025 р.); II Міжнародній науково-практичній конференції «Фінансові механізми забезпечення відновлення економіки України в сучасних умовах» (м. Ірпінь, 26 лютого 2025 р.); VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Економічні перспективи підприємництва: виклики воєнного часу та повоєнної відбудови» (м. Ірпінь, 30 травня 2025 р.); IX Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасні інструменти управління корпоративними фінансами» (м. Ірпінь, 17 листопада 2025 р.).

Публікації. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 17 наукових праць загальним обсягом 5,8 друк. арк., з них: 3 статті у наукових фахових виданнях України категорії «Б», 1 стаття у фаховому виданні України

категорії «А», що індексується у наукометричній базі Scopus, 1 розділ у колективній монографії, 12 тез доповідей на наукових конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг роботи становить 198 сторінок. Робота містить 25 таблиць (2 таблиці на всю площу сторінки), 55 рисунків, 3 додатки. Список використаних джерел налічує 227 найменувань.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В КРИЗОВИХ УМОВАХ

1.1. Ретроспективний аналіз поняття «економічна безпека держави»

Дослідження теоретико-методичних основ забезпечення економічної безпеки держави як важливої складової її національної безпеки, потребує врахування об'єктивних і суб'єктивних умов невизначеності, випадковості, конфліктності, ризиковості, зовнішніх і внутрішніх потенційних та реальних загроз, а також основних аспектів середовища існування суспільного життя, зокрема глобальних, міжнародних і національних, політичних, економічних, соціальних, природних, безпекових, культурних, релігійних тощо. При цьому в ретроспективному аналізі необхідно враховувати два напрями:

–практичний, що полягає в історичному поступі державної політики економічної безпеки та її вплив на економічне життя суспільства;

–теоретичний, тобто осмислення економічної безпеки як економічного явища, феномену, процесу, категорії, поняття, визначення тощо у ретроспективі на основі наукових джерел.

Розглядаючи історію становлення і розвитку економічної безпеки держави як державної політики (практична площина), слід зазначити, що державна політика економічної безпеки з'явилася і привернула значну увагу суспільства в політичному дискурсі 29 червня 1934 р. зі створенням Комітету з економічної безпеки та Консультативної ради з економічної безпеки у Сполучених Штатах Америки (США) [1]. Ця подія була частиною «Нового курсу» (New Deal) адміністрації президента Ф. Рузвельта серед комплексних заходів державного регулювання національної економіки задля подолання наслідків Великої депресії – наймасштабнішої і найбільш руйнівної світової фінансової кризи XX ст., на що вказують також В. Третяк і Т. Гордієнко [2], а також І. Голіков [3].

Комітет з економічної безпеки та Консультативну раду з економічної безпеки у США було створено для «вивчення планів і надання рекомендацій щодо майбутнього законодавства, яке забезпечить людей гідним житлом і продуктивною роботою і «захистить їх від нещасть, які неможливо повністю усунути в цьому створеному людиною світі» [4, с. 1454]. Комітетом було розроблено комплексну програму для «забезпечення захисту людини від усіх перипетій і небезпек сучасного життя – безробіття, нещасних випадків, хвороб, інвалідності, старості та передчасної смерті» [4, с. 1454].

Отже, зі створенням Комітету з економічної безпеки та Консультативної ради з економічної безпеки у США 29 червня 1934 р. було розпочато засадничі положення державної політики соціального захисту населення і створено американську програму соціального страхування, яка дала старт основним формам соціального страхування, що існують дотепер – страхування від нещасних випадків, медичне страхування, страхування на випадок інвалідності, страхування на випадок безробіття, пенсійні ануїтети, страхування у зв'язку з втратою годувальника, допомога сім'ї, допомога у вагітності та пологах [5]. Тобто на першому етапі свого становлення державна політика економічної безпеки була фактично праобразом сучасної політики зайнятості та соціального захисту населення.

Осмислення проблем державної політики у сфері економічної безпеки вперше було представлене у 1931 р. на сторінках наукового журналу "The Annals of the American Academy of Political and Social Science" у статті Президента Національної асоціації виробників США Дж. Еджертона «Принципи економічної безпеки» [6].

Дж. Еджертон зробив аналіз наслідків останніх 14 місяців Великої депресії для промислового виробництва США та американського суспільства загалом, виокремлюючи економічну безпеку на рівні національної економіки та на рівні окремої людини. Насамперед він відзначає вирішальну роль промисловості в забезпеченні економічної безпеки і на рівні країни ототожнює економічну безпеку з безпекою промисловості, виступаючи проти посилення державного

регулювання. На рівні особи він наголошує на індивідуальній відповідальності кожного індивіда за результати своєї трудової діяльності.

Найгіршим наслідком фінансово-економічної кризи Дж. Еджертон вважає безробіття, при чому підкреслює, що багато промислових підприємств у Велику депресію працювали задля того, щоб забезпечити засобами для існування своїх працівників, а згідно зі звітними даними стало зрозуміло, що значна кількість промислових підприємств наймала більшу кількість працівників від реальної потреби.

У дослідженні [6] також підкреслюється важливість заощаджень громадян як для них персонально, так і для країни загалом, оскільки безробітні, у яких були заощадження, могли прогодувати себе і свої сім'ї та стимулювали споживання. Аналогічна роль і прибутків промислових підприємств, які забезпечили їм певний рівень безпеки. Тому ключовими принципами економічної безпеки в кризових умовах Дж. Еджертон вважав стимулювання правильного співвідношення між споживанням і заощадженнями населення (скорочення частки споживання у доходах), максимізацію прибутків промисловими підприємствами, взяття відповідальності особою за наслідки своїх дій та економічну поведінку, а також стимулювання економічної освіти населення. Отже, наукову статтю [6] можна вважати першим зафіксованим теоретичним осмисленням проблем економічної безпеки, спричинених наслідками світової фінансово-економічної кризи «Велика депресія» і, відповідно, безпрецедентними загрозами економічній безпеці США.

Безперечно, ідея забезпечення стабільності та захисту економіки країни має історичне коріння, але формалізація терміну «економічна безпека держави» у контексті реалізації державної політики національної безпеки після Другої світової війни і набула поширення в академічному дискурсі вже в епоху холодної війни [7–9]. Так, період холодної війни, що характеризувався геополітичною напруженістю між США та Союзом Радянських Соціалістичних Республік (СРСР), підкреслив важливість захисту економічних інтересів держави як частини стратегій національної безпеки. Концепції, пов'язані з економічною

стабільністю, ресурсною безпекою та стійкістю до зовнішніх загроз, почали інтегруватися у науковий дискурс і стратегічне планування, а розуміння економічної безпеки остаточно перейшло з площини соціального захисту населення в площину захисту національних інтересів держави в економіці. Основоположним принципом міжнародної політики США стає концепція національної безпеки, коли президент Гаррі Трумен підписав 26 липня 1947 р. «Акт про національну безпеку» [10]. Проте, повноцінною науковою складовою національної безпеки економічна безпека тоді в США так і не стала.

У період холодної війни науковці та політики в таких галузях, як економіка, політологія, міжнародні відносини та безпекові дослідження, почали вивчати взаємозалежність між економічними факторами та національною безпекою країни. У 1960-х і 1970-х рр. зросла увага до економічних аспектів національної безпеки, яка відображалася у занепокоєнні щодо вразливостей, пов’язаних з економічними потрясіннями, торговельною залежністю і технологічним прогресом.

Як зазначає І. Голіков, ситуація з економічною безпекою в Європейському Союзі (ЄС), порівняно з США, була іншою. ЄС акцентував на важливості процесу європейської інтеграції в умовах конкуренції у глобальному економічному середовищі, натомість як США надавали пріоритетності національній безпеці та захищеності власних економічних інтересів [3, с. 311]. Найбільшою офіційною організацією, яка займається широким спектром питань, включаючи економічну безпеку в Європі, є Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), яка об’єднує 56 країн Європи, Центральної Азії та Північної Америки. З 1973 до 1975 рр. відбулися «Наради з безпеки і співробітництва в Європі», які згодом стали відомі як «Гельсінські угоди». Ці наради були ініційовані СРСР та соціалістичними державами Європи. У ході цих форумів було прийнято заходи щодо зміцнення економічної безпеки в Європі. Участь у заходах брали 33 європейських держави, США і Канада. Ці наради проходили у три етапи з 1973 по 1975 рік і завершилися підписанням Заключного акту Наради з безпеки і співробітництва в Європі [11].

З 1977 до 2011 рр. відбулося ряд зустрічей, на яких прийнято основоположні міжнародні документи у сфері безпеки, зокрема: Паризьку хартію для нової Європи [12], Договір про звичайні збройні сили в Європі [13], Хартію європейської безпеки [14], Угоду з адаптації Договору про звичайні збройні сили в Європі [15], Віденський документ ОБСЄ про заходи зміцнення довіри і безпеки у військовій галузі у Європі [16] та ін.

Термін «економічна безпека» набув юридичного статусу у резолюції «Міжнародна економічна безпека», прийнятій на XL сесії Генеральної Асамблеї ООН 17 грудня 1985 р. з метою «сприяння забезпеченню міжнародної економічної безпеки задля соціально-економічного розвитку і прогресу кожної країни світу, особливо країн, що розвиваються, шляхом міжнародного економічного співробітництва та використання потенціалу багатосторонніх і регіональних організацій» [17].

З прискоренням глобалізації наприкінці XX ст. дискусії про економічну взаємозалежність, торговельну політику, фінансові системи та потенційні ризики, пов’язані з економічною відкритістю [18; 19], сприяли подальшому розвитку концептуальних засад економічної безпеки держави у міжнародній політиці, регламентованих міждержавними нормативно-правовими актами, а також через реалізацію державної політики економічної безпеки в кожній країні шляхом гармонізації національного законодавства з урахуванням захисту національних інтересів [20–22]. Так, в Україні категорія «економічна безпека» вперше нормативно закріплювалася Постановою «Про концепцію (основи державної політики) національної безпеки України» [23] і, фактично, з початку 1997 р. в Україні офіційно розпочався поступ державної політики у сфері національної безпеки, важливою складовою якої стала економічна безпека.

С. Лекар вказує на те, що складна соціально-політична та військова обстановка в Україні призводить до зростання загроз економічній безпеці. Ця ситуація вимагає перегляду підходів до розуміння значення економічної безпеки у структурі національної безпеки. Особливу вагу у системі офіційних поглядів на це питання мають програмні установчі документи, такі як стратегії, концепції,

доктрини [24]. До таких документів належать: Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» [15]; Концепція боротьби з тероризмом [26]; Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року [27]; Стратегія національної безпеки України [18]; Стратегія воєнної безпеки України [29]; Стратегія кібербезпеки України [30] та низка інших. Базовим законом у сфері національної безпеки є Закон України «Про національну безпеку України» [31].

Отже, хоча явище економічної безпеки має історичне підґрунтя, його кристалізація як важливої концепції в академічному дискурсі та включення в політичні дискусії про національну безпеку відбувалися протягом тривалого часу завдяки внеску різних науковців та політиків у різні періоди, починаючи з 1930-х років у США, особливо в другій половині XX ст.

Після аналізу становлення, формування та розвитку державної політики у сфері економічної безпеки перейдемо до теоретичного напряму дослідження економічної безпеки як наукової категорії у ретроспективі на основі наукових джерел. Для цього використаємо методичне забезпечення динамічного та бібліометричного аналізу за допомогою VOSviewer version 1.6.20 [32], Scopus Citation Overview tool [33] та Web of Science Results Analysis Tool [34].

За допомогою VOSviewer, в основі якого покладено дистанційний підхід до візуалізації бібліометричних мереж, візуалізуються отримані результати пошуку, т. з. “science mapping” (картографування науки) [35, с. 127]. Використання інструментів VOSviewer дає змогу виокремити та візуалізувати всі ключові слова, що згадуються у аналізованих статтях і цитатах з проблематики економічної безпеки, а також визначити напрями із сильними зв’язками (згідно з алгоритмами Vosviewer, чим ближче розташовані ключові слова одне до одного, тим зв’язок між ними міцніший). Ці інструменти використовуються також для визначення предметної галузі, кількості робіт, суміжних сфер дослідження, приналежності до країни авторів і журналів, цитування тощо.

Результати бібліометричного аналізу наукових публікацій, індексованих у Scopus та Web of Science Core Collection, в яких поняття «економічна безпека»

присутнє у назві або переліку ключових слів, повинні дати відповідь на такі запитання:

1. Яка кількість наукових праць проіндексована за весь період у наукометричних базах Scopus і Web of Science Core Collection з розподілом за роками?
2. Автори з яких країн найбільше публікують праць з економічної безпеки?
3. Які основні тематичні напрями публікацій?
4. Які публікації і журнали, що містять дослідження економічної безпеки, є найбільш цитованими?
5. Яка кластеризація і взаємозв'язки між напрямами дослідження економічної безпеки?

Отже, для отримання відповіді на поставлені запитання, було сформовано пошуковий запит англійською мовою "economic security" у Scopus [33] і Web of Science Core Collection [34]. В результаті вибірка у Scopus склала 4 838 публікацій (у середньому 59 публікацій на рік) за 1931–2023 рр., а у Web of Science – 3 104 публікацій (у середньому 58,6 публікацій на рік) за 1970–2023 рр. (рис. 1.1).

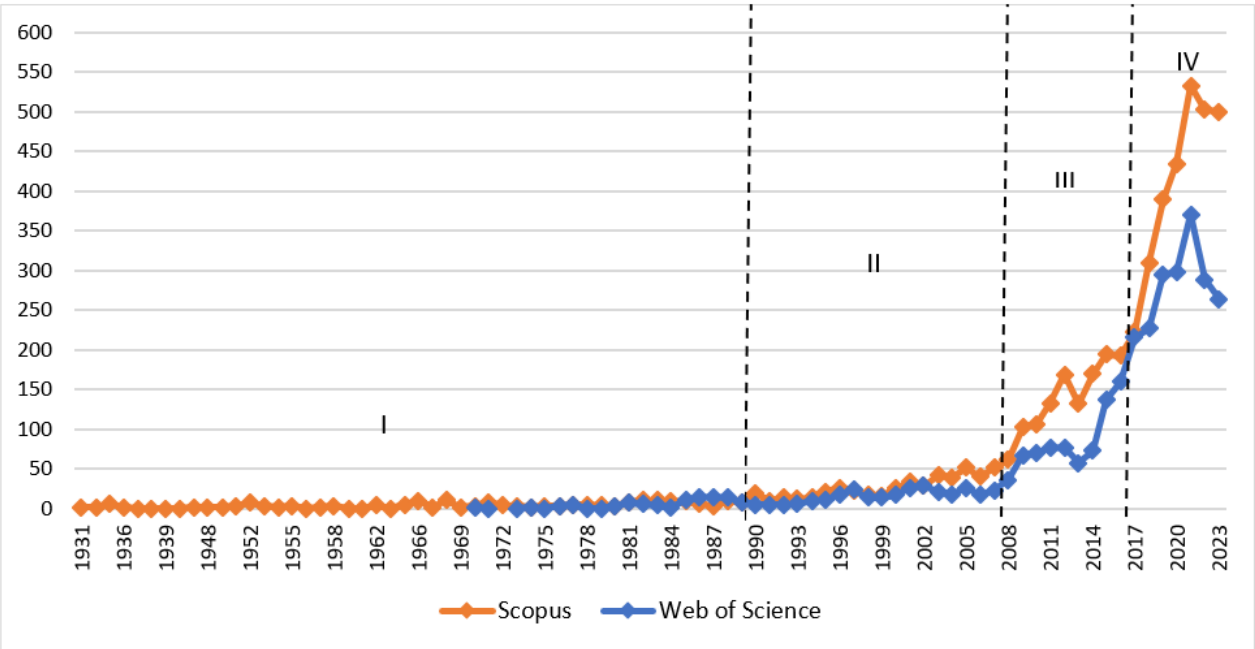

Рис. 1.1. Динаміка індексації публікацій у Scopus і Web of Science Core Collection, в яких міститься поняття «економічна безпека»

Джерело: сформовано за даними станом на 31.12.2023, наведеними у [33; 34].

Як видно з даних, наведених на рис. 1.1, вперше термін «економічна безпека» у Scopus був згаданий у науковій публікації 1931 р. [6] і стосувався соціального захисту населення, а у Web of Science економічна безпека вперше згадується у 1970 р. [36, с. 127] і пов'язується з захистом економічних інтересів художників у т. з. «праві слідування» ("droit de suite"). Аналізуючи публікаційну активність з проблематики економічної безпеки у досліджуваних наукометричних базах, можна виокремити 4 періоди:

I етап – з 1931 (Scopus) та з 1970 (Web of Science) до 1989 року проіндексовано 201 публікацію у Scopus і 100 публікацій у Web of Science, що склало 4,15 % і 3,22 % усіх публікацій за весь період відповідно. Цей етап можна вважати зародженням поняття «економічна безпека», який ще не набув загальноприйнятого визначення та предметної площини в економічній науці і стосувався різних сфер економічного життя суспільства – від соціального захисту і економічних інтересів окремої особи до захисту економічних інтересів держави під впливом деколонізації, постколоніалізму та «холодної війни». Волатильність по Scopus склала 1–11, по Web of Science – 1–15 публікацій. Середньорічний приріст публікаційної активності у Scopus склав +4,5 %, у Web of Science +13,9 %.

II етап (1990–2007 рр.) – помірне зростання публікаційної активності, остаточне становлення поняття «економічна безпека» як складової національної безпеки та захисту національних інтересів держави у економічній сфері, що супроводжувалося закінченням «холодної війни», розпадом СРСР і Югославії та переосмисленням наслідків цих глобальних процесів для глобального економічного розвитку. Волатильність по Scopus склала 10–52, по Web of Science – 5–29 публікацій. Волатильність по Scopus склала 1–11, по Web of Science – 1–15 публікацій. Середньорічний приріст публікаційної активності у Scopus склав +11,0 %, у Web of Science +6,0 %.

III етап (2008–2016 рр.) – стадія прискореного зростання наукового інтересу до проблематики економічної безпеки під впливом наслідків Великої рецесії 2008–2009 рр., появою криптовалют та початку гібридної фази російсько-

української війни. Волатильність по Scopus склала 61–170 публікацій, по Web of Science – 36–160. Середньорічний приріст публікаційної активності у Scopus склав +15,7 %, у Web of Science +24,1 %.

IV етап (2017–2023 рр.) – сповільнення (стабілізація) публікаційної активності та наукового дискурсу з проблематики економічної безпеки, а також процес переосмислення її предметної площини та функціональності під впливом пандемії COVID–19, концепції сталого розвитку, Індустрії 4.0 та фази широкомасштабного вторгнення в російсько-українській війні. Волатильність по Scopus склала 222–533 публікацій, по Web of Science – 216–371. Середньорічна публікаційна активність у Scopus зросла на 14,6 %, у Web of Science – на 7,4 %.

Загальний середньорічний приріст публікаційної активності з проблематики економічної безпеки по Scopus склав +7,5 %, а по Web of Science +11,8 %. При цьому максимальної кількості проіндексованих публікацій досягнуто у 2021 р. – 533 од. (11 % від загальної кількості) у Scopus і 371 од. (12 %) у Web of Science. Н-індекс публікацій з економічної безпеки у Scopus сягнув 87, загальна кількість цитат – 44 844, у середньому 9,27 цитат на 1 публікацію та 546,88 цитат за рік. Н-індекс публікацій з економічної безпеки, індексованих а у Web of Science Core Collection, сягнув 72, загальна кількість цитат – 28 689, у середньому 9,24 цитати на 1 публікацію та 541,3 цитат на рік. Тобто середній рівень наукової впливовості досліджень з економічної безпеки є високим і рівнозначним у обох наукометричних базах даних.

Аналізуючи приналежність авторів до країни, слід зазначити, що найбільше статей як у Scopus, так і у Web of Science з авторами-представниками США – 1098 і 734 відповідно (рис. 1.2). Примітно, що зацікавленість авторів проблематикою економічної безпеки у обох наукометричних базах даних за їх приналежністю до ТОП-10 країн збігається, відрізняються лише місця у рейтингу. На другому місці у Scopus представники рф з 1000 статтями, на третьому – українські автори з 513 статтями, на четвертому – британські учені з 305 статтями, на п’ятому – китайські науковці з 287 статтями. На другому місці

у Web of Science українці з 509 статтями, на третьому – росіяни з 505 статтями, на четвертому – китайці з 237 статтями, на п'ятому – британці з 183 статтями.

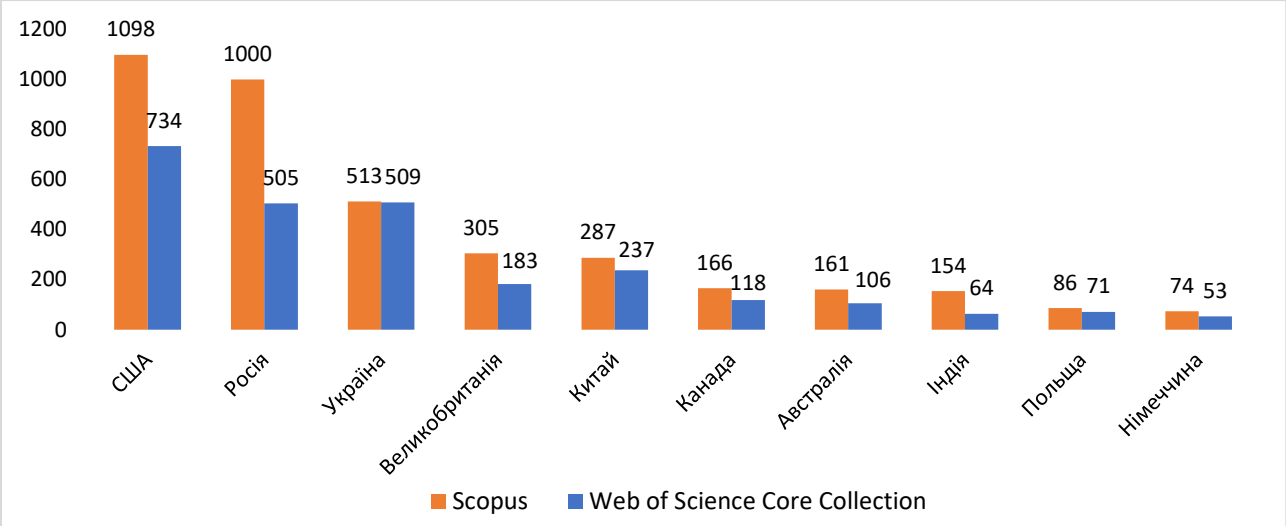

Рис. 1.2. ТОП-10 країн за приналежністю авторів у публікаціях з тематики економічної безпеки, індексованих у наукометричних базах даних

Джерело: сформовано за даними, наведеними у [33; 34].

Також отримано дані щодо дослідження економічної безпеки у розрізі різних галузей знань Scopus та Web of Science Core Collection (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

ТОП-10 галузей знань, у яких досліджують економічну безпеку (за даними Scopus та Web of Science Core Collection)

База даних Scopus			База даних Web of Science Core Collection		
Галузь знань	Кількість публікацій, од.	Частка, %	Галузь знань	Кількість публікацій, од.	Частка, %
Соціальні науки	2078	24,0	Економіка	594	19,1
Економіка, економетрика та фінанси	988	11,4	Бізнес	217	7,0
Бізнес, менеджмент та бухгалтерський облік	768	8,9	Менеджмент	215	6,9
Інженерія	714	8,2	Політологія	192	6,2
Науки про навколишнє середовище	714	8,2	Фінанси підприємств	184	5,9
Медицина	523	6,0	Міжнародні відносини	182	5,9
Комп'ютерні науки	512	5,9	Соціальні науки	170	5,5
Мистецтво та гуманітарні науки	389	4,5	Регіональні дослідження	152	4,9
Енергетика	344	4,0	Науки про навколишнє середовище	152	4,9
Науки про Землю та планети	328	3,8	Соціологія	133	4,3
Інші	1322	15,1	Інші	913	29,4

Джерело: сформовано за даними, наведеними у [33; 34].

Аналізуючи дані табл. 1.1, слід зазначити, що у Scopus методика обчислення кількості публікацій та їх частки у відповідній галузі знань здійснюється за кожним фактом приналежності, тобто якщо науковий журнал індексується у кількох галузях знань, то стаття зараховується за кожною з них. Тому підсумок кількості публікацій табл. 1.1 у 1,8 рази більший у Scopus, ніж за фактом індексації. У Web of Science Core Collection публікація зараховується за першою галуззю знань, не залежно від їх кількості, тому підсумок табл. 1.1 по Web of Science співпадає з кількістю індексованих статей з економічної безпеки у цій наукометричній базі даних. Також за даними, наведеними у табл. 1.1, можна зробити висновок, що у обох наукометричних базах частка публікацій з соціальних і економічних наук складає понад 44 %.

Також слід відзначити, що серед публікацій, проіндексованих у Scopus 64,6 % або 3126 складають журнальні статті (Articles), 13,9 % або 672 – тези доповідей на конференціях (Conference Papers у Scopus і Proceeding Papers у Web of Science), 12,2 % або 589 – розділи книг (Book Chapters), 9,3 % або 451 – інші види наукових праць. У Web of Science Core Collection проіндексовано 2367 або 76,3 % журнальних статей, 549 або 17,7 % тез доповідей на конференціях, 87 або 2,8 % розділів книг, 101 або 3,2 % інших видів наукових праць. Тобто серед учених розділи книг, індексованих у Scopus, значно популярніші, ніж у Web of Science, проте журнальні статті і тези доповідей на конференціях, індексовані у Web of Science Core Collection, були популярнішими у авторів, порівняно зі Scopus.

Наступним етапом бібліометричного аналізу є оцінка індексованих періодичних видань, що містять найбільше публікацій з економічної безпеки у Scopus (табл. 1.2) та Web of Science Core Collection (табл. 1.3).

Аналізуючи дані табл. 1.2, слід зазначити, що серед наведених 10 періодичних видань, індексованих у Scopus, лише 6 є науковими журналами, 3 – збірники конференцій (Lecture Notes in Networks and Systems, E3S Web of Conferences та IOP Conference Series: Earth and Environmental Science), 1 – книжкова серія (Advances in Science Technology and Innovation). Також 3

журнали, а саме Actual Problems of Economics, Journal of Security and Sustainability Issues і Espacios виключені зі Scopus й індексація опублікованих у них статей припинена, проте індексовані раніше статті залишаються в наукометричній базі зі своїми минулими і майбутніми бібліометричними індикаторами. Крім того, лише 13,2 % наукових праць опубліковано в наведеному переліку періодичних видань, з яких 3 наукові журнали є українськими (Actual Problems of Economics, Economic Annals – XXI та Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice), а 2 журнали – високорейтингові, оскільки перебувають на кінець 2022 р. у квартилі Q2.

Таблиця 1.2

ТОП-10 журналів, індексованих у Scopus, що публікували праці з економічної безпеки упродовж 1931–2023 рр.

Назва журналу	Видавець	Країна реєстрації	CiteScore 2022	Квартиль	Кількість публікацій, од.	Частка, %
1. Lecture Notes in Networks and Systems	Springer Nature	Швейцарія	0,7	Q4	127	2,63
2. E3S Web of Conferences	EDP Sciences	Франція	1	Q4	111	2,29
3. Actual Problems of Economics	National Academy of Management	Україна	0,1	Q4	107	2,21
4. Economy of Regions	The Ural Branch of Russian Academy of Sciences	Росія	1,9	Q2	66	1,36
5. IOP Conference Series: Earth and Environmental Science	IOP Publishing Ltd	Великобри-танія	0,8	Q4	59	1,22
6. Economic Annals – XXI	Institute of Society Transformation	Україна	1,5	Q3	41	0,85
7. Journal of Security and Sustainability Issues	The General Jonas Zemaitis Military Academy of Lithuania	Литва	3,9	Q2	36	0,74
8. Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice	Fintech Aliance LLC	Україна	0,5	Q4	35	0,72
9. Espacios	Revista Espacios	Венесуела	0,5	Q3	27	0,56
10. Advances in Science Technology and Innovation	Springer Nature	Швейцарія	0,6	Q3	27	0,56

Джерело: сформовано за даними, наведеними у [33].

Аналізуючи дані табл. 1.3, слід зазначити, що серед наведених 10 періодичних видань, індексованих у Web of Science Core Collection, лише 1 є збірником конференцій (AEBMR Advances in Economics Business and Management Research), а решта – науковими журналами. Також 2 наукові журнали, а саме Actual Problems of Economics і International Journal of Computer

Science and Network Security виключені з Web of Science й індексація опублікованих у них статей припинена, а статті, індексовані раніше, залишаються в наукометричній базі зі своїми минулими і майбутніми бібліометричними результатами. Крім того, 14,2 % наукових праць опубліковано в наведеному переліку періодичних видань, з яких 2 наукові журнали є українськими (Actual Problems of Economics та Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice), а 3 журнали (Economy of Regions, Journal of Security and Sustainability Issues та Social Indicators Research) – високорейтингові, оскільки перебували на кінець 2022 р. у квартилях Q2–Q1.

Таблиця 1.3

ТОП-10 журналів, індексованих у Web of Science Core Collection, що публікували праці з економічної безпеки упродовж 1970–2023 рр.

Назва журналу	Видавець	Країна реєстрації	Journal Citation Indicator 2022	Квартиль	Кількість публікацій, од.	Частка, %
1. Financial and Credit Activity – Problems of Theory and Practice	Fintech Aliance LLC	Україна	0,33	Q3	100	3,22
2. AD Alta Journal of Interdisciplinary Research	Magnanimitas	Чехія	0,27	Q3	65	2,09
3. Actual Problems of Economics	National Academy of Management	Україна	–	Q4	61	1,97
4. Baltic Journal of Economic Studies	Publishing House of Polonia University “Educator”	Латвія	0,18	Q4	59	1,90
5. AEBMR Advances in Economics Business and Management Research	AEBMR	Нідерланди	–	Q4	34	1,10
6. Economy of Region	The Ural Branch of Russian Academy of Sciences	Росія	0,71	Q2	28	0,90
7. International Journal of Computer Science and Network Security	IJCSNS	Південна Корея	0,17	Q4	28	0,90
8. Marketing and Management of Innovations	Sumy State University	Україна	0,35	Q3	23	0,74
9. Gerontologist	Gerontological Society of America	США	1,73	Q1	22	0,71
10. Social Indicators Research	Springer	Нідерланди	1,46	Q1	22	0,71

Джерело: сформовано за даними, наведеними у [34].

Провівши аналіз найбільш популярних наукових періодичних видань, у яких найчастіше публікувалися статті з проблематики економічної безпеки, перейдемо до дослідження найбільш цитованих публікацій у наукометричних базах даних Scopus та Web of Science Core Collection (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Найбільш цитовані публікації з економічної безпеки у наукометричних базах даних

Автори, назва публікації (тип публікації)	Назва джерела, випуск, сторінки	Рік	Кількість цитат
Scopus			
1. Dasgupta P. S., David P. A. Toward a new economics of science (article)	Research Policy, 23(5), 487–521 [37].	1994	1561
2. Bartik A W., Bertrand M., Cullen Z., Glaeser E. L., Luca M., Stanton C. The impact of COVID-19 on small business outcomes and expectations (review)	Proceedings of the National Academy of Sciences of the USA, 117(30), 17656–17666 [38].	2020	655
3. Koonin L. M. et al. Trends in the use of telehealth during the emergence of the COVID-19 pandemic – United States, January-March 2020 (review)	Morbidity and Mortality Weekly Report, 69(43), 1595–1599 [39].	2020	586
4. Sawir E., Marginson S., Deumert A., Nyland C., Ramia G. Loneliness and international students: An Australian study (article)	Journal of Studies in International Education, 12(2), 148–180 [40].	2008	477
5. Pelling M., Uitto J. I. Small island developing states: Natural disaster vulnerability and global change (article)	Environmental Hazards, 3(2), 49–62 [41].	2001	438
6. Bloom D. E. et al. Macroeconomic implications of population ageing and selected policy responses (review)	The Lancet, 385(9968), 649–657 [42].	2015	407
7. Wilberforce T., Alaswad A., Palumbo A., Dassisti M., Olabi A. G. Advances in stationary and portable fuel cell applications (article)	International Journal of Hydrogen Energy, 41(37), 16509–16522 [43].	2016	406
8. Kumar P., Singh S., Gupta B. K. Future prospects of luminescent nanomaterial based security inks: From synthesis to anti-counterfeiting applications (review)	Nanoscale, 8(30), 14297–14340 [44].	2016	363
9. Collins P. H. Shifting the center: Race, class, and feminist theorizing about motherhood (book chapter)	Mothering: Ideology, Experience, and Agency, 45–65 [45].	2016	347
10. Datta P. B., Gailey R. Empowering women through social entrepreneurship: Case study of a women's cooperative in India (article)	Entrepreneurship: Theory and Practice, 36(3), 569–587 [46].	2012	331
Web of Science Core Collection			
1. Dasgupta P. S., David P. A. Toward a new economics of science (article)	Research Policy, 23(5), 487–521 [37].	1994	1275
2. Bartik A W., Bertrand M., Cullen Z., Glaeser E. L., Luca M., Stanton C. The impact of COVID-19 on small business outcomes and expectations (article)	Proceedings of the National Academy of Sciences of the USA, 117(30), 17656–17666 [38].	2020	557
3. Sawir E., Marginson S., Deumert A., Nyland C., Ramia G. Loneliness and international students: An Australian Study (article)	Journal of Studies in International Education, 12(2), 148–180 [40].	2008	384
4. Kumar P., Singh S., Gupta B. K. Future prospects of luminescent nanomaterial based security inks: From synthesis to anti-counterfeiting applications (review)	Nanoscale, 8(30), 14297–14340 [44].	2016	349
5. Bloom D. E. et al. Macroeconomic implications of population ageing and selected policy responses (article)	The Lancet, 385(9968), 649–657 [42].	2015	344
6. Wilberforce T., Alaswad A., Palumbo A., Dassisti M., Olabi A. G. Advances in stationary and portable fuel cell applications (article, proceedings paper)	International Journal of Hydrogen Energy, 41(37), 16509–16522 [43].	2016	340
7. Belle D., Doucet J. Poverty, inequality, and discrimination as sources of depression among US women (article, proceedings paper)	Psychology of Women Quarterly, 27(2), 101–113 [47].	2003	279
8. Datta P. B., Gailey R. Empowering women through social entrepreneurship: Case study of a women's cooperative in India (article)	Entrepreneurship: Theory and Practice, 36(3), 569–587 [46].	2012	277
9. Chan T. W., Goldthorpe J. H. Class and status: The conceptual distinction and its empirical relevance (article, proceedings paper)	American Sociological Review, 72(4), 512–532 [48].	2007	267
10. Einterz R. M. Responding to the HIV pandemic: The power of an academic medical partnership (article)	Academic Medicine, 82(8), 812–818 [49].	2007	239

Джерело: сформовано за даними, наведеними у [33; 34].

З даних, наведених у табл. 1.4, видно, що стаття британських учених П. Дасгупти та П. Девіда «На шляху до нової економіки науки», опублікована у 1994 р. у журналі «Дослідницька політика» (Research Policy) [37], процитована у Scopus 1 561 раз, а у Web of Science Core Collection – 1 275 разів, стала найбільш цитованою в обох наукометричних базах даних серед статей, у яких згадується термін «економічна безпека». Крім цієї статті, ще 6 публікацій ввійшли у ТОП-10 найбільш цитованих в обох досліджуваних наукометричних базах даних, оскільки наукові періодичні видання, в яких вони розміщені, були подвійної індексації. Іншим аспектом слід відзначити, що тільки 5 статей, у яких згадувався термін «економічна» безпека, були з економіки, 2 – з психології, педагогіки та/або соціології, 2 – з природокористування та 1 – з медицини.

Наступний етап бібліометричного дослідження полягає в аналізі та візуалізації бібліографічних зв'язків зі спільними цитатами у розрізі країн та за спільними ключовими словами з використанням функціоналу програмного забезпечення VOSviewer для Scopus та Web of Science Core Collection.

Важливою складовою бібліометричного аналізу є аналіз публікацій, у яких трапляється термін «економічна безпека» у розрізі країни, результати якого дозволяють зрозуміти, для учених з яких саме країн досліджувана проблема є актуальною. Побудова бібліографічної мережі зв'язку за цитуваннями (Citation) у розрізі країн (не менше 20 публікацій на країну) формувалася для кожного цитованого посилання [35, с. 132]. Кількість бібліографічних зв'язків між парою документів має бути рівною кількості пар цитат у цих двох документах, що мають ідентичні ключі відповідності. Так, на рис. 1.3 розміщено візуалізацію цитувань публікацій учених з питань економічної безпеки у Scopus, за приналежністю до країн, а на рис. 1.4 – аналогічну візуалізацію для Web of Science Core Collection.

Як видно з отриманої бібліографічної карти на рис. 1.3, проблема економічної безпеки є розповсюдженою та актуальною для учених зі Сполучених Штатів Америки (США), Китайської Народної Республіки (КНР), Австралії та країн Європи – Великобританії, України, російської федерації (рф).

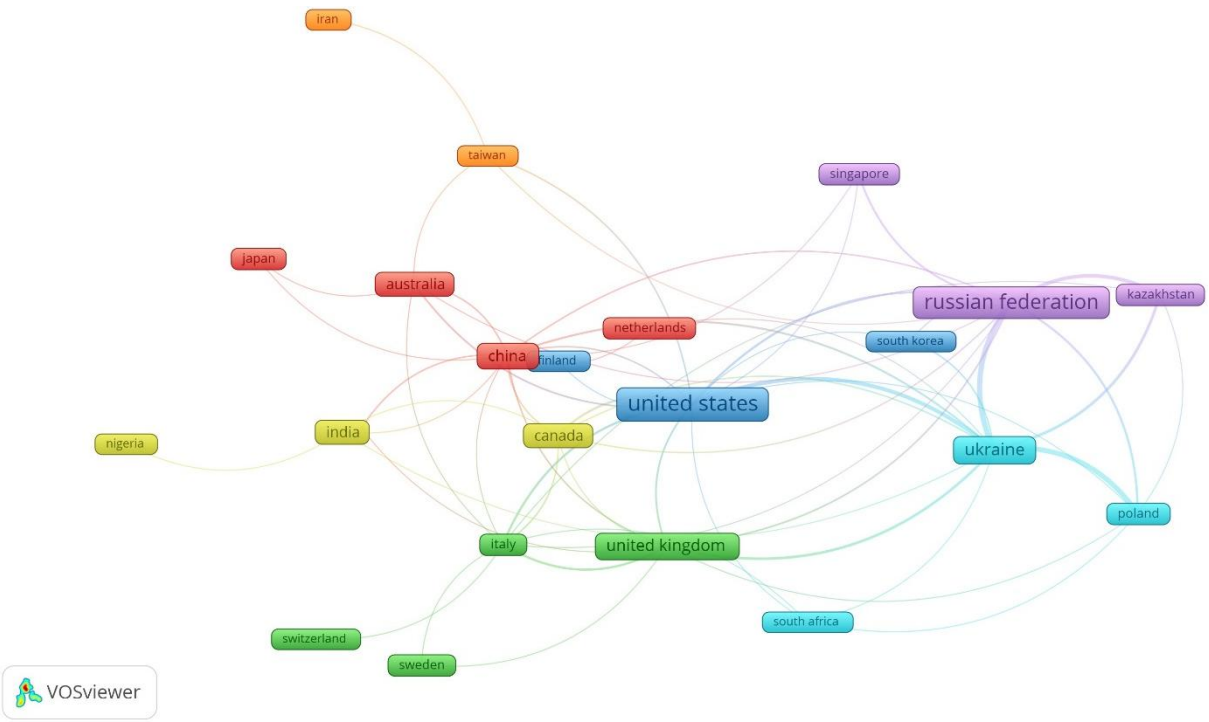

Рис. 1.3. Цитування у Scopus праць учених, які досліджували питання економічної безпеки, за приналежністю до країн

Джерело: побудовано з використанням бази даних Scopus [33] та VOSviewer.

Дані, наведені на рис. 1.3, показують, що найбільше процитовано публікацій, виданих у США – 924 публікації процитовано 19 492 рази, у рф на 829 публікації припадає 2598 цитат відповідно, в Україні – 385 публікацій процитовано 1815 разів, у Великобританії – 7971 цитат на 259 публікацій, у КНР – 1314 цитат на 196 публікацій. Лініями відображено зв’язки між країнами, тобто у працях учених яких країн найчастіше цитуються дослідження проблематики економічної безпеки представників інших країн. Так, Україна перебуває в одному кластері із Польщею та Південно-Африканською Республікою і має тісні зв’язки з США, рф, Великобританією, Індією та Південною Кореєю.

Аналогічну ситуацію спостерігаємо із базою даних Web of Science Core Collection (рис. 1.4): США (667 документів), Україна (509 документів), рф (502 документа), КНР (231 документ), Англія (174 документи), Канада (115 документів), Австралія (102 документа), Польща (71 документ) та ін. Серед утворених 5 кластерів кластери США і України мають найсильніші зв’язки та співпрацюють з усіма іншими кластерами. Це дає підстави вважати, що у Web of Science економічна безпека для учених США і України є популярною темою.

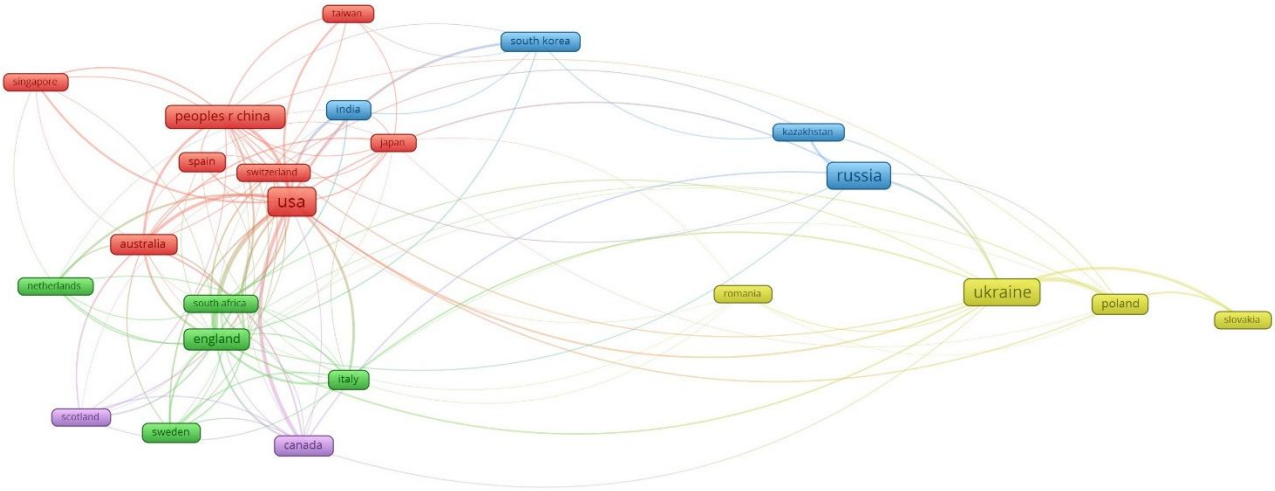

Рис. 1.4. Цитування у Web of Science Core Collection праць учених, які досліджували питання економічної безпеки, за приналежністю до країн

Джерело: побудовано з використанням бази даних Web of Science [34] та VOSviewer.

Заключним етапом бібліометричного аналізу з використанням функціоналу VOSviewer є побудова бібліографічної карти шляхом утворення кластерів та взаємозв'язків між ключовими словами, використаними у статтях, присвячених дослідженню економічної безпеки. Результати для Scopus відображає рис. 1.5.

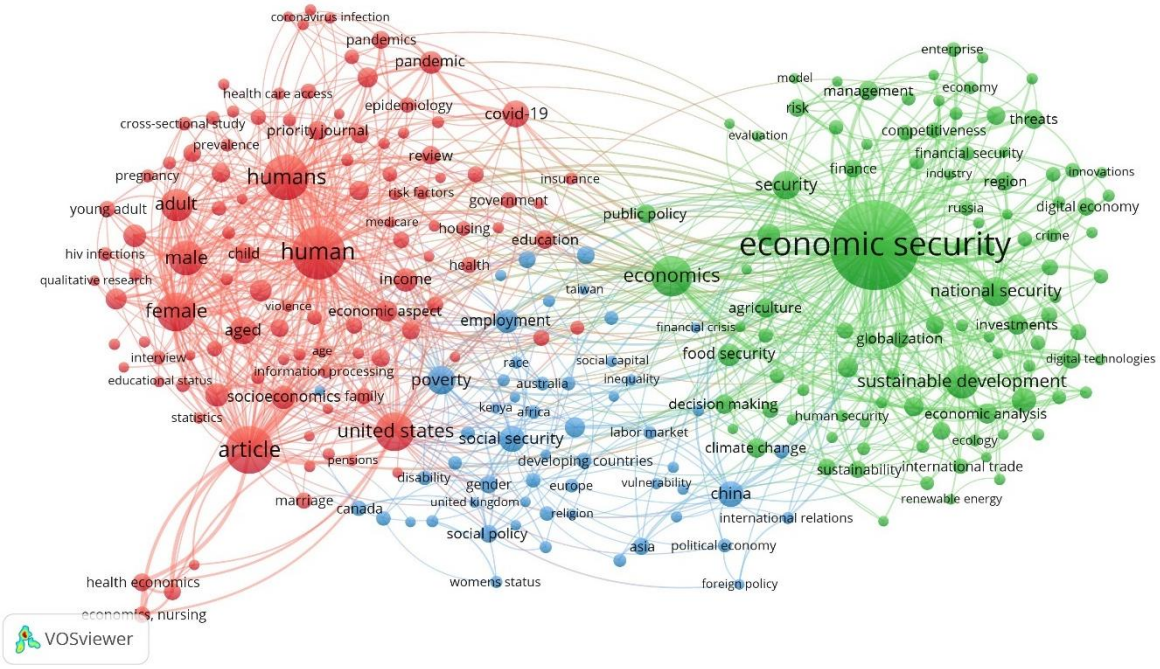

Рис. 1.5. Бібліографічна карта ключових слів публікацій з економічної безпеки, індексованих у Scopus упродовж 1931–2023 рр.

Джерело: побудовано з використанням бази даних Scopus [33] та VOSviewer.

Для побудови бібліографічної карти у програмі VOSviewer з 14 623 ключових слів виокремлено 265, згаданих у 15 і більше наукових публікаціях. В

результаті на рис. 1.5 отримано 3 кластери. Очевидно, що найпопулярнішим ключовим словом є «економічна безпека» (economic security), яке трапляється у 1082 публікаціях з 4838, виданих упродовж 1931–2023 рр., тобто 22,4 % публікацій з економічної безпеки містять термін «економічна безпека» у переліку ключових слів. Іншими популярними словами, що були присутні у понад 100 публікаціях, виявилися: «людина» (human), присутнє у 380 публікаціях, «стаття» (article) у 310 публікаціях, «люди» (humans) у 274 публікаціях, «економічна теорія» (economics) у 219 публікаціях, «жіноча стать» (female) у 201 публікації, «Сполучені Штати» (United States) у 200 публікаціях, «чоловіча стать» (male) у 167 публікаціях, «сталий розвиток» (sustainable development) у 149 публікаціях, «доросла людина» (adult) у 141 публікації; «національна безпека» (national security) у 115 публікаціях, «безпека» (security) у 110 публікаціях, «бідність» (poverty) у 107 публікаціях, «літній» (aged) у 103 публікаціях. Ще 251 ключове слово трапляється від 15 до 91 разів у публікаціях з економічної безпеки. Утворені 3 кластера характеризуються 11 830 зв’язками між 265 ключовими словами з загальною силою 5 157,50.

Перший кластер, забарвлений у червоний колір на рис. 1.5, об’єднав 109 ключових слів, рейтинг популярності яких такий: найпопулярніше ключове слово «людина», далі «стаття», «люди», «жіноча стать», «Сполучені Штати», «чоловіча стать», «доросла людина», «літній», що зустрічаються у понад 100 публікаціях, а також «COVID-19» (зустрічається у 95 публікаціях), «соціоекономіка» (socioeconomics, 77 випадків), «соціально-економічні фактори» (socioeconomics factors, 73 випадки), «дохід або прибуток» (income, 74 випадки), «середній вік» (middle aged, 71 випадок), «пандемія» (pandemic, 70 випадків), «контрольоване дослідження» (controlled study, 63 випадки), «економічна складова» (economic aspect, 60 випадків), «дитина» (child, 56 випадків), «коронавірусна хвороба 2019 року» (coronavirus disease 2019, 54 випадки), «психічне здоров’я» (mental health, 50 випадків), «освіта» (education, 47 випадків), «психологія» (psychology, 47 випадків), «пандемії» (pandemics, 44 випадки), «масштабне клінічне дослідження» (major clinical study, 44 випадки),

«економіка охорони здоров'я» (health economics, 43 випадки), «поліс медичного страхування» (health carry policy, 43 випадки) та інші. Переважна більшість ключових слів розміщені поряд, що свідчить про наявність тісного зв'язку між ними. Контекст взаємозв'язків між ключовими словами дає підстави вважати, що проблеми економічної безпеки у публікація першого кластеру досліджувалися у контексті економічної безпеки людини, її медичних, психічних, вікових, статевих, освітніх потреб, а також загроз пандемії COVID-19, з яких 200 проєктів реалізовано на прикладі США.

Ключові слова другого кластеру у кількості 101 слова забарвлені у зелений колір на рис. 1.5. Найпопулярнішим ключовим словом цього кластеру є «економічна безпека», далі «економічна теорія», «сталий розвиток», «національна безпека», «безпека», що зустрічаються у понад 100 публікаціях, а також «економічні та соціальні ефекти» (economic and social effects, зустрічається у 79 публікаціях), «продовольча безпека» (food security, 69 випадків), «економічний розвиток» (economic development, 55 випадків), «економічний аналіз» (economic analysis, 54 випадки), «інвестиції» (investments, 54 випадки), «планування» (planning, 52 випадки), «прийняття рішень» (decision making, 52 випадки), «сільське господарство» (agriculture, 52 випадки), «загрози» (threats, 51 випадок), «менеджмент» (management, 50 випадків), «державна політика» (public policy, 49 випадків), «ризики» (risks, 48 випадків), «регіон» (region, 47 випадків), «глобалізація» (globalisation, 45 випадків), «комерція» (commerce, 44 випадки), «енергетична безпека» (energy security, 43 випадки) та інші. Між ключовими словами присутній тісний зв'язок, оскільки вони розміщені поряд. Контекст взаємозв'язків між ключовими словами дозволяє зробити висновок, що проблеми економічної безпеки у публікаціях другого кластеру досліджувалися у контексті забезпечення національної безпеки, вдосконалення державного управління національною економікою, продовольчою та енергетичною безпекою, сталого, економічного розвитку тощо. Ці проблеми піднімалися ученими насамперед на прикладі України та рф, оскільки серед ключових слів присутні «Україна» (30 випадків), «росія» і «рф» (разом 78 випадків).

Третій кластер об’єднав 55 ключових слів, забарвлених на рис. 1.5 у синій колір. Серед цих слів найпопулярнішим виявилося «бідність» (poverty), яке використовувалося у 107 публікаціях упродовж 1931–2023 рр. Наступними ключовими словами розмістилися такі: «соціальна безпека» (social security, 91 згадування у наукових публікаціях), «Китай» (China, 89 згадувань), «зайнятість» (employment, 77 згадувань), «соціально-економічні фактори» (socioeconomics factors, 73 випадки), «Індія» (India, 58 згадувань), «країна, що розвивається» в однині та множині (developing country(ies), 57 згадувань), «соціальна політика» (social policy, 45 згадувань), «якість життя» (quality of life, 45 згадувань), «стать» (gender, 42 згадування), «безробіття» (unemployment, 41 випадки) та інші. Переважна більшість ключових слів розміщені поряд зі словом «соціальна безпека», тобто у публікація третього кластеру досліджувалися проблеми економічної безпеки у контексті забезпечення соціальної безпеки, розвитку соціального капіталу, безробіття і зайнятості населення, міграції тощо як для європейських, африканських, азійських країн, що розвиваються, так і для розвинених країн Північної Америки та Австралії.

Одержана бібліографічна карта у програмі VOSviewer за даними наукометричної бази Web of Science Core Collection зображена на рис. 1.6. Для побудови бібліографічної карти у програмі VOSviewer виокремлено 146 з 9 944 ключових слів, згаданих у 15 і більше наукових публікаціях. В результаті на рис. 1.6 отримано 5 кластерів, що характеризуються 3 175 зв’язками між 146 ключовими словами з загальною силою 2 239,50. Як і в Scopus, найпопулярнішим ключовим словом у наукових публікаціях є «економічна безпека» (economic security), яке містилося у 654 публікаціях з 3 104, виданих упродовж 1970–2023 рр. Крім того, знайдене ще ключове слово “economic-security”, яке присутнє у 81 публікаціях. Загалом публікацій з ключовим словом «економічна безпека», індексованих у Web of Science Core Collection, в 1,5 рази менше, порівняно з кількістю публікацій, індексованих у Scopus.

У першому кластері, що забарвлений у червоний колір на рис. 1.6, об’єднано 57 ключових слів, серед яких найпопулярнішим ключовим словом є «здоров’я»,

що згадується у 101 науковій публікації, індексованій у Web of Science. Наступними за популярністю були такі ключові слова: «COVID-19» (85 згадок), «бідність» (73 згадки), «гендер» (68 згадок), «зайнятість» (59 згадок), «жінка» (55 згадок), «нерівність» (41 згадка), «США» (40 згадок), «прибуток» (37 згадок), «робота» (34 згадки), «міграція» (34 згадки), «піклування» (33 згадки) тощо. Переважна більшість ключових слів першого кластеру розміщені близько між собою, тобто у тісному зв'язку. Виходячи з контексту взаємозв'язків між ключовими словами, слід розуміти, що проблеми економічної безпеки у публікація першого кластеру співпадають з проблематикою першого та частково третього кластерів публікацій у Scopus (див. рис. 1.5) і стосуються економічної безпеки людини, її медичних, психічних, поведінкових, статевих потреб, гендерної рівності, бідності а також загроз пандемії COVID-19, на прикладі США.

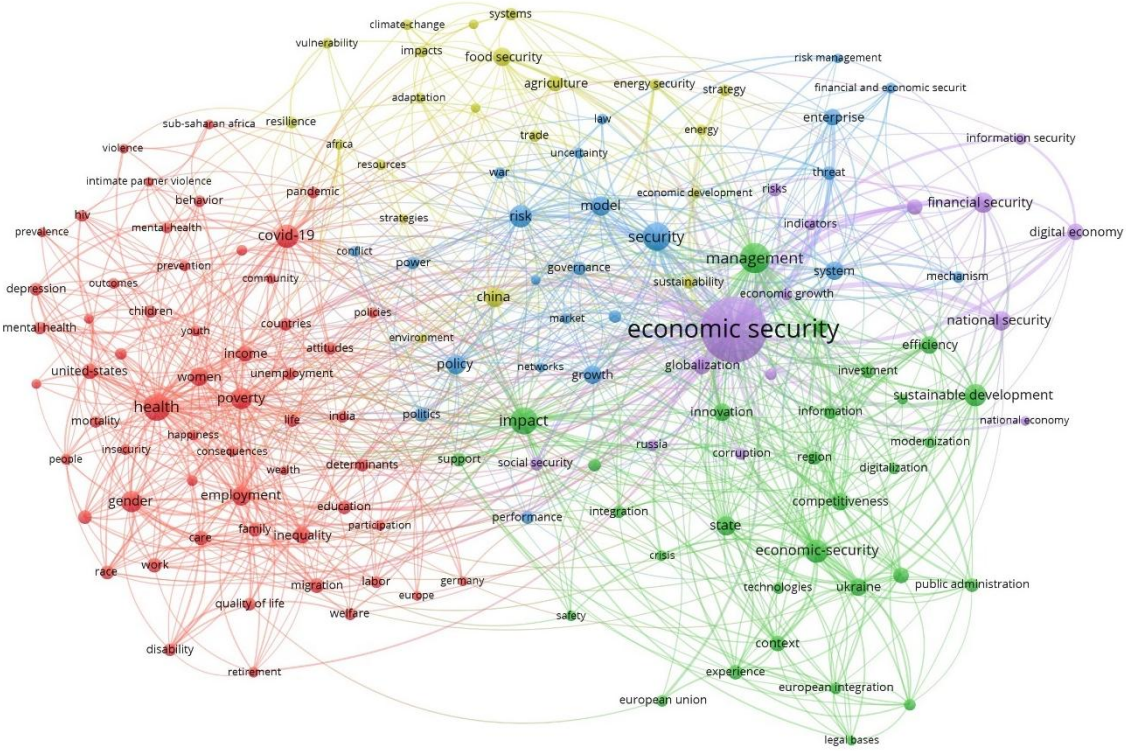

Рис. 1.6. Бібліографічна карта ключових слів публікацій з економічної безпеки, індексованих у Web of Science Core Collection упродовж 1970–2023 рр.

Джерело: побудовано з використанням бази даних Web of Science [34] та VOSviewer.

У другому кластері, забарвленому в зелений колір на рис. 1.6, об'єднано 30 ключових слів. Найпопулярнішим ключовим словом цього кластеру стало «менеджмент», яке згадувалося 142 рази у наукових публікаціях з економічної безпеки, індексованих у Web of Science Core Collection. Наступним за популярністю було ключове слово «вплив» (114 згадувань), далі "economic-security" (81 згадування) – словосполучення, в якому, напевно допущено типову помилку, «сталий розвиток» (75 згадувань), «держава» (56 згадувань), «Україна» (50 згадувань), «конкурентоспроможність» (49 згадувань), «інновація» та «ефективність (по 46 згадувань), «контекст» (40 згадувань), «інновації» (39 згадувань), «досвід» (32 згадування), «інформація» (30 згадувань) та інші. Усі ключові слова розміщені близько одне до одного, тому можна вважати зв'язок між ними тісним. Виходячи з контексту взаємозв'язків між ключовими словами другого кластеру, можна зробити висновок, що усі його публікації були присвячені управлінню сталим розвитком, інноваціями, інформацією для забезпечення економічної безпеки здебільшого на прикладі України.

Третій кластер, забарвлених на рис. 1.6 у синій колір, об'єднав 23 ключових слова, серед яких найпопулярнішим виявилося «безпека», яке згадувалося у 120 публікаціях упродовж 1931–2023 рр. Наступними ключовими словами виявилися такі: «ризик» (74 згадування), «модель» (59 згадувань), «політика» як "policy" (57 згадувань), «система» (52 згадування), «зростання» (51 згадування), «підприємство» (43 згадування), «політика» як "politics" (34 згадування), «загрози» (30 згадувань), «керування» (29 згадувань), «підтримка» (29 згадувань) та інші. Оскільки серед ключових слів, згаданих у наукових публікаціях меншу кількість разів, присутні також «невизначеність», «ризик-менеджмент», «війна», «конфлікт», «закон», «влада», слід зробити висновок, що у публікаціях третього кластеру моделювання системи (механізму) забезпечення економічної безпеки досліджується в умовах ризику, невизначеності, конфліктності, війни на прикладі держави і підприємства.

У четвертому кластері, що забарвлений на рис. 1.6 у жовтий колір, об'єднано 21 ключове слово, найпопулярнішим з яких виявилося «Китай», яке

згадувалося у 57 наукових публікаціях з економічної безпеки, індексованих у Web of Science Core Collection. Наступним за популярністю було ключове слово «продовольча безпека» (54 згадування), далі «стратегії» (39 згадувань), «сільське господарство» (36 згадувань), «кліматичні зміни» (35 згадувань), «стійкість» (27 згадувань), «енергетична безпека» (23 згадування) та ін. Аналізуючи контекст взаємозв'язків між згаданими ключовими словами другого кластеру, слід відзначити, що публікації четвертого кластеру вирішували проблеми забезпечення економічної безпеки у контексті її продовольчої та енергетичної складових в умовах кліматичних змін з урахуванням викликів сталому розвитку, здебільшого на прикладі КНР.

П'ятий кластер, забарвлений у фіолетовий колір на рис. 1.6, об'єднав всього 15 ключових слів, тобто найменше з усіх кластерів, проте найпопулярніше слово цього кластеру є найпопулярнішим ключовим словом серед усіх – «економічна безпека», що згадується у 654 наукових публікаціях, індексованих у Web of Science. Наступними за популярністю були такі ключові слова: «фінансова безпека» (62 згадки), «національна безпека» (60 згадок), «глобалізація» (45 згадок), «цифрова економіка» (44 згадки), «загрози» (36 згадок), «соціальна безпека» (28 згадок) та ін. Контекст взаємозв'язків між ключовими словами вказує на те, що проблеми економічної безпеки у публікація останнього п'ятого кластеру розглядаються у розрізі фінансової та соціальної складових національної безпеки під впливом глобалізації в умовах цифрової економіки.

Слід зазначити, що проблематика забезпечення економічної безпеки у четвертому і п'ятому кластерах наближена до проблематики другого кластера публікацій, індексованих у Scopus (див. рис. 1.5).

Програма VOSviewer також надає можливість провести еволюційно-часовий аналіз досліджень з економічної безпеки. Для публікацій, проіндексованих уScopus, результати еволюційно-часового аналізу відображені на рис. 1.7.

Виходячи з даних, наведених на рис. 1.7, можна зробити висновок, що упродовж I і II етапів розвитку наукового вивчення економічної безпеки до

2007 р. у популярних наукових публікаціях, індексованих у Scopus, досліджувалися проблеми догляду за хворими (1977), економіки охорони здоров'я (1968), торгівельного союзу (1977), психологічного (1999), соціального (2003), економічного (2005) аспектів, соціальної політики (2006) у контексті економічної безпеки на прикладі США (2005) тощо.

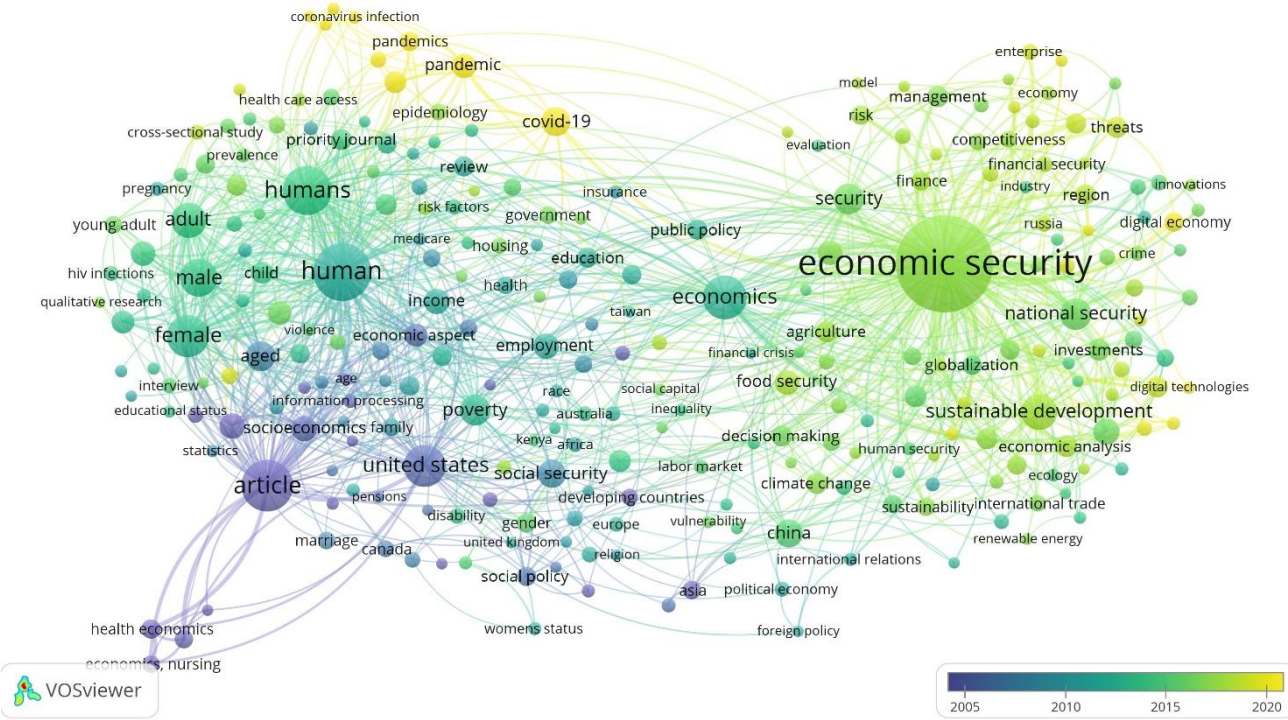

Рис. 1.7. Еволюційно-часова бібліографічна карта досліджень економічної безпеки за ключовими словами публікацій у наукометричній базі Scopus

Джерело: побудовано з використанням бази даних Scopus [33] та VOSviewer.

Упродовж III етапу (2008–2016) у науковому дискурсі популярними стають проблеми економічної безпеки у контексті соціальної безпеки (2008), безробіття (2009), зайнятості (2011), особи (2011), прибутку (2011), освіти (2011), міграції (2011), державної політики (2012), економічної теорії (2012), енергетичної політики (2012), бідності (2012), людського (2013), глобалізації (2014), економічного зростання (2014), безпеки (2015), національної безпеки (2015), економічного розвитку (2015), інвестування (2016), прийняття рішень (2016), кліматичних змін (2016), власне економічної безпеки (2016) тощо. Упродовж останнього IV етапу (2017–2023) наукові дослідження економічної безпеки проводилися за такими ключовими словами: у 2017 р. «продовольча безпека», «сільське господарство», «енергетична безпека», «розвиток», «сталий розвиток»,

«домогосподарство», «конкуренція», «економічний аналіз», «кластерний аналіз»; у 2018 р. «соціально-економічний розвиток», «економічна система», «моделювання», «планування», «підприємство», «Україна»; у 2019 р. «цифрова економіка», «цифрові технології», «публічне управління», «регіональний розвиток», «регіональне планування», «система», «експеримент на людях»; у 2020 р. «пандемія», «коронавірус», «COVID-19», «вірусна пневмонія», «коронавірусна інфекція» тощо.

На рис. 1.8 відображено результати еволюційно-часового аналізу для публікацій, проіндексованих у Web of Science Core Collection.

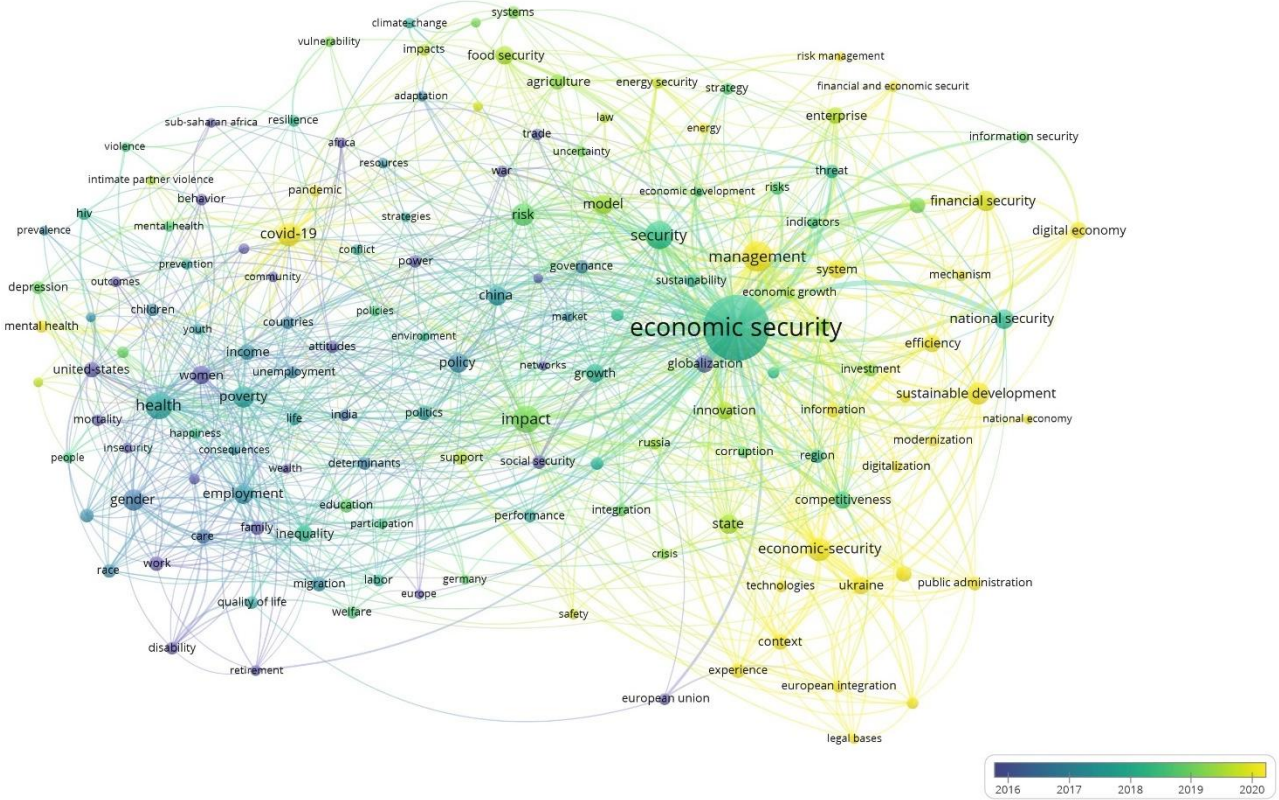

Рис. 1.8. Еволюційно-часова бібліографічна карта досліджень економічної безпеки за ключовими словами публікацій у наукометричній базі Web of Science Core Collection

Джерело: побудовано з використанням бази даних Web of Science [34] та VOSviewer.

Дані, наведені на рис. 1.8, показують відсутність ключових слів у публікаціях, індексованих у Web of Science, упродовж I і II етапів розвитку наукового вивчення економічної безпеки. Упродовж III етапу (2008–2016) у науковому дискурсі популярними стають проблеми трансформації (2014)

економічної безпеки у контексті соціальної безпеки (2015), багатства (2015), поведінки (2015), ґендерних проблем (2016), глобалізації (2016) на прикладі африканських (2014) і європейських (2014) країн, а також США (2014). Упродовж останнього IV етапу (2017–2023) у Web of Science публікації з економічної безпеки містили такі ключові слова: за 2017 р. «економічна безпека», «здоров'я», «бідність», «зайнятість», «КНР», «зростання», «прибуток», «політика», «міграція», «загроза», «стійкість», «стратегії», «кліматичні зміни»; за 2018 р. «безпека», «вплив», «ризик», «національна безпека», «конкурентоспроможність», «нерівність»; за 2019 р. «фінансова безпека», «модель», «держава», «продовольча безпека», «інновація», «підприємство», «загрози», «сільське господарство», «енергетична безпека»; за 2020 р. «менеджмент», «COVID-19», «сталий розвиток», «система», «ефективність», «цифрова економіка», «інновації», «інформація»; за 2021 р. "economic-security", «Україна», «контекст», «досвід» тощо.

Поєднуючи результати ретроспективного аналізу, а саме його практичного і теоретичного напрямів, можна констатувати, що основою становлення і розвитку сучасних теоретичних підходів до поняття «економічна безпека держави» ставали конкретні історичні події і періоди, на що вказує також В. Бойко [50, с. 165]. Міждисциплінарна природа економічної безпеки сприяє формуванню різноспрямованих концептуальних підходів до тлумачення її економічного змісту, предметної площини і функціональних характеристик. Узагальнимо основні з цих підходів (рис. 1.9).

Охарактеризуємо кожен з теоретичних підходів до визначення поняття «економічна безпека», наведених на рис. 1.9. Так, згідно з першим підходом, ефективність економічної безпеки визначається через стійкість економіки і надійність її компонентів, а також вертикально-горизонтальними зв'язками всередині системи. Ця стійкість проявляється в здатності економіки витримувати тиск в умовах непередбачуваних факторів, що створює передумови для підтримки економічного зростання та розширеного відтворення в державі [51–53].

Щодо збалансованості економічної системи, слід зазначити, що економічна безпека має забезпечити рівновагу між різними секторами економіки, а також між державним і приватним секторами [54–56]. Важливими компонентами є ефективне управління фінансами, прозорість у діяльності державних інституцій, стимулювання інновацій та підтримка підприємництва. Збалансована економічна система сприяє економічному зростанню, зменшенню вразливості перед економічними кризами та забезпеченню довгострокової економічної стійкості держави.

Рис. 1.9. Систематизація наукових підходів до тлумачення сутності поняття «економічна безпека держави»

Джерело: запропоновано автором.

Здатність держави протистояти загрозам у контексті економічної безпеки визначається її здатністю ефективно адаптуватися до внутрішніх та зовнішніх викликів, зберігати стійкість та функціональність економічної системи під час криз та непередбачуваних ситуацій. Це передбачає розробку стратегій ризик-менеджменту, збалансовану структуру економіки, адекватні механізми реагування на зміни в глобальному середовищі, а також ефективне використання

ресурсів та інновацій для підтримки стійкого економічного розвитку та забезпечення національної безпеки [57–59].

Ресурсно-функціональний підхід акцентує на взаємодії різноманітних ресурсів, таких як фінансові, технологічні, людські та природні, із функціями економічної системи. Він передбачає гармонійне використання цих ресурсів для забезпечення ефективного функціонування економіки, стійкості до зовнішніх та внутрішніх загроз, а також здатності відповідати на зміни в глобальному економічному середовищі [60–62]. Враховується важливість оптимального використання ресурсів для забезпечення економічної стійкості та національної безпеки.

У публікаціях, де економічна безпека держави досліджується у контексті захисного підходу, відбувається фокусування на заходах та стратегіях, спрямованих на мінімізацію ризиків та запобігання можливим загрозам для економічної системи країни. Передбачено розробку та впровадження ефективних захисних механізмів, таких як стабільна фінансова політика, системи регулювання ринків, механізми соціального захисту та забезпечення стійкості фінансово-економічних інститутів [63–65]. Головною метою захисного підходу є збереження та захист економічних інтересів держави, забезпечення її стійкості та відповідальності перед економічними викликами та небезпеками, які можуть виникнути внутрішньо або ззовні .

В інвестиційно-інноваційному підході акцентується на важливості впровадження інновацій та залученні інвестицій для забезпечення сталого економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності [66–68]. Інвестиційна активність у супроводі інновацій сприяє розвитку ключових секторів економіки, підвищенню продуктивності праці та створенню нових можливостей для росту. Забезпечення економічної безпеки держави не лише через диверсифікацію та стійкість економіки, але й унаслідок сприяння її довгостроковому інноваційному розвитку в глобальному контексті.

В економіко-правовому підході до визначення поняття «економічна безпека держави» приділяється увага на взаємодії економічних та правових чинників з

метою забезпечення стійкості та ефективності економічної системи країни. Він визнає, що правові норми та механізми відіграють ключову роль у формуванні і регулюванні економічних процесів, а також у забезпеченні захисту економічних інтересів держави. Цей підхід передбачає розробку та впровадження правових механізмів, спрямованих на протидію корупції, ефективний регуляторний контроль, захист прав власності та контрактів, а також створення сприятливого правового середовища для розвитку бізнесу та інвестицій [69–71]. Економіко-правовий підхід визнає важливість гармонізації економічної та правової політики для забезпечення економічної безпеки держави.

Економічна безпека держави у контексті сталого розвитку означає здатність економічної системи забезпечувати потреби поточного покоління, не вичерпуючи до кінця ресурси та не завдаючи шкоди майбутнім поколінням. Це вимагає впровадження ефективних стратегій управління ресурсами, диверсифікації економіки, підтримки інновацій та новаторських технологій, а також створення балансу між соціальними, екологічними та економічними аспектами [72–75]. Забезпечення економічної безпеки держави в умовах сталого розвитку передбачає врахування довгострокових наслідків економічних рішень та прагнення до сталого підвищення життєвого рівня громадян, при цьому мінімізуючи вплив на природне середовище.

У пандемійно-економічному підході осмислюється вплив глобальних пандемій та інших масштабних криз на економічну стійкість країни. Цей підхід акцентує на необхідності розробки стратегій та механізмів, спрямованих на попередження і подолання економічних викликів, породжених пандеміями. Важливими компонентами цього підходу є розвиток системи охорони здоров’я, гнучкість економіки, підтримка підприємств та населення під час криз, а також гармонізація економічних і медичних стратегій для ефективного управління економічною безпекою держави в умовах пандемій та інших глобальних криз [76–78].

Економічна безпека держави в умовах воєнного стану визначається її здатністю забезпечувати стабільність та ефективність економічної системи в

умовах збройної агресії. Це охоплює розробку та реалізацію заходів, спрямованих на забезпечення життєво важливих потреб населення, управління ресурсами та підтримки ключових галузей економіки. У воєнний період важливими елементами економічної безпеки стають мобілізація ресурсів, збереження виробничих потужностей, підтримка промисловості та забезпечення стійкості фінансово-економічної системи [79–81]. Також заходи, спрямовані на збереження економічної незалежності та резильєнтності, грають важливу роль у забезпеченні економічної безпеки держави в умовах воєнного конфлікту.

Виходячи з виокремлених теоретичних підходів, (див. рис. 1.9), економічну безпеку держави слід розуміти як функціональну складову національної безпеки, що має складну (гнучку, адаптивну, динамічну) структуру, вертикальну ієрархію та горизонтальні зв’язки між механізмами, наділена набором унікальних властивостей, функцій, інструментів, необхідним для:

–реалізації державної політики національної безпеки у сфері захисту приватних і публічних економічних інтересів, потреб, прав і свобод від реальних і потенційних загроз, особливо в умовах пандемій і збройної агресії;

–оптимального використання та розподілу ресурсного потенціалу, сприяння збалансованості елементів економічної системи, її здатності протистояти загрозам;

–упровадження інновацій та залученні інвестицій для підвищення конкурентоспроможності національної економіки та забезпечення сталого економічного розвитку;

–урахування довгострокових наслідків економічних рішень та прагнення до сталого підвищення життєвого рівня громадян, мінімізуючи вплив на природне середовище;

–розроблення та впровадження правових механізмів, спрямованих на протидію корупції, захисту права власності, створення сприятливого правового середовища для розвитку бізнесу та інвестицій;

–гармонізації медико-економічних стратегій для ефективного протистояння держави впливу пандемій та інших глобальних криз;

–мобілізації усіх наявних ресурсів для розширення військово-промислового виробництва для протистояння збройній агресії та забезпечення стійкості фінансово-економічної системи тощо.

Отже, на основі проведеного динамічного та бібліометричного аналізу вдалося отримати декілька важливих наукових результатів. Так, виявлено, що початок опублікованих наукових досліджень, в яких вперше зустрічається поняття «економічна безпека», припадає на 1931 р. і фіксується у наукометричній базі даних Scopus. У Web of Science Core Collection перші публікації, в яких зустрічається словосполучення «економічна безпека», датуються 1970 р., до цього часу у Scopus проіндексовано вже 83 таких праці. Загальна кількість індексованих публікацій у Scopus за 1931–2023 рр. склала 4 838 од., у Web of Science за 1970–2023 рр. – на 35,8 % менше. При чому упродовж 2017–2023 рр. було опубліковано 60 % публікацій, індексованих Scopus, та 63 % публікацій, індексованих Web of Science Core Collection, тобто науковий інтерес до проблем економічної безпеки набув справжньої популярності у останні 7 років. За результатами кластиризації ключових слів відібраних публікацій отримано кластери за основними напрямами досліджень економічної безпеки, які були подібними для обох наукометричних баз, проте для Scopus утворено 3 широких кластери з 265 слів, а для Web of Science Core Collection – 5 кластерів більш звуженої специфіки з 146 ключових слів (на 45 % менше).

За результатами вивчення положень основних літературних джерел, присвячених дослідженню проблем економічної безпеки, виокремлено десять теоретичних підходів до визначення її міждисциплінарної сутності і предметної площини: «здатність національної економіки до зростання»; «збалансованість економічної системи»; «здатність протистояти загрозам»; «ресурсно-функціональний підхід»; «захисний підхід»; «інвестиційно-інноваційний підхід», «економіко-правовий підхід», «безпека сталого розвитку», «пандемійно-економічний підхід», «воєнно-економічна безпека». На основі цих підходів запропоноване авторське визначення поняття «економічна безпека держави».

1.2. Ідентифікація і класифікація загроз економічній безпеці України у контексті забезпечення національної безпеки

Російсько-українська війна, що розпочалася у лютому 2014 року, стала постійним джерелом безпрецедентних загроз національній безпеці України. До початку 2022 року в Україні окупованими були 43,3 тис. м^2 або 7,2 % території в межах Автономної Республіки Крим та східних частин Донецької і Луганської областей [82]. Після широкомасштабного вторгнення площа окупованих земель станом на кінець першого півріччя 2022 року сягнула близько 125 тис. км^2 (21 %), а станом на початок 2023 року силами оборони України було звільнено понад 16 тис. км^2 і окупована територія зменшилася до 115,9 тис. км^2 (18 %) [83, с. 4]. Очевидно, що широкомасштабне вторгнення російської федерації на територію України стало найбільшою загрозою її державному суверенітету, територіальній цілісності та конституційному ладу, а отже – національній безпеці. Тому що національна безпека України законодавчо визначена як «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» [31].

Виходячи з наведеного визначення, національна безпека фактично ототожнюється зі станом захищеності національних інтересів України, відповідно, головною метою безпекової політики держави є забезпечення національної безпеки (національних інтересів). Саме тому переважна більшість наукових досліджень національної безпеки України насамперед стосуються її всебічного забезпечення з різних напрямів – військово-оборонного, інформаційного, політичного, культурно-духовного, екологічного та економічного. Згадані напрями, за якими здійснюється забезпечення національних інтересів країни, прийнято розглядати як складові забезпечення національної безпеки [84, с. 83, 85, с. 59; 86].

У контексті нашого дослідження ідентифікацію і класифікацію загроз національній безпеці країни проведемо у контексті економічної складової її

забезпечення. Виходячи з концепції складових забезпечення національної безпеки, однією з яких є економічна, доцільно ідентифікувати та класифікувати загрози економічній безпеці, які одночасно будуть і загрозами національній безпеці України, оскільки національна безпека України забезпечується через економічну безпеку, так сам як через військово-оборонну, інформаційну, політичну, культурно-духовну та екологічну. Ототожнення загроз національній безпеці із загрозами складових її забезпечення виходить з логіки процесу впливу загрози на безпеку, що ілюструє рис. 1.10.

Рис. 1.10. Ієрархія процесу впливу загроз на національну безпеку країни

Джерело: розроблено автором.

З рис. 1.10 видно, що на будь-яку складову забезпечення національної безпеки країни діє багато загроз, вплив яких деструктивний, тому що загроза за визначенням є явищем деструктивним. Оскільки посилення (або послаблення) національної безпеки відбувається безпосереднє через складові забезпечення – військово-оборонну, інформаційну, політичну, культурно-духовну, екологічну та економічну, загрози цим складовим так само є загрозами національній безпеці країни. Проведемо ідентифікацію основних економічних загроз національній безпеці України крізь призму забезпечення національної безпеки.

Внаслідок широкомасштабного вторгнення Україна втратила економічний потенціал 18 % окупованих територій (до моменту їх визволення), що спричинило безпрецедентну рецесію національної економіки, під час якої відбулося скорочення реального ВВП у 2022 році на 29,1 %, споживання – на 16,9 %, а чистий експорт сягнув –9,5 % [87]. Саме тому актуалізується проблема ідентифікації та класифікації основних загроз економічній безпеці України, особливо в умовах воєнного стану.

Теоретичні дослідження проблеми ідентифікації загроз економічній безпеці України в контексті забезпечення національної безпеки останнім часом реалізовані з прив'язкою до умов, сформованих під впливом локальних та глобальних деструктивних впливів зовнішнього середовища, до яких слід віднести економічну кризу 2014–2015 рр. внаслідок початку російсько-української війни, економічну кризу 2020–2021 рр., спричинену карантинними заходами щодо подолання пандемії COVID–19, а також економічну «катастрофу» 2022 р., що розпочалася з фазою широкомасштабного вторгнення на новому театрі російсько-української війни і триває дотепер.

Досліджуючи загрози економічній безпеці України, особливо в умовах воєнного стану, доцільно спочатку зрозуміти сутність поняття «загроза економічній безпеці». Так, загрози розглядають як одні із численних деструктивних факторів економічної безпеки, що постійно трансформуються, тобто протягом короткого проміжку часу вони можуть перетворюватись із реальних у потенційні і навпаки. До фактору «загрози» віднесено небезпеку, ризик, кризу, кризову ситуацію, катастрофу, деструкційні та деформаційні процеси тощо [88–92]. Тобто узагальнено загрозу економічній безпеці країни слід розуміти як фактор небезпеки захисту економічних інтересів держави, оскільки економічна складова забезпечення національної безпеки найчастіше ототожнюється зі станом захищеності національних інтересів у економічній сфері. Адже загрози економічній безпеці України є сукупністю наявних та потенційно можливих явищ і чинників, які створюють небезпеку для реалізації національних інтересів в економічній сфері [93]. При цьому слід розрізняти внутрішні загрози, джерело небезпеки яких виходить з внутрішніх проблем і протиріч країни. Такі загрози здебільшого піддаються публічному управлінню та адмініструванню. Також завжди об'єктивно існують зовнішні загрози, джерело яких перебуває поза межами досліджуваної країни і на які вона не спроможна ніяким чином впливати, лише адаптуватися з меншими чи більшими негативними наслідками для економічної безпеки і, відповідно, для національної безпеки.

Емпіричні процеси ідентифікації та систематизації загроз економічній безпеці України в умовах воєнного стану доцільно пов'язати з чинними «Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України», затвердженими Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277 [94]. Так, згідно з цим нормативно-правовим актом економічна безпека має 9 складових (рис. 1.11).

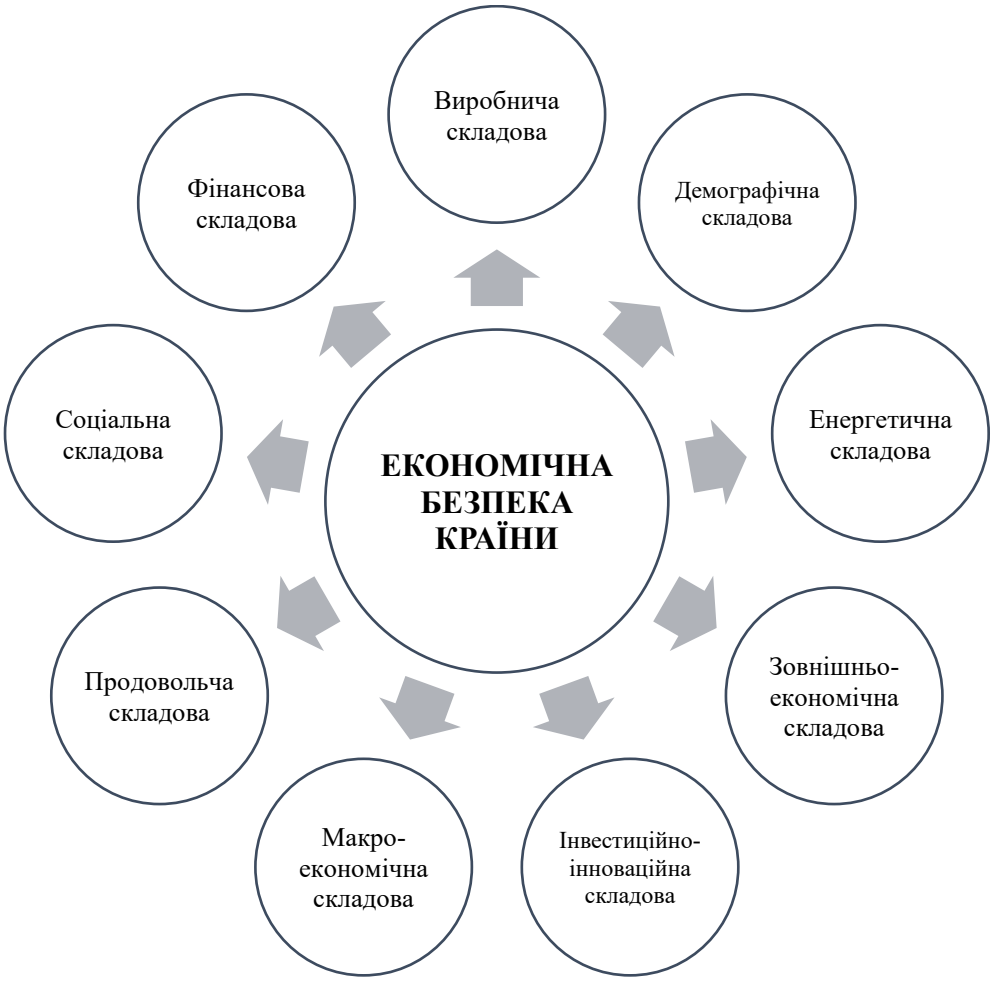

Рис. 1.11. Декомпозиція економічної безпеки України

Джерело: сформовано за даними, наведеними у [94].

Отже, виходячи з даних, наведених на рис. 1.11, ідентифікуємо спочатку загрози економічній безпеці України у розрізі її складових, які одночасно є економічними загрозами національній безпеці України. Так, у період воєнного стану виробничо-економічні загрози економічній безпеці пов'язані насамперед з існуючими та потенційними перешкодами (зовнішніми, на які виробничі суб'єкти не мають впливу та/або внутрішніми, яким можна запобігти або виправити) щодо упровадження інновацій у виробництво, здатності до

розширеного відтворення, своєчасного оновлення основних засобів, підвищення продуктивності праці, скорочення трудомісткості виробництва, енергетичної незалежності тощо. Пропонуємо такий перелік виробничо-економічних загроз економічній безпеці України в умовах воєнного стану (рис. 1.12):

Виробничо-економічні загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану	згортання деіндустріалізації та ревіталізації старопромислових секторів національної економіки
	загрози релокації бізнесу внаслідок війни
	поглиблення процесу відставання виробничої структури економіки України від технологічного прогресу
	вкрай низький рівень запровадження інновацій у виробництво, що уп'ятеро нижчий, порівняно з розвиненими країнами
	втрата промислового потенціалу на окупованих і прифронтових територіях
	загрози руйнування критичної інфраструктури та погіршення її технічного стану
	високий рівень фізичного та морального зносу основних засобів переважної більшості секторів національної економіки
	тотальна залежність економіки від імпорту та неможливість імпортозаміщення високотехнологічних товарів
	руйнування технологічних зв'язків у глобальних ланцюгах доданої вартості

Рис. 1.12. Класифікація виробничо-економічних загроз економічній безпеці України, що загострилися під впливом російсько-української війни

Джерело: систематизовано і узагальнено за даними, наведеними у [22; 92].

Серед загроз, наведених на рис. 1.12, під час фази широкомасштабного вторгнення у російсько-українській війні найбільшою вважаємо втрату промислового потенціалу на окупованих і прифронтових територіях. Також ще однією суттєвою загрозою, яка стане на заваді повоєнного відновлення національної економіки, слід вважати диспропорції у технологічній структурі промислового виробництва, коли частка високотехнологічного виробництва, що складає близько 5 %, нижча у 4 рази, порівняно з середнім значенням у постіндустріальних економік, а частка ресурсоємних секторів економіки складає близько 40 %, що на 10 % перевищує норматив постіндустріальних країн [95, с. 78].

Основними демографічними загрозами економічній безпеці України в умовах воєнного стану є підстави вважати такі (рис. 1.13):

Демографічні загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану	знищення, поранення, катування цивільних і військових України російськими мілітарними та парамілітарними формуваннями
	вимушена зовнішня еміграція (набуття статусу біженця в інших країнах)
	вимушена внутрішня еміграція (набуття статусу внутрішньо переміщеної особи)
	збільшення чисельності безробітного населення і скорочення робочих місць
	прискорення від'ємного природного приросту населення
	поглиблення процесів «старіння» населення
	кіднепінг українських дітей

Рис. 1.13. Класифікація демографічних загроз економічній безпеці України, що загострилися під впливом російсько-української війни

Джерело: систематизовано і узагальнено за даними, наведеними у [96; 97].

Виходячи з даних рис. 1.13, найбільшою зовнішньою демографічною загрозою економічній безпеці України є фізичне знищення населення України. Так, допоки втрати сил оборони засекречені, згідно звіту Управління Верховного комісара ООН з прав людини, підтверджено втрати цивільних осіб у період з 24.02.2022 р. до листопада 2024 р., які склали 12 162 загиблих і 26 919 поранених [98]. Очевидно, що непідтверджені втрати цивільного населення внаслідок російсько-української війни будуть у декілька разів вищим. Також на кінець березня 2023 р. чисельність українських біженців, які отримали статус тимчасового захисту, досягла 5 млн 8 тис. 482 особи, тоді як з початку широкомасштабного вторгнення у країнах Європи було зареєстровано 8 млн 173 тис. українських біженців, включно з тими, хто повернувся в Україну або виїхав з Європи в інші країни [99]. Статус внутрішньо переміщеної особи станом на початок другого півріччя 2023 р. отримали 5,1 млн осіб [100]. Проте найбільшим злочином росії проти людяності, і, відповідно, демографічною загрозою економічній безпеці України, є кіднепінг – викрадення українських дітей. Наразі достеменно встановлена незаконна депортація 19 393 неповнолітніх осіб з тимчасово окупованих територій України на території росії, але їх чисельність значно більша [101]. Визначити ступінь деструктивного впливу

охарактеризованих демографічних загроз на економічну безпеку України наразі неможливо, але слід розуміти, що він буде надзвичайно високим.

Наступною складовою економічної безпеки України є енергетична. Енергетичні загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану зведено на рис. 1.14.

Енергетичні загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану	руйнування енергетичної інфраструктури та енергогенеруючих компаній внаслідок ракетних обстрілів і терактів
	залежність національної економіки від імпортних енергоносіїв
	інфляційні процеси на ринку енергоносіїв
	низький рівень інвестування в енергетичний сектор економіки
	недосконалість інфраструктури та нерозвиненість енергомереж
	вимушені перебої в енергопостачанні
	перешкоди щодо забезпечення конверсії (взаємозамінності) основних видів енергоресурсів
	нерозвиненість системи зберігання енергії
	еколого-економічні наслідки руйнування Каховської ГЕС

Рис. 1.14. Класифікація енергетичних загроз економічній безпеці України, що виникли та загострилися під впливом російсько-української війни

Джерело: систематизовано і узагальнено за даними, наведеними у [102].

Найбільшою енергетичною загрозою економічній безпеці України є руйнування енергетичної інфраструктури та енергогенеруючих компаній внаслідок ракетних обстрілів і терактів. Решта загроз прямо або опосередковано пов’язана з цією. Слід зазначити, що сектор енергопостачання генерував до 17 % ВВП і відігравав ключову роль в економічному зростанні України до широкомасштабного вторгнення. Крім того, 100 % населення мали доступ до електроенергії, а 74 % – до газорозподільної мережі [103]. Станом на середину 2025 року внаслідок постійних ворожих атак ракетами та безпілотними літальними апаратами енергетичній системі України було завдано сумарних збитків на понад 16,1 млрд дол. США, генеруючі потужності скоротилися на понад 60 %, крім того близько 10 ГВт електричної потужності опинилося на тимчасово окупованих територіях, з яких 6 ГВт електроенергії Запорізької АЕС,

що не подається в мережу [104]. При цьому, завдяки задіяним мобілізаційним заходам та залученню міжнародної допомоги, виконано аварійно-відновлювальних робіт на пошкоджених об’єктах теплової та гідрогенегації у сумі понад 4 ГВт потужностей, а втрачено загалом у ході масштабних деструкцій близько 9 ГВт маневрової теплової генерації [104].

Щодо зовнішньоекономічних загроз економічній безпеці України сформовано рис. 1.15.

Зовнішньо-економічні загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану	вплив широкомасштабного вторгнення російської армії на зовнішньоекономічну діяльність України
	участь Ірану та Білорусі у широкомасштабному вторгнені
	тотальна залежність України від рішень союзників щодо постачання зброї, обладнання, техніки, грантових і кредитних коштів тощо
	чутливість глобальної економіки до протиепідемічних заходів під час та після пандемій (наприклад, COVID–19)
	пасивний платіжний баланс України (від’ємне сальдо)
	неоптимальність структури експорту та імпорту країни
	зростання залежності національної економіки від імпорту
	боротьба за природні ресурси

Рис. 1.15. Класифікація зовнішньоекономічних загроз економічній безпеці України, що загострилися під впливом російсько-української війни

Джерело: систематизовано і узагальнено за даними, наведеними у [105; 106].

Очевидно, що основною зовнішньоекономічною загрозою економічній безпеці України є руйнівний вплив російсько-української війни на міжнародні зв’язки, вагомою частиною яких є торговельні відносини, військова, гуманітарна, фінансова допомога союзників. Крім того, широкомасштабне вторгнення розпочалося в період відновлення національної економіки України від наслідків пандемії COVID–19. Очевидно, що окупація промислових та аграрних територій України спричинила безповоротні втрати зовнішньої торгівлі в експортоорієнтованих секторах національної економіки – аграрному та промисловому. Загрози від’ємного платіжного балансу та зростання залежності національної економіки від імпорту ілюструє табл. 1.5.

Таблиця 1.5

Платіжний баланс України у 2021–2024 рр., млн дол. США

Статті платіжного балансу	2021 рік	2022 рік	2023 рік	2024 рік	Зміни у 2024 р., порівняно з 2021 р. (+/–)
A. Рахунок поточних операцій	–5 457	6 197	–10 778	–16 897	–11 440
у тому числі:					
Товари та послуги (сальдо)	–8 217	–15 302	–39 080	–40 509	–32 292
Експорт товарів і послуг	63 621	41 175	35 115	39 328	–24 293
Імпорт товарів і послуг	71 838	56 477	65 460	72 320	+482
B. Рахунок операцій з капіталом	15	183	145	5 116	+5 101
C. Фінансовий рахунок	–5 929	9 280	–20 084	–11 778	–5 849
у тому числі:					
Прямі інвестиції (сальдо)	–7 518	–1	–4 369	–3 668	+3 850
Портфельні інвестиції (сальдо)	–1 024	2 026	4 474	6 627	+7 651
D. Зведений баланс (= A + B – C)	487	–2 900	9 451	–3	–490
E. Резерви та пов’язані статті	487	–2 900	9 451	–3	–490
Резервні активи	2 532	–2 268	11 393	2 901	+369
Кредити МВФ	–685	632	1 942	2 904	+3 589

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними, наведеними у [107].

З даних, наведених у табл. 1.5, видно, що на кінець 2024 р. зведений платіжний баланс України було сформовано з незначним дефіцитом на рівні –3 млн дол. США, натомість як на кінець 2023 р. його було зведено з суттєвим профіцитом у +9,45 млрд дол. США. При цьому від’ємне сальдо зовнішньої торгівлі товарами та послугами (різниця між експортом та імпортом) і, відповідно, хронічна залежність української економіки від імпорту утримувалася на критично високих позначках, склавши –39,08 млрд дол. США у 2023 р. та –40,51 млрд дол. США у 2024 р. (загальне поглиблення торговельного дефіциту порівняно з довоєнним 2021 р. становило 32,29 млрд дол. США). Водночас зведене сальдо платіжного балансу без урахування масштабних обсягів міжнародної грантової допомоги, що відображається у рахунку операцій з капіталом (+5,12 млрд дол. США у 2024 р.), та залучення кредитів Міжнародного валютного фонду (+2,90 млрд дол. США) фіксує глибокий внутрішній структурний розрив. У 2023 р. чистий розрив платіжного балансу (без донорського підживлення) становив –3,88 млрд дол. США проти +9,45 млрд дол. США фактичного зведеного балансу, а у 2024 р. цей деструктивний розрив

поглибився до –8,02 млрд дол. США проти –3 млн дол. США зведеного балансу. Отже, головною зовнішньоекономічною загрозою фінансовому компоненту економічної безпеки України залишається критична екзогенна залежність від ритмічності надходження коштів міжнародних партнерів, оскільки безперервне розширення дефіциту рахунку поточних операцій (який у 2024 р. досяг пікових –16,90 млрд дол. США) за умови потенційного скорочення зовнішньої допомоги спроможне миттєво виснажити чисті резервні активи держави й дестабілізувати макроекономічну ситуацію [108].

Пропонуємо такий перелік інвестиційно-інноваційних загроз економічній безпеці України в умовах воєнного стану (рис. 1.16).

Інвестиційно-інноваційні загрзи економічній безпеці України в умовах воєнного стану	відсутність сприятливих умов для інвестування та реінвестування через активні бойові дії
	недосконаліcть державної та регіональної інвестиційної політики, відсутність моніторингу інвестиційного потенціалу країни та регіонів
	недостатня розвиненість інноваційної інфраструктури країни в цілому та секторів економіки зокрема
	технологічна залежність України від інших країн та незначна участь у експорті технологій
	відсутність можливості повного страхування іноземних інвестицій в умовах воєнного стану
	незадовільний стан захисту прав власників та інвесторів в умовах активних бойових дій
	відсутність в Україні активності інвесторів на фондовому ринку
	висока ризиковість інвестиційних проєктів під час активних бойових дій на території України
	низький рівень захисту інтелектуальної власності

Рис. 1.16. Класифікація інвестиційно-інноваційних загроз економічній безпеці України, що загострилися в умовах російсько-української війни

Джерело: систематизовано і узагальнено за даними, наведеними у [109; 110].

Аналізуючи загрози, представлені рис. 1.16, слід розуміти, що в умовах воєнного стану суттєвою зовнішньою загрозою є зростання інвестиційних ризиків, тому бізнес змушений «заморожувати» капіталовкладення, або взагалі виводити кошти і розміщувати їх в інвестиційно привабливих країнах. Відбувається відтік інвестицій і, відповідно, «заморожується» реалізація інвестиційних проєктів на невизначений термін через суттєве зростання їх ризиковості. Очевидно, що в зоні активних бойових дій та на окупованих територіях вести бізнес неможливо. Єдиним сектором, в який надходять

інвестиції та впроваджуються нові технології, є військово-промисловий комплекс, оскільки виробники засобів ураження зацікавлені у випробуванні новітніх технологій на полі бою, саме тому на цій ділянці інноваційна діяльність активізується. Внутрішніми загрозами інвестиційно-інноваційній складовій економічній безпеці залишаються недосконалість інвестиційної політики, відсутність моніторингу інвестиційного потенціалу країни, нерозвиненість інноваційної інфраструктури та низький рівень захисту права власності, у тому числі інтелектуальної.

Макроекономічні загрози економічній безпеці України зведено на рис. 1.17.

Макроекономічні загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану	високий рівень «тінізації» економіки
	присутність корупції на різних рівнях державної влади
	низький рівень продуктивності виробничих ресурсів, порівняно з країнами, що розвиваються
	спадна динаміка ВВП та ВВП на особу через руйнування інфраструктури та промислового потенціалу України
	зростання рівня безробіття в Україні
	прискорення інфляційних процесів
	зниження схильності до заощаджень в умовах скорочення доходів населення

Рис. 1.17. Класифікація макроекономічних загроз економічній безпеці України, що загострилися під впливом російсько-української війни

Джерело: систематизовано і узагальнено за даними, наведеними у [111].

За даними Міністерства економіки України, близько третини національної економіки перебуває у «тіні» і діяльність здійснюється нелегально, тобто безповоротні втрати ВВП складають понад 30 % [112], значними також будуть обсяги недоотриманих податкових доходів бюджету. Загрози тіньової економіки тісно пов’язані з корупцією на різних щаблях державної влади. Так, у рейтингу сприйняття корупції 2024 р. Україна зайняла 105 місце (зі 180) з найвищим показником за останні 10 років [113], оскільки було ухвалено Антикорупційну стратегію, запущено антикорупційні інститути – Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру, Вищий антикорупційний суд, Національне антикорупційне бюро України і з 2022 року активізовано їх діяльність, не зважаючи на активні бойові

дії. Крім того, економічний спад, прискорення інфляції та зростання рівня безробіття, починаючи з 2022 р., є суттєвими макроекономічними загрозами економічній безпеці України (рис. 1.18).

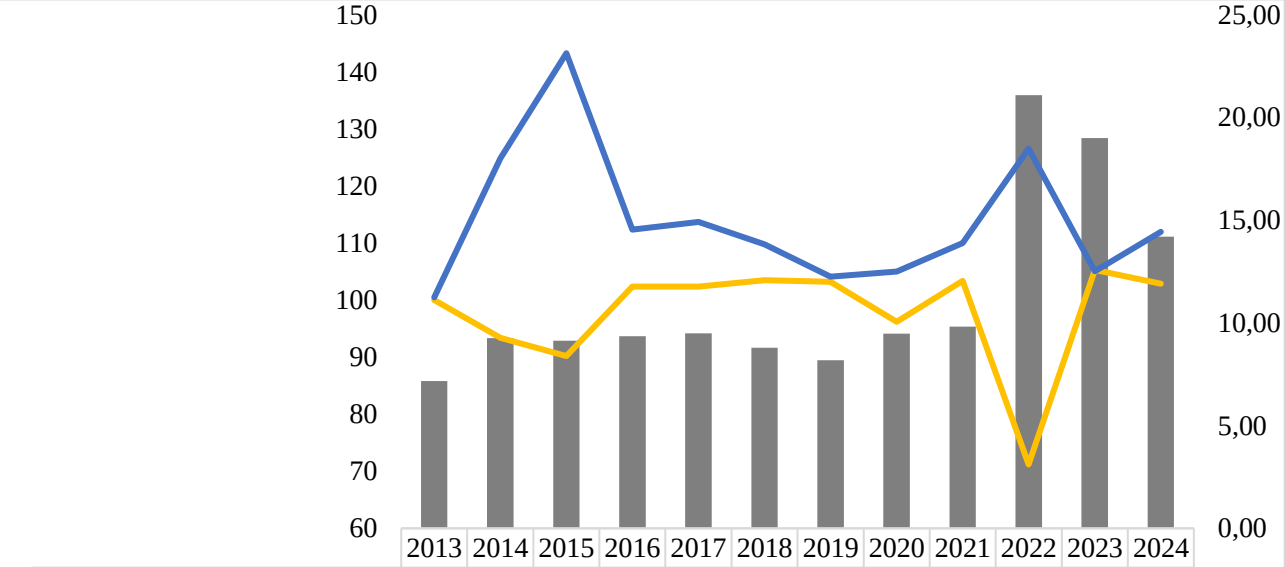

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Рівень безробіття (за методологією МОП), %	7,17	9,27	9,14	9,35	9,50	8,80	8,19	9,48	9,83	21,10	19,00	14,20
Індекс фізичного обсягу ВВП, %	100,0	93,4	90,2	102,4	102,4	103,5	103,2	96,2	103,4	71,2	105,3	102,9
Індекс споживчих цін, %	100,5	124,9	143,3	112,4	113,7	109,8	104,1	105,0	110,0	126,6	105,1	112,0

Рис. 1.18. Динаміка реального ВВП, інфляції споживання та рівня безробіття у період російсько-української війни

Джерело: систематизовано і узагальнено за даними, наведеними у [114].

Дані рис. 1.18, що містить щорічну динаміку фізичного обсягу ВВП, індексу споживчих цін та рівня безробіття (за методологією МОП), від початку російсько-української війни 2014 р. до кінця 2024 р., дозволяють виокремити 3 характерних кризових періоди, упродовж яких макроекономічні загрози економічній безпеці України були найбільш сильними:

1) 2014–2015 рр. – початок російсько-української війни, для якого були характерними такі негативні макроекономічні процеси: реальний економічний спад –16 %, зростання інфляції споживання +80 % та підвищення рівня безробіття (за методологією МОП) +2 %;

2) 2020 р. – початок пандемії COVID–19, коли реальний економічний спад сягнув –7 %, зростання інфляції споживання +9 % та підвищення рівня безробіття (за методологією МОП) +2 %;

3) 2022–2024 р. – початок широкомасштабного вторгнення й інтервенції російських мілітарних та парамілітарних формувань на суверенну територію України з подальшим переходом у тривалу фазу воєнного стану. Спад реального ВВП 2022 р. склав рекордні –32,5 %, приріст інфляції споживання – +39,3 %, а також рекордний приріст рівня безробіття +11,3 %.

Наведені кризові періоди мають спільну характерну рису – реальний економічний спад, прискорення інфляції та зростання безробіття, який в макроекономіці називається стагфляцією. Боротьба зі стагфляцією є складним і довгостроковим процесом, що вимагає згуртованості всіх гілок влади, ефективного співробітництва з бізнес-середовищем та іншими зацікавленими сторонами, а також наявності чітких стратегій і планів дій.

Для подолання стагфляції в умовах воєнного стану Національний банк України може вживати заходів для контролю інфляції шляхом підвищення відсоткових ставок, активізації операцій на відкритому ринку, посилення резервних вимог, рефінансування банків тощо для контролю грошової маси та ліквідності банківського сектору. Уряд може контролювати свої видатки і податкову політику таким чином, щоб збалансувати бюджет та уникнути надмірної інфляції. Впровадження структурних реформ у різних секторах національної економіки може збільшити продуктивність та знизити вартість виробництва, що додатково допоможе послабити тиск на ціни.

Підтримка інвестицій у реальний сектор національної економіки може стимулювати ріст виробництва та створення нових робочих місць. Ще одним напрямом державної політики подолання стагфляції може бути підтримка підприємництва, а саме: створення сприятливого підприємницького клімату, надання підприємцям можливостей для розвитку та інновацій задля збільшення обсягів виробництва та, відповідно, стимулювання економічного зростання. Безперечно, в умовах війни складним, але ефективним напрямом стане всебічне стимулювання експорту задля збалансування платіжного балансу та зниження тиску на валютний ринок. Забезпечення стійкого розвитку аграрного сектору економіки може допомогти стабілізувати ціни на продовольство та зменшити

імпортну залежність, а також знизити вплив продовольчих загроз економічній безпеці України, перелік яких наведено на рис. 1.19.

Виходячи з даних рис. 1.19, слід детальніше розібрати наведені загрози. Так, висока частка витрат домогосподарств на споживання продуктів харчування вказує на те, що значна частина доходів населення витрачається на харчування, що може призвести до зниження якості життя і обмеженості доступу до інших необхідних благ. Неоптимальне співвідношення виробництва і споживання основних видів продовольства означає, що обсяги виробництва деяких продовольчих товарів, продукції, робіт, послуг можуть бути недостатніми для задоволення споживчого попиту населення, а це може призвести до залежності від імпорту і підвищення цін на продукти. Диспаритет у структурі споживання продуктів тваринного та рослинного походження має безпосередній негативний вплив на здоров'я населення та сталість виробництва.

Продовольчі загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану	висока частка витрат домогосподарств на споживання продуктів харчування
	неоптимальне співвідношення виробництва і споживання основних видів продовольства
	диспаритет у структурі споживання населенням продуктів тваринного та рослинного походження
	окупація та знищення орних земель під час російсько-української війни
	торговельна блокада експорту українського продовольства з боку агресора
	зростання частки імпорту в продажах продовольчих товарів
	скорочення запасів продовольства через активні бойові дії
	мінливість цін на продовольство
	руйнування сільськогосподарської інфраструктури в зоні активних бойових дій
	низький рівень адаптації виробників продовольства до кліматичних змін

Рис. 1.19. Класифікація зовнішніх і внутрішніх продовольчих загроз економічній безпеці України в умовах воєнного стану

Джерело: систематизовано і узагальнено за даними, наведеними у [115].

Окупація та знищення орних земель під час російсько-української війни є найбільшою продовольчою загрозою економічній безпеці, оскільки призводить до втрати основного виробничого ресурсу аграрного сектору економіки, який є

основою для виробництва продуктів харчування, що безпосередньо загрожує продовольчій безпеці України та світу. Саме тому торговельна блокада експорту українського продовольства з боку агресора призвела до скорочення поставок збіжжя в країни Африки та Азії і загрожувала голодом для сотень мільйонів людей. У Стамбулі 22 липня 2022 р. було укладено унікальний договір «Чорноморська зернова ініціатива» між Україною, ООН і Туреччиною з одного боку та між росією, ООН і Туреччиною з іншого боку, яка кілька разів пролонговувалася і діяла до одностороннього розірвання росією 17 липня 2023 р. Упродовж дії «Чорноморської зернової ініціативи» з України морським шляхом вивезено 32,9 млн тон збіжжя [116] і фактично попереджено світову продовольчу кризу.

Залежність від імпорту може призвести до вразливості у разі змін кон'юнктури світового ринку, а також підвищення витрат на імпортні продукти. Політичні, економічні та природні фактори можуть спричиняти коливання цін, що ускладнить доступ населення до продуктів харчування. Руйнування сільськогосподарської інфраструктури в зоні активних бойових дій обмежує здатність України виробляти продукти харчування. Також кліматичні зміни негативно впливатимуть на виробництво, якщо не вжити адаптаційних заходів.

Враховуючи ці загрози, важливо розробити стратегії, спрямовані на забезпечення стійкої продовольчої безпеки через диверсифікацію виробництва, підвищення адаптації до змін і виробництво продуктів більшої доданої вартості для підтримання життєздатності експортоорієнтованого аграрного сектора економіки та забезпечення населення світу харчами.

Соціальні загрози економічній безпеці України наведено на рис. 1.20. Наведені соціальні загрози економічній безпеці України на рис. 1.20 тісно пов'язані із демографічними, макроекономічними, продовольчими загрозами і фактично є їх похідними. Загрози, пов'язані з російсько-українською війною, мають глибокий і комплексний вплив на соціальну складову економічної безпеки України. Для їх подолання важливо розробити комплексну стратегію, яка включатиме гуманітарну допомогу, реструктуризацію економіки, забезпечення

прав та безпеки громадян, просування дипломатичних рішень та підтримку внутрішнього єднання тощо.

Соціальні загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану	погіршення добробуту населення у воєнний час
	зростання частки витрат домогосподарств на продовольство
	скорочення бюджетних видатків на освіту та охорону здоров'я населення
	зростання захворюваності населення на інфекційні хвороби
	зростання рівня злочинності
	збільшення заборгованості з оплати праці
	скорочення зайнятості працездатного населення
	зниження реальної та номінальної заробітної плати
	зростання індексу споживчих цін
	посилення соціальної нерівності внаслідок війни

Рис. 1.20. Соціальні загрози економічній безпеці України, що загострилися в умовах воєнного стану

Джерело: систематизовано і узагальнено за даними, наведеними у [117].

Останнім і не менш важливим набором загроз, вплив яких потрібно оцінити у контексті нашого дослідження, є фінансові загрози економічній безпеці України (рис. 1.21).

Фінансові загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану	постійне зростання боргового навантаження на бюджет задля фінансування потреби у збільшенні обсягів видатків на оборону
	перенаправлення бюджетних коштів на фінансування оборони та галузей її підтримки
	безпрецендентне зростання дефіцитності державного бюджету внаслідок збільшення видатків на фінансування силового блоку
	обмеженість переліку боргових інструментів, що використовуються у практиці державного запозичення
	збільшення обсягів простроченої, сумнівної та безнадійної заборгованості
	залежність фінансового сектору від кон'юнктури міжнародних фінансових ринків та рішень міжнародних організацій
	зниження обсягів кредитування реального сектору економіки в умовах війни
	суттєве податкове навантаження на бізнес
	девальвація національної грошової одиниці
	високий рівень облікової ставки

Рис. 1.21. Класифікація фінансових загроз економічній безпеці України в умовах воєнного стану

Джерело: систематизовано і узагальнено за даними, наведеними у [118–120].

Найбільшими фінансовими загрозами економічній безпеці України як в умовах російсько-української війни, та і в мирний час, є підвищення відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП понад 60 % та відношення дефіциту державного бюджету до ВВП понад 6 % [121]. Так, у 2021 р. обсяг сукупного державного боргу України склав 2 671,8 млрд грн або 49 % ВВП. Упродовж 2022–2024 рр. відбулося стрімке збільшення обсягу сукупного державного боргу, який на кінець 2024 р. досяг рекордних 6 404,0 млрд грн, а його відношення до ВВП сягнуло недопустимого рівня 82,2 % ВВП [121]. У 2021 р. відношення дефіциту державного бюджету України до ВВП склало 3,6 %, (197,9 млрд грн). У 2022–2024 рр. відношення дефіциту державного бюджету України до ВВП хронічно утримувалося на високих позначках, склавши у 2024 р. 17,7 % (1 358,5 млрд грн). При цьому у 2024 р., порівняно з 2021 р., національна грошова одиниця знецінилася на 47,4 %, відповідно, кумулятивна інфляція споживання за цей період суттєво обмежила купівельну спроможність, хоча за підсумками 2023 р. її річний показник сповільнився до 5,1 % (12 % у 2024 р.), а облікова ставка НБУ упродовж 2024 р. була знижена з 15 % до 13 % після її утримання на рівні 25 % у попередні кризові періоди [122]. Найбільш дієвою протидією фінансовим загрозам економічній безпеці України у 2022 р. залишалася міжнародна фінансова допомога, у т. ч. грантова, що покривала колосальний дефіцит державного бюджету у 17,6 % ВВП. Так, за 2022 р. обсяг фінансування України міжнародними партнерами склав понад 37 млрд дол США [123].

Згідно з прогнозом Світового банку, вартість повоєнної відбудови України складе понад 400 млрд дол. США впродовж наступних 10 років. На кількох платформах розробляють механізм фінансування відновлення України у післявоєнний період. США з іншими партнерами анонсували, що допоможуть відновленню інфраструктури. Також значну частину потреби у фінансових ресурсах можна покрити коштом заморожених активів росії, обсяг яких, за оцінкою Bloomberg, на кінець травня 2023 р. сягнув 360 млрд дол. США.

Механізми передавання Україні цих коштів ще напрацьовуються і тестуються [124].

Отже, після реалізації емпіричних процедур щодо ідентифікації, класифікації та оцінювання впливу основних загроз економічній безпеці України на забезпечення національної безпеки в умовах воєнного стану, можна зробити ряд висновків. По-перше, досліджуючи загрози економічній і національній безпеці в умовах воєнного стану, необхідно чітко розмежовувати джерела їх походження як зовнішні і внутрішні для країни, що обрана об’єктом дослідження.

По-друге, класифікація економічної безпеки країни за виробничою, демографічною, енергетичною, зовнішньоекономічною, інвестиційно-інноваційною, макроекономічною, продовольчою, соціальною та фінансовою складовими, наведена у Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [94], є вичерпною і достатньою для ідентифікації та систематизації відповідних загроз економічній безпеці в умовах воєнного часу.

По-третє, у ході проведеного дослідження ідентифіковано та класифіковано дев’ять виробничо-економічних, сім демографічних, дев’ять енергетичних, вісім зовнішньоекономічних, дев’ять інвестиційно-інноваційних, сім макроекономічних, десять продовольчих, десять соціальних та десять фінансових загроз національній безпеці України.

По-четверте, доведено, що найбільшими загрозами економічній безпеці і, відповідно, загрозами забезпечення національної безпеки України в умовах російсько-української війни та окупації 18 % території (з переважною концентрацією промислового та аграрного виробництва) є:

– втрата промислового потенціалу на окупованих і прифронтових територіях (виробничо-економічна загроза);

– фізичне знищення населення, вимушена внутрішня і зовнішня еміграція, кіднепінг (демографічні загрози);

– руйнування енергетичної інфраструктури та енергогенеруючих компаній України внаслідок ракетних обстрілів і терактів (енергетична загроза);

– пасивний платіжний баланс України (зовнішньоекономічна загроза);

– відтік інвестицій і «замороження» реалізації інвестиційних проєктів на невизначений термін через суттєве зростання їх ризиковості (інвестиційно-інноваційна загроза);

– стагфляція, тобто стан національної економіки, який характеризується рецесією, зростанням цін та підвищенням рівня безробіття одночасно в умовах воєнного стану (макроекономічна загроза);

– денонсація Чорноморської зернової ініціативи (продовольча загроза);

– погіршення добробуту громадян (соціальна загроза);

– зростання державного боргу (фінансова загроза).

1.3. Методичні засади оцінювання рівня економічної безпеки держави з урахуванням впливу воєнного стану

В умовах реальних воєнних загроз, а тим більше – воєнного стану – проблема забезпечення національної безпеки держави є першочерговою. При цьому декомпозиція національної безпеки за суспільними сферами функціонування передбачає такі її функціональні складові: політичну, економічну, державну, соціальну, інформаційну, науково-технологічну, екологічну, гуманітарну та воєнну безпеку [85, с. 59]. В ієрархії складових забезпечення національної безпеки процес забезпечення економічної складової є першочерговим. Тому в контексті дослідження методичних засад рівня економічної безпеки держави з урахуванням впливу воєнного стану доцільно розібрати теоретичні аспекти воєнної та економічної складових національної безпеки.

В Законі України «Про національну безпеку України» воєнна безпека розглядається як «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих

національних інтересів від воєнних загроз» [31]. Крім згаданого закону, нормативне забезпечення воєнної безпеки в Україні реалізується через Стратегію національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни» [28], Стратегія воєнної безпеки України «Воєнна безпека – всеохоплююча оборона» [29], Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України [125].

Більш повне визначення воєнної безпеки дає Г. Ситник, який розуміє її як «захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави від чинників, які породжують небезпеки воєнного характеру для реалізації вказаних інтересів й за якої імовірність війни зводиться до мінімуму. Її прийнятний рівень може бути гарантованим за умов, коли відсутні спонукальні мотиви до застосування військової сили або коли нема необхідності у відновленні балансу сил» [126, с. 530].

Отже, воєнна безпека є станом захищеності прав і свобод людини та громадянина, базових інтересів та цінностей суспільства і суверенної держави від можливих зазіхань на її територіальну цілісність із застосуванням воєнної сили. Особливість воєнної безпеки полягає у тому, що вона є складовою національної безпеки і одночасно функціонує як самостійне явище. Очевидно, що воєнні аспекти, не залежно від ступеня воєнних загроз, притаманні всім іншим складовим національної безпеки – політичній, економічній, державній, соціальній, інформаційній, науково-технологічній, екологічній, гуманітарній тощо.

Розглянемо економічну складову національної безпеки. У Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України економічна безпека визначається як «стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання» [94].

Доповнюючи новими смислами визначення економічної безпеки В. Мартиненко [127, с. 11], вважаємо, що економічна безпека, будучи важливою складовою національної безпеки, є таким станом національної економіки, за

якого забезпечується захищеність життєво необхідних потреб й інтересів людини, суспільства, держави від реальних і потенційних загроз зовнішнього та внутрішнього походження, а також стійкість і стабільність економічної системи, її здатність до розширеного відтворення, відкритості та інтегрованості у наддержавні структури з метою економічного розвитку та ефективної протидії світовим кризовим явищам, у тому числі спричинених збройними інтервенціями.

Синтезом наведених понять воєнної безпеки та економічної безпеки є процес забезпечення економічної безпеки держави в умовах збройної інтервенції та дії воєнних загроз, що може бути представлений як формування військової організації держави для захищеності національного господарства від зовнішніх та внутрішніх воєнних загроз та забезпечення здатності задовольняти економічні потреби.

Військова організація держави – це багаторівнева, багатопрофільна система, що містить три структурні складові: військову силу (збройні сили та інші військові формування й органи, що залучаються до вирішення завдань оборони та безпеки країни); матеріально-технічну базу будівництва, підготовки та застосування військової сили (сукупність матеріально-технічних елементів держави і суспільства, здатних забезпечити стале функціонування та розвиток військової сили); духовний потенціал (комплекс соціальних, морально-етичних та психічних явищ, що виявляються в умовах життя, національному характері, традиціях та історичній пам’яті народу) [128, с. 17].

Функціонування економічної безпеки в умовах протидії збройній інтервенції та воєнним загрозам базується на 4 фундаментальних принципах, наведених на рис. 1.22.

Виходячи з даних рис. 1.22, слід охарактеризувати принципи функціонування економічної безпеки в умовах протидії збройній інтервенції таким чином:

–воєнно-економічна самодостатність – це здатність національної економіки задовольняти основні військові потреби як у мирний так і у воєнний час за рахунок власних ресурсів;

–надійність та стійкість функціонування військового сектору економіки є запорукою обороноздатності держави;

–здатність військової економіки розвивати свої науково-технічні можливості полягає у задоволенні поточних та перспективних воєнно-економічних потреб щодо продукування усіх видів ресурсів за мінімальних витрат;

–наявність мобілізаційних можливостей для розгортання військового виробництва є адекватною реакцією держави на воєнні загрози.

Рис. 1.22. Принципи функціонування економічної безпеки в умовах протидії збройній інтервенції та воєнним загрозам

Джерело: запропоновано автором.

На стан економічної безпеки держави в умовах протидії збройній інтервенції та воєнним загрозам впливають різні фактори. Їх можна класифікувати як внутрішні та зовнішні (рис. 1.23).

З даних, наведених на рис. 1.23, видно, що до внутрішніх факторів, які впливають на стан економічної безпеки держави в умовах протидії збройній інтервенції та воєнним загрозам, можна віднести політичний, економічний, правовий, структурно-технологічний, організаційний та соціальний. Зовнішні фактори, що впливають на стан економічної безпеки держави в умовах протидії

збройній інтервенції та воєнним загрозам, є торгово-економічний, техніко-виробничий, валютно-фінансовий і маркетинговий.

Рис. 1.23. Основні фактори впливу на економічну безпеку держави в умовах протидії збройній інтервенції та воєнним загрозам

Джерело: запропоновано автором.

У ході підготовки та/або ведення воєнних дій, подолання (локалізації) збройного конфлікту різко зростає питома вага внутрішніх факторів, що чинять значний (і часто негативний) вплив на економічну безпеку держави.

Політичний фактор економічної безпеки держави в умовах протидії збройній інтервенції та воєнним загрозам має виняткове значення. Це зумовлено запровадженням нових принципів управління військовою економікою, що забезпечують провідну роль державних органів влади у регулюванні економічних відносин під час підготовки та/або ведення війни, подолання (локалізації) збройного конфлікту.

Досвід ведення воєнних дій, подолання (локалізації) збройних конфліктів дає підстави вважати, що можливі внутрішньополітичні перетворення можуть значно знизити економічну безпеку держави. В умовах воєнного (озброєного) протистояння політична система країни позитивно впливає на забезпечення економічної безпеки лише тоді, коли вона стабільна.

Економічний фактор економічної безпеки держави в умовах протидії збройній інтервенції та воєнним загрозам відображає стан національної

економіки в період підготовки та/або ведення війни, подолання (локалізації) збройного конфлікту в цілому і є складною ієрархічною структурою, що включає економічні відносини таких рівнів:

–рівень сім'ї та особи – економічні інтереси кожного громадянина країни;

–мікроекономічний рівень – економічні відносини всередині підприємств (в організаціях);

–регіональний рівень – економічні відносини в межах адміністративно-територіальних одиниць;

–галузевий рівень – економічні відносини між суб'єктами господарювання секторів національної економіки;

–макроекономічний рівень – економічні відносини загалом в національній економіці.

Правовий фактор відображає стан нормативно-правової бази, що забезпечує функціонування військової економіки в період підготовки та ведення війни, подолання (локалізації) збройного конфлікту.

Структурно-технологічний фактор характеризує життєздатність військової економіки, швидкості сприйняття нею досягнень науково-технічного прогресу, здатність до випуску високотехнологічної продукції, а також структурну збалансованість національного господарства, оптимальне розміщення виробничого та науково-технічного потенціалу в економічних районах країни.

Організаційний фактор пов'язаний з: рівнем функціонування системи управління військовою економікою та національним господарством загалом у період підготовки та/або ведення воєнних дій, подолання (локалізації) збройного конфлікту; формами взаємодії суб'єктів господарювання у цей час; застосуванням інтенсивних елементів організаційних структур, орієнтованих на критерії та показники військової економіки.

Соціальний фактор відображає насамперед вплив соціальних умов функціонування військової економіки, продуктивність праці на підприємствах та галузях оборонно-промислового комплексу країни.

У період підготовки та/або ведення воєнних дій, подолання (локалізації)

збройного конфлікту особливої значущості набуває соціальна захищеність робочої сили, що забезпечує функціонування військової економіки держави.

Серед зовнішніх факторів, які впливають на стан економічної безпеки держави в умовах протидії збройній інтервенції та воєнним загрозам, виокремлюють такі:

1) торговельно-економічний фактор – відображає структуру необхідного для функціонування військової економіки імпорту, рівень залежності національного господарства від імпорту продукції стратегічного призначення; структуру можливого експорту; контроль над ринками збуту вітчизняної продукції (включно з військовим призначенням), митний контроль над експортно-імпортними операціями в період підготовки та/або ведення війни, подолання (локалізації) збройного конфлікту;

2) валютно-фінансовий фактор – відображає стан фінансового сектору національної економіки, насамперед стан банківської системи країни, під час підготовки та/або ведення воєнних дій, подолання (локалізації) збройного конфлікту; встановлення основних напрямів фінансових потоків та характер розрахункових відносин у цей період; визначення рівнів дефіциту державного бюджету та можливої інфляції; запобіжні заходи девальвації національної валюти, збереження прийнятних рівнів зовнішнього та внутрішнього боргу країни, її золотовалютних резервів; забезпечення валютного контролю митного кордону держави;

3) маркетинговий фактор – відображає просування експортних товарів на світових ринках, рівень їх конкурентоспроможності, можливості із завоювання міжнародних ринків збуту для вітчизняних товарів та послуг.

Забезпечення воєнно-економічної безпеки є найважливішою функцією держави. Як специфічний напрямок державної воєнно-економічної політики, ця функція охоплює систему відносин між суб’єктами господарювання щодо задоволення військових потреб суспільства і має на меті пошук оптимальних шляхів вирішення комплексу воєнно-економічних проблем [129].

Отже, виходячи з аналізованих вище особливостей забезпечення

економічної безпеки держави в умова воєнного стану, методичне забезпечення її оцінювання слід досліджувати за трьома основними напрямами:

1) оцінювання місця країни у міжнародних рейтингах порівняно з іншими країнами та в динаміці за аналізований часовий період;

2) оцінювання рівня економічної безпеки держави за фактичними значеннями усіх можливих показників та їх порівняння з нормативами;

3) комплексне інтегральне оцінювання рівня економічної безпеки у динаміці за аналізований часовий період.

Розглянемо детально кожен з наведених напрямів методичного забезпечення оцінювання рівня економічної безпеки держави з урахуванням впливу воєнного стану. Так, О. Карпенко вважає, що основним джерелом аналітичної і статистичної інформації про безпекові позиції країни у глобальному світі є сучасні міжнародні рейтинги, які щорічно розробляються, вдосконалюються і розраховуються відповідними міжнародними організаціями, науково-дослідними інститутами, фондами, консалтинговими компаніями тощо. В основу таких рейтингів закладено обчислення відповідних глобальних індексів, за ранговими оцінками яких формується рейтинг, який дозволяє реалізувати порівняльний аналіз країни за ефективністю державних інститутів, конкурентоспроможністю, якістю життя та рівнем добробуту населення, рівнем інноваційності, станом політичної стабільності тощо, визначаючи країни-лідери у глобальному середовищі, які також мають найвищі оцінки за рівнем стійкості їх розвитку і економічної безпеки [130, с. 5–6].

О. Карпенко також пропонує аналізувати рейтинги на основі їх попередньої класифікації за функціональними складовими економічної безпеки, які корелюють тісно з категоріями глобальних ризиків (економічними, соціальним, геополітичним, технологічним та екологічним), що є викликом для сучасного світу згідно з оцінками Всесвітнього економічного форуму [131]. У табл. 1.6 систематизовано основні актуальні на 2023 р. міжнародні рейтинги, дотичні до функціональних складових економічної безпеки – макроекономічної, соціальної, політико-правової, екологічної, техніко-технологічної.

Таблиця 1.6

Міжнародні рейтинги порівняння країн світу, дотичні до економічної безпеки

Назва індексу	Розробник	Предмет рейтингу
1. Макроекономічна складова економічної безпеки		
Doing Business Index [132] / Business Ready (B-READY) Index (з 2022 р.) [133]	The World Bank Group	Легкість ведення бізнесу, прозорість та ефективність регуляторних правил здійснення економічної діяльності
Index of Economic Freedom [134]	The Heritage Foundation	Рівень економічної свободи
Sustainable Development Goals Index [135]	Sustainable Development Solutions Network	Прогрес країн щодо досягненні цілей сталого розвитку
Global Sustainable Competitiveness Index [136]	SolAbility	Рівень конкурентоспроможності країн за сталим розвитком
KOF Index of Globalization [137]	KOF Swiss Economic Institute	Рівень глобалізованості: економічна, соціальна та політична глобалізація
2. Соціальна складова економічної безпеки		
Human Development Index [138]	UN Development Programmer	Рівень життя, грамотності, освіченості та довголіття як основні складові розвитку людського потенціалу
Global Prosperity Index [139]	The Legatum Centre for National Prosperity	Досягнення країн з точки зору їх добробуту та процвітання
Social Progress Index [140]	The Social Progress Imperative	Стан країн за забезпеченням соціального прогресу
World Happiness Index [141]	Sustainable Development Solutions Network (Gallup World Poll data)	Рівень щастя та благополуччя
3. Політико-правова складова економічної безпеки		
The Corruption Perceptions Index [142]	Transparency International	Рівень сприйняття корупції в державному секторі
The Democracy Index [143]	Economist Intelligence Unit	Рівень розвитку демократії: повноцінна, недосконала, перехідна авторитарна
The Global Peace Index [144]	The Institute for Economics & Peace	Рівень безпеки проживання, у т. ч. наявність і масштаб конфліктів, рівень стабільності та безпеки всередині держави, рівень мілітаризації держави
The Fragile States Index [145]	The Fund for Peace	Рівень стабільності, оцінка здатності керівництва країни контролювати територіальну цілісність країни
4. Екологічна складова економічної безпеки		
Environmental Performance Index [146]	Yale Center for Environmental Law & Policy	Стан екологічної політики країн світу
Green Growth Index [147]	Global Green Growth Institute	Досягнення цілей зеленого зростання щодо: ефективного використання ресурсів, захисту природного капіталу, зелених економічних можливостей, соціальної інтеграції
5. Техніко-технологічна складова економічної безпеки		
Global Innovation Index [148]	World Intellectual Property Organization (WIPO)	Рівень інноваційного потенціалу країн світу
The Global Knowledge Index [149]	United Nations Development Programme and Mohammed bin Rashid Al Maktoum Knowledge Foundation	Рівень економіки знань, здатність генерувати та використовувати інновації
Global Cybersecurity Index [150]	International Telecommunication Union	Рівень готовності країн до забезпечення кібербезпеки

Джерело: сформовано за даними, наведеними у [130].

Аналітичні дані у щорічних звітах 18 глобальних індексів доцільно використовувати як у міжнародних порівняннях, так і для відслідковування тенденцій динаміки досліджуваної країни з метою розробки необхідних програмних заходів тактичного або стратегічного характеру.

Також слід зазначити, що найбільш популярним в оцінюванні рівня економічної безпеки нині став функціональний підхід, який полягає у розробленні комплексних показників економічної безпеки на основі виокремлених функціональних складових (субіндексів) та інтегрального показника економічної безпеки (індексу). О. Солодовнік пропонує узагальнену послідовність оцінювання економічної безпеки об’єкта дослідження (держави, регіону, підприємства) за функціональними складовими, виокремлюючи такі етапи:

1) виокремлення функціональних складових економічної безпеки об’єкта дослідження;

2) відбір оптимального набору показників, що характеризують кожну функціональну складову економічної безпеки об’єкта дослідження;

3) нормування (стандартизація) відібраних показників задля приведення їх до однакової одиниці вимірювання;

4) визначення вагових коефіцієнтів;

5) розрахунок комплексних показників економічної безпеки за кожною з вибраних функціональних складових (субіндексів) та інтегрального показника економічної безпеки (індексу) об’єкта дослідження [151].

Враховуючи воєнний стан, до набору показників функціональних складових економічної безпеки держави має бути особливий підхід. За основу можна взяти набір показників, запропонований О Семененком, І. Чернишовою, Л. Добровольською, К. Харитоновим та І. Мотруничем. Так згадані науковці пропонують такий набір загальних показників воєнно-економічної безпеки:

– стан ресурсного потенціалу держави та можливостей його удосконалення;

– здатність економіки функціонувати в режимі розширеного відтворення;

– розвиток галузей виробництва, які мають життєво важливе значення для функціонування держави;

– характеристики процесу відтворення, в залежності від зовнішньої дії;

– стан науково-технічного потенціалу;

– стійкість фінансової системи;

– збалансованість зовнішньоекономічної політики;

– рівень державного регулювання економіки [152, с. 30].

До набору макроекономічних показників ввійшли:

– чисельність населення;

– прожитковий мінімум;

– середня тривалість життя;

– витрати на національну оборону;

– витрати на національну оборону на одного мешканця;

– чисельність військовослужбовців;

– відношення кількості військовослужбовців до чисельності населення;

– витрати на утримання особового складу;

– укомплектованість військ озброєнням та військовою технікою;

– значення інтервалу часу між воєнними конфліктами роки (оцінювання) [152, с. 30].

При цьому стан воєнно-економічної безпеки пропонується оцінювати за умови, що відомі такі розрахункові дані, як множина внутрішніх параметрів ($X = \{x_1, x_2, ..., x_N\}$), множина вихідних параметрів ($Y = \{y_1, y_2, ..., y_K\}$) та множина зовнішніх параметрів, що впливають на її стан ($Z = \{z_1, z_2, ..., z_M\}$), де x_N, y_K, z_M – числові змінні. Оцінивши загальний вплив наведених сукупностей на воєнно-економічну безпеку можливо отримати узагальнену оцінку її поточного стану S за звітний період (t) або минулого стану S’ за попередній період (за t’) (рис. 1.24).

Особливої важливості під час воєнного стану набуває поняття «рівень оборонної достатності», що є не тільки фактором стримування воєнної агресії, а й основою розвитку національної економіки. О. Семененко та ін. «оборонну

достатність» розуміють як «здатність забезпечувати необхідний рівень можливостей елементів національної економіки у тій частині, що відповідає за підтримання спроможностей задоволення потреб складових сектору безпеки і оборони» [153].

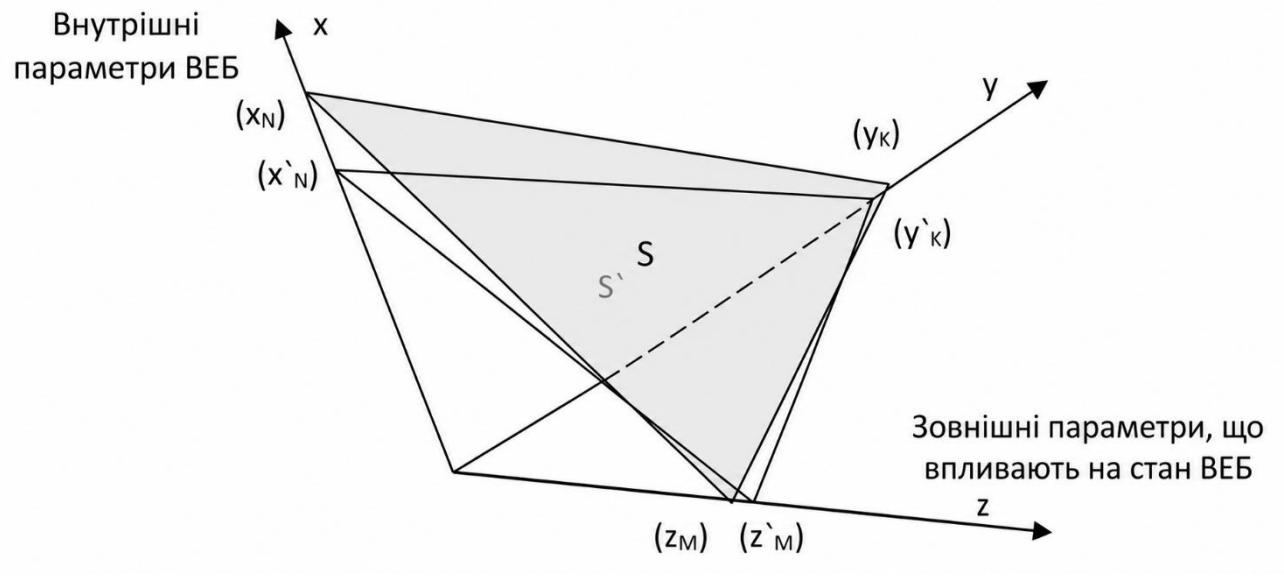

Рис. 1.24. Тривимірна модель стану воєнно-економічної безпеки

Джерело: [152, с. 31].

Співвідношення між поточним і оптимальним рівнями оборонної достатності ілюструє рис. 1.25.

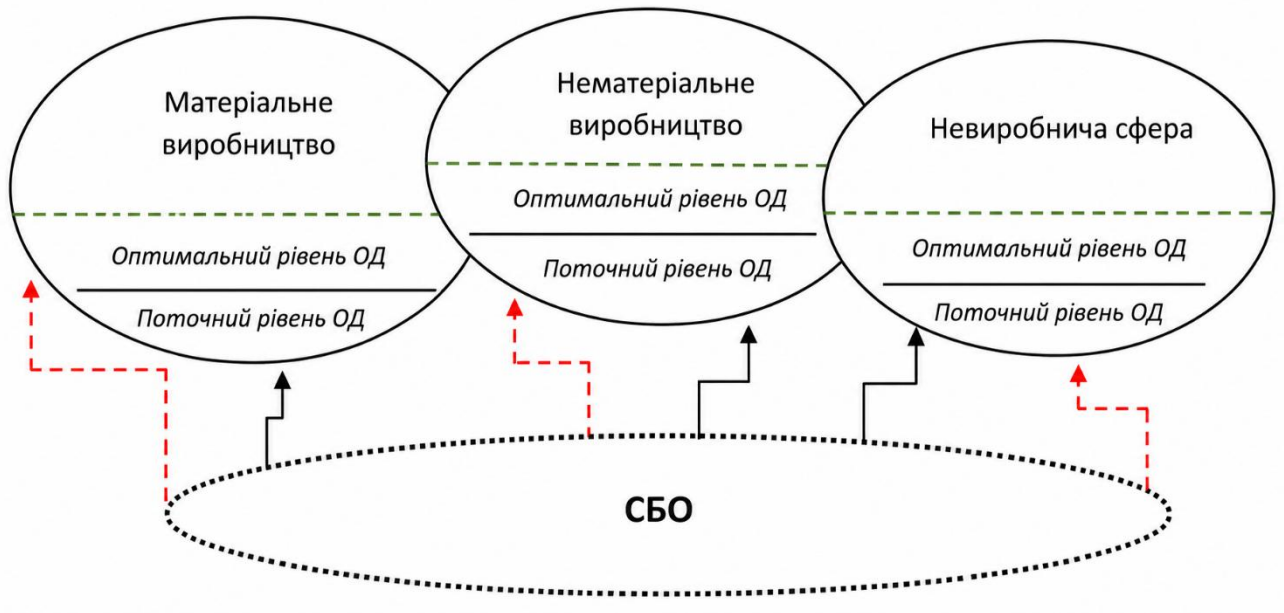

Рис. 1.25. Співвідношення між поточним і оптимальним рівнями оборонної достатності національної безпеки у сферах національної економіки

Джерело: [154, с. 83].

На рис. 1.25 приділено увага основним складовим матеріальної, нематеріальної та невиробничої сфер національної економіки, частина яких впливає на задоволення матеріальних, фінансових потреб та послуг сектору безпеки та оборони України. На думку О. Семененко та ін., саме розширена деталізація його елементів та пошуків нових шляхів підвищення функціонування сектору безпеки та оборони з їх допомогою може бути запорукою підвищення обороноздатності держави.

Іншим важливим методом оцінки економічної безпеки держави є сценарний підхід, що передбачає аналіз стану системи економічної безпеки з різних точок зору та акцентує увагу на невизначеності оцінювання ситуацій. Використовуючи цей метод, застосовують експертні оцінки, імітаційне та когнітивне моделювання. Отримані через сценарій оцінки спрямовані на обґрунтування різноманітних варіантів використання економічних і фінансових інструментів для компенсації чи зменшення негативного впливу на економічну систему. Використання цього підходу дозволяє провести оцінку економічної безпеки держави в середньо- і довгостроковій перспективі в умовах градації рівнів ризику настання несприятливих умов – від найменш імовірного до найбільш імовірного. Однак для успішного впровадження цього методу необхідна ефективна взаємодія висококваліфікованих фахівців-експертів з різних галузей при розв’язанні складних завдань забезпечення економічної безпеки, а також використання сучасних інструментів математичного моделювання. Відсутність таких фахівців істотно обмежує можливості практичного впровадження наукових розробок щодо застосування сценарного підходу в оцінці економічної безпеки держави.

Отже, дослідивши основні сучасні напрями методичного забезпечення оцінювання рівня економічної безпеки держави з урахуванням впливу воєнного стану, можна зробити такі висновки. По-перше, сучасні методичні підходи недостатньо враховують багатоваріантність та комплексність факторів, що впливають на економічну безпеку держави під час воєнного стану. Це не дозволяє отримати більш повний та об’єктивний образ поточного стану

економічної безпеки держави. По-друге, застосування сучасних інструментів математичного моделювання дозволяє більш точно оцінити вплив воєнного стану на економічну систему та розробляти ефективні заходи управління. По-третє, застосування сценарного підходу дозволяє врахувати різноманітні варіанти розвитку подій в умовах воєнного конфлікту та визначити оптимальні стратегії економічного виживання. По-четверте, використання сучасних методів вимагає ефективної співпраці висококваліфікованих фахівців-експертів з різних галузей. Недостатність таких фахівців може обмежити практичне впровадження отриманих висновків та розроблених рекомендацій.

Загалом, сучасні методи дозволяють реалістично та комплексно визначити рівень економічної безпеки держави під час воєнного стану, проте їх успішне використання передбачає наявність висококваліфікованих фахівців та врахування різноманітних сценаріїв розвитку подій.

Висновки до розділу 1

У ході дослідження теоретико-методичних аспектів забезпечення економічної безпеки держави в кризових умовах, зокрема, провівши ретроспективний аналіз поняття «економічна безпека держави»; ідентифікувавши і класифікувавши загрози економічній безпеці України у контексті забезпечення національної безпеки; розглянувши методичні засади оцінювання рівня економічної безпеки держави з урахуванням впливу воєнного стану, отримано такі результати.

1. За результатами динамічного та бібліометричного аналізу виявлено, що початок теоретичного осмислення економічної безпеки як наукової дефініції та економічної категорії припадає на 1931 р., коли у наукометричній базі даних Scopus проіндексовано першу наукову публікацію. У Web of Science Core Collection перші наукові публікації, що включають термін «економічна безпека», датуються 1970 роком, тоді як у Scopus вже індексовано 83 подібні дослідження до цього часу. Загальна кількість індексованих публікацій у Scopus за період

1931–2023 рр. склала 4 838, у той час як у Web of Science за 1970–2023 рр. ця кількість менша на 35,8 %. Встановлено, що упродовж 2017–2023 рр. було опубліковано 60 % публікацій, індексованих Scopus, та 63 % тих, які індексовані Web of Science Core Collection, що свідчить про зростання наукового інтересу до питань економічної безпеки протягом останніх 7 років. За результатами кластеризації ключових слів відібраних публікацій були сформовані кластери, що відображають основні напрямки досліджень економічної безпеки. Ці кластери були подібні для обох наукометричних баз, хоча для Scopus було виявлено 3 широких кластери з 265 словами, а для Web of Science Core Collection – 5 більш специфічних кластерів з 146 ключовими словами (на 45 % менше).

2. На основі ключових теоретичних підходів до визначення поняття «економічна безпека» запропоновано авторське визначення. Економічна безпека держави є неодмінною складовою національної безпеки, визначається складною структурою (гнучкою, адаптивною, динамічною), вертикальною ієрархією та горизонтальними зв’язками між механізмами. Їй притаманний унікальний набір властивостей, функцій та інструментів, необхідних для виконання таких завдань, як реалізація державної політики національної безпеки у сфері захисту економічних інтересів, оптимальне використання ресурсного потенціалу, підтримка балансу економічної системи, залучення інвестицій і інновацій, урахування довгострокових наслідків рішень, захист прав та боротьба з корупцією, гармонізація медико-економічних стратегій та мобілізація ресурсів у воєнно-промисловому виробництві для протистояння збройній агресії та забезпечення стійкості фінансово-економічної системи.

3. Реалізовано емпіричні процедури щодо ідентифікації, систематизації та оцінювання впливу загроз на економічну безпеку України в умовах воєнного стану. Загрози економічній безпеці в умовах воєнного стану чітко розмежовано за джерелами їх походження як зовнішні і внутрішні. Доведено, що класифікація складових економічної безпеки країни, наведена у Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [94], є вичерпною і достатньою для ідентифікації та систематизації відповідних загроз воєнного

часу. Для виробничої, демографічної, енергетичної, зовнішньоекономічної, інвестиційно-інноваційної, макроекономічної, продовольчої, соціальної та фінансової складових економічної безпеки України ідентифіковано та систематизовано близько 80 загроз. Доведено, що найбільшими загрозами економічній безпеці України в умовах російсько-української війни та окупації 18 % території (з переважною концентрацією промислового та аграрного виробництва) є: фізичне знищення населення, вимушена внутрішня і зовнішня еміграція, кіднепінг, руйнування енергетичної інфраструктури, пасивний платіжний баланс, стагфляція, денонсація Чорноморської зернової ініціативи, погіршення добробуту громадян, зростання державного боргу тощо.

4. У ході аналізу основних сучасних підходів до методичного забезпечення оцінювання рівня економічної безпеки держави у контексті воєнного стану виявлено, що сучасні методи недостатньо враховують складність та багатоваріантність факторів, які впливають на економічну безпеку в умовах воєнного конфлікту, що не забезпечує об’єктивного погляду на її поточний стан. Використання сучасних інструментів математичного моделювання дозволяє точніше оцінити вплив воєнного стану на економічну систему та розробляти ефективні стратегії управління. Застосування сценарного підходу дозволяє врахувати різноманітні сценарії в розвитку подій під час воєнного конфлікту та визначати оптимальні стратегії економічного виживання. Обґрунтовано, що успішне впровадження цих методів передбачає ефективну співпрацю висококваліфікованих фахівців-експертів різних галузей, а відсутність таких фахівців може ускладнити практичне використання отриманих висновків та рекомендацій.

Наукові результати, отримані у першому розділі дисертаційного дослідження, опубліковано у наукових працях [155–161].

Список використаних джерел до розділу 1

1. Roosevelt F. D. Executive Order 6757 – Establishing the Committee on Economic Security and the Advisory Council on Economic Security Online by Gerhard Peters and John T. Woolley. *The American Presidency Project*. URL: https://www.presidency.ucsb.edu/node/208449
2. Третяк В. В., Гордієнко Т. М. Економічна безпека: сутність та умови формування. *Економіка та держава*. 2010. № 1. С. 6–8. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/1_2010/3.pdf
3. Голіков І. В. Сутність та еволюція поняття економічна безпека. *Проблеми економіки*. 2014. № 1. С. 309–314. URL: http://surl.li/owaez
4. Committee on Economic Security. *JAMA: The Journal of the American Medical Association*. 1934. Vol. 103. No. 19. P. 1454–1455. DOI: https://doi.org/10.1001/jama.1934.02750450038
5. Report to the President of the Committee on Economic Security. Washington, D.C.: Government Printing Office, 1935. VII+53 p. URL: https://www.ssa.gov/history/reports/ces.html
6. Edgerton J. E. Principles of economic security. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. 1931. Vol. 154. No. 1. P. 73–77. DOI: https://doi.org/10.1177/000271623115400115
7. Pollard R. A. Economic security and the origins of the Cold War, 1945–1950. New York Chichester, West Sussex : Columbia University Press, 1985. 380 p. DOI: https://doi.org/10.7312/poll90954
8. Sperling J., Kirchner E. Economic security and the problem of cooperation in post-Cold War Europe. *Review of International Studies*. 1998. Vol. 24. No. 2. P. 221–237. DOI: https://doi.org/10.1017/s0260210598002216
9. Economic security: Neglected dimension of national security? / Ronis S. R. (ed.). Washington : National Defense University Press, 2011. 116 p. URL: https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA585192.pdf

10. National Security Act : Public Law 235 of July 26, 1947. URL: https://www.dni.gov/index.php/ic-legal-reference-book/national-security-act-of-1947
11. Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі : багатостороння угода від 01.08.1975 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU75010
12. Charter of Paris for a New Europe. Paris, 19–21 November 1990. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/0/6/39516.pdf
13. Договір про звичайні збройні сили в Європі : ратифіковано 01.07.92 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_314#Text
14. Charter for European Security. Istanbul, November 1999. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/4/2/17502.pdf
15. Угода з адаптації Договору про звичайні збройні сили в Європі : ратифіковано 21.09.2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_063#Text
16. Vienna Document 2011 On Confidence and Security-Building Measures FSC.DOC/1/11 30 of November 2011. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/a/4/86597.pdf
17. International economic security : resolution / adopted by the General Assembly during its 40th session, 17 September – 18 December 1985. URL: https://digitallibrary.un.org/record/109472?ln=en
18. Inglehart R., Abramson P.R. Economic security and value change. *American Political Science Review*. 1994. Vol. 88. No. 2. P. 336–354. DOI: https://doi.org/10.2307/2944708
19. Yunus M. Economic security for a world in crisis. *World Policy Journal*. 2009. Vol. 26. No. 2. P. 5–12. URL: http://www.jstor.org/stable/40468628
20. Mencher S. Poor Law to Poverty Program: Economic security policy in Britain and the United States. Pittsburgh : University of Pittsburgh Press, 1968. 496 p. URL: http://surl.li/ojhtr

21. Yeung B. China in the era of globalization: The emergence of the discourse on economic security. *The Pacific Review*. 2008. Vol. 21. No. 5. P. 635–660. DOI: http://dx.doi.org/10.1080/09512740802493182
22. Мартиненко В. В. Концептуальні підходи до зміцнення безпеки економіки України. *Economic Annals – XXI*. 2015. Вип. 148. № 1–2. С. 12–15. URL: http://ea21journal.world/index.php/ea-v148-03/
23. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України : Постанова Верховної Ради України від 16.01.1997 р. № 3/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3/97-%D0%B2%D1%80#Text
24. Лекарь С. Правове регулювання економічної безпеки в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 12. С. 186–191. DOI: https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.12.35
25. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10
26. Про Концепцію боротьби з тероризмом в Україні : Указ Президента України від 05.03.2019 р. № 53/2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/53/2019#Text
27. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text
28. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text
29. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України» : Указ Президента України від 25.03.2021 р. № 121/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text

30. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України» : Указ Президента України від 26.08.2021 р. № 447/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#n12
31. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text
32. Welcome to VOSviewer. URL: https://www.vosviewer.com/
33. Scopus Start Exploring. URL: https://www.scopus.com/search/form.uri?display=basic#basic
34. Web of Science. Search. URL: https://www.webofscience.com/wos/woscc/basic-search
35. Чорна С. Аналіз векторів досліджень фінансової безпеки: бібліометричний аналіз та візуалізація. *Світ фінансів*. 2023. № 2(75). С. 125–139. DOI: https://doi.org/10.35774/sf2023.02.125
36. Price M. Government policy and economic security for artists: The case of the “droit de suite”. *Leonardo*. 1970. № 2(3). С. 221–231. DOI: https://doi.org/10.2307/1572093
37. Dasgupta P. S., David P. A. Toward a new economics of science. *Research Policy*. 1994. Vol. 23. No. 5. P. 487–521. DOI: https://doi.org/10.1016/0048-7333(94)01002-1
38. Bartik A W., Bertrand M., Cullen Z., Glaeser E. L., Luca M., Stanton C. The impact of COVID-19 on small business outcomes and expectations. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*. 2020. Vol. 117. No. 30. P. 17656–17666. DOI: https://doi.org/10.1073/pnas.2006991117
39. Koonin L. M. et al. Trends in the use of telehealth during the emergence of the COVID-19 pandemic – United States, January-March 2020. *Morbidity and Mortality Weekly Report*. Vol. 69. No. 43. P. 1595–1599. DOI: https://doi.org/10.15585/mmwr.mm6943a3

40. Sawir E., Marginson S., Deumert A., Nyland C., Ramia G. Loneliness and international students: An Australian study. *Journal of Studies in International Education*. 2008 Vol. 12. No. 2. P. 148–180. DOI: https://doi.org/10.1177/1028315307299699
41. Pelling M., Uitto J. I. Small island developing states: Natural disaster vulnerability and global change. *Environmental Hazards*. 2001. Vol. 3. No. 2. P. 49–62. DOI: https://doi.org/10.1016/S1464-2867(01)00018-3
42. Bloom D. E. et al. Macroeconomic implications of population ageing and selected policy responses. *The Lancet*. 2015. Vol. 385. No. 9968. P. 649–657. DOI: https://doi.org/10.1016/s0140-6736(14)61464-1
43. Wilberforce T., Alaswad A., Palumbo A., Dassisti M., Olabi A. G. Advances in stationary and portable fuel cell applications. *International Journal of Hydrogen Energy*. 2016. Vol. 41. No. 37. P. 16509–16522. DOI: https://doi.org/10.1016/j.ijhydene.2016.02.057
44. Kumar P., Singh S., Gupta B. K. Future prospects of luminescent nanomaterial based security inks: From synthesis to anti-counterfeiting applications. *Nanoscale*. 2016. Vol. 8. No. 30. P. 14297–14340. DOI: https://doi.org/10.1039/C5NR06965C
45. Collins P. H. Shifting the center: Race, class, and feminist theorizing about motherhood. *Mothering* : *Ideology, Experience, and Agency* / Edited by Evelyn Nakano Glenn, Grace Chang, Linda Rennie Forcey. New York : Routledge, 2016. P. 45–65. DOI: https://doi.org/10.4324/9781315538891-3
46. Datta P. B., Gailey R. Empowering women through social entrepreneurship: Case study of a women's cooperative in India. *Entrepreneurship: Theory and Practice*. 2012. Vol. 36. No. 3. P. 569–587. DOI: https://doi.org/10.1111/j.1540-6520.2012.00505.x
47. Belle D., Doucet J. Poverty, inequality, and discrimination as sources of depression among US women. *Psychology of Women Quarterly*. 2003. Vol. 27. No. 2. P. 101–113. DOI: http://dx.doi.org/10.1111/1471-6402.00090

48. Chan T. W., Goldthorpe J. H. Class and status: The conceptual distinction and its empirical relevance. *American Sociological Review*. 2007. Vol. 72. No. 4. P. 512–532. DOI: https://doi.org/10.1177/000312240707200402

49. Einterz R. M. Responding to the HIV pandemic: The power of an academic medical partnership. *Academic Medicine*. 2007. Vol. 82. No. 8. P. 812–818. DOI: https://doi.org/10.1097/acm.0b013e3180cc29f1

50. Бойко В. В. Еволюція розвитку та сутність економічної безпеки держави. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2015. № 4(1). С. 162–167. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2015_4(1)__28

51. Kryshtanovych M., Panfilova T., Khomenko A., Dziubenko O., Lukashuk L. Optimization of state regulation in the field of safety and security of business: A local approach. *Business: Theory and Practice*. 2023. Vol. 24. No. 2. P. 613–621. DOI: https://doi.org/10.3846/btp.2023.19563

52. Iuga I.-C., Socol A. Defending the nation, securing the economy. *E&M Economics and Management*. 2023. Vol. 26. No. 4. P. 17–37. DOI: https://doi.org/10.15240/tul/001/2023-4-002

53. Ma L., Li X., Pan Y. Global industrial chain resilience research: Theory and measurement. *Systems*. 2023. Vol. 11. No. 9. 466. DOI: https://doi.org/10.3390/systems11090466

54. Banna H., Alam A., Chen X. H., Alam A. W. Energy security and economic stability: The role of inflation and war. *Energy Economics*. 2023. Vol. 126. 106949. DOI: https://doi.org/10.1016/j.eneco.2023.106949

55. Manuilova K., Motornyy V., Koval O., Mykytyn O., Norchuk Yu. Economic security management for sustainable planning. *International Journal of Sustainable Development and Planning*. 2023. Vol. 18. No. 7. P. 2055–2060. DOI: https://doi.org/10.18280/ijsdp.180707

56. Xianchun X., Jinyu L. Maintaining stable economic growth in China: Conditions and strategies. *China Economist*. 2023. Vol. 18. No. 4. P. 127–138. DOI: https://doi.org/10.19602/j.chinaeconomist.2023.07.05

57. Kryvdyk V., Rudnichenko Y., Havlovska N., Matiukh S., Harbusiuk V., Samborska O. Implementation of modern management technologies in enterprise economic security. *TEM Journal*. 2023. Vol. 12. No. 4. DOI: https://doi.org/10.18421/TEM124-24
58. Popova T., Makarenko P., Trusova N., Karpenko A., Pilyavsky V., Svynous I. Activation of business processes in service cooperation of rural territories of Ukraine. *Revista Iberoamericana de Viticultura Agroindustria y Ruralidad*. 2023. Vol. 10. No. 29. P. 99–120. DOI: https://doi.org/10.35588/rivar.v10i29.5726
59. Shchokin R., Soloviov O., Tantsiura I. Strengthening cooperation between the civilian and military sectors in the context of state security: Benefits and challenges. *Revista de Cercetare si Interventie Sociala*. 2023. Vol. 83. P. 155–170. DOI: https://doi.org/10.33788/rcis.83.11
60. Brazhnyk L., Ivanyuta V., Kravchenko T., Kozak O., Los O., Pavliuk S. Harmonization of agricultural policy and economic security of the EU States. *WSEAS Transactions on Environment and Development*. 2023. No. 19. P. 1–10. DOI: https://doi.org/10.37394/232015.2023.19.1
61. Drobyazko S., Bondiuk A., Ovcharenko I., Lebid O., Mikish A. Resource supporing of business economic security at the micro and macro levels. *Journal of Security & Sustainability Issues*. 2020. Vol. 10. No. 1. P. 307–320. DOI: https://doi.org/10.9770/jssi.2020.10.1(22)
62. Danilova E., Marchenko V. Methodology of structural and functional approach to management of the enterprise economic safety. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*. 2019. Vol. 10. No. 2. P. 488–496. DOI: https://doi.org/10.14505/jarle.v10.2(40).08
63. Chubaievskyi V., Blakyta H., Bogma O., Shtuler I., Batrakova T. Protection of information resources as an integral part of economic security of the enterprise. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*. 2022. No. 4. P. 117–122. DOI: https://doi.org/10.33271/nvngu/2022-4/117

64. Davydenko N., Mykhaylichenko M., Titenko Z., Tsiukalo L. External debt management in the system of financial security of the state. *WSEAS Transactions on Business and Economics*. 2023. No. 20. P. 144–153. DOI: https://doi.org/10.37394/23207.2023.20.15

65. Zhytar M., Sosnovska O., Shchur R., Lisnichuk O., Navolokina A. Scientific and methodical approach to the assessment of diagnostics of the economic security of economic. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. 2022. Vol. 5(46). P. 209–221. DOI: https://doi.org/10.55643/fcaptp.5.46.2022.3872

66. Гаращук О. В., Куценко В. І. Інноваційно-інвестиційні засади забезпечення сталого соціально-економічного розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2021. Вип. 36. С. 58–64. DOI: https://doi.org/10.32782/2413-9971/2021-36-10

67. Omelyanenko V., Martynenko V., Slatvinskyi M., Povorozniuk I., Biloshkurska N., Biloshkurskyi M. Methodological bases of sectoral innovation priorities evaluation within security-based strategies. *International Journal of Civil Engineering and Technology*. 2019. Vol. 10. No. 2. P. 1217–1226. URL: https://iaeme.com/Home/article_id/IJCIET_10_02_118

68. Андрушків І., Наконечна Н. Суть та значення інвестиційно-інноваційної безпеки як складової економічної безпеки. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ (серія економічна)*. 2017. № 1. P. 3–10. URL: https://journals.lvduvs.lviv.ua/index.php/economy/article/view/767

69. Dragan I., Nestoryshen I., Ostapenko L., Terletska V., Munko A. Improving the mechanism of administrative and legal ensuring of the financial and economic security of the state. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. 2023. Vol. 5(52). P. 461–470. DOI: https://doi.org/10.55643/fcaptp.5.52.2023.4168

70. Mazaraki A., Melnyk T., Serova L. The impact of corruption on the economic security of the state. *Theoretical and Practical Research in Economic Fields*.

2023. Vol. 14. No. 2. P. 269–282. DOI: https://doi.org/10.14505/tpref.v14.2(28).07

71. Ostapenko H. Role of legal certainty in providing economic security: Ukraine's experience. *Theoretical and Practical Research in the Economic Fields*. 2023. Vol. 14. No. 2. P. 215–222. DOI: https://doi.org/10.14505/tpref.v14.2(28).02
72. Khayyum M. Benefits of environmental and economic security from a sustainable development perspective. *Journal of Environmental & Analytical Toxicology*. 2023. Vol. 13. 701. DOI: https://doi.org/10.32782/2413-9971/2021-36-10
73. Mohy-ud-Din K. Board diversity and corporate social responsibility versus sustainability development: Evidence from US and Australia. *Journal of Cleaner Production*. 2023. Vol. 417. 138030. DOI: https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2023.138030
74. Szydło W. Sustainable development, agenda 2030 and food security in historical perspective. *Economics and Environment*. 2023. Vol. 85. No. 2. P. 154–174. DOI: https://doi.org/10.34659/eis.2023.85.2.560
75. Granit J., et al. Integrating sustainable development and security: An analytical approach with examples from the Middle East and North Africa, the Arctic and Central Asia. Stockholm : Stockholm Environment Institute, 2015. 36 p. URL: http://www.jstor.org/stable/resrep02788
76. Bimonte S., D'Agostino A. Life satisfaction in the time of COVID-19. The frog effect. *Cities*. 2023. Vol. 142. 104550. DOI: https://doi.org/10.1016/j.cities.2023.104550
77. Kitamura N., Abbas K., Nathwani D. Public health and social measures to mitigate the health and economic impact of the COVID-19 pandemic in Turkey, Egypt, Ukraine, Kazakhstan, and Poland during 2020–2021: Situational analysis. *BMC Public Health*. 2022. Vol. 22. No. 1. 991. DOI: https://doi.org/10.1186/s12889-022-13411-6
78. Song M., Sui Z., Zhao X. A risk measurement study evaluating the impact of COVID-19 on China's financial market using the QR-SGED-EGARCH model.

Annals of Operations Research. 2023. Vol. 330. No. 1–2. P. 787–806. DOI: https://doi.org/10.1007/s10479-023-05178-9

79. Kryshtanovych S., Syniuk O., Yadukha S., Blyznyuk A., Bashtannyk O., Ravliuk V. Determining strategic priorities for forming state policy to provide financial and economic security under martial law. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*, 2023. Vol. 6(53). P. 287–299. DOI: https://doi.org/10.55643/fcaptp.6.53.2023.4237
80. Mulska O. P., Vasyltsiv T. G., Kunytskailiash M. V., Baranyak I. Y. Innovative empirics of Migration – Economic Security causal nexus. *Science and Innovation*. 2023. Vol. 19. No. 3. P. 48–64. DOI: https://doi.org/10.15407/scine19.03.048
81. Verhun A. et al. Management of logistics design of secure development of innovative industrial, agricultural and tourist enterprises in the conditions of martial law. *Journal of Hygienic Engineering and Design*. 2023. Vol. 41. P. 260–283.
82. The world hybrid war: Ukrainian forefront : monograph abridged and translated from Ukrainian / Volodymyr Horbulin. Kharkiv : Folio, 2017. 158 p. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-01/GW_engl_site.pdf
83. Osmolovska Iu. Walking on fire: Demining in Ukraine. Bratislava : GLOBSEC, 2023. 28 p. URL: https://www.globsec.org/what-we-do/press-releases/walking-fire-demining-ukraine
84. Гбур З. В. Економічна безпека як одна зі складових забезпечення національної безпеки України на сучасному етапі. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 18. С. 81–86. URL: http://surl.li/kesws
85. Попова С. М., Попова Л. М. Основні складові національної безпеки. *Наше право*. 2013. № 13. С. 54–60. URL: http://surl.li/kesrx
86. Смоляк В. Ф. Системні засади національної безпеки України. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2018. Випуск 37. № 2. С. 107–126. URL: http://surl.li/kesui

87. Коментар Національного банку щодо зміни реального ВВП у 2022 році : Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/komentar-natsionalnogo-banku-schodo-zmini-realnogo-vvp-u-2022-rotsi

88. Мартиненко В. В. Теоретико-методичні засади оцінки економічної безпеки національної економіки. *Економічний простір*. 2015. № 93. С. 131–140.

89. Желізко О. О. Аналіз основних небезпек, загроз та ризиків економічній безпеці підприємництва на сучасному етапі розвитку держави. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2017. № 5(61). С. 103–108. URL: http://psae-jrnl.nau.in.ua/journal/5_61_2017_ukr/15.pdf

90. Гарькава В. Ф. Визначення загроз економічній безпеці регіону. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2019. Том 30(69). № 4. С. 103–108. DOI: https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-4-18

91. Літвін Н. М., Січиокно Г. Б. Класифікація актуальних загроз економічній безпеці держави в контексті кризових тенденцій національної економіки. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2019. № 1(53). С. 171–180. URL: http://surl.li/jwjer

92. Мартиненко В. В. Загрози економічній безпеці України в контексті викликів глобалізації. *Економічний часопис – XXI*. 2011. Випуск 115. № 7–8. С. 40–43. URL: http://ea21journal.world/index.php/ea-v115-12/

93. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економіки України 02.03.2007 р. № 60. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0060665-07

94. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України 29.10.2013 р. № 1277. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13

95. Ходжаян А. Р. Структурна характеристика розвитку економіки України. *Економічний вісник*. 2018. № 4. С. 71–83. URL: https://ev.nmu.org.ua/docs/2018/4/EV20184_071-083.pdf
96. Іванісов О. В., Агавердієва Х. Ф., Лебединська О. С. Демографічна безпека України: сучасні виклики та загрози. *Економіка і фінанси*. 2019. № 1. С. 28–39.
97. Скиба О. О., Савіна Н. Б. Соціальна та демографічна складові економічної безпеки держави: сучасний стан, виклики, загрози. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування*. 2023. Том 1. № 101. С. 177–189. DOI: https://doi.org/10.31713/ve1202316
98. Україна подій 2024 року [Електронний ресурс]. *Human Rights Watch*. URL: https://www.hrw.org/uk/world-report/2025/country-chapters/ukraine
99. Кобзар Ю. Українські біженці в Європі встановили новий рекорд. Інформаційне агентство УНІАН. 2 квітня 2023. URL: http://surl.li/jwwlr
100. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні : опитування загального населення. Раунд 13. Представництво МОМ в Україні, Червень 2023. 19 с. URL: http://surl.li/jwwok
101. Доломанжи А. Скільки українських дітей депортовано в Росію: Зеленський розкрив моторошні дані. Інформаційне агентство УНІАН. 13 травня 2023. URL: http://surl.li/jrbbm
102. Прохорова В. В. Реформування енергетичного сектору України в контексті управління енергетичною безпекою. *Адаптивне управління: теорія і практика. Серія «Економіка»*. 2023. Випуск 15(30). URL: https://amtp.org.ua/index.php/journal2/article/view/534
103. Ukraine energy damage assessment : Executive summary. The World Bank. March 2023. 6 с. URL: http://surl.li/jxaab
104. Коваленко О. Зима буде страшною: в Україні не відновили й 2% від зруйнованої енергосистеми – НКРЕКП. Інформаційне агентство УНІАН. 4 серпня 2023. URL: http://surl.li/jxazc

105. Бобиль В. В., Лоскутова Г. А., Дронь М. А. Ризики та джерела загроз зовнішньоекономічної безпеки України. *Review of Transport Economics and Management*. 2022. № 8(24). С. 12–19. DOI: https://doi.org/10.15802/rtem2022/257978
106. Марутян Р. Зовнішньоекономічна безпека як ключова складова економічної безпеки України. *Наукові перспективи*. 2022. № 10(28). С. 577–586. DOI: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-7(25)-577-586
107. Платіжний баланс України: статистика зовнішнього сектору. Національний банк України. 2023. URL: https://bank.gov.ua/files/ES/BOP_m.xlsx
108. Данилишин Б. Платіжний баланс: ключові зміни з початку 2023 року. *Економічна правда*. 14 червня 2023. URL: https://www.epravda.com.ua/columns/2023/06/14/701160/
109. Андрощук Г. О. Технологічна безпека: прогнозні оцінки трендів у розвитку науки і технологій. *Наука, технології, інновації*. 2022. № 1. С. 69–80. DOI: http://doi.org/10.35668/2520-6524-2022-1-10
110. Кваша Т. К. Визначення ризиків інвестиційно-інноваційної безпеки в Україні. *Статистика України*. 2022. № 3–4(98–99). С. 35–44. URL: https://su-journal.com.ua/index.php/journal/issue/view/44/3-4-2022
111. Скрипниченко М. І. Макроекономічні оцінки і прогнози повоєнного відновлення економіки України. *Економічна теорія*. 2022. № 2. С. 29–43. DOI: https://doi.org/10.15407/etet2022.02.029
112. Загальні тенденції тіньової економіки в Україні у 2021 році. Департамент стратегічного планування та макроекономічного прогнозування Міністерства економіка України. 31 жовтня 2022. URL: http://surl.li/hsdth
113. Індекс сприйняття корупції – 2022. Transparency International. URL: https://cpi.ti-ukraine.org/#/
114. Статистична інформація. Державна служба статистики України. 2023. URL: https://ukrstat.gov.ua/

115. Гобела В., Мельник С., Курляк М. Продовольча безпека України на фоні війни: оцінка стану та прогнозування тенденцій. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2022. № 2(02). С. 92–98. DOI: https://doi.org/10.32782/dees.2-16
116. Data. Joint Coordination Centre for the Black Sea Grain Initiative: United Nations. 2023. URL: https://www.un.org/en/black-sea-grain-initiative/data
117. Онищенко С., Маслій О., Глушко А., Загорулько Т. Виклики та загрози соціально-економічній безпеці України в умовах воєнного стану. *Економіка і регіон»*. 2023. № 1(88). С. 135–143. DOI: https://doi.org/10.26906/EiR.2023.1(88).2888
118. Коробцова Д. В. Правове забезпечення фінансової безпеки держави в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 141–146. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.27
119. Ганзюк С. М., Драй О. О. Загрози фінансовій безпеці України. *Modern Economics*. 2023. № 38. С. 28–33. DOI: https://doi.org/10.31521/modecon.V38(2023)-04
120. Гетьманець О. П., Коробцова Д. В. Фінансова безпека як чинник воєнної безпеки. *Право і безпека*. 2023. № 1. С. 169–178. DOI: https://doi.org/10.32631/pb.2023.1.15
121. Державні фінанси. Мінфін. 2024. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/finance/
122. Статистика Національного банку України. Національний банк України. 2024. URL: https://bank.gov.ua/ua/statistic/nbustatistic
123. Фінансування державного бюджету України з початку повномасштабної війни. Міністерство Фінансів України. 2023. URL: http://surl.li/jzdkx
124. Звіт про фінансову стабільність. Грудень 2022. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2022-H2.pdf?v=4
125. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 червня 2021 року «Про Стратегію розвитку оборонно-промислового комплексу

України» : Указ Президента України від 21.08.2021 № 372/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text

126. Ситник Г. П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади). К. : НАДУ, 2012. 544 с. URL: https://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2014/02/Derzhavne-upravlinnya-u-sferi-natsionalnoyi-bezpeki.pdf
127. Мартиненко В. В. Теорія економічної безпеки держави у контексті глобалізаційних тенденцій розвитку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: економічні науки*. 2014. Вип. 9–1. Част. 2. С. 9–12. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_09-1/economic_09-1_2.pdf#page=9
128. Вашай Ю. В., Дорошенко О. О. Гармонізація інформаційно-аналітичного забезпечення управління економічною безпекою держави в умовах військово-політичної нестабільності : монографія. Рівне : НУВГП, 2020. 110 с. URL: https://ep3.nuwm.edu.ua/18863/
129. Пустовійт Р. Ф. Військово-економічна безпека держави. *Економіка та держава*. 2016. № 7. С. 23–28. URL: http://www.economy.in.ua/?op=1&z=3552&i=2
130. Карпенко О. І. Економічна безпека країни та міжнародні рейтинги: аналіз та інструменти оцінювання. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки»*. 2023. № 3(109). С. 5–12. DOI: https://doi.org/10.37734/2409-6873-2023-3-1
131. The Global Risks Report 2023. 18th Edition. January 2023. URL: https://www.marshmclennan.com/insights/publications/2023/january/global-risks-report.html
132. Ease of Doing Business rankings. *The World Bank*. URL: https://archive.doingbusiness.org/en/rankings
133. Business Ready (B-READY). *The World Bank's flagship report on business environment worldwide*. URL: https://www.worldbank.org/en/businessready

134. World & Global Economy Rankings on Economic Freedom. *The Heritage Foundation*. URL: https://www.heritage.org/index/ranking
135. Sustainable Development Report 2023. *Implementing the SDG Stimulus*. URL: https://dashboards.sdgindex.org/
136. The Global Sustainable Competitiveness Index. *Solability*. URL: https://solability.com/the-global-sustainable-competitiveness-index/the-index
137. KOF Globalisation Index. *KOF Swiss Economic Institute*. URL: https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html
138. Human Development Index (HDI). *Human Development Reports*. URL: https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI
139. Legatum Prosperity Index 2023. *The Legatum Centre for National Prosperity*. URL: https://www.prosperity.com/
140. Social Progress Index. *Social Progress Imperative*. URL: https://www.socialprogress.org/
141. World Happiness Report 2023. *The World Happiness Report*. URL: https://worldhappiness.report/
142. 2023 Corruption Perceptions Index: Weakening justice systems leave corruption unchecked. *Transparency International*. URL: https://www.transparency.org/en/cpi/2022
143. Democracy Index 2022. *Economist Intelligence Unit*. URL: https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2022/
144. Global Peace Index. *The Institute for Economics and Peace ; UNESCO*. URL: https://www.unesco.org/en/world-media-trends/global-peace-index
145. Fragile States Index. *The Fund for Peace*. URL: https://fragilestatesindex.org/
146. Environmental Performance Index. *Yale Center for Environmental Law & Policy*. URL: https://epi.yale.edu/
147. Green Growth Index 2023. *Global Green Growth Institute*. URL: https://greengrowthindex.gggi.org/#cover

148. Global Innovation Index. *World Intellectual Property Organization (WIPO)*. URL: https://www.wipo.int/global_innovation_index/en/
149. Global Knowledge Index. *United Nations Development Programme ; Mohammed Bin Rashid Al Maktoum Knowledge Foundation*. URL: https://composite-indicators.jrc.ec.europa.eu/explorer/explorer/indices/gki/global-knowledge-index
150. Global Cybersecurity Index. *International Telecommunication Union*. URL: https://www.itu.int/en/ITU-D/Cybersecurity/Pages/global-cybersecurity-index.aspx
151. Солодовнік О. О. Основні підходи до оцінювання економічної та фінансової безпеки: сутність і напрями вдосконалення. *Бізнес Інформ*. 2021. № 2. С. 6–12. DOI: https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-2-6-12
152. Семененко О., Чернишова І., Добровольська Л., Харитонов К., Мотрунич І. Логіко-лінгвістична модель оцінювання стану воєнно-економічної безпеки держави. *Social Development and Security*. 2020. Вип. 10. № 5. С. 28–37. DOI: https://doi.org/10.33445/sds.2020.10.5.3
153. Семененко О., Абрамова М., Таран О., Побережець Т., Кравченко Є., Паламарчук С. Аналіз теорії та практики визначення, обгрунтування та оцінювання оборонної достатності держави. *Social Development and Security*. 2023. Вип. 13. № 1. С. 38–51. DOI: https://doi.org/10.33445/sds.2023.13.1.5
154. Семененко О., Абрамова М., Мороз І., Акініна Т., Паламарчук С., Таран О. Методичний підхід до оцінювання рівня поточної оборонної достатності держави. *Social Development and Security*. 2023. Вип. 13. № 2. С. 80–93. DOI: https://doi.org/10.33445/sds.2023.13.2.8
155. Липкань А. Ю. Загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2023. Вип. 3(92). С. 45–59. DOI: https://doi.org/10.32782/2520-2200/2023-3-7

156. Липкань А. Ю. Безпекові аспекти державного фінансування національної економіки України в умовах російсько-української війни. *Дослідження фінансових інституцій та інструментів розвитку держави, територій та суб'єктів господарювання: теоретичні, методологічні та практичні аспекти* : збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної конференції 03 листопада 2023 року м. Одеса ; ОНУ імені І. І. Мечникова. Одеса : Бондаренко М.О., 2023. С. 47–50.

157. Липкань А. Ю. Державна підтримка підприємницького і банківського сектору в умовах воєнного стану. *Економічні перспективи підприємництва у воєнні часи та опісля* [Електронне видання] : збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ірпінь, 22 травня 2023 року). Ірпінь : Державний податковий університет, 2023. С. 179–182.

158. Липкань А. Ю. Макроекономічні загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану. *Трансформація фіскальної політики в умовах євроінтеграції* [Електронне видання] : збірник XIV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ірпінь, 8 грудня 2023 року). Ірпінь : Державний податковий університет, 2023. С. 422–424.

159. Липкань А. Ю. Проблеми зміцнення безпеки сталого розвитку регіонів України [Електронне видання] : *Сталий розвиток міст та регіонів України в рамках Європейської інтеграції* : збірник Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ірпінь, 12 грудня 2023 року). Ірпінь : Державний податковий університет, 2023. С. 323–325.

160. Lypkan A. Applied aspects of business digital security. *Digital Transformations of Ukraine 2023: Realities and Challenges* : Conference abstracts of 22nd All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference for Student. Irpin : State Tax University, 2023. P. 110–113.

161. Martynenko V., Lypkan A. Systematization of approaches to state economic security using bibliometric methods. *Technology Audit and Production Reserves*. 2025. Vol. 6. No. 4(86). P. 62–73. DOI: https://doi.org/10.15587/2706-5448.2025.347673

РОЗДІЛ 2
АНАЛІЗ РОЛІ МАКРОСЕРЕДОВИЩА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

2.1. Ретроспективна оцінка стану економічної безпеки України з урахуванням макроекономічних загроз

Нині Україна знаходиться на перехресті складних викликів, пов'язаних з економічною безпекою у контексті російсько-української війни, що розпочалася у лютому 2014 року і триває дотепер, перейшовши у фазу повномасштабного вторгнення з 24 лютого 2022 року. Ця війна не лише порушує територіальну цілісність та політичну стабільність країни, але й суттєво впливає на її макроекономічний ландшафт, створюючи низку серйозних загроз економічній безпеці, наслідками яких стали значні економічні втрати. Так, лише упродовж першого року повномасштабного вторгнення прямі втрати об'єктів промисловості склали 11,3 млрд дол. США, інфраструктури – 36,2 млрд дол. США, агропромислового комплексу та земельних ресурсів 8,7 млрд дол. США [1, с. 4], що суттєво обмежило можливості країни для виробництва та експорту. Крім того, конфлікт призвів до масового переміщення населення, що створило додаткові виклики для економічної інтеграції та соціальної стабільності.

У світлі цих викликів, Україні необхідно вжити ефективних заходів для забезпечення своєї економічної безпеки. Це може включати реформи для стимулювання економічного зростання, пошук нових ринків та партнерів для торгівлі та інвестицій, а також удосконалення енергетичної стратегії для зменшення залежності від зовнішніх джерел. Крім того, Україні слід продовжувати співпрацю з міжнародними партнерами для підтримки економічної стабільності та зміцнення безпеки у регіоні.

Очевидно, що будь-які реформи, плани, стратегії потребують достовірного ретроспективного аналізу, результати якого покладаються в основу прогнозування майбутніх результатів. Ретроспективне оцінювання стану

економічної безпеки України полягає у виявленні основних тенденцій динаміки, напрямів, векторів, щорічних темпів зростання або спаду її складових за визначений історичний період. При цьому важливо реалізувати також періодизацію, визначивши конкретні історичні періоди на основі запропонованих критеріїв та ознак, а також за напрямом дії екзогенних (зовнішніх) та ендогенних (внутрішніх) факторів економічного зростання [2]. Оскільки основним макроекономічним показником економічного зростання у національному рахівництві є валовий внутрішній продукт (ВВП), проведемо ретроспективний аналіз динаміки реального ВВП України за весь період незалежності нашої держави та запропонуємо періодизацію економічного розвитку (рис. 2.1).

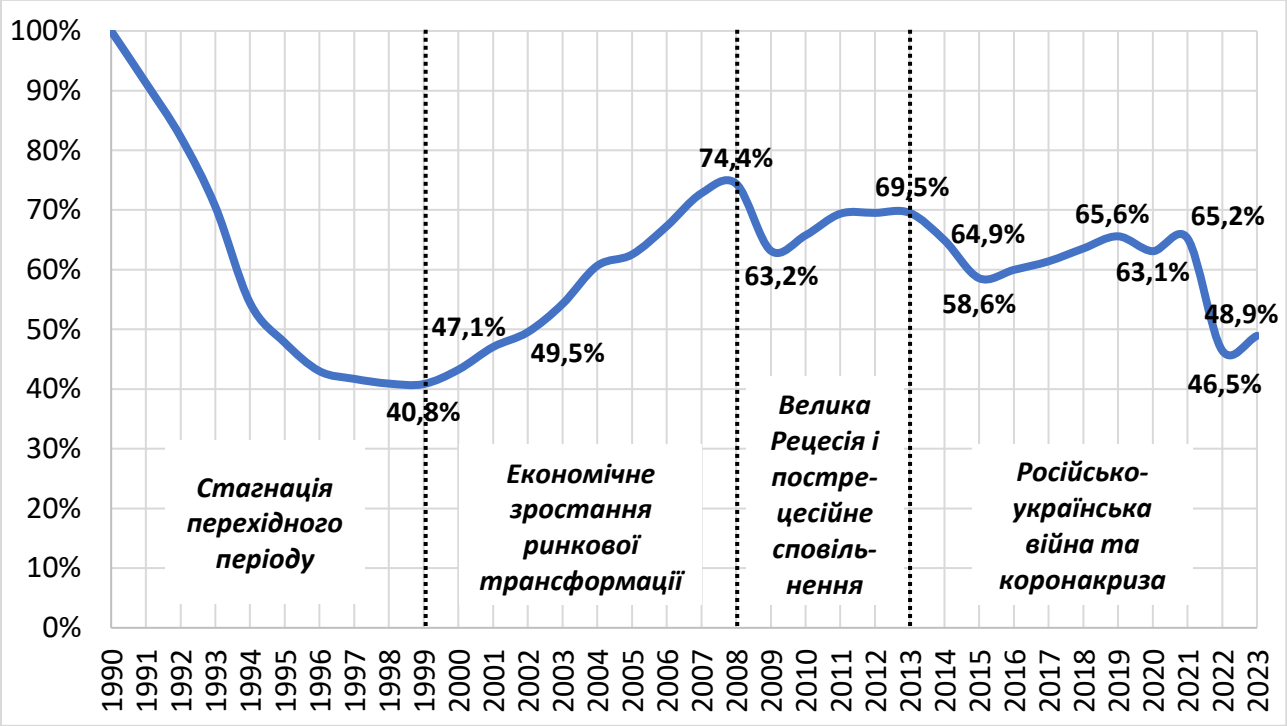

Рис. 2.1. Ретроспективна динаміка реального ВВП України у 1990–2023 рр. (1990 рік – базисний)

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними, наведеними у [3].

На рис. 1 наведено базисну динаміку індексу фізичного обсягу ВВП, коли за 100 % взято показник 1990 р. Як видно, з графіку, упродовж усього періоду незалежності реальний ВВП України не перевершив обсяги виробництва товарів, робіт, послуг кінцевого споживання 1990 р. і станом на кінець 2023 р. склав усього 49 %. За аналізований період найменшого значення 40,8 % обсягу 1990 р.

ВВП сягнув наприкінці 1999 р., а найбільшого 74,4 % – 2008 р. На графіку базисного індексу фізичного обсягу ВВП за 33 роки аналізованого періоду можна виокремити такі характерні етапи розвитку національної економіки України:

1. *Стагнація перехідного періоду* (від адміністративно-командної до ринкової економіки) 1991–1999 рр., у ході якої постійний щорічний економічний спад супроводжувався реальними втратами у середньому –9,5 % ВВП, сягнувши історичного мінімуму 40,8 % ВВП рівня 1990 р.; тобто за цей період реальний ВВП України зменшився у 2,45 рази.

2. *Економічне зростання періоду ринкової трансформації* національної економіки України 2000–2008 рр., під час якого реальний ВВП щороку збільшувався у середньому на 6,9 %, сягнувши історичного максимуму 74,4 % ВВП рівня 1990 р.; тобто обсяг реального ВВП України у 2008 р., порівняно з 1999 р., збільшився на 82,2 %.

3. *Велика Рецесія і пострецесійне сповільнення* 2009–2013 рр., що характеризувалися економічним спадом 2009 р. –15,1 %, порівняно з 2008 р. та –36,8 %, порівняно з 1990 р., а також середньорічним зростанням реального ВВП +2,4 % упродовж 2009–2013 рр., у результаті чого реальний ВВП 2013 р. досяг 69,5 % обсягу ВВП 1990 р.

4. *Російсько-українська війна та коронакриза* 2014 р. – дотепер. Характеризується тимчасовою окупацією близько 7 % території упродовж 2014–2015 рр. в адміністративних межах Автономної Республіки Крим і частин Донецької та Луганської областей, наслідком чого стали втрати 10 % реального ВВП (58,6 % обсягу ВВП 1990 р. на кінець 2015 р.). Упродовж 2016–2019 рр. відбувалося відновлення економічного зростання у середньорічному вимірі +2,9 % ВВП, що забезпечило +12 % реального ВВП, порівняно з 2015 р. та +7 %, порівняно з рівнем 1990 р. Втрати –3,8 % ВВП у 2020 р., спричинені наслідками всесвітньої пандемії COVID–19, вдалося майже повністю відшкодувати у 2021 р. (+3,4 % ВВП), проте у 2022 р. під тимчасовою окупацією у 2022 р. вже було понад 20 %, а втрата близько 29 % виробничого потенціалу стала надзвичайно високою макроекономічною ціною повномасштабного вторгнення російської

федерації на суверенну територію України, що відкинула національну економіку до рівня 2001–2002 р., оскільки реальний ВВП сягнув 46,5 % рівня 1990 р. у 2022 р. та близько 49 % у 2023 р. Тобто основним наслідком повномасштабного вторгнення у контексті економічної безпеки можна вважати повне руйнування виробничого потенціалу, накопиченого за 20-річний період розвитку національної економіки України.

Логіка ретроспективного аналізу така: щорічні зміни (коливання) реального ВВП відбувалися під впливом значної кількості факторів-стимулів та загроз, які можна поділити на ендогенні, тобто події, процеси, явища, що відбуваються незалежно ззовні економічної системи України, але які чинять на економічний розвиток безпосередній чи опосередкований вплив; екзогенні – події, процеси, явища внутрісистемного характеру, що відбуваються в країні та на які економічні суб’єкти здатні впливати своїми діями, беручи на себе відповідальність за прийняті рішення. За результатами аналізу реальної динаміки економічного розвитку України (див. рис. 2.1), слід констатувати, що найбільш складним і критичним періодом розвитку національної економіки нашої країни є останній, оскільки під час російсько-української війни зафіксовано значно більше коливань реального ВВП, порівняно з попередніми 3 періодами. Саме тому, у контексті нашого дослідження, доцільно оцінити вплив макроекономічних загроз економічній безпеці на економічний розвиток України в умовах російсько-української війни. Проте, спочатку необхідно статистично довести, що реальні макроекономічні втрати упродовж 2014–2023 рр. були більшими, порівняно з попередніми періодами. Для цього слід виокремити 2 однакових періоди – 10-річний період російсько-української війни з початку 2014 до кінця 2023 р., який буде основним для нашого дослідження (т. з. експериментальний) та попередній 10-річний період 2004–2013 рр. (т. з. контрольний). Головним індикатором і оціночним показником слід взяти ланцюговий індекс фізичного обсягу ВВП (табл. 2.1), який відображає реальну щорічну динаміку ВВП, за якою можна визначити ступінь коливання досліджуваного показника, обчисливши значення коефіцієнта варіації (var):

$$\text{var} = \frac{\sigma}{\overline{X}} \cdot 100\ \%, \qquad (2.1)$$

де σ – середнє квадратичне відхилення досліджуваної сукупності;

$\overline{X}$ – середнє арифметичне усіх значень сукупності.

Таблиця 2.1

Ланцюгові значення індексу фізичного обсягу ВВП України за 1991–2023 рр.

Роки	Індекс фізичного обсягу ВВП	Роки	Індекс фізичного обсягу ВВП	Роки	Індекс фізичного обсягу ВВП
1991	0,913	2002	1,053	2013	1,000
1992	0,901	2003	1,095	2014	0,934
1993	0,858	2004	1,118	2015	0,902
1994	0,771	2005	1,031	2016	1,024
1995	0,878	2006	1,076	2017	1,024
1996	0,900	2007	1,082	2018	1,035
1997	0,970	2008	1,022	2019	1,032
1998	0,981	2009	0,849	2020	0,962
1999	0,998	2010	1,041	2021	1,034
2000	1,059	2011	1,055	2022	0,712
2001	1,088	2012	1,002	2023	1,053

Джерело: сформовано за даними, наведеними у [3].

У табл. 2.1 зведено усі ланцюгові значення індексу фізичного обсягу ВВП України, які показують на скільки пунктів змінився (збільшився або зменшився) обсяг ВВП поточного року, порівняно з обсягом ВВП минулого року. Тобто, коли значення показника перевищувало 1, відбувалося реальне економічне зростання, а коли було меншим 1 – спад. Аналізуючи наведені у табл. 2.1 дані, слід відзначити роки, в які показник набув крайніх значень – 2004 р., коли річний темп приросту обсягу реального ВВП сягнув свого історичного максимуму +11,8 % і 2022 р., коли річний темп приросту обсягу реального ВВП сягнув свого історичного мінімуму –28,8 %. Примітно, що річний спад 2009 р. через Велику Рецесію склав –15,1 %, спад початку російсько-української війни 2014 р. –6,6 %, 2015 р. –9,8 %, а спад 2020 р. через коронакризу COVID–19 – всього –3,8 %.

На основі даних табл. 2.1, для доведення існування найгіршого стану розвитку національної економіки упродовж експериментального періоду 2014–2023 рр., спричиненого насамперед ендогенними факторами-загрозами

російсько-української війни економічній безпеці України, реалізовано розрахунок і порівняння коефіцієнтів варіації з іншими періодами (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Розрахунок коефіцієнта варіації за різні періоди

Показник	Значення показника за період, роки:					
	1991–1999	2000–2008	2009–2013	2014–2023	2004–2013	1991–2023
1. Середнє квадратичне відхилення	0,0703	0,0310	0,0821	0,1040	0,0728	0,0954
2. Середнє арифметичне	0,9078	1,0693	0,9894	0,9712	1,0276	0,9834
3. Коефіцієнт варіації, %	7,7484	2,8945	8,2960	10,7126	7,0892	9,7003

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними, наведеними у табл. 2.1 та рис. 2.1.

Як видно з даних табл. 2.2, коефіцієнт варіації ланцюгового індексу фізичного обсягу ВВП за 1991–2023 рр. склав 9,7 %, що вказує на слабку середньорічну волатильність показника упродовж усього періоду незалежності України. Виходячи з періодизації ретроспективної динаміки реального ВВП (див. рис. 2.1), розраховано коефіцієнти варіації для 4 періодів економічного розвитку національної економіки України. Так, стагнація перехідного періоду 1991–1999 рр. характеризувалася слабкою середньорічною волатильністю реального ВВП 7,7 %. Під час економічного зростання періоду ринкової трансформації 2000–2008 рр. середньорічна волатильність ВВП знизилася до рекордних 2,9 %, що свідчить про виключну стабільність реального економічного зростання. Період Великої Рецесії і пострецесійного сповільнення 2009–2013 рр. характеризується зростанням середньорічної волатильності ВВП до 8,3 %, що перевищила показник 1991–1999 рр. на 0,5 %, тому можна вважати кризові явища в національній економіці під час Великої Рецесії загрозливішими і глибшими, порівняно з кризою перехідного періоду. Середньорічна волатильність під час російсько-української війни та коронакризи 2014–2023 рр. сягнула історичного максимуму в 10,7 %, що доводить гіпотезу про найбільш складний і критичний період розвитку національної економіки нашої країни під час російсько-української війни, порівняно з попередніми 3 періодами. При

цьому контролюючий період 2004–2013 рр. характеризувався на 3,6 % нижчою середньорічною волатильність реального ВВП України. Саме тому вплив макроекономічних загроз економічній безпеці України на динаміку її економічного розвитку упродовж російсько-української війни був негативним і руйнівним, у зв'язку з чим виникає необхідність дослідити ступінь такого впливу.

Аналізуючи вплив макроекономічних загроз на стан економічної безпеки України в умовах воєнного стану, необхідно спочатку їх класифікувати. Так, до макроекономічних загроз економічній безпеці України слід віднести високий рівень «тінізації» національної економіки, присутність корупції на різних рівнях державної влади, низький рівень продуктивності виробничих ресурсів, порівняно з країнами, що розвиваються, спадну динаміку ВВП через руйнування інфраструктури та промислового потенціалу України, зростання рівня безробіття в Україні, прискорення інфляційних процесів, зниження схильності до заощаджень в умовах скорочення доходів населення тощо [4, с. 51]. Крім того, економічний спад, імпортозалежність економіки, прискорення інфляції та зростання рівня безробіття, зубожіння населення є суттєвими макроекономічними загрозами економічній безпеці України.

У додатку А зведено дані офіційної статистики 12 індикаторів макроекономічних загроз економічній безпеці України за 2003–2023 рр. Наведені індикатори запропоновані у Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [5], відображають кількісне вираження макроекономічних загроз.

Дані, наведені у додатку А, показують, що в цілому ступінь впливу макроекономічних загроз економічній безпеці України з року в рік посилювався упродовж російсько-української війни, а під час її фази повномасштабного вторгнення зріс суттєво. Так, упродовж 2013–2021 рр. середньорічний рівень безробіття (за методологією МОП) не перевищував 9 %, а за 2022–2023 рр. сягнув понад 20 %. При цьому упродовж 2004–2013 рр. рівень безробіття (за методологією МОП) коливався від 6,4 % (2007–2008 рр.) до 8,8 % (2009 р.).

Середньорічне значення індексу споживчих цін за 2013–2021 рр. становило 113 %, а за підсумком 2022 р. сягнуло близько 127 %, закріпившись наприкінці 2023 р. на позначці 105 % – у середньому 115,3 % за рік, сягнувши максимуму 143,3 % у 2015 р. При цьому рівень «тінізації» економіки відповідав середньорічному значенню 31,7 % у 2022 р. і знизився у 2023 р. до 30 %. За 2013–2023 рр. мінімум сальдо поточного рахунку платіжного балансу України склав –8,7 % ВВП у 2013 р., а максимум +5,5 % – у 2015 р. відповідно, у 2022 р. зафіксовано 5 % (друге найбільше значення), а у 2023 р. –5,2 % (друге найменше значення). Відношення обсягу ВВП на особу в Україні до середнього значення у країнах ЄС у 2022 р. становило 12,1 % за середньорічного значення 9,9 %. Упродовж 2013–2021 рр. Різниця темпів росту ВВП України та темпів росту економік країн, що розвиваються у 2004–2013 рр. сягнула найбільшого розриву –18 % під час Великої Рецесії. Упродовж російсько-української війни розрив між темпом зростання ВВП України та країн, що розвиваються, коливався від –0,4 % у 2019 р. до –14,1 % у 2015 р., проте у 2022 р. він сягнув рекордних –33,1 %, що свідчить про значні макроекономічні втрати внаслідок повномасштабного вторгнення.

Виходячи з проведеного аналізу, можна зробити висновок, що макроекономічні загрози економічній безпеці національної економіки під час російсько-української війни суттєво загострилися у 2022–2023 рр., наслідком чого став безпрецедентний річний економічний спад –28,8 % реального ВВП, а саме індексу його фізичного обсягу (див. табл. 2.1). До цього рекордним був 2009 р., коли внаслідок Великої Рецесії падіння індексу фізичного обсягу ВВП склало –15,1 %.

Для статистичної оцінки ступеня впливу макроекономічних загроз економічній безпеці на економічний розвиток України під час російсько-української війни проведено розрахунки щорічних відхилень індикаторів загроз (додаток Б). Головна мета статистичної оцінки – виявити ключові зміни, які сталися у період російсько-української війни 2014–2023 рр., порівняно з довоєнним періодом 2004–2013 рр. і негативно вплинули на економічний

розвиток України. Використовуючи дані, наведені у додатку Б, формуємо рис. 2.2.

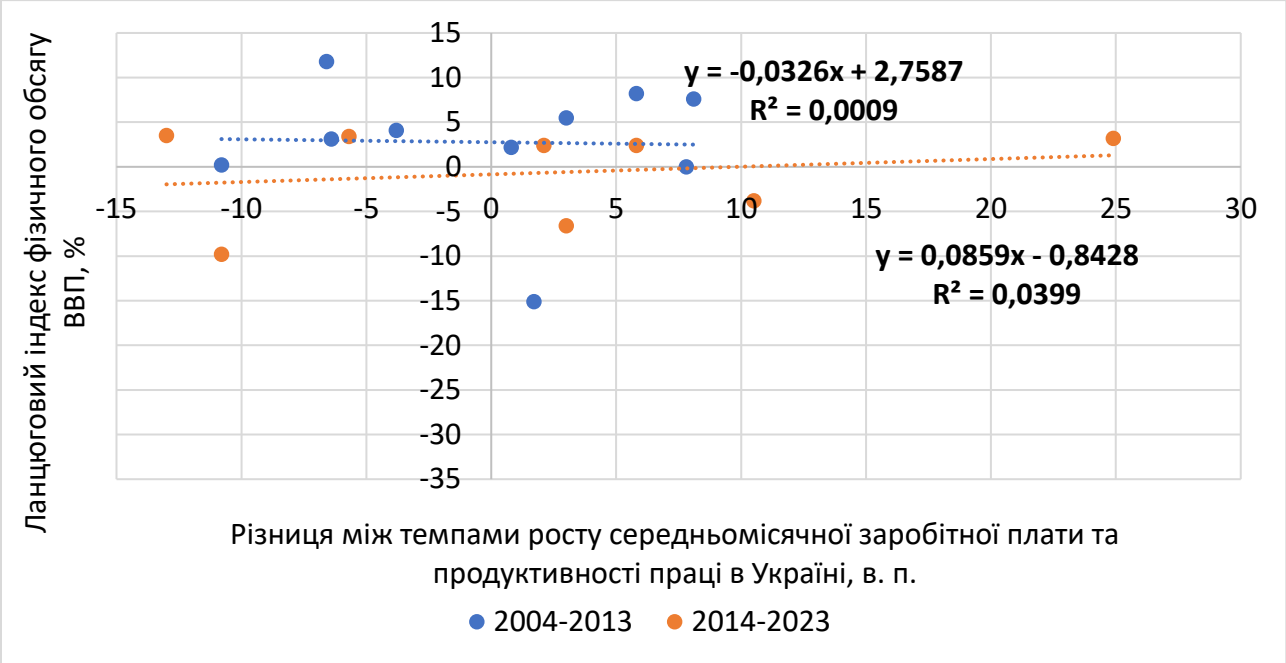

Рис. 2.2. Порівняльна статистична оцінка впливу різниці між темпами росту середньомісячної заробітної плати та продуктивності праці в Україні на індекс фізичного обсягу ВВП

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними, наведеними у додатку Б.

На рис. 2.2, за допомогою засобів Excel, побудовано 2 лінійні залежності між щорічними різницями темпів росту середньомісячної заробітної плати та продуктивності праці в Україні (перший індикатор макроекономічних загроз економічній безпеці) та темпами приросту індексу фізичного обсягу ВВП. Перша лінійна модель побудована за статистичними даними 2004–2013 рр., а друга – 2014–2023 рр. Саме такої методики будемо дотримуватися і щодо решти макроекономічних загроз.

Перш ніж зробити економічну інтерпретацію одержаним на рис. 2.2 лінійних моделей, необхідно оцінити їх статистичну значущість. Оскільки на рис. 2.2 виведено значення коефіцієнту детермінації (R^2), головним статистичним індикатором його значущості є F-критерій Фішера, критичне значення якого у випадку 10 спостережуваних значень та парної моделі лінійної регресії складе: =FINV(0,05;1;10-1-1) ⇨ 5,3177 (розрахунок проведено в Excel).

Для того, щоб оцінити статистичну значущість отриманих моделей, необхідно обчислити фактичне значення F-критерію для кожного з 6 значень коефіцієнта детермінації, наведеного на рис. 2. Проте, у [6, с. 634–635] запропоновано зворотну методику, якою слід скористатися, щоб знайти критичне значення коефіцієнта детермінації (R^2), за якого F = 5,3177. Для цього використовується загальна формула:

$$F = \frac{R^2}{1-R^2} \cdot \frac{N-M-1}{M}, \tag{2.2}$$

де M – кількість незалежних змінних (у нашому випадку 1 змінна);

N – кількість значень змінної у наборі (у нашому випадку 11 змінних).

Відомі значення F, M і N підставляються у формулу (2.2), тоді:

$$\begin{aligned} &F = 5{,}3177 = \frac{R^2}{1-R^2} \cdot \frac{10-1-1}{1} = \frac{8R^2}{1-R^2}; \\ &8R^2 = 5{,}3177 \cdot (1-R^2); \\ &8R^2 = 5{,}3177 - 5{,}3177R^2; \\ &13{,}3177R^2 = 5{,}3177; \\ &R^2 = 0{,}3993. \end{aligned} \tag{2.3}$$

Отже, статистично значущий зв’язок наявний у тих моделях, коефіцієнт детермінації яких

$$R^2 \geq 0{,}3993 \tag{2.4}$$

Отже, лінійні моделі парної регресії, що формалізують кількісний вплив відповідної макроекономічної загрози на ВВП, коефіцієнт детермінації яких, менший за значення, наведене у формулі (2.4), вважаються статистично незначущими і їх недоцільно брати до уваги, оскільки їх стохастичний вплив низький, а тому результати статистичної оцінки недостовірні. Саме таку ситуацію спостерігаємо на рис. 2.2, де обидві моделі описуються значеннями

коефіцієнтів детермінації, нижчими за критичне, наведене у формулі (2.4). Тому робимо висновок, що загроза розриву між темпами росту середньомісячної заробітної плати та продуктивності праці в Україні суттєво не впливає на економічне зростання.

Результати моделювання впливу загрози «тінізації» економіки на економічний розвиток України представлено на рис. 2.3.

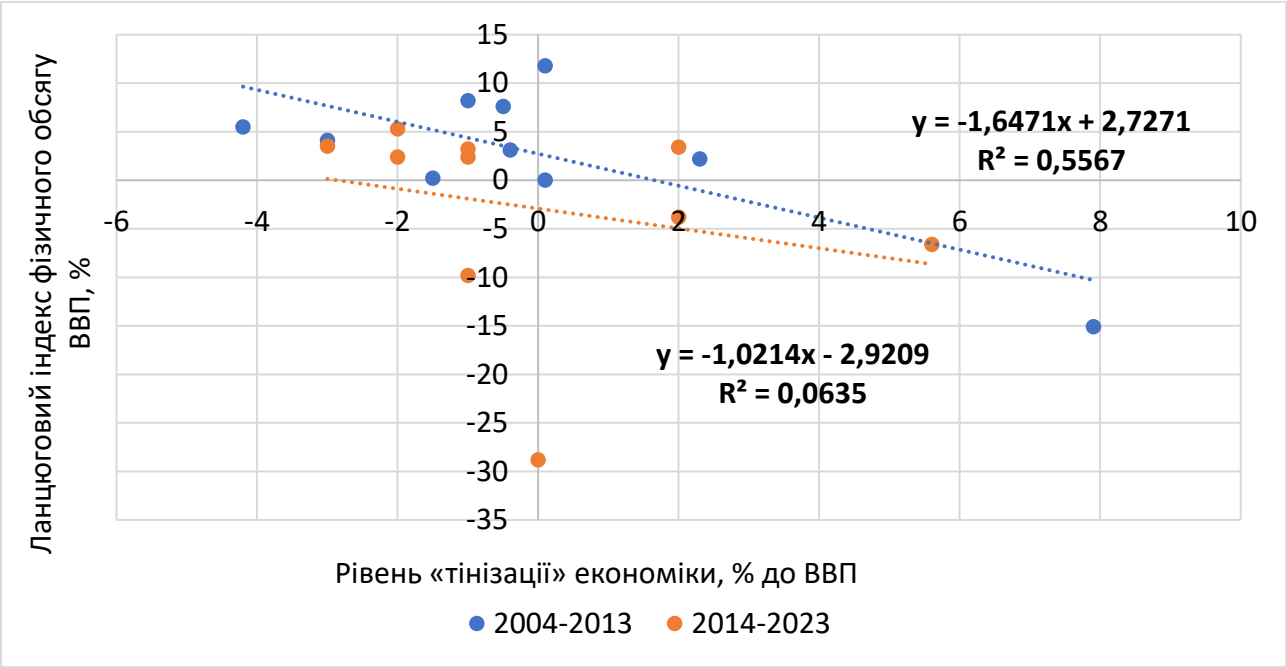

Рис. 2.3. Порівняльна статистична оцінка впливу рівня «тінізації» економіки на індекс фізичного обсягу ВВП

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними, наведеними у додатку Б.

З даних, наведених на рис. 2.3, видно, що у період 2004–2013 рр. лінійна модель парної регресії впливу рівня «тінізації» економіки на економічне зростання статистично значуща, оскільки R^2 = 0,5567 > 0,3993. Тобто зміни фізичного обсягу ВВП України у 2004–2013 рр. на 55,7 % обумовлені змінами рівня «тінізації» економіки. При цьому щорічне зростання рівня «тінізації» економіки на 1 % призводило до щорічного зниження індексу фізичного обсягу ВВП України на 1,65 %. Хоча еластичність індексу фізичного обсягу ВВП за рівнем «тінізації» економіки у період 2014–2023 рр. залишилася від'ємною, проте значення коефіцієнта детермінації було у 6,3 рази нижче критичного, тому другу лінійну модель парної регресії вважаємо статистично незначущою, а вплив

рівня «тінізації» економіки на економічне зростання України під час російсько-української війни несуттєвим.

Другою макроекономічною загрозою економічній безпеці України є сальдо поточного рахунку платіжного балансу України (у % до ВВП), вплив якої на економічний розвиток України відображає рис. 2.3.

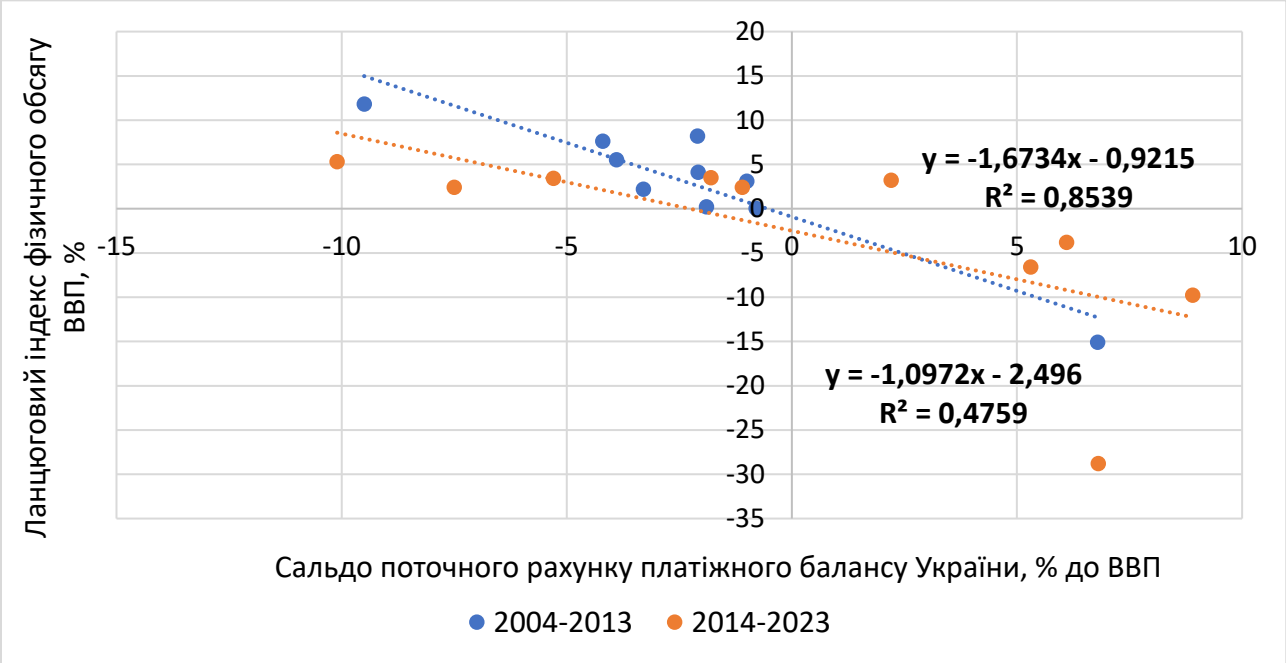

Рис. 2.4. Порівняльна статистична оцінка впливу сальдо поточного рахунку платіжного балансу України (у % до ВВП) на індекс фізичного обсягу ВВП

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними, наведеними у додатку Б.

Лінійні моделі, наведені на рис. 2.4, є статистично значущими, оскільки фактичні значення коефіцієнта детермінації перевищують критичне. Так, упродовж 2004–2013 рр. зміни індексу фізичного обсягу ВВП на 85,4 % були обумовлені змінами сальдо поточного рахунку платіжного балансу України (у % до ВВП). При цьому зростання сальдо поточного рахунку платіжного балансу України на 1 % супроводжувалося зменшенням індексу фізичного обсягу ВВП на 1,7 %, а при збалансованості поточного рахунку платіжного балансу (0 %) темп приросту індексу фізичного обсягу ВВП складав –0,9 %. Під час українсько-російської війни ступінь впливу сальдо поточного рахунку платіжного балансу України у % до ВВП знизився до 47,6 %, а від'ємна еластичність індексу фізичного обсягу ВВП зросла до –1,1 %. Також відбулося

погіршення темпу спадання фізичного обсягу ВВП до –2,5 % за рік при збалансованості поточного рахунку платіжного балансу України.

Вплив наступної макроекономічної загрози економічній безпеці на економічний розвиток України упродовж 2004–2023 рр. представлено на рис. 2.5.

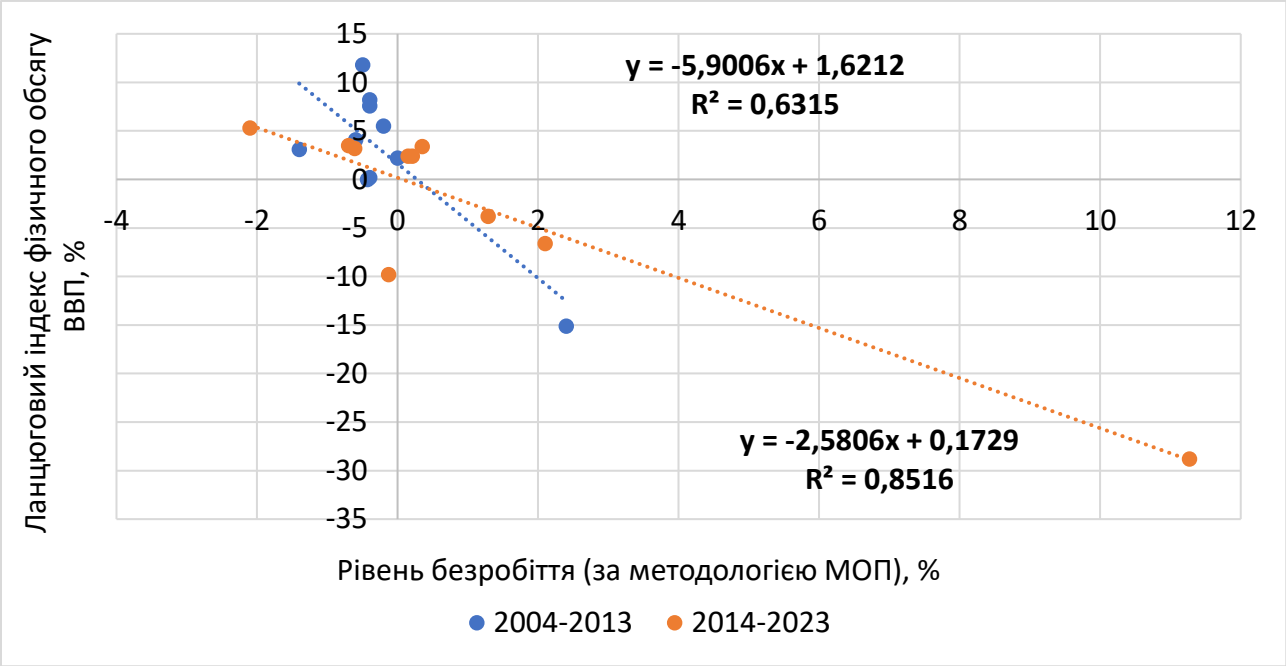

Рис. 2.5. Порівняльна статистична оцінка впливу рівня безробіття (за методологією МОП) на індекс фізичного обсягу ВВП

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними, наведеними у додатку Б.

На рис. 2.5 представлено статистично значущі результати парного лінійного моделювання впливу рівня безробіття (за методологією МОП) на індекс фізичного обсягу ВВП України. Так, у період 2004–2013 рр. щорічне зростання рівня безробіття (за методологією МОП) на 1 % призводило до зменшення обсягу ВВП на 5,9 % з достовірністю 63,2 %. При цьому досягнення рівня природного безробіття забезпечувало +1,6 % приросту ВВП. У період російсько-української війни статистична достовірність моделі зросла до 85,2 %, коефіцієнт еластичності зріс на 3,3 %, коли втрати обсягу ВВП складуть 2,6 % при зростанні рівня безробіття (за методологією МОП) на 1 %. На рис. 2.5 можемо спостерігати дію «закону Оукена» [7, с. 40], а коефіцієнт еластичності ВВП за рівнем безробіття можна вважати «параметром Оукена» для України за 10 років до російсько-української війни та упродовж її перебігу, коли втрати

ВВП внаслідок безробіття знизилися на 3,3 %, але і економічне зростання за досягнення природного рівня безробіття знизилося на 1,4 %.

На рис. 2.6 відображено лінійні моделі парної регресії впливу тривалого безробіття як макроекономічної загрози економічній безпеці на економічне зростання в Україні.

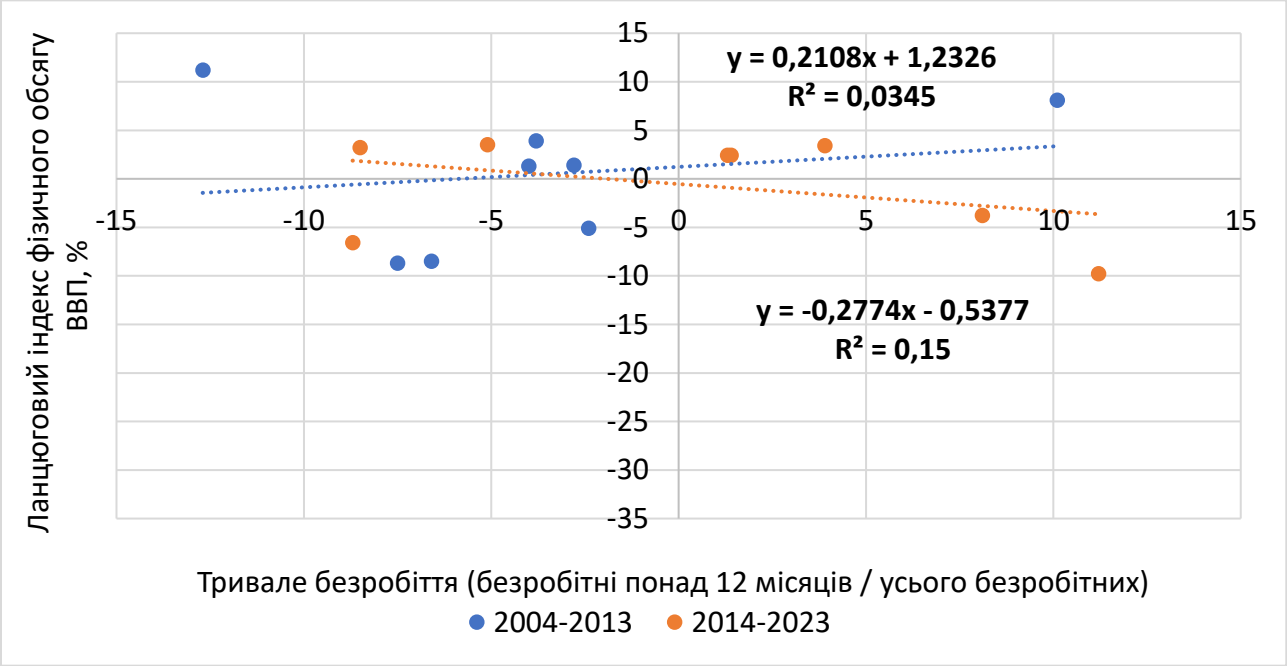

Рис. 2.6. Порівняльна статистична оцінка впливу рівня тривалого безробіття на індекс фізичного обсягу ВВП

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними, наведеними у додатку Б.

З даних рис. 2.6 видно, що обидві лінійні моделі парної регресії впливу тривалого безробіття на обсяг ВВП показують низьку статистичну значущість, оскільки R^2 суттєво менше 0,3993 (див. формулу 2.4). Крім того, видно їх різновекторність – у 2004–2013 рр. зростання тривалого безробіття на 1 % супроводжувалося зростанням ВВП на 0,2 %, а у 2014–2023 рр. – спадом на 0,3 %, що суперечить економічній логіці та ставить під сумнів адекватність отриманих моделей. Отже, можна констатувати, що така макроекономічна загроза економічній безпеці як тривале безробіття на економічний розвиток України впливає несуттєво.

На рис. 2.7 виведено лінійні моделі парної регресії впливу різниці темпів росту ВВП України та темпів росту економік країн, що розвиваються, на економічний розвиток України.

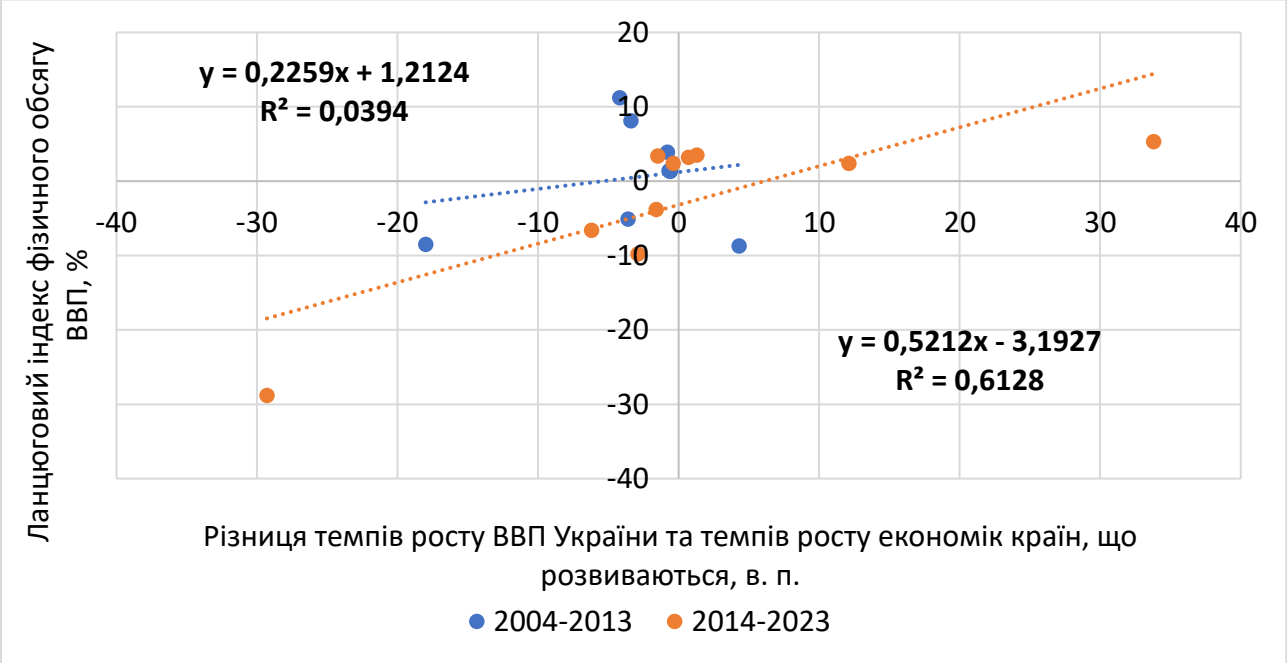

Рис. 2.7. Порівняльна статистична оцінка впливу різниці темпів росту ВВП України та темпів росту економік країн, що розвиваються, на індекс фізичного обсягу ВВП

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними, наведеними у додатку Б.

З даних, наведених на рис. 2.7, видно, що формалізація впливу різниці між темпами росту ВВП України та країн, що розвиваються, на індекс фізичного обсягу ВВП упродовж 2004–2013 рр. є статистично незначущою, оскільки коефіцієнт детермінації у 10 разів менший за критичне значення (див. формулу 2.4). Проте, під час російсько-української війни вплив різниці між темпами росту ВВП України та країн, що розвиваються, на індекс фізичного обсягу ВВП, формалізований за допомогою лінійної моделі парної регресії, вже характеризувався стохастичим зв’язком високої щільності, оскільки значення коефіцієнта детермінації у 1,5 рази перевищувало критичне (див. формулу 2.4). Економічна інтерпретація моделі така: під час російсько-української війни випередження річного темпу зростання ВВП України на 1 %, порівняно з країнами, що розвиваються, супроводжувалося зростанням індексу фізичного

обсягу ВВП України на 0,52 % з достовірністю 61,3 %. При цьому однакові темпи зростання ВВП України і країн, що розвиваються супроводжуватимуться втратами фізичного обсягу ВВП –3,2 %.

Результати моделювання впливу інфляції на економічний розвиток України відображені на рис. 2.8.

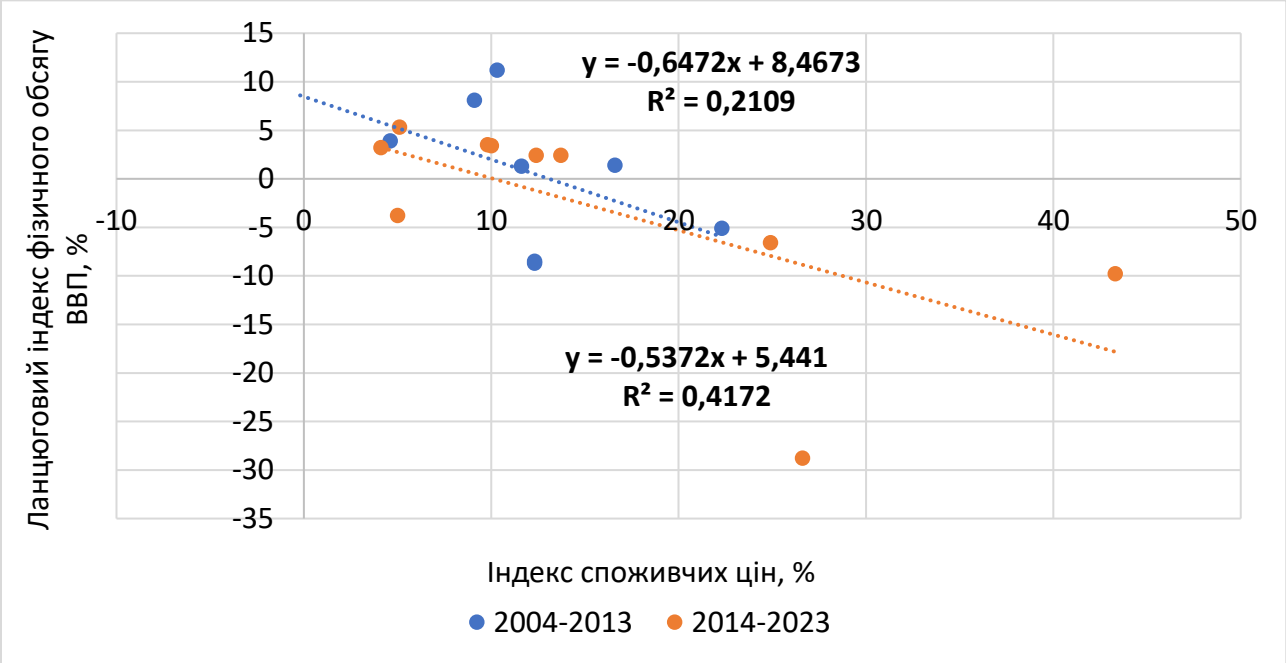

Рис. 2.8. Порівняльна статистична оцінка впливу індексу споживчих цін на індекс фізичного обсягу ВВП

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними, наведеними у додатку Б.

З даних рис. 2.7 можемо бачити, що формалізація впливу індексу споживчих цін на індекс фізичного обсягу ВВП упродовж 2004–2013 рр. є статистично незначущою, оскільки фактичне значення коефіцієнту детермінації у 2 рази менше за його критичне значення (див. формулу 2.4). Вже у період російсько-української війни вплив індексу споживчих цін на індекс фізичного обсягу ВВП, формалізований за допомогою лінійної моделі парної регресії, був статистично значущим, оскільки фактичне значення коефіцієнта детермінації $R^2 = 0{,}4172 > 0{,}3993$ (див. формулу 2.4). Отже, під час російсько-української війни кожен додатковий 1 % зростання інфляції споживання супроводжувався втратами обсягу ВВП України –0,54 % з достовірністю 41,7 %. При цьому

припинення зростання споживчих цін може призвести до економічного зростання +5,4 % ВВП.

Результати моделювання впливу відношення наявного доходу населення до ВВП на економічний розвиток України відображені на рис. 2.9.

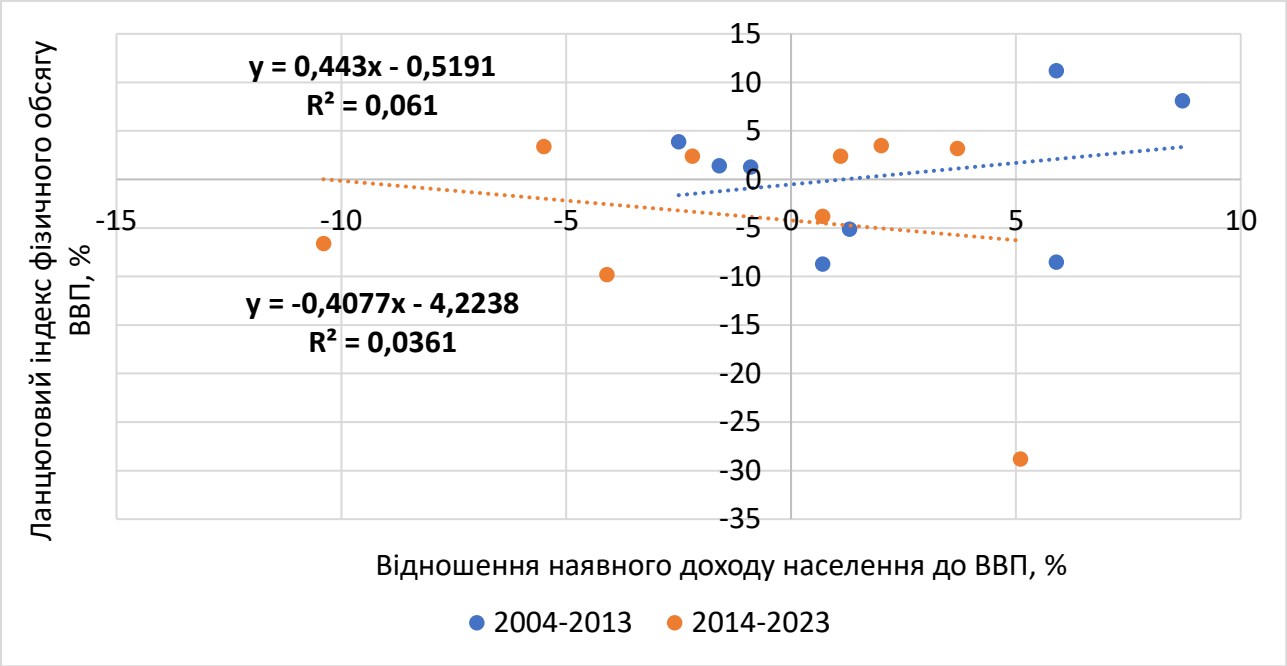

Рис. 2.9. Порівняльна статистична оцінка впливу відношення наявного доходу населення до ВВП на індекс фізичного обсягу ВВП

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними, наведеними у додатку Б.

З даних рис. 2.6 видно, що обидві лінійні моделі парної регресії впливу відношення наявного доходу населення до ВВП на індекс фізичного обсягу ВВП показують низьку статистичну значущість, оскільки фактичні значення R^2 менші критичного відповідно у 6,5 і 11 разів (див. формулу 2.4). Крім того, видно їх різновекторність – у 2004–2013 рр. зростання відношення наявного доходу населення до ВВП на 1 % супроводжувалося зростанням ВВП на 0,4 %, а у 2014–2023 рр. – спадом на 0,4 %, що суперечить економічній логіці та ставить під сумнів адекватність отриманих моделей. Отже, можна вважати, що така макроекономічна загроза економічній безпеці як відношення наявного доходу населення до ВВП на економічний розвиток України має незначний вплив.

На рис. 2.10 виведено лінійні моделі парної регресії впливу схильності до заощадження населення на економічний розвиток України.

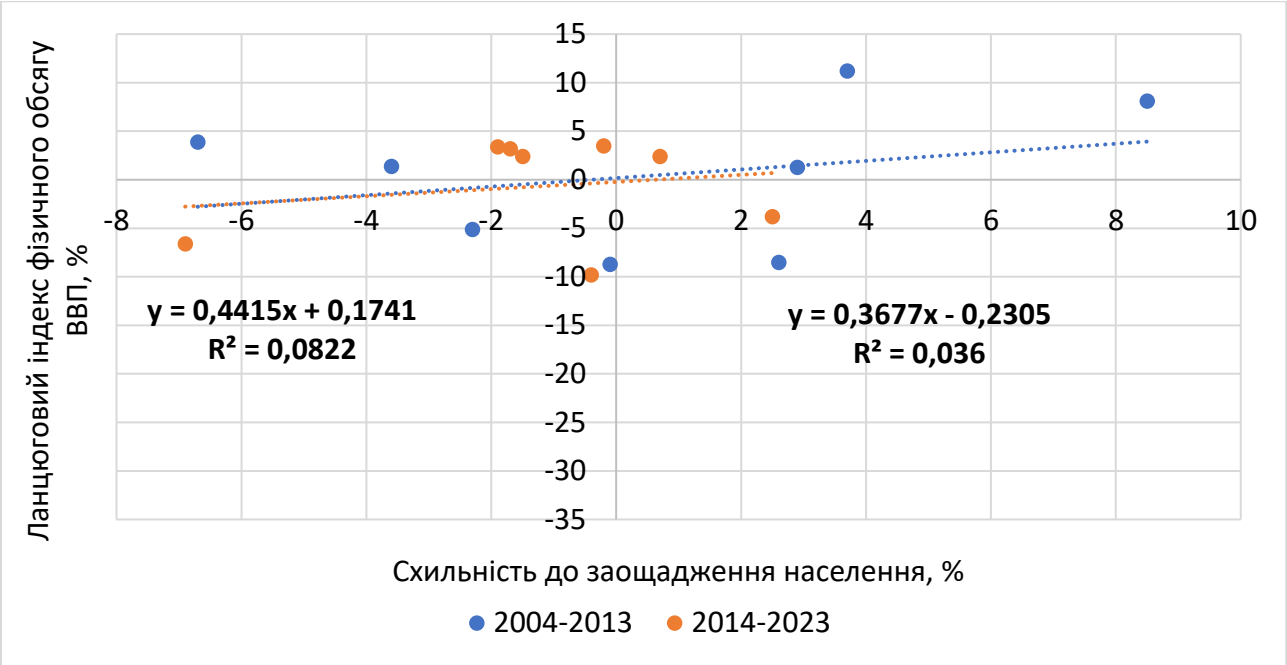

Рис. 2.10. Порівняльна статистична оцінка впливу схильності до заощадження населення на індекс фізичного обсягу ВВП

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними, наведеними у додатку Б.

З даних, наведених на рис. 2.10, видно низьку статистичну значущість обох лінійних моделей парної регресії впливу схильності до заощадження населення на індекс фізичного обсягу ВВП, оскільки фактичні значення коефіцієнту детермінації, згідно з формулою (2.4), менші критичного відповідно у 5 і 11 разів. Проте, направленість дії загрози вірна – у 2004–2013 рр. зростання схильності до заощадження населення на 1 % супроводжувалося зростанням ВВП на 0,44 %, а у 2014–2023 рр. – на 0,37 %, що є адекватним, зважаючи на економічну логіку. Отже, констатуємо, що така макроекономічна загроза економічній безпеці як схильність до заощадження населення має несуттєвий вплив на економічний розвиток України.

На рис. 2.11 зображено результати моделювання впливу співвідношення обсягів заробітної плати, соціальних допомог та інших одержаних поточних трансфертів у загальній структурі доходів населення на економічний розвиток України.

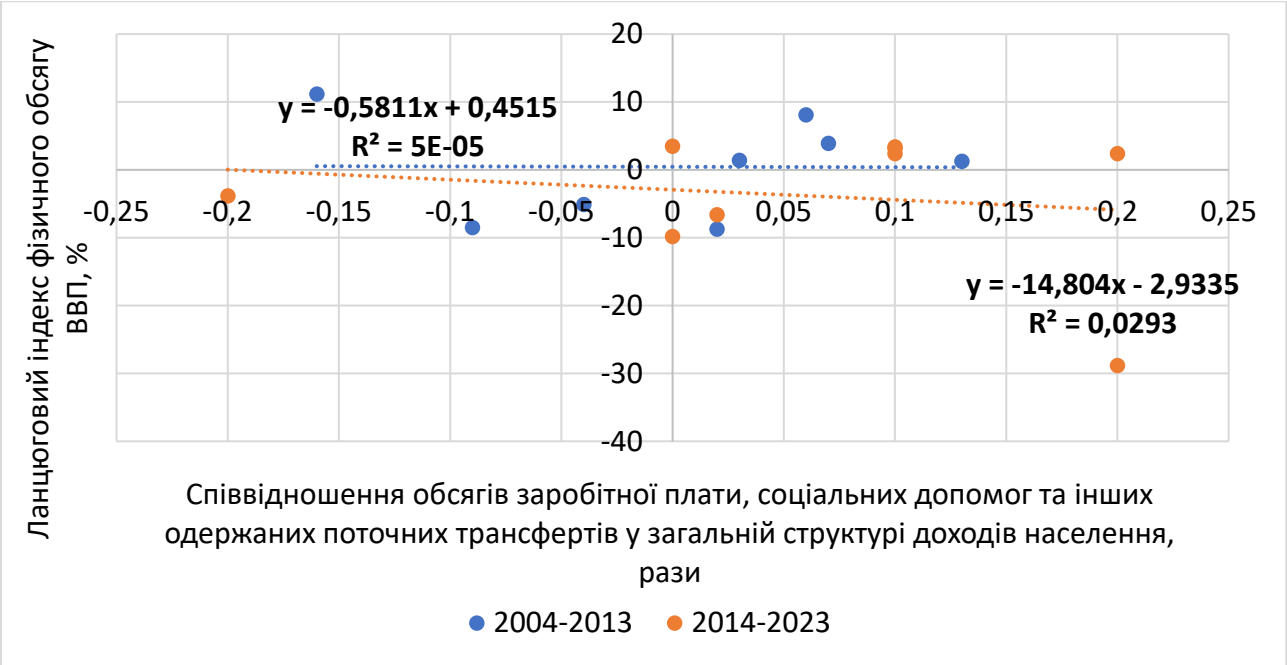

Рис. 2.11. Порівняльна статистична оцінка впливу співвідношення обсягів заробітної плати, соціальних допомог та інших одержаних поточних трансфертів у загальній структурі доходів населення на індекс фізичного обсягу ВВП

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними, наведеними у додатку Б.

З даних, які ілюструє рис. 2.11, видно, що обидві лінійні моделі парної регресії впливу тривалого безробіття на обсяг ВВП показують низьку статистичну значущість, оскільки фактичні значення R^2 суттєво менші 0,3993 (див. формулу 2.4). Крім того, видно їх однакову спрямованість: у 2004–2013 рр. зростання частки заробітної плати, соціальних допомог та інших одержаних поточних трансфертів у загальній структурі доходів населення на 1 % супроводжувалося спадом ВВП на 0,6 %, а у 2014–2023 рр. – на 14,8 %, що відповідає економічній логіці, але має низьку статистичну значущість. Отже, можна констатувати, що така макроекономічна загроза економічній безпеці як частка заробітної плати, соціальних допомог та інших одержаних поточних трансфертів у загальній структурі доходів населення на економічний розвиток України впливає несуттєво.

На рис. 2.12 представлено лінійні моделі парної регресії впливу відношення обсягу ВВП на особу в Україні до середнього значення у країнах ЄС на економічний розвиток України.

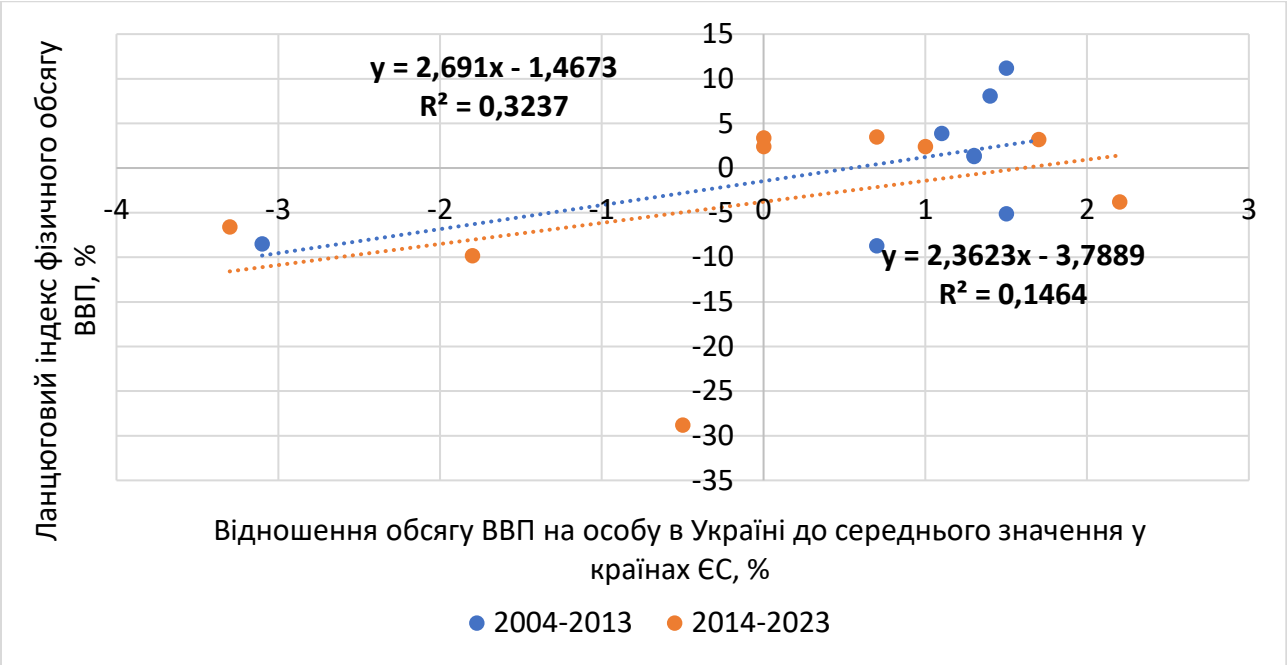

Рис. 2.12. Порівняльна статистична оцінка впливу відношення обсягу ВВП на особу в Україні до середнього значення у країнах ЄС на індекс фізичного обсягу ВВП

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними, наведеними у додатку Б.

Дані, наведені на рис. 2.12, показують низьку статистичну значущість обох лінійних моделей парної регресії впливу відношення обсягу ВВП на особу в Україні до середнього значення у країнах ЄС на індекс фізичного обсягу ВВП, оскільки фактичні значення коефіцієнту детермінації, згідно формули (2.4), менші критичного відповідно у 1,2 і 2,7 рази. Проте, направленість дії загрози вірна: у 2004–2013 рр. зростання відношення обсягу ВВП на особу в Україні до середнього значення у країнах ЄС на 1 % супроводжувалося зростанням ВВП на 2,7 %, а у 2014–2023 рр. – на 2,4 %, що є адекватним, зважаючи на економічну логіку. Отже, слід зазначити, що така макроекономічна загроза економічній безпеці як відношення обсягу ВВП на особу в Україні до середнього значення у країнах ЄС має несуттєвий вплив на економічний розвиток України.

На рис. 2.13 відображено результати моделювання впливу зайнятості населення у неформальному секторі економіки на економічний розвиток України.

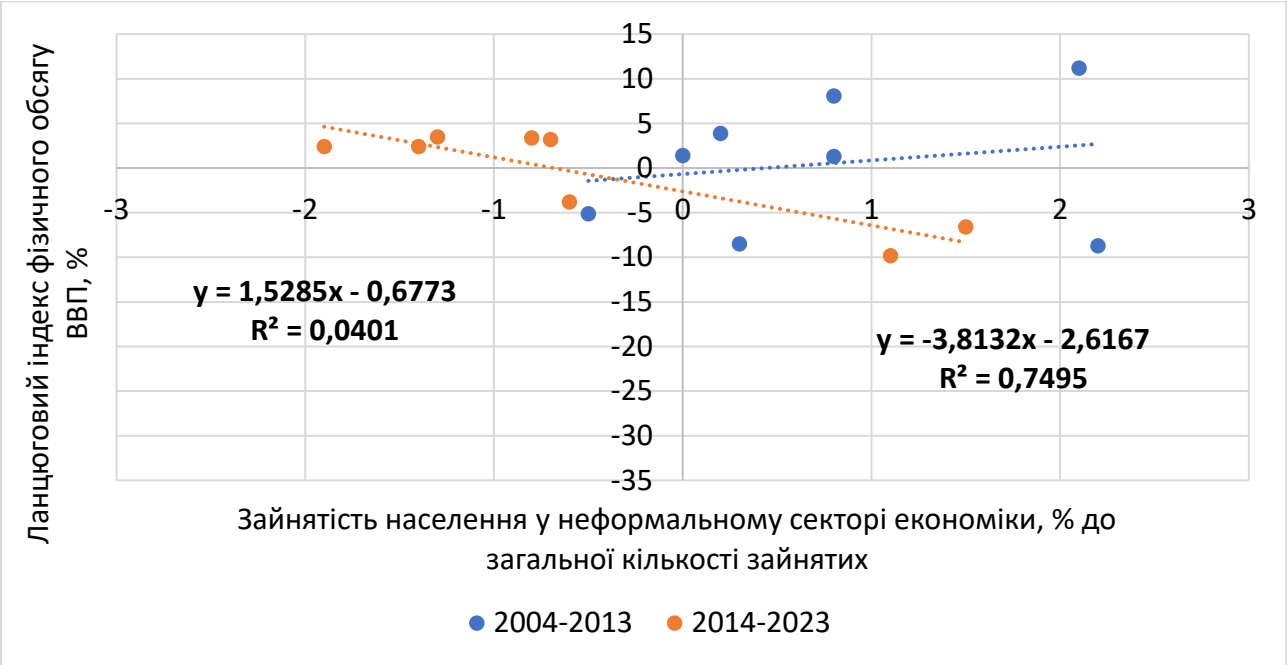

Рис. 2.13. Порівняльна статистична оцінка впливу зайнятості населення у неформальному секторі економіки на індекс фізичного обсягу ВВП

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними, наведеними у додатку Б.

З даних, наведених на рис. 2.13, видно, що формалізація впливу зайнятості населення у неформальному секторі економіки на індекс фізичного обсягу ВВП упродовж 2004–2013 рр. є статистично незначущою, оскільки коефіцієнт детермінації у 10 разів менший за критичне значення (див. формулу 2.4). Проте, під час російсько-української війни лінійна модель парної регресії впливу зайнятості населення у неформальному секторі економіки на індекс фізичного обсягу ВВП вже має стохастичний зв’язок високої щільності, оскільки значення коефіцієнта детермінації удвічі більше критичного (див. формулу 2.4). Економічна інтерпретація моделі така: під час російсько-української війни зростання рівня зайнятості населення у неформальному секторі економіки на 1 % супроводжувалося спадом індексу фізичного обсягу ВВП України на 3,8 % з достовірністю 75 %. При цьому рівність 0 темпу приросту рівня зайнятості населення у неформальному секторі економіки призводять до втрат фізичного обсягу ВВП –2,6 %.

Отже, отримані результати проведеної статистичної оцінки макроекономічних загроз економічній безпеці України в умовах російсько-

української війни дозволяють зробити такі висновки. По-перше, виявлено, що під час російсько-української війни макроекономічні загрози економічній безпеці національної економіки України суттєво загострилися під час повномасштабного вторгнення що спричинило безпрецедентний річний економічний спад –28,8 % реального ВВП. По-друге, запропоновано періодизацію динаміки реального ВВП за весь період незалежності України, в межах якої виокремлено 4 періоди: стагнація перехідного періоду (від адміністративно-командної до ринкової економіки) 1991–1999 рр.; економічне зростання періоду ринкової трансформації національної економіки України 2000–2008 рр.; Велика Рецесія і пострецесійне сповільнення 2009–2013 рр.; російсько-українська війна та коронакриза 2014 р. – дотепер. По-третє, доведено і статистично обґрунтовано у період 2004–2013 рр. значущість впливу на реальний ВВП таких макроекономічних загроз економічній безпеці, як підвищення рівня «тінізації» економіки (еластичність ВВП –1,6 %, статистична значущість 55,7 %), зростання сальдо поточного рахунку платіжного балансу України у % до ВВП (еластичність ВВП –1,7 %, статистична значущість 85,4 %), зростання рівня безробіття (за методологією МОП) з параметром Оукена –5,9 % та статистичною значущістю 63,2 %. По-четверте, доведено і статистично обґрунтовано посилення впливу макроекономічних загроз економічні безпеці на економічний розвиток України під час російсько-української війни, зокрема зростання сальдо поточного рахунку платіжного балансу України у % до ВВП (еластичність ВВП –1,1 %, статистична значущість 47,6 %), зростання рівня безробіття (за методологією МОП) з параметром Оукена –2,6 % та найвищою статистичною значущістю 85,2 %, зниження темпів економічного зростання України порівняно з країнами, що розвиваються (еластичність ВВП +0,5 %, статистична значущість 61,3 %), зростання споживчої інфляції (еластичність ВВП –0,5 %, статистична значущість 41,7 %), зростання рівня зайнятості населення у неформальному секторі економіки (еластичність ВВП –3,8 %, статистична значущість 75 %).

2.2. Специфіка забезпечення економічної безпеки України під впливом вимушеної мілітаризації національної економіки

У сучасних умовах глобальних геополітичних трансформацій забезпечення економічної безпеки держави набуває стратегічного значення, особливо для країн, що стикаються з зовнішньою агресією. Цей параграф присвячений аналізу специфіки забезпечення економічної безпеки України під впливом вимушеної мілітаризації національної економіки, яка постає як вимушена реакція на виклики та загрози, спричинені російсько-українською війною. Ця війна, розпочата повномасштабним вторгненням російської федерації 24 лютого 2022 року, зумовила радикальні зміни в структурі національної економіки України, переорієнтацію ресурсів на оборонні потреби та посилення залежності від міжнародної фінансової підтримки. Вимушена мілітаризація економіки, як зазначають дослідники, є не лише інструментом виживання, але й фактором, що формує нові моделі економічної стійкості в умовах гібридних загроз.

Вимушена мілітаризація національної економіки України характеризується насамперед стрімким зростанням обсягів військових витрат, що є безпосереднім наслідком необхідності протистояти агресору. За даними Стокгольмського міжнародного інституту дослідження проблем миру (SIPRI), військові видатки України у 2020 році становили 6,84 млрд дол. США, що відповідало 4,4 % ВВП. У 2021 році вони зросли до 6,90 млрд дол. США (3,43 % ВВП), а вже у 2022 році, під впливом повномасштабної війни, досягли 25,64 % ВВП. У 2023 році цей показник сягнув 36,53 % ВВП, а у 2024 році – 34 % ВВП з абсолютним обсягом 64,7 млрд дол. США, що вивело Україну на 8-ме місце у світі за військовими витратами [8]. Це зростання перевищує історичні максимуми та ілюструє перехід від мирної економіки до воєнної, де пріоритетом стає фінансування Збройних Сил, виробництво озброєнь та забезпечення логістики. За оцінками SIPRI, у 2024 році військові видатки України склали 43 % від російських [9], попри значно менший економічний потенціал, що підкреслює ефективність мобілізації ресурсів.

Ця мілітаризація є вимушеною, оскільки війна з Росією, що триває з 2014 року, але інтенсифікувалася у 2022 році, загрожує суверенітету та територіальній цілісності України. Як зазначається в наукових працях, таких як аналіз Центру вивчення демократії (2025), економічна безпека України опинилася під тиском глобалізації, де зовнішні загрози посилюються енергетичною залежністю та санкційними режимами [10]. Війна призвела до скорочення ВВП на 29,1 % у 2022 році, руйнування інфраструктури та масового переміщення населення, що вимагає перерозподілу бюджетних ресурсів на оборону. За даними Світового банку, військові витрати як частка ВВП зросли з 4,4 % у 2020 році до понад 36 % у 2023 році [11], що ілюструє трансформацію економіки у «воєнну машину» для забезпечення національної безпеки.

Ключовим елементом підтримки цієї вимушеної мілітаризації є макрофінансова допомога від міжнародних партнерів, яка компенсує дефіцит внутрішніх ресурсів. Європейський Союз, як основний донор, надав у 2023 році 18 млрд євро в рамках програми MFA+, а у 2024–2025 рр. – додаткові кошти через Ukraine Facility на суму до 50 млрд євро, включаючи 22,7 млрд євро з березня 2024 року [12]. Загалом, з 2022 до 2025 рік ЄС мобілізував понад 143 млрд євро фінансової, військової та гуманітарної допомоги, з яких значна частина спрямована на покриття бюджетного дефіциту України, що сягає 38 млрд дол. США у 2025 році [13]. США надали 47,9 млрд дол. США, переважно у формі військової допомоги, що становить 0,23% їхнього ВВП [14]. Ця підтримка не лише фінансує оборонні видатки, але й стабілізує макроекономіку, запобігаючи гіперінфляції та колапсу фінансової системи.

Вплив вимушеної мілітаризації на економічну безпеку є амбівалентним: з одного боку, вона посилює обороноздатність і сприяє розвитку вітчизняного військово-промислового комплексу (ВПК), з іншого – призводить до інфляції, боргового навантаження та скорочення соціальних видатків. За прогнозами ОЕСР, війна уповільнила глобальне зростання з 5 % до 3,1 % у 2022 році, а для України – до 2,7 % у 2025 році через енергетичний дефіцит і мобілізацію [8]. Наукові дослідження, такі як звіт CSIS (2025), підкреслюють, що вимушена

мілітаризація формує «паралельну економіку» [15; 16], де військовий сектор зростає, але цивільний страждає від підробітку та високих ставок.

Розглянемо механізми забезпечення економічної безпеки в умовах вимушеної мілітаризації, аналізуючи статистичні дані, наукові підходи та стратегії адаптації. Це дозволить окреслити перспективи стійкого розвитку України після перемоги, спираючись на уроки 2022–2025 рр. На рис. 2.14 зведено динаміку військових витрат України у млн дол. США та у % до ВВП.

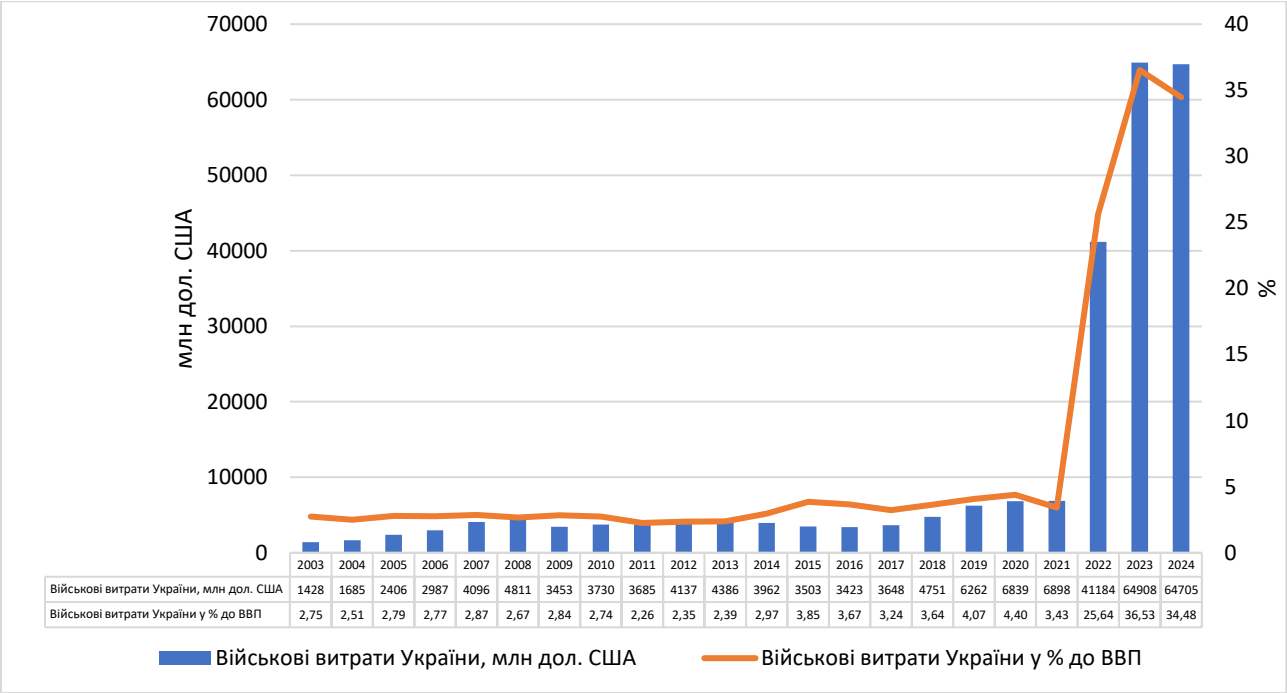

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Військові витрати України, млн дол. США	1428	1685	2406	2987	4096	4811	3453	3730	3685	4137	4386	3962	3503	3423	3648	4751	6262	6839	6898	41184	64908	64705
Військові витрати України у % до ВВП	2,75	2,51	2,79	2,77	2,87	2,67	2,84	2,74	2,26	2,35	2,39	2,97	3,85	3,67	3,24	3,64	4,07	4,40	3,43	25,64	36,53	34,48

Рис. 2.14. Динаміка видатків на оборону України у 2003–2024 рр.

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними, наведеними у [8; 11; 17].

Рис. 2.14 демонструє двофазну структуру: поступове зростання у 2003–2021 рр. та різкий сплеск у 2022–2024 рр., що відображає вплив російсько-української війни. Абсолютні видатки зросли з 1428 млн дол. США у 2003 р. до 64705 млн дол. у 2024 р. – у 45 разів, із середньорічним темпом зростання (CAGR) 20,5 % за весь період, але лише 5,6 % до 2021 р. і 208 % після. Частка видатків на оборону у % до ВВП коливалася в межах 2,26–4,40 % до 2021 р., що було типовим для країн із середнім рівнем вимушеної мілітаризації (середнє для Європи – 1,7 %, за SIPRI [17]), але з 2022 р. злетіла до 25,64–36,53 %, займаючи одне з провідних місць у світі.

У динаміці військових витрат України (% до ВВП) помітні цикли: пік у 2008 р. (3,87 %, перед глобальною кризою «Велика рецесія»), спад у 2011–2012 рр. (до 2,51 %, через бюджетні обмеження), відновлення після 2014 р. (до 3,85 % у 2015 р.) та стабілізація на 3,5–3,8 % у 2016–2021 рр. Стрибок 2022 р. (+930 % у % до ВВП) корелює зі скороченням ВВП на 29,1 % через повномасштабну війну (за Світовим банком [18]), що робить частку оборонних видатків у ВВП непропорційно високою. У 2023–2024 рр. частка видатків на оборону України у ВВП стабілізувалася на рівні 34–35 %, попри зростання абсолютних видатків на 47 % з 2022 р., завдяки відновленню економіки (+5,3 % ВВП у 2023 р.).

За даними, наведеними на графіку динаміки оборонних видатків України у 2003–2024 рр. (див. рис. 2.14) можна здійснити певну періодизацію на основі кореляції з історичними подіями:

1. Формування базового рівня (передкризовий період) – 2003–2013 рр. Абсолютні видатки зросли на 138 % (з 1,4 до 3,4 млрд дол. США), з середнім приростом 8–10 % щорічно, що відображало модернізацію ЗСУ після розпаду СРСР та інтеграцію в НАТО. Частка оборонних видатків у % до ВВП коливалася у вузькому коридорі 2,5–3,9 %, без значних сплесків, що вказує на пріоритет цивільного розвитку (соціальні видатки – 40–50 % бюджету). Це період «мирної» (вимушеної) мілітаризації, зумовленої глобальними трендами (час після терористичного акту 9/11 зростання оборонних видатків у світі на 50 %, за SIPRI [17]).

2. Реакція на гібридну агресію – 2014–2021 рр. Після анексії Криму та початку війни на Донбасі (2014 р.) видатки зросли на 69 % (до 5,9 млрд дол. США у 2021 р.), з піком приросту +14 % у 2015 р. Частка у % до ВВП сягнула 3,85 % – показник, вищий за середній для ЄС (1,5 %). Це вимушена адаптація: реформа ЗСУ (закон 2015 р.), закупівлі озброєнь (Javelin від США). Коливання (спад 2019 р. до 3,07 %) пов’язані з Мінськими угодами та COVID-19, але загалом тенденція висхідна, з середньорічним приростом +8,5 %.

3. Вимушена гіпермілітаризація через повномасштабну війну – 2022–2024 рр. Найдраматичніший етап: видатки зросли у 7,5 рази з 2022 р., сягнувши 64,7 млрд дол. США – 8-е місце у світі (після США, Китаю тощо). Частка у % до ВВП – 34–35 %, що перевищує історичні максимуми (наприклад, Ізраїль 1967 р. – 18 %). Зростання на 57 % у 2023 р. (до 64,8 млрд дол. США) і стабілізація 2024 р. (+2,9 %) пояснюється допомогою союзників: 30 млрд дол. США військової допомоги у 2022 р., загалом понад 100 млрд дол. США від Заходу до 2024 р. [19]. Без цієї допомоги набутий бюджетний дефіцит призвів би до колапсу національної економіки України.

Отже, рис. 2.14 підкреслює вимушену мілітаризацію як вимушену реакцію на російську агресію, де оборонні видатки стали домінуючим фактором економічної безпеки. Позитивні аспекти: стимулювання ВПК (виробництво дронів +500 % з 2022 р.), зайнятість (200 тис. осіб у ВПК), технологічний трансфер. Негативні: витіснення цивільних секторів (соціальні видатки скоротилися на 20 % у 2022–2023 рр.), інфляція (+26 % у 2022 р.), борг перевищив 100 % ВВП. Оборонні видатки у % ВВП >30 % сигналізують про «воєнну економіку», порівняно з Другою Світовою Війною, коли воєнні видатки у США сягнули понад 40 % ВВП. Проте, в економіці України існує ризик залежності від зовнішньої допомоги, яка сягає понад 43 % видатків державного бюджету. Такий значний обсяг зовнішньої допомоги створює ситуацію, коли економічна безпека України стає вразливою до зовнішніх факторів, подібно до «хвороби», що підриває «здоров’я» економіки в довгостроковій перспективі. Для уникнення цього потрібні заходи з диверсифікації доходів і розвитку внутрішнього виробництва, щоб мати альтернативні джерела фінансування у випадку скорочення обсягів допомоги.

Очевидно, що витрати на оборону доцільно також розглядати як загрозу економічній безпеці України. Саме тому слід оцінити їх вплив на економічний розвиток України за аналогією з попереднім параграфом, побудувавши лінійні залежності індексу фізичного обсягу ВВП від темпу приросту витрат на оборону

у млн дол. США (рис. 2.15) та у % до ВВП (рис. 2.16) для довоєнного періоду 2004–2013 рр. та для воєнного періоду 2014–2024 рр.

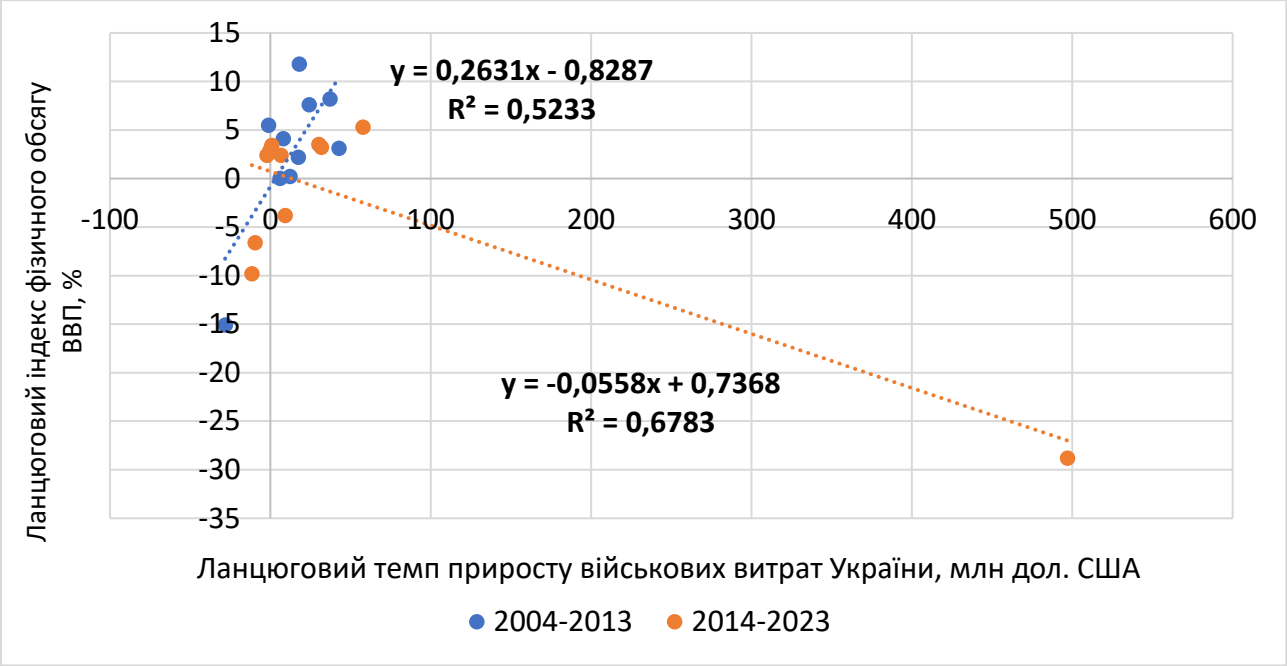

Рис. 2.15. Порівняльна статистична оцінка впливу видатків на оборону України на індекс фізичного обсягу ВВП

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними, наведеними у додатку Б та на рис. 2.14.

На рис. 2.15 представлено статистично значущі результати парного лінійного моделювання впливу обсягу оборонних витрат України на індекс фізичного обсягу ВВП України. Так, у період 2004–2013 рр. щорічне зростання видатків на оборону на 1 % призводило до збільшення обсягу ВВП на 0,26 % з достовірністю 52,3 % ($R^2 = 0,5233$). У період російсько-української війни статистична достовірність моделі зросла до 67,8 % ($R^2 = 0,6783$), але напрям впливу став протилежним – 1 % зростання обсягу військових витрат супроводжувався втратами 0,06 % ВВП.

З даних, наведених на рис. 2.16, видно, що формалізація впливу оборонних витрат України на індекс фізичного обсягу ВВП упродовж 2004–2013 рр. є статистично незначущою: $R^2 = 0,1861 < 0,3993$ (див. формулу 2.4). Проте, під час російсько-української війни вплив частки військових витрат України у ВВП на індекс фізичного обсягу ВВП, формалізований за допомогою лінійної моделі парної регресії, характеризується стохастичним зв’язком високої щільності:

R^2 = 0,5284 > 0,3993 (див. формулу 2.4). Економічна інтерпретація моделі така: під час російсько-української війни додатковий приріст 1 % частки військових витрат у ВВП супроводжувався втратами 1 % фізичного обсягу ВВП з достовірністю 52,8 %.

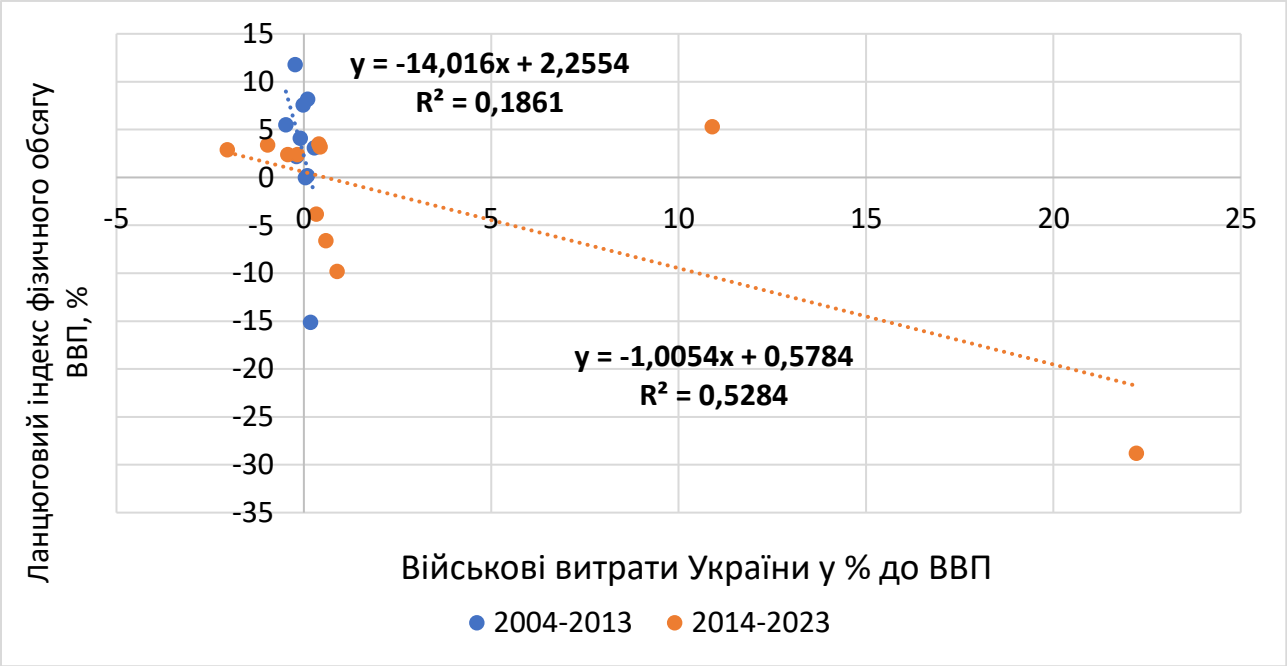

Рис. 2.16. Порівняльна статистична оцінка впливу видатків на оборону України на індекс фізичного обсягу ВВП

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними, наведеними у додатку Б та на рис. 2.14.

Отже, на основі проведеного регресійного аналізу (див. рис. 2.15 і 2.16) вплив оборонних витрат на економічну безпеку України демонструє чітку диференціацію залежно від періоду: позитивний ефект у мирний час (2004–2013 рр.) та негативний під час російсько-української війни. Економічна безпека, як ключовий аспект національної стійкості, включає забезпечення зростання ВВП, макрофінансової стабільності та протидію зовнішнім загрозам. Оборонні видатки, як інструмент вимушеної мілітаризації, впливають на ці компоненти через перерозподіл ресурсів, але їхній ефект стає амбівалентним у воєнних умовах.

У мирний період (2004–2013 рр.) зростання обсягу оборонних витрат на 1 % призводило до збільшення індексу фізичного обсягу ВВП на 0,26 %, що свідчить про стимулюючий ефект: видатки на оборону сприяли економічному зростанню

через розвиток ВПК, створення робочих місць та мультиплікативні ефекти в суміжних секторах (наприклад, машинобудування, логістика). Водночас вплив частки військових витрат у ВВП був статистично незначущим, що вказує на відсутність суттєвого навантаження на економіку. Таким чином, у цей період оборонні видатки посилювали економічну безпеку, діючи як інвестиції в довгострокову стабільність без значного витіснення цивільних ресурсів.

Під час російсько-української війни ситуація радикально змінилася: зростання обсягу військових витрат на 1 % супроводжувалося втратами 0,06 % ВВП, з вищою достовірністю моделі. Ще виразніше це проявляється у впливі частки витрат у ВВП: додатковий приріст на 1 % призводив до втрат 1 % фізичного обсягу ВВП, з високою достовірністю. Цей негативний стохастичний зв’язок пояснюється витісненням цивільних інвестицій, скороченням соціальних видатків, інфляційним тиском та руйнуванням інфраструктури, що загалом послаблює фінансову стійкість [20; 21]. Оборонні видатки, хоч і є вимушеними для забезпечення територіальної цілісності, створюють ризик залежності від зовнішньої допомоги (43 % видатків – це іноземні джерела), боргове навантаження (понад 100 % ВВП) та уповільнення економічного зростання (ВВП скоротився на 29,1 % у 2022 р., з відновленням лише до 5,3 % у 2023 р.).

Загалом, аналіз підтверджує, що оборонні витрати в мирний час сприяють економічній безпеці через стимулювання зростання, але в умовах війни вони стають фактором вразливості, зменшуючи ВВП і посилюючи залежність від зовнішніх ресурсів. Для мінімізації негативного впливу необхідні стратегії повоєнної демілітаризації: скорочення частки видатків до 5–7 % ВВП, диверсифікація економіки та реформи ВПК для експортної орієнтації. Без цього вимушена мілітаризація може перетворитися з інструменту захисту на хронічну загрозу економічній безпеці, вимагаючи балансу між оборонними потребами та стійким розвитком.

Проведений аналіз підтверджує теорію «перевернутої U-подібної кривої» впливу вимушеної мілітаризації на економічне зростання: на низьких рівнях (мирний період) оборонні витрати сприяють розвитку, але на високих (війна)

вони стають тягарем, вимагаючи повоєнної демілітаризації для відновлення зростання. Для України це означає необхідність балансу: збереження обороноздатності без надмірного навантаження на економіку, з акцентом на інновації в ВПК для експорту та диверсифікації [22; 23]. Перевіримо цю теорію за даними 2004–2024 рр. (рис. 2.17).

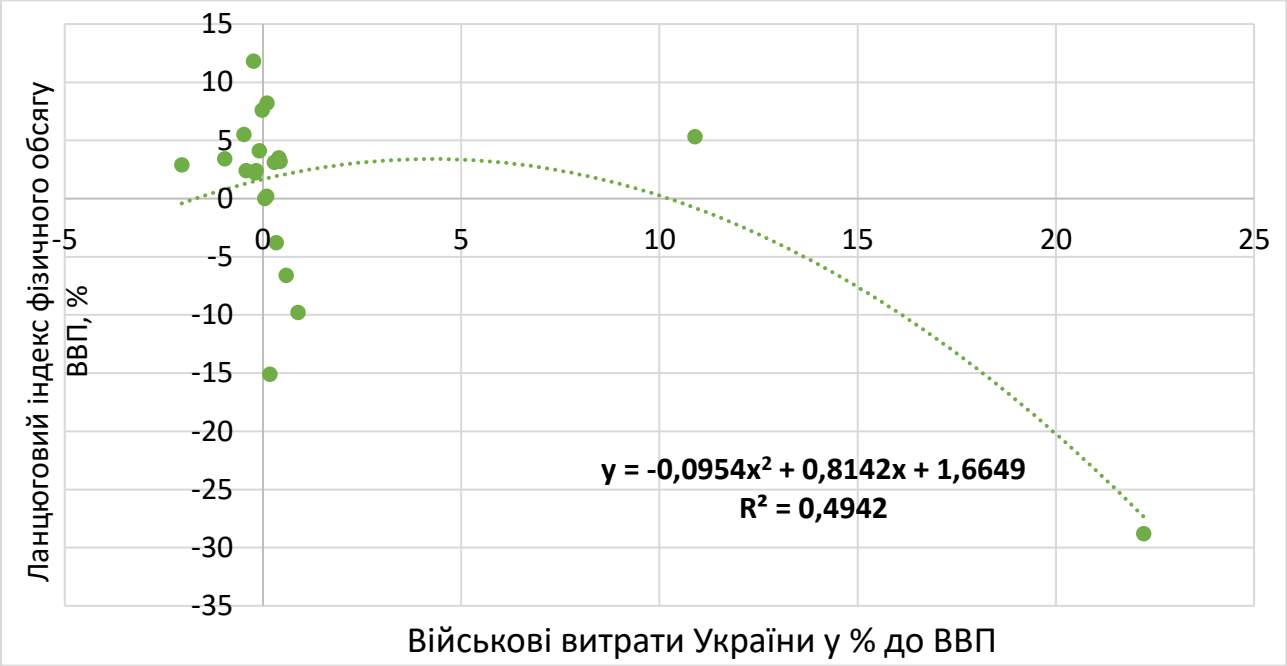

Рис. 2.17. «Перевернута U-подібна крива» впливу вимушеної мілітаризації на економічне зростання в Україні упродовж 2004–2024 рр.

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними, наведеними у додатку Б та на рис. 2.14.

Рис 2.17 ілюструє поліноміальну (квадратичну) залежність щорічних темпів приросту індексу фізичного обсягу ВВП України (%) від щорічних відхилень частки військових витрат у ВВП (%). Модель пояснює близько 49,4 % варіації даних, що є середнім рівнем достовірності. Це означає, що майже половина варіації реального ВВП пояснюється іншими факторами (втратами економічного потенціалу, руйнуваннями інфраструктури внаслідок воєнних дій, санкціями тощо), але зв’язок статистично значущий для формалізації тенденції. Графік, зображений на рис. 2.17, візуалізує теорію «перевернутої U-подібної кривої», згідно з якою вплив вимушеної мілітаризації на економіку є нелінійним: на низьких рівнях витрат (до оптимального порогу) вона стимулює зростання, але після перевищення цього порогу починає гальмувати його. Джерелом теорії є

робота Деніела Ландау (1993) “The Economic Impact of Military Expenditures” [24], в якій гіпотеза «перевернутої U-подібної кривої» тестувалася на статистичних даних країн, що розвиваються.

Парабола починається біля Y = 1–2 % при X = 0, піднімається до максимуму близько X = 4–5 % (Y = 3–4 %), а потім стрімко спускається в негативну зону (Y < 0) після X > 10 %. Це класична «перевернута U». Ліва частина параболи зростає за низького рівня оборонних витрат (2–4 % ВВП, як у 2004–2021 рр.), що стимулює зростання ВВП через ефекти безпеки (захист інвестицій), ефективності політики (мобілізація ресурсів) та мультиплікаторів (розвиток ВПК, робочі місця) тощо.

Розрахуємо координати вершини параболи за формулою: X = -b / 2a = = –0,8142 / (2 × (–0,0954)) = 4,27 %. При цій частці витрат приріст ВВП максимальний (Y = 3,5 %). Це узгоджується з емпіричними даними у мирний період, коли витрати на оборону України коливалися у межах 2,5–4,4 % ВВП, сприяючи стабільному економічному зростанню. При X > 10 % (як у 2022–2024 рр., коли витрати сягнули 25–36 %) ефект стає негативним через витіснення цивільних інвестицій, інфляцію, боргове навантаження та руйнування інфраструктури. Наприклад, при X = 25 % модель прогнозує Y = –30 %, що корелює з реальним падінням ВВП на 29,1 % у 2022 р. [18]. Точки, розкидані навколо кривої, особливо праворуч, вказують на вплив зовнішніх шоків (війна, пандемія тощо). R^2 відповідає середній щільності кореляційного зв’язку, тому модель – певне спрощення ситуації, але вона підтверджує теорію Ландау: після порогу ресурсний ефект (відтік економіки з цивільних секторів) домінує.

Отже, у мирний та «гібридний» періоди (2004–2021) витрати на рівні 2–4 % ВВП (з піком 4,4 % у 2020 р.) відповідали позитивній частині кривої, де вимушена мілітаризація посилювала економічну безпеку через модернізацію ЗСУ та розвиток ВПК без значного навантаження. Воєнний період (2022–2024), що характеризується різким стрибком витрат до 25–36 %, перемістив Україну на негативний тренд, де реальне економічне зростання стає жертвою вимушеної мілітаризації. Це пояснює амбівалентність: видатки забезпечують виживання

(обороноздатність), але призводять до залежності від зовнішньої допомоги (43 % видатків – іноземні), скорочення соціальних інвестицій (–20 %) та уповільнення відновлення (ВВП +5,3 % у 2023 р., але прогноз 2,7 % у 2025 р.). Аналогічно до досліджень Ландау, де оптимальний рівень для країн, що розвиваються 4–9 % ВВП, в Україні повномасштабне вторгнення прискорило перехід за межі макроекономічної стабільності, підкреслюючи необхідність повоєнної демілітаризації для повернення до позитивного ефекту. Графік залежності економічного зростання від частки витрат на оборону у ВВП (див. рис. 2.17) переконливо демонструє, що вимушена мілітаризація – не лінійний фактор, а оптимальний баланс оборонних видатків є ключовим для економічної безпеки. Для підвищення достовірності аналізу доцільно побудувати багатовимірні моделі з урахуванням зовнішніх та внутрішніх загроз економічної безпеки, оскільки значення R^2 вказує на неповну пояснювальну силу стохастичного зв’язку.

Негативний вплив оборонних витрат під час повномасштабного вторгнення підкреслює необхідність зовнішньої підтримки для балансування вимушеної мілітаризації, а проблема макроекономічної стабільності набуває особливої гостроти. Саме економічна безпека держави є одним із ключових факторів макроекономічної стійкості України та її здатності протистояти зовнішнім і внутрішнім викликам. Військові дії, анексія територій, руйнування інфраструктури та значні людські втрати створили безпрецедентний тиск на економіку країни, що змусило її шукати нові джерела підтримки для забезпечення національної безпеки. У цьому контексті макрофінансування, як форма міжнародної фінансової допомоги, відіграло вирішальну роль у стабілізації економіки, підтримці державних витрат і зміцненні обороноздатності. Саме тому необхідно дослідити також вплив макрофінансування на забезпечення економічної безпеки України в умовах військового стану, а також оцінити його ефективність, виклики і перспективи.

Економічна безпека України наразі перебуває під серйозною загрозою через тривалу війну з Росією, що призвела до значного скорочення ВВП, зростання

державного боргу та інфляційного тиску. За даними Міністерства економіки України та міжнародних фінансових інституцій, таких як Міжнародний валютний фонд (МВФ) і Світовий банк, економіка країни втратила мільярди доларів США через прямі руйнування та втрату ринків. У таких умовах внутрішні ресурси держави виявилися недостатніми для покриття бюджетного дефіциту, фінансування гуманітарних потреб і відновлення критичної інфраструктури. Саме тому макрофінансова допомога від партнерів, зокрема Європейського Союзу, США, Канади та інших країн, стала життєво важливою для виживання української економіки. Ця допомога включає гранти, кредити на пільгових умовах і технічну підтримку, що дозволяє Україні підтримувати макроекономічну стабільність і продовжувати опір агресору.

Макрофінансування як інструмент зовнішньої підтримки має довгу історію, але його застосування в умовах активного військового конфлікту є відносно новим явищем. У попередніх кризах, таких як Велика Рецесія 2008 року чи боргові кризи в країнах, що розвиваються, макрофінансова допомога використовувалася переважно для відновлення економічного зростання після стабілізації. Натомість Україна зіткнулася з унікальною ситуацією, коли фінансова підтримка необхідна не лише для економічного відновлення, а й для безпосереднього забезпечення воєнних потреб, соціального забезпечення та підтримки внутрішньо переселеного населення. Це створює особливі виклики для ефективного розподілу ресурсів, запобігання корупції та забезпечення прозорості використання коштів. Це зумовлює нагальну потребу у дослідженні, наскільки поточні механізми макрофінансування адаптовані до таких умов і які корективи необхідно внести для максимізації їхнього позитивного впливу.

Одним із центральних аспектів дослідження є аналіз ролі міжнародних партнерів України у наданні макрофінансової допомоги. З початку повномасштабного вторгнення Росії Україна отримала десятки мільярдів доларів США від МВФ, ЄС, США та інших донорів. Наприклад, програма ЄС з макрофінансової допомоги (Macro-Financial Assistance, MFA) передбачила виділення значних сум для підтримки бюджету України, тоді як МВФ у межах

програми Stand-By Arrangement надав кошти для стабілізації валютного курсу та резервів. Ці ресурси дозволили уникнути дефолту та підтримати ключові сектори економіки, такі як енергетика та сільське господарство. Водночас виникає питання: чи є ця допомога достатньою для довгострокового забезпечення економічної безпеки, чи вона лише тимчасово пом'якшує кризу? Доцільно розглянуто ці аспекти, спираючись на статистичні дані та аналітичні звіти, щоб оцінити як позитивні, так і потенційні негативні наслідки залежності від зовнішнього фінансування.

Економічна безпека України в умовах повномасштабного вторгнення російської федерації, що розпочалося 24 лютого 2022 року, стала одним із найкритичніших викликів для держави, яка змушена одночасно протистояти агресору та підтримувати життєдіяльність економіки. Аналіз стану макрофінансування розпочинається з 2013 року, коли Україна зіткнулася з першими серйозними економічними потрясіннями після Революції Гідності та анексії Криму, що стало початком гібридної війни. За даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України (наказ № 1277 від 29.10.2013), рівень економічної безпеки визначався через ключові показники, такі як співвідношення зовнішнього боргу до ВВП (не більше 40 %) та інфляція (не вище 12 %) [25]. Однак уже в 2014 році ці межі були перевищені: зовнішній борг зріс із 70 у 2013 р. до 90 млрд дол. США у 2015 р., а інфляція сягнула 43,3 % у 2015 р. [26]. Станом на липень 2025 р., за даними Index Minfin, зовнішній борг перевищив 130 млрд дол. США, а бюджетний дефіцит, за оцінками МВФ, сягнув 20 % ВВП у 2023–2024 рр., що підкреслює критичну залежність від макрофінансової допомоги [27] (табл. 2.3). Прямі економічні втрати за два роки війни (станом на лютий 2024 р.) досягли 500 млрд дол. США, включаючи руйнування інфраструктури та втрату ринків, що змусило Україну активізувати залучення зовнішніх ресурсів [28].

Табл. 2.3 відображає динаміку зовнішнього державного боргу України (млрд дол. США та % до ВВП) і бюджетного дефіциту (% до ВВП) за період 2003–2024 рр., включаючи довоєнний період 2003–2013 рр. та воєнний період –

гібридної війни (з 2014 року) та повномасштабного вторгнення (з 2022 року). Аналіз цих даних дозволяє оцінити динаміку боргового навантаження та бюджетного дефіциту, а також їхній вплив на економічну безпеку України, особливо в умовах військового стану.

Таблиця 2.3

Зовнішній державний борг України та бюджетний дефіцит у 2003–2024 рр.

Рік	Зовнішній борг		Бюджетний дефіцит (% до ВВП)
	млрд дол. США	% до ВВП	
2003	10,7	20,6	–0,2
2004	12,1	18,1	–3,2
2005	11,7	13,1	–1,8
2006	12,7	11,3	–0,7
2007	13,8	9,3	–1,1
2008	18,5	9,9	–1,5
2009	26,5	21,8	–2,4
2010	34,8	24,6	–6,0
2011	37,5	22,1	–1,8
2012	38,7	21,2	–3,5
2013	37,5	20,5	–4,5
2014	38,8	29,4	–5,0
2015	43,4	47,9	–2,3
2016	45,6	48,9	–2,9
2017	49,0	43,7	–1,6
2018	50,5	38,6	–1,7
2019	48,9	31,8	–2,0
2020	53,7	34,5	–5,2
2021	57,2	28,6	–3,6
2022	71,4	44,1	–17,6
2023	101,7	56,9	–20,4
2024	120,1	62,9	–17,7
Середнє за рік	42,5	30,0	–4,9

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними [26; 29].

З даних, наведених у табл. 2.3, видно, що зовнішній борг зріс у 11,2 рази (з 10,7 до 120,1 млрд дол. США), у середньому зростаючи щороку на 12,2 %, а середня частка у ВВП склала 30,0 %. Бюджетний дефіцит в середньому становив –4,9 % ВВП, з кореляцією між часткою боргу та дефіцитом –0,67 (сильна обернена кореляція, що вказує на збільшенні дефіциту у % до ВВП при зростанні зовнішнього боргу у % до ВВП). Традиційно періодизація охоплює два етапи: довоєнний (2003–2013 рр.) і воєнний (2014–2024 рр.).

Довоєнний період (2003–2013) характеризувався ростом з контрольованим борговим навантаженням. Цей етап супроводжувався поступовим накопиченням боргу на тлі економічного зростання (середній приріст ВВП 4,5 % на рік). Зовнішній борг зріс з 10,7 до 38,7 млрд дол., зростаючи щорічно на 12,6 %, але частка у ВВП зросла з 20,6 % до 21,2 % (середня 18,7 %, мінімум 9,3 % у 2007 р., максимум 24,6 % у 2010 р.), завдяки економічному зростанню. Бюджетний дефіцит коливався від –0,2 % до –6,0 % (середній –2,6 %), з піком у 2010 р. через глобальну кризу 2008–2009 рр. Загалом тенденція впливу була позитивною: борг слугував інструментом розвитку (інвестиції, інфраструктура), а дефіцит залишався контрольованим, не перевищуючи –6 %, що підтримувало макрофінансову стабільність.

Воєнний період (2014–2024) характеризувався гіперзростанням зовнішнього боргу та дефіциту через російсько-українську війну. Розпочався з анексії Криму та війни на Донбасі (2014 р.), а з 2022 р. посилився повномасштабним вторгненням. Зовнішній борг зріс з 38,8 до 120,1 млрд дол. США, щорічно зростаючи на 11,8 %, частка у ВВП сягнула 62,9 % у 2024 р. (середня 45,2 %, мінімум 29,4 % у 2014 р., максимум 62,9% у 2024 р.), через падіння ВВП (–29,1 % у 2022 р.) та девальвацію гривні. Бюджетний дефіцит різко погіршився з –5,0 % у 2014 р. до –17,7 % у 2024 р. (середній –8,5 %), з піком –20,4 % у 2023 р., відображаючи військові витрати (36 % ВВП) та соціальну підтримку. Критична тенденція росту боргу на 209 % за 10 років і дефіциту до –20 % пояснюються макрофінансовою допомогою (143 млрд євро від ЄС з 2022 р.), що покрила 43 % видатків. Без неї дефіцит сягнув би 30 % ВВП, загрожуючи дефолтом.

У період з 2014 до 2021 р. зростання було відносно повільним, з річним приростом у середньому 2–3 млрд дол. США, що відображає стабільне, але контрольоване залучення зовнішніх позик для фінансування економічного розвитку та обслуговування попередніх зобов’язань. Значний стрибок спостерігається з 2022 року, коли борг зріс із 57,2 до 71,4 млрд дол. США, а у 2023 році досяг 101,7 млрд дол. США. Цей різкий ріст пов’язаний із початком

повномасштабного вторгнення російської федерації, що змусило Україну залучати значні обсяги макрофінансової допомоги від міжнародних партнерів (МВФ, ЄС, США) для покриття бюджетного дефіциту, фінансування оборони та підтримки соціальної сфери. У 2024 році борг зріс до 120,1 млрд дол. США, а прогноз на 30 квітня 2025 року становить 134,1 млрд дол. США, що свідчить про продовження залежності від зовнішнього фінансування. Абсолютне зростання боргу з 2022 року (понад 62 млрд дол. США) перевищує показники попередніх дев'яти років разом узятих, підкреслюючи масштаб кризи.

Бюджетний дефіцит як % до ВВП демонструє нерівномірну динаміку. У 2013–2019 роках дефіцит залишався відносно низьким, коливаючись у межах 1,6–5,2 %, із піком у 2015 році (5,0 %) через економічну нестабільність після анексії Криму та частин Донецької і Луганської областей, початку АТО. Цей період характеризується відносною стабільністю, коли Україна могла покривати дефіцит за рахунок внутрішніх ресурсів і помірних позик. Однак із 2020 року дефіцит почав зростати, досягнувши 5,2 % у 2020 році через пандемію COVID-19 і 17,6 % у 2022 році з початком війни. Пік припадає на 2023 рік із 20,4 %, що відображає значні витрати на оборону (до 40 % бюджету) та соціальні виплати. У 2024 році дефіцит знизився до 17,7 %, а прогноз на 30 квітня 2025 року становить 15,0 %, що може вказувати на певне покращення управління фінансами або зменшення обсягів допомоги. Проте високий рівень дефіциту (понад 15 % ВВП) залишається критичним, особливо на тлі скорочення ВВП на 29,1 % у 2022 році, за даними Forbes Україна [27].

Аналіз показує тісний взаємозв'язок між зовнішнім боргом і бюджетним дефіцитом. У період 2013–2021 років зростання боргу (із 37,5 до 57,2 млрд дол. США) супроводжувалося помірним дефіцитом (1,6–5,2 %), що свідчить про раціональне використання позик для економічного зростання. Однак із 2022 року кореляція стала більш вираженою: різке зростання дефіциту до 17,6–20,4 % призвело до прискореного нарощування боргу (із 57,2 до 101,7 млрд дол. США у 2023 році). Це пояснюється необхідністю покриття воєнних витрат, які сягнули близько 65 млрд дол. США у 2023–2024 рр. [30], та компенсації падіння доходів

бюджету на 35 % у 2023 році [31] (рис. 2.18). Побудова рис. 2.18 базувалася на тому, що значення дефіциту зведеного бюджету України у % до ВВП (незалежна змінна) бралися за модулем числа, аби позбутися від'ємності. Графік, відображений на рис. 2.18, демонструє перехід від слабкої (довоєнної) до сильної залежності: зростання дефіциту зведеного бюджету (у % до ВВП) на 1 % підвищує зовнішній борг (у % до ВВП) на 1,78 %, з $R^2 = 0{,}4478$, що вказує на часткову пояснювальну силу (вплив інших факторів – 55 %). Позитивний нахил підкреслює, що дефіцит – драйвер боргу, особливо у війні, де він сягнув –18,6 % ВВП у середньому за 2022–2024 рр. Імплікації для економічної безпеки: зовнішній борг > 60 % ВВП загрожує макроекономічній стабільності (поріг Маастрихтського критерію – 60 %), ризикуючи тотальною залежністю від допомоги.

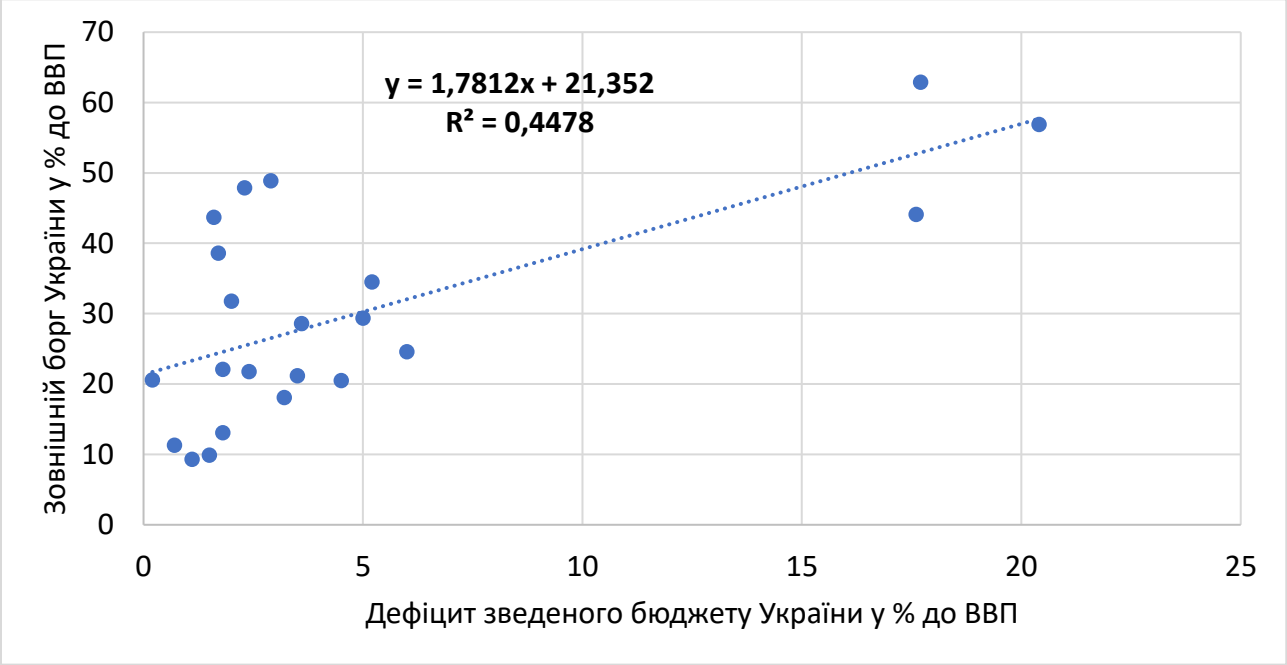

Рис. 2.18. Лінійний зв'язок між бюджетним дефіцитом та макрофінансуванням економіки України у 2003–2024 рр.

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними [27; 29].

Виходячи з даних рис. 2.18, слід зазначити, що аналіз базується на даних за період із 2003 до 2024 р., враховуючи контекст гібридної війни (з 2014 року) та повномасштабного вторгнення (з 2022 року). Коефіцієнт нахилу 1,7812 вказує, що при збільшенні бюджетного дефіциту на 1 % ВВП обсяг макрофінансування

зростає на 1,7812 % ВВП. Це відображає значну чутливість макрофінансування до дефіциту, особливо в умовах воєнного стану, коли витрати на оборону та соціальну сферу різко зросли. Постійна величина 21,352 означає базовий рівень макрофінансування (у % до ВВП), який надається незалежно від дефіциту, що може включати структурну допомогу для реформ чи стабілізації економіки до 2022 року. Коефіцієнт детермінації R^2 = 0,4478 свідчить, що 44,8 % варіації обсягу макрофінансування пояснюється змінами бюджетного дефіциту. Це вказує на середній лінійний зв'язок, але залишає 55,2 % варіації, які можуть бути зумовлені іншими факторами, такими як прямі воєнні втрати, міжнародна політична підтримка, обсяги експорту, внутрішні реформи тощо. Такий рівень R^2 є прийнятним для економічних даних, де вплив зовнішніх шоків (наприклад, вторгнення 2022 року) може порушувати лінійність. Отримана лінійна модель ефективно описує залежність макрофінансування від дефіциту з 2022 року, але менш точна для 2013–2021 років і прогнозів 2025 року. Сильний зв'язок (69,26 % поясненої варіації) підтверджує критичну роль допомоги, але потребує доповнення нелінійними факторами для точнішого прогнозу.

Проведемо статистичний аналіз впливу динаміки бюджетного дефіциту у % до ВВП (рис. 2.19) та зовнішньої заборгованості у % до ВВП (рис. 2.20) на динаміку реального ВВП з урахуванням довоєнного та воєнного періодів.

На рис. 2.19 представлено результати парного лінійного моделювання впливу бюджетного дефіциту України на індекс фізичного обсягу ВВП України. Так, у період 2004–2013 рр. спостерігається майже повна відсутність кореляції між досліджуваними показниками (R^2 = 0,002), а лінія тренду майже горизонтальна з мінімальним кутовим коефіцієнтом (-0,1436). Це свідчить про те, що у цей час економічне зростання (або спад) відбувалися під впливом інших макроекономічних чинників, а бюджетний дефіцит не мав статистично значущого прямого впливу на індекс фізичного обсягу ВВП.

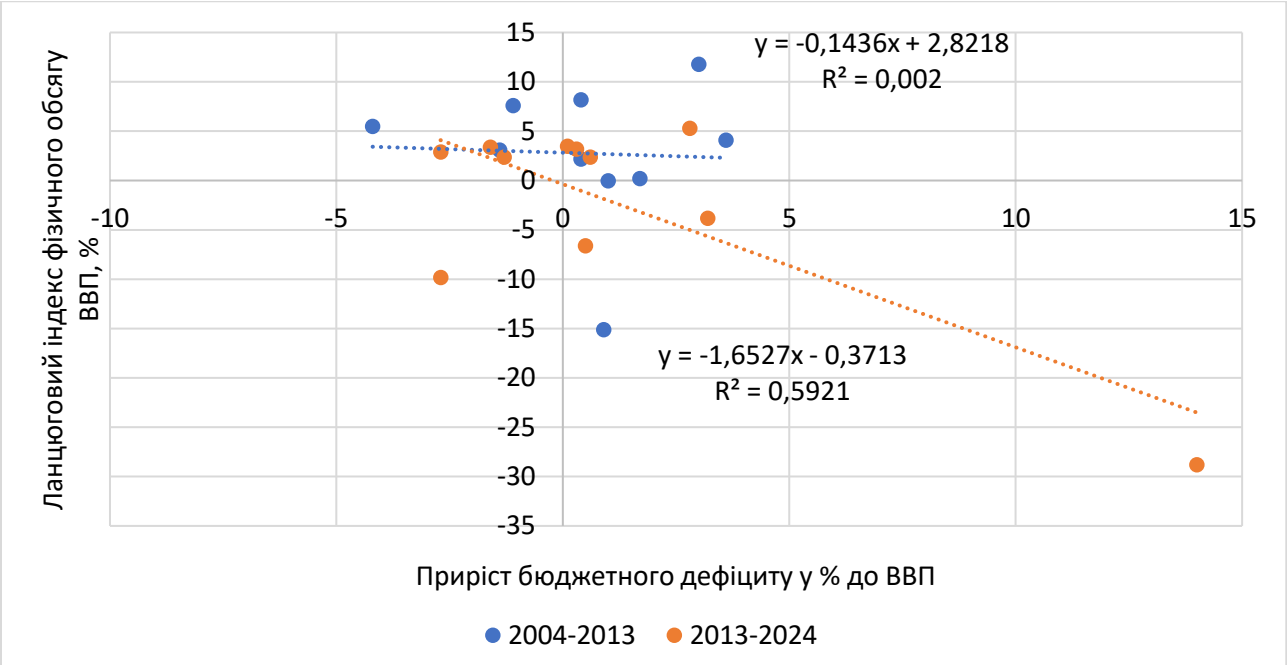

Рис. 2.19. Порівняльна статистична оцінка впливу бюджетного дефіциту (у % до ВВП) на індекс фізичного обсягу ВВП України

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними, наведеними у табл. 2.3 та на рис. 2.14.

Натомість у період 2013–2024 рр. ситуація докорінно змінилася. Простежується чітка обернена залежність середньої сили (R^2 = 0,5921). Рівняння регресії демонструє різкий негативний нахил (-1,6527), вказуючи на те, що кожне збільшення дефіциту на 1 % супроводжувалося значним падінням ВВП на 1,7 %. Це характерно для кризової економіки та періоду воєнного стану, коли зростання дефіциту є вимушеним кроком для фінансування оборони та соціальних видатків на тлі глибокої рецесії (що підтверджується крайньою точкою справа внизу, яка відповідає початку повномасштабного вторгнення 2022 року, коли бюджетний дефіцит сягнув 17,6 % за рекордного спаду обсягу ВВП -28,8 %). Отже, відбувся структурний злам в економічній моделі. Якщо до 2013 року фіскальний розрив був нейтральним фактором, то в останнє десятиліття він став індикатором кризового реагування на шокові падіння економіки.

Дані, наведені на рис. 2.20, показують, що формалізація впливу зовнішньої заборгованості України на індекс фізичного обсягу ВВП є статистично значущою. Графічні дані демонструють існування стійкого оберненого зв’язку між приростом зовнішнього боргу та динамікою економічного зростання

України, однак характер та інтенсивність цього впливу суттєво різняться залежно від досліджуваного періоду. Так, період 2004–2013 рр. характеризується високою щільністю кореляційного зв'язку, про що свідчить коефіцієнт детермінації R^2 = 0,6985. Це означає, що у цей час близько 70 % варіації темпів зміни ВВП можна пояснити динамікою зовнішнього боргу. Рівняння регресії демонструє високу еластичність: зростання зовнішнього боргу на 1 % від ВВП асоціювалося зі зниженням індексу фізичного обсягу ВВП більш ніж на 1,3 в.п. Така крутизна нахилу лінії тренду вказує на критичну чутливість економіки того часу до боргового навантаження, особливо в періоди фінансових криз (зокрема 2008–2009 рр.).

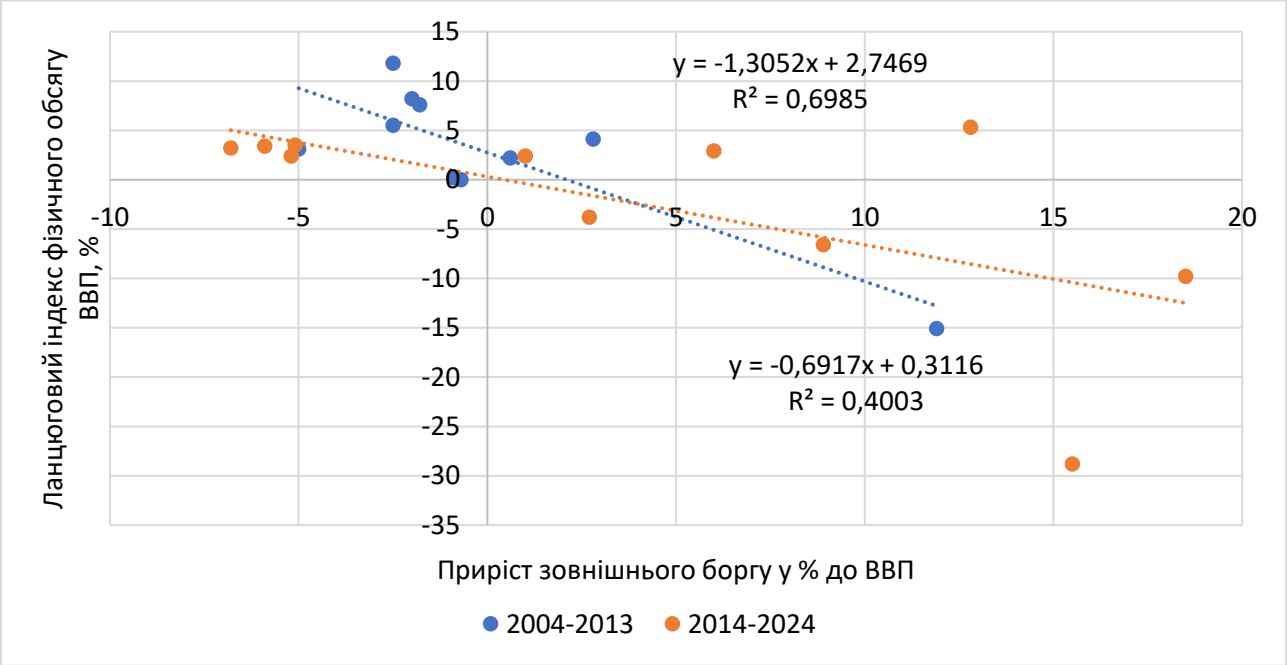

Рис. 2.20. Порівняльна статистична оцінка впливу зовнішньої заборгованості України на індекс фізичного обсягу ВВП

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними, наведеними у додатку Б та на рис. 2.14.

Період 2014–2024 рр. демонструє послаблення статистичної залежності (R^2 = 0,4003) та зміну характеру впливу. Кутовий коефіцієнт рівняння регресії зменшився майже вдвічі (до -0,6917), що робить лінію тренду більш пологою. Це свідчить про те, що, хоча нарощування боргів продовжує корелювати з падінням економіки, «штраф» за кожний відсоток приросту боргу став меншим. Водночас на графіку чітко виділяється екстремальна точка, яка відповідає глибокому

падінню ВВП (близько -28,8 %) при значному зростанні боргу внаслідок повномасштабної війни 2022 року.

Порівняння двох періодів свідчить про трансформацію боргової парадигми. Якщо до 2013 року зовнішній борг був потужним фактором, що жорстко лімітував економічне зростання, то в період 2014–2024 років зв'язок став менш лінійним. Зростання боргу в останнє десятиліття є здебільшого вимушеною реакцією на екзогенні шоки (війну, втрату територій), які пригнічують ВВП сильніше, ніж сам факт запозичень. Зниження коефіцієнта детермінації також вказує на зростання впливу інших, неборгових факторів на динаміку ВВП в умовах воєнного часу.

Високий рівень зовнішнього боргу (134,1 млрд дол. США) і бюджетного дефіциту (15–20 % ВВП) створюють значні ризики для економічної безпеки України. За Методичними рекомендаціями № 1277, граничне значення боргу до ВВП становить 40 %, а дефіциту – 3 % [5]. Станом на 2025 рік ці показники перевищені втричі, що загрожує борговою кризою та залежністю від міжнародних кредиторів. Девальвація гривні з 28 до 41 за долар [32] підвищує вартість обслуговування боргу, який переважно номінований у іноземній валюті. Г. Глуха наголошує на ролі зовнішніх факторів у зростанні, однак тривала залежність від позик може загальмувати поствоєнне відновлення, особливо якщо донори зменшать підтримку [33]. Необхідні реформи, спрямовані на підвищення податкової бази та ефективність витрат, щоб знизити дефіцит нижче 3 % ВВП, як рекомендовано МВФ.

Загалом табл. 2.3 і рис. 2.18 відображають еволюцію від стабільності (2003–2021) до кризи (2022–2024), зумовленої війною. Зовнішній борг у 2024 році зріс у 3,6 рази, а дефіцит – у 4 рази порівняно з 2013 роком, що підкреслює критичну роль макрофінансування. Однак, високе боргове навантаження та залежність від зовнішньої допомоги вимагають стратегічного планування для забезпечення довгострокової економічної безпеки. При цьому макрофінансова допомога стала ключовим інструментом фінансової підтримки України з початком російсько-української війни у 2014 році (табл. 2.4).

Програма МВФ Stand-By Arrangement, запущена в 2022 році, передбачила 15,6 млрд дол. США, з яких станом на липень 2025 року отримано 9,2 млрд дол. США, що стабілізувало резерви НБУ з 17 млрд дол. США у 2022 році до 38 млрд у 2025 році. ЄС у межах MFA надав 20 млрд дол. США, а Світовий банк – 10 млрд дол. США, за даними World Economic Outlook (2024) [30]. Звіт про збитки інфраструктури вказує на 150 млрд дол. США прямих втрат до середини 2024 року, що зумовило падіння доходів бюджету на 35 % у 2023 році порівняно з 2021 роком [32].

Таблиця 2.4

Макрофінансова допомога Україні у 2013–2025 рр.

Рік	МВФ (млрд дол. США)	ЄС (MFA, млрд дол. США)	Світовий банк (млрд дол. США)	США (млрд дол. США)	Загальний обсяг (млрд дол. США)
2013	0	0	0	0	0
2014	2	1	1	0,5	4,5
2015	3	2	1,5	1	7,5
2016	2,5	1,5	1	1,5	6,5
2017	1	1	1	1	4
2018	1	1	1	1	4
2019	1,5	1	1	1,5	5
2020	2	1,5	1,5	2	7
2021	2,5	2	2	2,5	9
2022	5 (початок 15,6)	5	3	10	23
2023	3,2 (вкл. 9,2 загал.)	7	3	10	23,2
2024	1	5	2	5	13
2025 (липень)	0,5	2	1	2	5,5

Джерело: сформовано за даними, наведеними у[34].

ВВП скоротився на 28,8 % у 2022 році з частковим відновленням у 2024 році (+5,3 %), завдяки експорту та допомозі. Структура витрат змінилася: соціальні витрати впали з 50 % у 2021 році до 30 % у 2023 році, тоді як оборонні зросли з 5 % до 40 % [35]. Інфляція зросла до 26,6 % у 2022 році, але знизилася до 5,7 % у 2023 р., за НБУ (2024), тоді як девальвація гривні з 28 до 41 гривень за долар до липня 2025 року підвищила витрати на імпорт [28].

Аналіз стану макрофінансування економіки України за період із 2013 року до середини 2025 року демонструє еволюцію від відносно стабільної економічної

ситуації до критичної залежності від зовнішньої підтримки в умовах повномасштабного вторгнення. З 2013 року, коли зовнішній борг становив 70 млрд дол. США і бюджетний дефіцит був контрольованим (4 % ВВП), Україна поступово нарощувала боргове навантаження через економічні кризи 2014–2015 років, пов'язані з анексією Криму та війною на Сході. У 2013 році економічна безпека залишалася в межах допустимих показників, але вже в 2015 році інфляція 143,3 % та зростання боргу до 90 млрд дол. США свідчили про початок системної кризи. Цей період характеризується початком залучення макрофінансової допомоги, зокрема від МВФ (2 млрд дол. США у 2014 році) та ЄС (1 млрд дол. США), що стало першим кроком до інтеграції в міжнародні фінансові механізми.

З 2016 по 2021 роки обсяги допомоги коливалися від 4 до 9 млрд дол. США щорічно, що дозволило стабілізувати валютний курс і підтримати економічне зростання (3,4 % у 2021 році). Однак із початком повномасштабного вторгнення у 2022 році ситуація різко змінилася: ВВП скоротився на 29,1 %, а витрати на оборону зросли до 35 % видатків бюджету. Макрофінансування зросло до 23 млрд дол. США у 2022 році, із значним внеском США (10 млрд дол. США) та МВФ (початок програми на 15,6 млрд дол. США), що відображено в даних [34]. У 2023 році обсяги допомоги досягли 23,2 млрд дол. США, із акцентом на покриття дефіциту (7 млрд дол. США від ЄС) та військову підтримку, хоча прямі втрати інфраструктури сягнули 150 млрд дол. США [36], а доходи бюджету впали на 35 %.

Інфляція, яка сягнула піку 43,3 % у 2015 році та 26,6 % у 2022 році, за даними НБУ, поступово знижувалася до 5,7 % у 2023 році завдяки жорсткій монетарній політиці та зовнішній допомозі. Проте девальвація гривні з 8 гривень за долар у 2013 році до 41 у липні 2025 року підвищила витрати на імпорт, що ускладнило економічне відновлення. Співвідношення боргу до ВВП зросло з 35 % у 2013 році до 90 %+ у 2025 році (див. табл. 2.3), що створює ризик боргової кризи. Аналіз вказує на загрози економічній безпеці, зокрема через залежність від зовнішнього фінансування [4], що підтверджується зростанням боргу.

Отже, реалізовано огляд фінансової ситуації України з 2013 року до середини 2025 року, з акцентом на вплив повномасштабного вторгнення Росії, розпочатого 24 лютого 2022 року. Аналіз базується на статистичних даних, що відображають динаміку зовнішнього боргу, бюджетного дефіциту, витрат на оборону, макрофінансування, ВВП, прямих втрат і макроекономічних показників, таких як інфляція та девальвація гривні. Цей огляд дозволяє оцінити, як макрофінансування стало ключовим інструментом забезпечення економічної стабільності в умовах війни.

З 2013 року, коли зовнішній борг становив 37,5 млрд дол. США , а дефіцит був на рівні 4,5 % ВВП, Україна демонструвала відносну фінансову стабільність. Однак анексія Криму в 2014 році та початок гібридної війни спричинили зростання боргу до 43,4 млрд дол. США у 2015 році та інфляцію 43,3 %, що стало початком залежності від зовнішньої допомоги (4,5 млрд дол. США у 2014 році). Повномасштабне вторгнення 2022 року радикально змінило ситуацію: борг зріс до 71,4 млрд дол. США , а дефіцит – до 17,6 % ВВП, що змусило залучити 23 млрд дол. США макрофінансування. У 2023 році борг досяг 101,7 млрд дол. США, дефіцит – 20,4 %, а допомога зросла до 23,2 млрд дол. США, відображаючи критичну потребу в коштах для оборони (40 % бюджету) та компенсації прямих втрат (150 млрд дол. США до 2024 року).

Макрофінансування від МВФ, ЄС, Світового банку та США насамперед стабілізувало резерви НБУ (з 17 до 38 млрд дол. США у 2022–2025 роках) і підтримало ВВП, який упав на 29,1 % у 2022 році, але частково відновився до 3 % у 2024 році. Проте зростання боргу до 134,1 млрд дол. США станом на квітень 2025 року та девальвація гривні (з 28 до 41 за долар) підвищують ризик боргової кризи.

Аналіз виявив як позитивні, так і негативні аспекти. Позитивом є уникнення дефолту завдяки макрофінансовій допомозі, що дозволило підтримати обороноздатність і соціальну сферу. Негативом є зростання боргового навантаження (понад 90 % ВВП у 2024 році) і структурний дисбаланс (зниження соціальних витрат із 55 % у 2013 році до 30 % у 2023 році). Тому виникає

необхідність адаптації моделі макрофінансування, враховуючи прогнози скорочення допомоги до 5,5 млрд дол. США у 2025 році при дефіциті бюджету 15 %. Рекомендації включають реформи для підвищення доходів і оптимізацію витрат, щоб зменшити залежність і забезпечити повоєнне відновлення. Загалом обґрунтовано трансформацію економіки України під тиском війни, підкреслюючи критичну роль міжнародної підтримки.

Отже, результати проведеного дослідження специфіки забезпечення економічної безпеки України під впливом вимушеної мілітаризації дозволяють виділити чотири ключові вектори змін, які визначають поточний стан та перспективи національної економіки.

Підтверджено валідність теорії «перевернутої U-подібної кривої» для економіки України. Доведено, що вплив оборонних видатків на економічну динаміку має чітко виражений двофазний характер. Під час фази стимулювання (2004–2021 рр.), коли частка військових витрат коливалася в межах 2–4 % ВВП (оптимальний рівень), спостерігався позитивний мультиплікативний ефект. Парне лінійне моделювання показало, що кожне збільшення обсягу оборонних витрат на 1 % призводило до зростання індексу фізичного обсягу ВВП на 0,26 %. Видатки діяли як інвестиції у технологічний розвиток та підтримку промисловості. З початком повномасштабної війни та переходом до вимушеної гіпермілітаризації (витрати сягнули 34–36 % ВВП), ефект змінився на деструктивний під час фази стримування 2022–2024 рр.. Модель демонструє, що приріст військових витрат на 1 % супроводжується падінням ВВП на 0,06 %. Перевищення порогу навантаження призводить до вимивання ресурсів із цивільного сектору та гальмування відновлення.

Обґрунтовано, що війна спричинила фундаментальний злам у взаємозв’язках макроекономічних показників. Якщо у довоєнний період бюджетний дефіцит був статистично нейтральним щодо динаміки ВВП, то в умовах воєнного стану він перетворився на критичний індикатор кризи. Рівняння регресії для періоду 2013–2024 рр. показує, що зростання дефіциту на 1 % асоціюється з падінням ВВП на 1,7 %, що свідчить про вичерпання внутрішніх

резервів економіки для покриття розривів без шкоди для зростання. Зовнішній борг, який зріс у 11,2 рази (до понад 120 млрд дол. США), перестав бути інструментом розвитку і став чинником загрози макроекономічній стабільності, перевищуючи безпечні межі (60 % ВВП).

Визначено, що економічна безпека України наразі підтримується штучно за рахунок зовнішніх вливань, які покривають 43 % видатків державного бюджету. Аналіз виявив стійку лінійну залежність між бюджетним дефіцитом та обсягами зовнішньої допомоги: збільшення дефіциту на 1 % автоматично вимагає залучення додаткового фінансування в обсязі 1,78 % ВВП. Хоча міжнародна допомога (понад 143 млрд євро від ЄС, значні кошти від США та МВФ) дозволила уникнути дефолту та стабілізувати резерви НБУ, вона сформувала небезпечну модель залежності. Будь-яке скорочення допомоги без компенсаторних механізмів загрожує колапсом соціальної сфери та фінансової системи.

Виявлено, що вимушена мілітаризація призвела до суттєвого перерозподілу національного доходу: частка соціальних видатків скоротилася з 50 % у 2021 році до 30 % у 2023 році, поступаючись оборонним потребам. Це, у поєднанні з девальвацією гривні та інфляційним тиском, знижує рівень життя та створює соціальну напругу. Поточна модель «воєнної економіки» є безальтернативною для виживання в умовах агресії, але згубною для довгострокового розвитку. Забезпечення економічної безпеки у повоєнний період вимагатиме реалізації стратегії демілітаризації (повернення оборонних витрат до рівня 5–7 % ВВП), реструктуризації боргу та переорієнтації ВПК на експорт для відновлення позитивної кореляції між військовими витратами та економічним зростанням.

2.3. Моделювання впливу макроекономічних загроз економічній безпеці на економічне зростання в умовах воєнного стану

У контексті повномасштабної військової агресії та безпрецедентних геополітичних зрушень парадигма забезпечення економічної безпеки держави зазнає фундаментальної трансформації, еволюціонуючи від завдання підтримання макроекономічної стабільності до імперативу збереження інституційної цілісності національної економічної системи. Як засвідчив ретроспективний аналіз, здійснений у попередніх параграфах дисертаційного дослідження, сучасний етап розвитку України характеризується екстремальною турбулентністю макросередовища, в умовах якої класичні економічні закономірності зазнають суттєвих деформацій, а причинно-наслідкові зв'язки набувають нелінійного характеру. Якщо у параграфі 2.1 було ідентифіковано та проаналізовано окремі макроекономічні загрози, а у параграфі 2.2 досліджено специфіку впливу вимушеної мілітаризації як домінуючого фактору, то логіка наукового пошуку актуалізує необхідність переходу на якісно вищий рівень узагальнення – до побудови комплексної економетричної моделі, здатної експлікувати сукупний вплив означених детермінант на динаміку економічного зростання.

Імператив переходу від методології парного регресійного аналізу, застосованого на попередніх етапах дослідження, до багатофакторного моделювання зумовлений специфічною онтологією загроз економічній безпеці в умовах воєнного стану. Парні регресійні моделі, незважаючи на їхню здатність виявляти специфічні кореляції (зокрема, підтвердження дії «закону Оукена» або верифікація гіпотези про «перевернуту U-подібну криву» щодо військових видатків), характеризуються суттєвим методологічним обмеженням: вони розглядають кожну загрозу ізольовано, за принципом *ceteris paribus* (за інших рівних умов). Водночас, економіка воєнного часу функціонує як складна динамічна система, де умова «інших рівних» є апріорі недосяжною. Загрози

діють не автономно, а кумулятивно, генеруючи синергетичні ефекти, які можуть як посилювати, так і послаблювати одна одну.

Зокрема, отримані емпіричні результати аналізу демонструють, що впродовж періоду російсько-української війни (2014–2024 рр.) відбулася радикальна модифікація характеру впливу низки індикаторів на ВВП. Спостерігається неординарний емпіричний феномен, коли бюджетний дефіцит, що у мирний період виступав нейтральним фактором, трансформувався у критичний індикатор кризи з високим рівнем кореляції щодо падіння ВВП. Паралельно з цим, дослідження виявило амбівалентність процесу вимушеної мілітаризації: зростання оборонних видатків, будучи необхідною умовою збереження суверенітету, водночас створює надмірний тиск на бюджетну та боргову компоненти економічної безпеки. Наведені висновки актуалізують розуміння того, що динаміка індексу фізичного обсягу ВВП, як результуючого показника економічної безпеки, формується під багатовимірним впливом комплексу детермінант.

Виключна важливість застосування багатофакторного моделювання у даному контексті детермінується потребою нівелювання проблеми мультиколінеарності та виокремлення істинних драйверів динаміки економічної безпеки серед широкого спектру макроекономічних загроз. Як правило, між значною кількістю індикаторів загроз існує тісний стохастичний зв’язок, оскільки багато показників є взаємопов’язаними або розрахунково, або за сутністю та економічною природою. Наприклад, зростання зовнішнього боргу завжди демонструватиме високу кореляцію з дефіцитом бюджету та військовими витратами (особливо в умовах воєнного стану). Застосування спрощених моделей за таких умов може призвести до хибних висновків щодо ваги кожного окремого фактора, оскільки вплив однієї змінної може бути викривлений через її коваріацію з іншими. Лише побудова багатофакторної регресійної моделі уможливить «очищення» впливу кожної змінної та ідентифікацію загроз, що є першопричинами деструкції економічного потенціалу.

Більше того, в умовах воєнного стану макросередовище характеризується високим рівнем ентропії. Економічна система зазнає впливу екзогенних шоків (руйнування інфраструктури, втрата територій, блокування логістичних ланцюгів), які важко піддаються прямій квантифікації. Відтак, модель повинна враховувати не лише традиційні макроекономічні індикатори, але й структурні зрушення, спричинені війною. Введення до моделі фіктивної змінної (Dummy-змінної), що диференціює часовий ряд на періоди «мирного» та «воєнного» часу, є критично необхідним методологічним кроком. Це дозволить кількісно оцінити «ціну війни» – чистий негативний вплив на економічне зростання, який залишається після врахування впливу конвенційних економічних факторів. Такий підхід уможливить верифікацію гіпотези щодо природи падіння ВВП: чи є воно наслідком погіршення макроекономічної кон'юнктури, чи результатом системної деструкції економічного укладу.

Евристична цінність даного етапу дослідження посилюється також необхідністю формування науково обґрунтованого базису для прийняття стратегічних управлінських рішень у сфері національної безпеки. Раніше нами було встановлено, що поточна модель фінансування економіки характеризується критичною залежністю від зовнішньої допомоги, а боргове навантаження перевищує граничні критерії безпеки. Розробка дієвої стратегії повоєнного відновлення вимагає чіткої ієрархізації загроз. Необхідно визначити пріоритетність реагування держави: чи є домінантою протидія безробіттю, що демонструє високу еластичність впливу на ВВП, чи ключовим завданням є стабілізація платіжного балансу та детінізація економіки. Відповідь на ці питання неможлива без ранжування факторів за силою їхнього впливу, що є безпосереднім завданням багатофакторного регресійного аналізу.

Окрім того, моделювання дозволить верифікувати параметри стійкості економічної системи. Якщо було констатовано факт погіршення показників, то модель дасть змогу оцінити еластичність ВВП до зміни кожного з них, що є критично важливим для сценарного прогнозування. Розуміння того, як варіація окремих параметрів впливає на результуючий показник за умови фіксації інших

змінних, дозволить уряду більш точно калібрувати інструментарій фіскальної та монетарної політики. В умовах обмеженості ресурсів, коли ефективність бюджетних видатків набуває першочергового значення, точність у визначенні пріоритетів є безальтернативною.

Слід також підкреслити, що багатофакторне моделювання у нашому дослідженні спирається на унікальний емпіричний масив даних, що охоплює часовий інтервал з 2003 до 2024 року. Інкорпорація до аналізу показників останніх років (2022–2024), що характеризуються шоковими змінами, забезпечує адаптивність моделі до реалій воєнного часу. Дослідження не обмежується екстраполяцією ретроспективних тенденцій, а спрямоване на математичну формалізацію нової економічної реальності, де фактор війни трансформується з тимчасової аномалії у постійну змінну рівняння економічної безпеки. Використання відхилень показників (девіацій) замість їх абсолютних значень дозволить уникнути хибної кореляції трендів та зосередити увагу на внутрішній волатильності досліджуваних процесів.

Таким чином, завдання поточного параграфа виходить за межі суто статистичного аналізу. Воно полягає у спробі синтезу розрізнених сигналів макросередовища в цілісну картину загроз. Побудова адекватної, статистично значущої та економічно інтерпретованої багатофакторної моделі дозволить не лише верифікувати висновки попередніх етапів дослідження, але й ідентифікувати латентні структурні дисбаланси. Це, у свою чергу, слугуватиме фундаментом для розробки механізмів зміцнення економічної безпеки.

Метою моделювання є пошук оптимальної конфігурації факторів, вплив на які дозволить мінімізувати втрати ВВП та сформувати передумови для відновлювального зростання навіть в умовах перманентного воєнного конфлікту. Перейдемо власне до процесу багатофакторного моделювання впливу макроекономічних загроз економічній безпеці держави на економічне зростання (рис. 2.21).

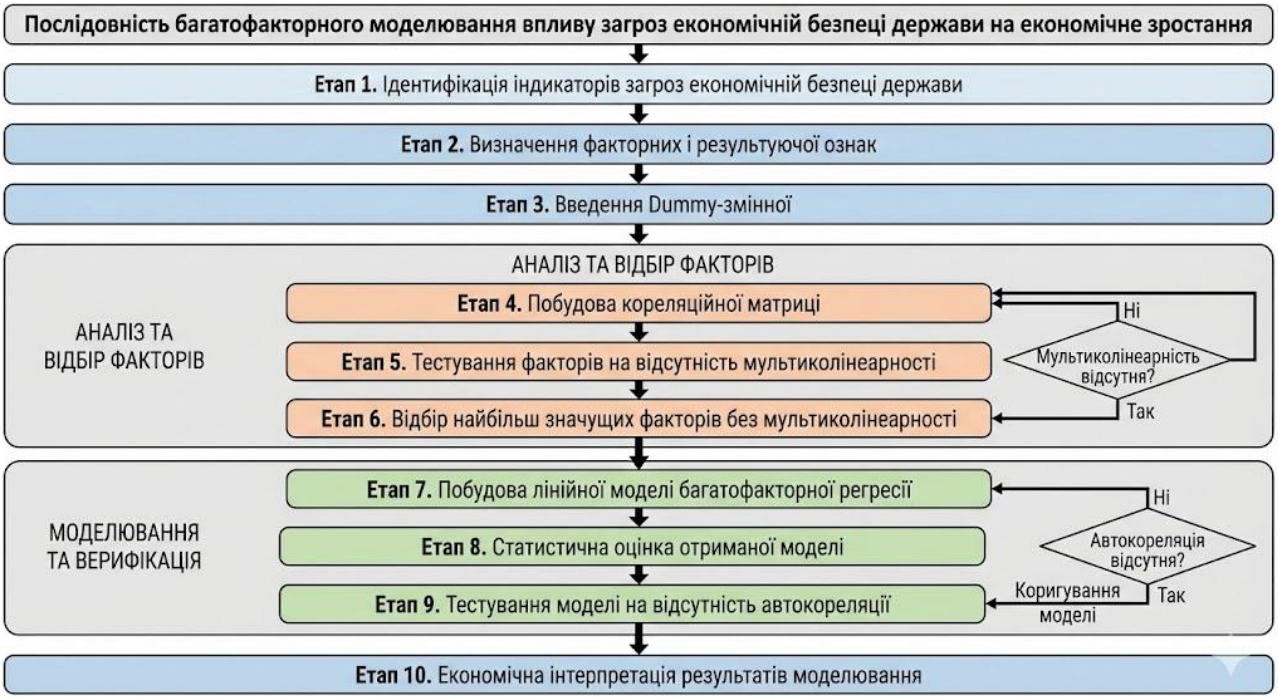

Рис. 2.21. Послідовність багатофакторного моделювання впливу загроз економічній безпеці держави на економічне зростання в умовах деструктивного впливу воєнного стану

Джерело: розроблено автором.

Дослідження базується на поетапній процедурі багатофакторного моделювання. Згідно даних, наведених на рис. 2.21, перший етап полягає у формуванні масиву емпіричних даних за період 2004–2024 рр., що включає індикатори загроз у формі девіацій (відхилень від тренду), що дозволяє зосередитися на аналізі волатильності. На другому етапі визначено змінні. Результуючою ознакою (ΔY) обрано темпи приросту ланцюгового індексу фізичного обсягу ВВП. Вибір цього показника обґрунтовується тим, що динаміка реального ВВП є інтегральним індикатором стану економічної безпеки, що відображає загальну спроможність національної економіки до відтворення та зростання в умовах зовнішнього та внутрішнього тиску. Факторними ознаками (регресорами, незалежними змінними) стали абсолютні відхилення індикаторів макроекономічних загроз економічній безпеці України, зокрема:

1) різниця між темпами росту середньомісячної заробітної плати та продуктивності праці в Україні, відсоткових пунктів (в. п.) (ΔX_1);
2) рівень «тінізації» економіки, % до ВВП (ΔX_2);

3) сальдо поточного рахунку платіжного балансу України, % до ВВП (ΔX_3);
4) рівень безробіття (за методологією МОП), % (ΔX_4);
5) рівень тривалого безробіття (безробітні понад 12 місяців / усього безробітних) (ΔX_5);
6) різниця темпів росту ВВП України та темпів росту економік країн, що розвиваються, в. п. (ΔX_6);
7) індекс споживчих цін, % (ΔX_7);
8) відношення наявного доходу населення до ВВП, % (ΔX_8);
9) схильність до заощадження населення, % (ΔX_9);
10) співвідношення обсягів заробітної плати та соціальних допомог та інших одержаних поточних трансфертів у загальній структурі доходів населення, рази (ΔX_{10});
11) відношення обсягу ВВП на особу в Україні до середнього значення у країнах ЄС, % (ΔX_{11});
12) зайнятість населення у неформальному секторі економіки, % до загальної кількості зайнятих (ΔX_{12});
13) військові витрати України у % до ВВП (ΔX_{13});
14) зовнішній борг у % до ВВП (ΔX_{14});
15) бюджетний дефіцит у % до ВВП (ΔX_{15}).

Критично важливим методологічним кроком на третьому етапі стало введення до моделі якісної фіктивної змінної – Dummy-змінної (D_t), метою якої є врахування структурного розриву в економічній динаміці, спричиненого фактором війни. Змінна D_t набуває бінарних значень: $D_t = 1$ присвоєно кожному року довоєнного періоду (2004–2013 рр.), а $D_t = 0$ – кожному року активної фази російсько-української війни, включаючи антитерористичну операцію / операцію об’єднаних сил та повномасштабне вторгнення (2014–2024 рр.). Включення цієї змінної дозволяє декомпозувати загальну варіацію ВВП, виокремивши «чистий» ефект воєнного стану, не пояснений іншими кількісними факторами.

Центральною проблемою побудови адекватної багатофакторної моделі на макрорівні є висока ймовірність мультиколінеарності – тісного лінійного зв’язку

між незалежними змінними. Ігнорування цього явища призводить до зміщення оцінок коефіцієнтів регресії, зростання їх стандартних помилок та неможливості коректної інтерпретації вкладів окремих факторів. Для вирішення цієї проблеми на четвертому етапі побудовано повну кореляційну матрицю всіх ідентифікованих індикаторів загроз (табл. 2.5). Аналіз матриці коефіцієнтів парної кореляцій (табл. 2.5) засвідчив наявність щільних стохастичних зв'язків між ключовими макропоказниками, що є характерним для економіки в стані стресу, коли більшість параметрів рухаються синхронно. На п'ятому етапі було проведено тестування факторів на відсутність мультиколінеарності. В якості критерію відбору було встановлено жорстке обмеження: до моделі не можуть бути одночасно включені фактори, парний коефіцієнт кореляції між якими за модулем перевищує критичне значення $|r| > 0{,}5$.

Таблиця 2.5

Кореляційна матриця індикаторів загроз економічній безпеці України

	ΔX_1	ΔX_2	ΔX_3	ΔX_4	ΔX_5	ΔX_6	ΔX_7	ΔX_8	ΔX_9	ΔX_{10}	ΔX_{11}	ΔX_{12}	ΔX_{13}	ΔX_{14}	ΔX_{15}	D_t	Y
ΔX_1	1																
ΔX_2	0,139	1															
ΔX_3	0,087	0,457	1														
ΔX_4	-0,170	0,275	0,511	1													
ΔX_5	-0,049	-0,141	0,199	-0,156	1												
ΔX_6	0,030	-0,410	-0,695	-0,649	-0,084	1											
ΔX_7	-0,282	0,229	0,476	0,361	0,146	-0,308	1										
ΔX_8	-0,088	-0,191	0,014	0,068	-0,085	-0,209	-0,374	1									
ΔX_9	-0,120	-0,151	-0,381	-0,550	0,022	0,658	-0,327	0,354	1								
ΔX_{10}	0,121	-0,313	-0,180	0,307	0,041	-0,129	0,189	-0,189	-0,433	1							
ΔX_{11}	0,155	-0,623	-0,439	-0,299	0,123	0,270	-0,526	0,398	0,210	-0,058	1						
ΔX_{12}	-0,075	0,218	0,281	0,118	-0,118	-0,523	0,312	0,052	-0,273	-0,083	-0,245	1					
ΔX_{13}	-0,241	-0,059	0,181	0,740	-0,407	-0,197	0,241	0,215	-0,120	0,229	-0,141	0,031	1				
ΔX_{14}	-0,228	0,309	0,476	0,394	0,016	-0,160	0,597	-0,060	0,068	-0,075	-0,657	0,223	0,544	1			
ΔX_{15}	-0,175	0,081	0,211	0,780	-0,213	-0,353	0,096	0,392	-0,151	0,165	-0,026	0,102	0,826	0,383	1		
D_t	-0,168	-0,002	-0,223	-0,125	-0,091	-0,155	-0,150	0,354	0,098	-0,175	0,270	0,312	-0,258	-0,232	-0,113	1	
ΔY	0,149	-0,439	-0,775	-0,814	0,035	0,682	-0,480	-0,114	0,394	-0,066	0,565	-0,202	-0,638	-0,700	-0,589	0,294	1

Нотатка: сірим кольором зафарбовано комірки, де $|r| > 0{,}5$.

Джерело: розрахунки автора з використанням Excel.

Слід зазначити, що побудові регресійної моделі передував ретельний етап селекції екзогенних змінних. Специфіка економіки воєнного часу полягає у високій синхронності погіршення макроекономічних показників, що створює загрозу мультиколінеарності. Для формування оптимального набору факторів було проаналізовано матрицю парних кореляцій (табл. 2.5) та застосовано

алгоритм відбору за критерієм максимізації зв'язку з результуючою ознакою (індекс фізичного обсягу ВВП) при мінімізації взаємозалежності факторів.

На етапі аналізу кореляційної матриці було виявлено «конфлікт інтересів» між трьома найпотужнішими індикаторами загроз: рівнем безробіття (ΔX_4, r_{yx} = -0,81), сальдо поточного рахунку у % до ВВП (ΔX_3, r_{yx} = -0,77) та військовими витратами у % до ВВП (ΔX_{13}, r_{yx} = -0,70). Аналіз показав, що фактор військових витрат (ΔX_{13}) має високу колінеарність із рівнем безробіття (r = 0,74) та зовнішнім боргом (r = 0,54). З огляду на це, було прийнято методичне рішення: для уникнення мультиколінеарності та зміщення оцінок, виключити з моделі фактор ΔX_{13}, замінивши його комбінацією факторів ΔX_3 (сальдо поточного рахунку платіжного балансу України у % до ВВП) та ΔX_{14} (зовнішній борг у % до ВВП). Це рішення обґрунтоване тим, що безробіття має кореляційний зв'язок найвищої щільності з динамікою ВВП серед усіх досліджуваних показників, а отже, є кращим предиктором економічної динаміки.

Ключова методологічна дилема також полягала у виборі між показниками військових витрат у % до ВВП (ΔX_{13}) та бюджетного дефіциту у % до ВВП (ΔX_{15}). Кореляційний аналіз показав надзвичайно високий зв'язок між ними (r = 0,83). Це пояснюється тим, що в умовах війни дефіцит бюджету майже повністю генерується потребами оборони. З метою уникнення мультиколінеарності було прийнято рішення залишити у моделі фактор ΔX_{15} (бюджетний дефіцит у % до ВВП), оскільки він є більш комплексним індикатором фіскальної безпеки, що враховує не лише видаткову частину (військові потреби), але й спроможність економіки генерувати доходи (податкові надходження). Аналогічним чином, через високу кореляцію з іншими факторами, було виключено показник інфляції (ΔX_7), оскільки інфляційні процеси вже частково відображені через механізми обмінного курсу та платіжного балансу.

Отже, до фінальної специфікації моделі лінійної багатофакторної регресії було включено такі 5 факторів, які задовольняють умову відсутності критичної мультиколінеарності ($|r| < 0,5$) та репрезентують макроекономічні загрози економічній безпеці держави:

1. ΔX_2 – приріст рівня «тінізації» економіки у % до ВВП – індикатор інституційної спроможності держави та якості бізнес-середовища.
2. ΔX_3 – приріст сальдо поточного рахунку платіжного балансу у % до ВВП – індикатор зовнішньої стійкості, що характеризує ефективність зовнішньої торгівлі та валютні ризики.
3. ΔX_9 – приріст схильності населення до заощадження (%) – індикатор соціальної складової безпеки, що відображає наявність внутрішнього інвестиційного ресурсу та рівень довіри до фінансової системи.
4. ΔX_{14} – приріст зовнішнього боргу у % до ВВП – ключовий індикатор боргової безпеки, що визначає суверенну платоспроможність та залежність від зовнішніх кредиторів.
5. ΔX_{15} – приріст бюджетного дефіциту у % до ВВП – індикатор фіскальної стабільності, який в умовах війни акумулює в собі ризики макрофінансової дестабілізації.

Додатково введено Dummy-змінну (D_t) для врахування структурного розриву, викликаного війною: $D_t = 1$ для мирного часу (2004–2013 рр.) та $D_t = 0$ для періоду російсько-української війни (2014–2024 рр.), що дозволяє оцінити «чистий» ефект зміни безпекового середовища, не пояснений іншими змінними.

Для перевірки правильності специфікації моделі лінійної багатофакторної регресії побудуємо нову кореляційну матрицю (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Кореляційна матриця індикаторів загроз економічній безпеці України

	ΔX_2	ΔX_3	ΔX_9	ΔX_{14}	ΔX_{15}	D_t	ΔY
ΔX_2	1						
ΔX_3	0,45667	1					
ΔX_9	-0,15070	-0,38126	1				
ΔX_{14}	0,30866	0,47627	0,06803	1			
ΔX_{15}	0,08067	0,21065	-0,15070	0,38280	1		
D_t	-0,00151	-0,22332	0,09819	-0,23152	-0,11338	1	
Y	-0,43861	-0,77543	0,39364	-0,70011	-0,58899	0,29447	1

Джерело: розрахунки автора з використанням Excel.

Дані, наведені у табл. 2.6, показують, що між усіма факторними ознаками та Dummy-змінною відсутня мультиколінеарність, оскільки всі коефіцієнти парної

кореляції не перевищують критичного значення 0,5. Отже, використовуючи метод найменших квадратів, побудовано модель лінійну багатофакторної регресії залежності темпу приросту індексу фізичного обсягу ВВП (ΔY) від п'яти відібраних факторів (рис. 2.22).

ВИСНОВОК

Регресійна статистика	
Множинний R	0,943073
R-квадрат	0,889386
Нормований R-квадрат	0,84198
Стандартна помилка	3,576784
Спостереження	21

Дисперсійний аналіз

	df	*SS*	*MS*	*F*	*Значимість F*
Регресія	6	1440,105	240,0175	18,76106	5,95E-06
Залишок	14	179,1074	12,79338		
Всього	20	1619,212			

	Коефіцієнти	*Стандартна помилка*	*t-статистика*	*P-значення*	*Нижні 95%*	*Верхні 95%*
ΔY-перетин	0,39409	1,145321	0,344087	0,735894	-2,06238	2,85056
ΔX_2	-0,27826	0,326359	-0,85262	0,40822	-0,97823	0,421711
ΔX_3	-0,69712	0,206761	-3,37165	0,004563	-1,14058	-0,25367
ΔX_9	0,303504	0,163644	1,854661	0,084826	-0,04748	0,654486
ΔX_{14}	-0,4222	0,140873	-2,99704	0,009608	-0,72434	-0,12006
ΔX_{15}	-0,79968	0,242479	-3,29796	0,005284	-1,31975	-0,27962
Dummy	1,160449	1,654243	0,701499	0,494489	-2,38755	4,708446

Рис. 2.22. Результати багатофакторного моделювання впливу загроз економічній безпеці Україні на економічне зростання

Джерело: розрахунки автора з використанням Excel

Виходячи з даних, наведених на рис. 2.22, проведемо статистичну оцінку адекватності моделі. Результати статистичної оцінки свідчать про високу якість отриманої моделі. Так, значення коефіцієнта множинної детермінації (R^2) склало 0,8894. Це означає, що 88,9 % варіації темпів приросту фізичного обсягу ВВП України пояснюється динамікою п'яти обраних загроз економічній безпеці держави та фактором війни. Лише 11,1 % змін зумовлені іншими, неврахованими чинниками. Це важливий результат моделювання макроекономічних процесів в умовах високої невизначеності та деструктивного впливу воєнного стану.

Розрахункове значення критерію Фішера (F-статистики) склало 18,76, що значно перевищує критичне табличне значення. Рівень значущості (Significance F) становить $5{,}95 \cdot 10^{-6}$ (наближене до нуля), що підтверджує статистичну значущість моделі в цілому з ймовірністю 99,9 %. Критерій Дарбіна-Вотсона

(DW) становить 1,935. Оскільки значення знаходиться в безпосередній близькості до 2, це свідчить про відсутність автокореляції залишків. Модель є коректною, систематичні помилки відсутні.

Отримане рівняння регресії має вигляд:

$$\Delta Y = 0{,}394 - 0{,}278\Delta X_2 - 0{,}697\Delta X_3 + 0{,}304\Delta X_9 - 0{,}422\Delta X_{14} - 0{,}800\Delta X_{15} + 1{,}160 D_t \quad (2.5)$$

Проведемо економічну інтерпретацію рівняння лінійної множинної регресії, представленого формулою (2.5), в міру спадання еластичності динаміки фізичного обсягу ВВП за кожною факторною ознакою. Так, найвищий рівень еластичності динаміки фізичного обсягу ВВП за бюджетним дефіцитом (у % до ВВП). Разом з тим, цей фактор (загроза економічній безпеці) має найбільший негативний вплив. Зростання бюджетного дефіциту (у % до ВВП) на 1 в. п. призводить до зниження темпів росту ВВП на 0,8 в. п. Це підтверджує, що фіскальна дестабілізація є головною загрозою економіці воєнного часу. Значні дефіцити, навіть вимушені, створюють тиск на фінансову систему та інфляцію, що пригнічує реальне зростання.

Модель (див. формулу 2.5) виявила парадоксальний, на перший погляд, негативний зв’язок. Покращення (зростання) сальдо поточного рахунку (у % до ВВП) на 1 в. п. призводить до спаду фізичного обсягу ВВП на 0,7 в. п. Економічна сутність цього явища полягає в імпортозалежності української економіки. Періоди зростання в Україні завжди вимагали значного інвестиційного та енергетичного імпорту, що погіршувало сальдо. Навпаки, кризи супроводжувалися різким скороченням імпорту та формальним «покращенням» балансу. Це дає підстави вважати, що дефіцит поточного рахунку в українських реаліях часто є ціною за економічне зростання.

Шляхом моделювання статистично підтверджено негативний вплив боргового навантаження на економічне зростання. Кожен додатковий відсоток до ВВП зовнішнього боргу гальмує економіку на 0,42 %. Це свідчить про

наявність ефекту «боргового навісу», коли обслуговування зобов'язань вимиває ресурси, необхідні для відновлення та розвитку [37; 38].

Схильність до заощадження виявилася єдиним ендогенним економічним драйвером зростання в моделі впливу загроз економічній безпеці на економічне зростання в Україні. Позитивний коефіцієнт вказує на те, що зростання схильності населення до заощаджень (формування депозитної бази) трансформується в інвестиційний ресурс для економіки. Зростання заощаджень на 1 % додає 0,3 % до росту ВВП.

Вплив тіньової економіки в Україні є негативним фактором економічного зростання, але статистично менш значущим порівняно з фіскальними факторами. Це може свідчити про двоїсту роль «тіні»: хоча вона звужує податкову базу, в кризових умовах неформальний сектор часто виконує роль соціального амортизатора, забезпечуючи зайнятість.

Для фактора часу / структурного розриву (D_t) коефіцієнт регресії склав +1,160. Позитивне значення при $D_t = 1$ (у мирний час) вказує на те, що за інших рівних умов (при однакових рівнях боргу чи дефіциту) економіка мирного часу зростала в середньому на 1,16 в. п. швидше, ніж економіка воєнного часу. Це і є кількісна оцінка «тягаря війни» – тих невимірюваних втрат (ризики, логістика, людський капітал), які гальмують розвиток.

Отже, базуючись на отриманих результатах моделювання, можна визначити деякі рекомендації щодо зміцнення економічної безпеки в умовах деструктивного впливу воєнного стану. Так, економіка України потребує фіскальної консолідації. Оскільки бюджетний дефіцит є найпотужнішим дестабілізатором, критично важливим є перехід від емісійного фінансування дефіциту до залучення грантової допомоги та внутрішніх запозичень. Зменшення дефіциту має відбуватися не за рахунок скорочення оборонних видатків, а шляхом підвищення ефективності адміністрування податків та детінізації.

Іншим напрямом зміцнення економічної безпеки є управління зовнішньою стійкістю. Враховуючи специфіку впливу платіжного балансу, держава не

повинна штучно обмежувати критичний імпорт (обладнання, технології), необхідний для відновлення. Натомість тиск на платіжний баланс слід компенсувати прямими іноземними інвестиціями, а не нарощуванням боргу, який має негативний ефект. Також необхідна подальша реструктуризація зовнішнього боргу.

Не менш важливим напрямом зміцнення економічної безпеки стане мобілізація внутрішнього ресурсу, оскільки схильність до заощадження стала єдиним внутрішнім драйвером економічного зростання. Державна політика має гарантувати захист заощаджень від інфляції (реальні позитивні ставки за ОВДП та депозитами) для стимулювання повернення коштів у банківську систему. Розроблена модель доводить, що економічна перемога України залежить від здатності фінансувати дефіцити неінфляційним шляхом, розблокування інвестиційного імпорту та збереження довіри до національної фінансової системи.

Висновки до розділу 2

Результати проведеного аналізу макросередовища у забезпеченні економічної безпеки України в умовах війни, зокрема, реалізація ретроспективної оцінки стану економічної безпеки України з урахуванням макроекономічних загроз; дослідження специфіки забезпечення економічної безпеки України під впливом вимушеної мілітаризації національної економіки; моделювання впливу макросередовища на стан економічної безпеки України під впливом наслідків воєнного стану, дозволяють зробити ряд висновків.

1. Здійснено комплексну ретроспективну оцінку та періодизацію динаміки економічної безпеки України, що дозволило ідентифікувати чотири ключові етапи розвитку національної економіки: стагнація перехідного періоду (1991–1999 рр.), відновлювальне зростання (2000–2008 рр.), Велика Рецесія та посткризове сповільнення (2009–2013 рр.), та найбільш критичний етап – період російсько-української війни, що триває з 2014 року і перейшов у фазу

повномасштабного вторгнення у 2022 році. Виявлено та статистично підтверджено за допомогою парного регресійного аналізу суттєве посилення деструктивного впливу ключових макроекономічних загроз під час війни. Зокрема, встановлено, що еластичність ВВП за рівнем безробіття (параметр Оукена) залишається високою, а зростання рівня «тінізації» економіки та інфляційний тиск стали статистично значущими факторами гальмування економічного розвитку саме у період 2014–2023 рр., на відміну від довоєнного періоду, де їх вплив був менш вираженим або статистично незначущим. Обґрунтовано тезу про те, що війна не просто погіршує кількісні показники, а змінює саму природу економічних взаємозв'язків, перетворюючи нейтральні раніше фактори на критичні загрози національній безпеці.

2. Досліджено феномен вимушеної мілітаризації національної економіки та обґрунтовано амбівалентність її впливу на стан економічної безпеки держави. Виявлено, що структура економіки України зазнала радикальної трансформації, де оборонні видатки зросли з 2–4 % ВВП у довоєнний період до безпрецедентних 34–36 % ВВП у 2023–2024 рр., що свідчить про перехід до моделі «воєнної економіки». На основі емпіричного аналізу часових рядів за 2004–2024 рр. підтверджено валідність теорії «перевернутої U-подібної кривої» для України. Доведено, що вплив вимушеної мілітаризації має двофазний характер: на етапі помірних витрат (до 2021 р.) спостерігався позитивний стимулюючий ефект (коефіцієнт еластичності +0,26 %), коли розвиток оборонного сектору сприяв модернізації та зростанню ВВП. Однак, після перетину критичного порогу навантаження у 2022 році, ефект змінився на деструктивний (коефіцієнт еластичності –0,06 %), коли вимушена гіпермілітаризація почала витісняти ресурси з цивільного сектору, скорочувати соціальні інвестиції та посилювати інфляційний тиск. Обґрунтовано, що в умовах екзистенційної війни високий рівень оборонних витрат є безальтернативним для фізичного виживання держави, проте він формує довгострокові структурні ризики для економічної безпеки, вимагаючи в майбутньому стратегії поступової демілітаризації та

конверсії військово-промислового комплексу для відновлення балансу між сектором безпеки та розвитку.

3. Вивчено трансформацію механізмів макрофінансового забезпечення економічної безпеки та виявлено критичну залежність стійкості національної економіки від зовнішнього фінансування. Встановлено, що в умовах повномасштабної війни відбувся структурний злам у взаємозв'язку між бюджетним дефіцитом та зовнішнім боргом. Доведено наявність сильної лінійної залежності, де зростання дефіциту бюджету на 1 % автоматично вимагає залучення додаткового макрофінансування в обсязі 1,78 % ВВП. Виявлено, що зовнішній борг, який зріс до понад 120 млрд дол. США і перевищив 90 % ВВП, втратив функцію інструменту розвитку і перетворився на фактор загрози суверенній платоспроможності. Водночас обґрунтовано, що міжнародна макрофінансова допомога відіграла роль ключового стабілізатора, дозволивши уникнути дефолту, утримати золотовалютні резерви та профінансувати соціальні видатки в умовах падіння власних доходів бюджету на 35 %. Обґрунтовано, що поточна модель економічної безпеки є екзогенно залежною, де фіскальна та боргова стійкість гарантується не внутрішнім потенціалом, а політичними рішеннями країн-донорів, що створює значні ризики у разі скорочення обсягів підтримки та актуалізує потребу в реструктуризації боргів.

4. Побудовано та статистично верифіковано багатофакторну регресійну модель впливу макросередовища на економічну безпеку ($R^2 = 0{,}89$), яка дозволила кількісно оцінити «чистий» внесок ключових загроз у динаміку ВВП з урахуванням фактору війни. Обґрунтовано методичний підхід до відбору факторів, що дозволило усунути мультиколінеарність шляхом заміни показника військових витрат на комплексний індикатор бюджетного дефіциту, який в умовах війни акумулює в собі фіскальні ризики оборони. Виявлено, що найбільший деструктивний вплив на економічне зростання мають бюджетний дефіцит (еластичність –0,80) та сальдо поточного рахунку платіжного балансу (еластичність –0,70). Останнє підтверджує структурний парадокс української економіки: її зростання критично залежить від інвестиційного та енергетичного

імпорту, тому покращення сальдо часто є ознакою рецесії, а не оздоровлення. Також статистично доведено негативний вплив нарощування зовнішнього боргу (еластичність –0,42) та позитивну роль схильності населення до заощаджень (еластичність +0,30), яка виступає єдиним значущим внутрішнім драйвером зростання в моделі. Введення фіктивної змінної (Dummy) дозволило виявити, що структурний шок війни сам по собі знижує потенціал економічного зростання в середньому на 1,16 в.п. щорічно порівняно з мирним часом, незалежно від динаміки інших макропоказників.

5. Розроблено та запропоновано пріоритети зміцнення економічної безпеки України в умовах воєнного стану, що базуються на результатах економетричного моделювання. Обґрунтовано, що ключовим завданням є зміна структури фінансування бюджетного дефіциту: перехід від емісійних джерел та нарощування «токсичного» боргу до максимального залучення грантової підтримки та внутрішніх неінфляційних запозичень (військові облігації). Запропоновано стратегію управління зовнішньою стійкістю, яка передбачає не штучне обмеження критичного імпорту (що гальмує відновлення), а покриття дефіциту платіжного балансу за рахунок прямих іноземних інвестицій та пролонгації реструктуризації боргів. Визначено, що інституційні реформи, спрямовані на детінізацію економіки, в умовах війни мають носити стимулюючий, а не репресивний характер, оскільки неформальний сектор частково виконує функцію соціального амортизатора. Сформульовано рекомендацію щодо стимулювання схильності населення до заощаджень через забезпечення позитивних реальних ставок за депозитами, що є критично важливим для формування внутрішнього інвестиційного ресурсу відбудови та зниження інфляційного тиску. Реалізація цих заходів дозволить підвищити резистентність національної економіки та створити підґрунтя для повоєнного відновлювального зростання.

Наукові результати, отримані у другому розділі дисертації, знайшли своє продовження в опублікованих наукових працях [39–43].

Список використаних джерело до розділу 2

1. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України за рік від початку повномасштабного вторгнення. URL: http://surl.li/jehot
2. Глуха Г. Я. Система факторів економічного зростання: теоретико-методологічний аспект. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2014. № 1. С. 223–231. URL: https://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2014_1_223_231.pdf
3. Статистична інформація. *Державна служба статистики України*. 2024. URL: https://ukrstat.gov.ua
4. Липкань А. Ю. Загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2023. Вип. 3(92). С. 45–59. DOI: https://doi.org/10.32782/2520-2200/2023-3-7
5. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України 29.10.2013 р. № 1277. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13
6. Braslavska, O., Penkova, O., Plets, I., Sus, T., Biloshkurska, N., Biloshkurskyi, M. (2020) Management of the higher education institutions innovative potential: Formalization and evaluation. *Revista Inclusiones*, vol. 7, no. 4, pp. 624–645. Available at: https://revistainclusiones.org/index.php/inclu/article/view/1575
7. Biloshkurska N., Biloshkurskyi M., Popadynets N., Plets I., Karpyak M. Unemployment's impact on the socio-economic development of Poland and Ukraine: Governance aspects. *Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej Zarządzanie – Research Reviews of Czestochowa University of Technology – Management*. Vol. 50. P. 31–45. DOI: https://doi.org/10.17512/znpcz.2023.2.03
8. Ukraine: Ratio of military spending to gross domestic product (GDP) from 2000 to 2024. *Statista*. 2025. URL: https://www.statista.com/statistics/810835/ratio-of-military-expenditure-to-gross-domestic-product-gdp-ukraine/

9. Trends in world military expenditure, 2024. *SIPRI Fact Sheet*. April 2025. URL: https://www.sipri.org/sites/default/files/2025-04/2504_fs_milex_2024.pdf
10. Blikhar M., Shulhan I., Patsula O., Vinichuk M. (2025). Economic security of Ukraine: State, threats and problems of ensuring in the context of globalization. *Науковий вісник Національного гірничого університету*. 2025. № 3. С. 229–236. DOI: https://doi.org/10.33271/nvngu/2025-3/229
11. Military expenditure in Ukraine from 2000 to 2024. *Statista*. 2025. URL: https://www.statista.com/statistics/1293277/ukraine-military-spending/
12. Macro Financial Assistance+ for Ukraine. *European Commission*. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/eu-budget/eu-borrower-investor-relations/macro-financial-assistance-ukraine_en
13. State of play: EU support to Ukraine – Payments, reform and investment, use of immobilised Russian assets. *European Parliamentary Research Service*. 2025. URL: https://epthinktank.eu/2025/04/10/state-of-play-eu-support-to-ukraine-payments-reform-and-investment-use-of-immobilised-russian-assets/
14. Hird K. Russian Occupation Update, June 23, 2025. *ISW Press*. 2025. URL: https://understandingwar.org/backgrounder/russian-occupation-update-june-23-2025
15. Bandura R., Romanishyn A. Striving for Access, Security, and Sustainability: Ukraine's Transition to a Modern and Decentralized Energy System. *Center for Strategic and International Studies*. 2025. URL: https://lnk.ua/RJ4PwRQNz
16. Tan H. Russia's economy is now so militarized, it may keep expanding its army even after the Ukraine war. *Business Insider*. July 28, 2025. https://www.businessinsider.com/russia-economy-military-defense-spending-growing-after-ukraine-war-csis-2025-7
17. SIPRI Military Expenditure Database. *Stockholm International Peace Research Institute*. DOI: https://doi.org/10.55163/CQGC9685
18. GDP (current US$). World Bank Group data. URL: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD

19. Liang X., Tian N., da Silva D. L., Scarazzato L., Karim Z., Ricard J. G. Trends in world military expenditure, 2024. *SIPRI Fact Sheet*. April 2025. DOI: https://doi.org/10.55163/AVEC8366
20. Варналій З. Багатоступенева структура безпеки держави (на прикладі економічної та фінансової безпеки). *Економічний вісник університету. Збірник наукових праць учених та аспірантів*. 2022. Випуск 54. С.87–94. DOI: https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-54-87-94
21. Варналій З. С., Чеберяко О. В., Микитюк О. П., Бондаренко С.М. Актуалітети фінансової безпеки суб'єктів підприємництва України в умовах війни та повоєнний час. *Академічний огляд*. 2024. № 1(60). С. 123–140. https://doi.org/10.32342/2074-5354-2024-1-60-9
22. Заїчко І., Терещук С., Калач Г. Дослідження інноваційних методів і стратегій управління кризою та їх вплив на фінансову безпеку підприємств у складних економічних умовах. *Наукові інновації та передові технології*. № 7(7). 2024. С. 595–610. https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-7(7)-595-610
23. Черненко О. С., Калач, Г. М. Інноваційний розвиток як чинник повоєнної відбудови економіки України. *Економічна парадигма*. Том 1. № 11(91). С. 99–104. DOI: https://doi.org/10.25313/2520-2294-2024-11-10469
24. Landau D. The Economic Impact of Military Expenditures : World Bank Policy Research Working Paper No. 1138. URL: https://documents1.worldbank.org/curated/en/979471468766166484/pdf/multi-page.pdf
25. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України 29.10.2013 р. № 1277. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13
26. Статистика. *Національний банк України*. 2024. URL: https://bank.gov.ua/ua/statistic
27. Зовнішній державний борг України. *Minfin*. 2025. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/foreign/

28. Як повномасштабне вторгнення Росії вплинуло на Україну: два роки війни в графіках. *Forbes Україна*. 2024. URL: https://forbes.ua/war-in-ukraine/yak-povnomasshtabne-vtorgnennya-rosii-vplinulo-na-ukrainu-dva-roki-viyni-v-grafikakh-23022024-19442
29. Державний бюджет України. *Minfin*. 2025. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/
30. Богдан Т. Як реформувати систему матеріально-фінансового забезпечення Сил оборони України? *Censor.net*. 2024. URL: https://censor.net/m3494482
31. Житар М. Вплив макрофінансових дисбалансів на фінансову безпеку держави: інструменти оцінки та стратегії мінімізації ризиків. *Економіка та суспільство*. 2025. № 71. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-71-15
32. Статистика. *Національний банк України*. 2024. URL: https://bank.gov.ua/ua/statistic
33. Глуха Г. Я. Система факторів економічного зростання: теоретико-методологічний аспект. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2014. № 1. С. 223-231. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mimi_2014_1_24
34. World Economic Outlook. *International Monetary Fund*. 2024. URL: https://www.imf.org/en/publications/weo
35. Як змінювалися витрати на оборону за роки незалежності України. *Слово і діло*. 2023. URL: https://www.slovoidilo.ua/2023/08/25/infografika/finansy/yak-zminyuvalysya-vydatky-oboronu-roky-nezalezhnosti-ukrayiny
36. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України за рік від початку повномасштабного вторгнення. URL: http://surl.li/jehot
37. Давиденко Н., Буряк А., Давиденко М. Вплив зовнішнього державного боргу на фінансову безпеку України. *Український економічний часопис*. 2025. № 8. С. 22–26. https://doi.org/10.32782/2786-8273/2025-8-4
38. Давиденко Н. М., Гордей О. Д., Новицька О.В. Загрози фінансовій безпеці держави в умовах воєнного стану. *Збірник наукових праць Державного*

податкового університету. 2025. Вип. 1. С. 30–37. https://doi.org/10.32782/2617-5940.1.2025.5

39. Липкань А. Ю. Статистична оцінка макроекономічних загроз економічній безпеці України в умовах російсько-української війни. *Збірник наукових праць Державного податкового університету*. 2024. № 1. С. 42–47. DOI: https://doi.org/10.32782/2617-5940.1.2024.6
40. Липкань А. Ю. Економічний розвиток України в умовах російсько-української війни : *Економічні перспективи підприємництва: виклики воєнного часу та повоєнної відбудови* [Електронне видання] :збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Ірпінь, 31 травня 2024 р. Ірпінь : Державний податковий університет, 2024. С. 179–181.
41. Липкань А. Ю., Мартиненко В. В. Фінансові загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану [Електронне видання]. *Фінансові механізми забезпечення відновлення економіки України в сучасних умовах* : збірник Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених (м. Ірпінь, 22 лютого 2024 року). Ірпінь : Державний податковий університет, 2024. С. 154–156.
42. Липкань А. Ю. Ретроспективний аналіз стану макроекономічної безпеки України. *Трансформація фіскальної політики в умовах євроінтеграції* [Електронне видання] : збірник XV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ірпінь, 22 листопада 2024 року). Частина 1. Ірпінь : Державний податковий університет, 2024. С. 422–425.
43. Липкань А. Ю. Економічна стійкість України в умовах воєнного стану: аналіз макроекономічних загроз та шляхи відновлення. *Економічні перспективи підприємництва: виклики воєнного часу та повоєнної відбудови* [Електронне видання] : збірник матеріалів VIII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Ірпінь, 30 травня 2025 р. Ірпінь : Державний податковий університет, 2025. С. 426–428.

РОЗДІЛ 3
СТРАТЕГІЧНІ ІМПЕРАТИВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДЕСТРУКТИВНОГО ВПЛИВУ НАСЛІДКІВ ВОЄННОГО СТАНУ

3.1. Удосконалення інтегрального оцінювання рівня економічної безпеки України з урахуванням наслідків воєнного стану

В умовах повномасштабної збройної агресії та безпрецедентної турбулентності макросередовища, які були детально проаналізовані у другому розділі дисертаційного дослідження, виникає нагальна потреба у трансформації методичних підходів до діагностики стану національної економіки. Якщо у параграфах 2.1 та 2.2 нами було ідентифіковано спектр критичних загроз та досліджено їх ретроспективну динаміку, а у параграфі 2.3 за допомогою багатофакторного регресійного моделювання емпірично доведено тісноту стохастичного зв’язку між окремими індикаторами загроз та економічним зростанням, то логіка наукового пошуку вимагає переходу на наступний рівень узагальнення – до формування комплексної оцінки рівня економічної безпеки держави.

Необхідність розробки та впровадження удосконаленої методики інтегрального оцінювання зумовлена обмеженістю економетричного інструментарію, застосованого на попередньому етапі. Побудована у параграфі 2.3 багатофакторна регресійна модель дозволила визначити еластичність впливу загроз економічній безпеці (наприклад, встановити, на скільки відсотків зміниться ВВП при зростанні безробіття чи заборгованості) та виявити структурні зрушення через Dummy-змінну. Однак, регресійний аналіз може забезпечити відповідь на питання: «Як впливають індикатори загроз економічній безпеці на економічне зростання в Україні?». Але він не дає цілісної відповіді на питання: «В якому стані знаходиться система безпеки в цілому?».

В умовах воєнного стану, коли загрози діють кумулятивно, а межі між різними сферами безпеки (соціальною, фінансовою, інституційною) стираються, моніторинг окремих, навіть найбільш значущих показників, не дозволяє сформувати системне бачення ситуації [1]. Інтегральне оцінювання виступає логічним продовженням і необхідним доповненням багатофакторного моделювання, оскільки дозволяє згорнути багатовимірний простір різнорідних змінних у єдиний скалярний показник (індекс) [2–5]. Це дає змогу не лише відстежувати динаміку загального рівня безпеки у часі, порівнюючи періоди «до» та «під час» війни, але й виявляти диспропорції між окремими складовими безпеки, що є критично важливим для стратегічного планування та прийняття управлінських рішень.

З огляду на це, метою даного параграфа є розробка методологічного підходу до розрахунку Комплексного інтегрального показника економічної безпеки України (I_{ESU}), адаптованого до реалій воєнного часу, який базується на синтезі 15 раніше досліджених індикаторів загроз. Для реалізації цієї мети розроблено алгоритм інтегрального оцінювання, який передбачає послідовне виконання низки аналітичних процедур (рис. 3.1).

Розроблений алгоритм інтегрального оцінювання економічної безпеки України в умовах воєнної агресії, наведений на рис. 3.1, складається з п’яти логічно взаємопов’язаних етапів, що забезпечують перехід від первинних статистичних даних до узагальнюючих висновків. Так, перший етап полягає у формуванні інформаційної бази та селекції індикаторів загроз економічній безпеці. На цьому етапі використовується масив даних з 15 індикаторів загроз (X_1–X_{15}), обґрунтованість вибору яких підтверджена у розділі 2 дисертаційного дослідження. Ключовою вимогою є релевантність даних умовам воєнного стану та їх здатність відображати критичні вразливості економіки.

Другий етап запропонованого алгоритму полягає у систематизації та кластеризації даних, а також передбачає розподіл індикаторів за функціональними сферами (субіндексами) на основі їх економічної сутності та

природи впливу на економічну безпеку. Це дозволяє структурувати аналіз та оцінити безпеку в розрізі окремих компонент.

Рис. 3.1. Структурно-логічна схема алгоритму інтегрального оцінювання економічної безпеки України

Джерело: розроблено автором.

Третій етап алгоритму реалізується шляхом нормування (стандартизації) вихідних даних. Оскільки обрані індикатори мають різні одиниці виміру (відсотки, рази, пункти) та різну спрямованість впливу (стимулятори та дестимулятори), необхідно привести їх до порівнянного вигляду. На четвертому етапі відбувається визначення вагових коефіцієнтів та агрегування, що методично реалізується шляхом розрахунку коефіцієнта вагомості кожного індикатора спочатку в межах відповідного субіндексу, а потім – субіндексів у межах загального інтегрального індексу економічної безпеки України. Заключний п’ятий етап передбачає інтерпретацію результатів та стратегування,

що полягає у проведенні якісної оцінки отриманих значень індексу, ідентифікацію зон ризику та розробку рекомендацій, адекватних безпековим реаліям в Україні.

Основою для побудови адекватної моделі інтегрального оцінювання є науково обґрунтоване групування первинних індикаторів. Базуючись на результатах аналізу природи загроз економічній безпеці, проведеного у попередніх розділах, та, враховуючи специфіку деструктивного впливу війни, пропонуємо структурувати 15 досліджуваних індикаторів у три базові компоненти:

1) Субіндекс безпеки людини (Human Security Sub-Index) – I_{HS}.

2) Субіндекс фіскально-монетарної безпеки (Fiscal and Monetary Security Sub-Index) – I_{FMS}.

3) Субіндекс структурно-інституційної безпеки (Structural and Institutional Security Sub-Index) – I_{SIS}.

Такий підхід дозволяє охопити усі рівні функціонування економічної системи – від мікрорівня (людина, домогосподарство) до макрорівня (державні фінанси, інституції). Перейдемо власне до систематизації індикаторів загроз економічній безпеці у межах кожного субіндекса.

1. Субіндекс безпеки людини (I_{HS}). В умовах війни, яка за своєю сутністю є загрозою існуванню нації, антропоцентричний підхід до економічної безпеки набуває пріоритетного значення. Відповідно до концепції ООН, безпека людини (Human Security) передбачає захист від раптових і згубних порушень повсякденного життя. До цього субіндексу віднесено найбільшу групу з 7 індикаторів, які характеризують соціально-трудову сферу та матеріальний добробут населення.

X_1 (різниця між темпами росту зарплати та продуктивності праці, в. п.) та X_4 (рівень безробіття за методологією МОП, %) характеризують стан ринку праці як джерела доходів. Порушення балансу продуктивності та зростання безробіття (особливо підтверджений у параграфі 2.3 значущий негативний вплив X_4 на ВВП) прямо підривають економічну основу існування домогосподарств.

X_5 (рівень тривалого безробіття, %) – це індикатор соціальної маргіналізації та втрати людського капіталу через декваліфікацію, що є критичним в умовах міграції та мобілізації.

Індикатори X_8 (відношення наявного доходу до ВВП, %), X_9 (схильність до заощадження, %) та X_{10} (відношення обсягу заробітної плати до обсягів соціальних допомог та інших одержаних поточних трансфертів, разів) формують профіль фінансової стійкості населення. Зокрема, X_9 у нашій регресійній моделі виявився єдиним внутрішнім драйвером зростання, що підкреслює важливість збереження ресурсу домогосподарств для виживання економіки. Показник X_{10} (частка соціальних трансфертів) відображає ступінь залежності громадян від держави, що в умовах дефіциту бюджету є фактором ризику.

Включення індикатора X_{12} (зайнятість у неформальному секторі, %) до «безпеки людини» зумовлено тим, що неформальний сектор часто виступає єдиним механізмом виживання населення в умовах колапсу офіційного ринку праці, водночас сигналізуючи про соціальну незахищеність працівників.

2. Субіндекс фіскально-монетарної безпеки (I_{FMS}) об’єднує індикатори, що характеризують спроможність держави фінансувати потреби оборони та соціальної сфери, а також підтримувати стабільність грошової одиниці. Фіскальна та монетарна сфери є «кровоносною системою» воєнної економіки. До субіндексу увійшли 4 індикатори. X_{15} (бюджетний дефіцит у % до ВВП), як було доведено у параграфі 2.3, має найбільший деструктивний вплив на економічну динаміку (коефіцієнт парної регресії -0.800). Він є концентрацією фінансових проблем держави. X_{14} (зовнішній борг у % до ВВП) характеризує суверенну платоспроможність та залежність від зовнішніх партнерів. Негативний вплив боргового навантаження також було статистично підтверджено. X_3 (сальдо поточного рахунку платіжного балансу % до ВВП) та X_7 (індекс споживчих цін, %) відображають зовнішню та внутрішню рівновагу в національній економіці. X_3 характеризує валютні ризики та критичну імпортозалежність економіки, а інфляція (X_7) є прямим індикатором знецінення доходів та активів, що руйнує макроекономічну стабільність.

3. Субіндекс структурно-інституційної безпеки (I_{SIS}), як третій блок показників, характеризує якісні параметри національної економіки, її інституційну зрілість та структурні деформації, викликані війною та глобальною конкуренцією. До нього віднесено також 4 індикатори. Показник X_2 (рівень «тінізації» економіки, %), який перегукується з неформальною зайнятістю, у даному контексті розглядається як індикатор інституційної слабкості держави та деформації конкурентного середовища. X_{13} (військові витрати у % до ВВП) є ключовим структурним індикатором воєнного часу. Він відображає масштаб переорієнтації економіки на потреби оборони та фізичної безпеки («мілітаризація»), що, з одного боку, є необхідною умовою виживання, а з іншого – вилучає ресурси з цивільного сектору розвитку. X_6 (різниця темпів росту ВВП України та темпів зростання економік країн, що розвиваються, в. п.) та X_{11} (ВВП на особу до середнього по ЄС, %) є індикаторами міжнародної конкурентоспроможності та реальної конвергенції. Вони дозволяють оцінити місце України у глобальній економіці та ступінь відставання від стратегічних партнерів (ЄС), що є мірилом довгострокової структурної безпеки.

Отже, запропонована трикомпонентна структура інтегрального показника дозволяє комплексно охопити проблематику економічної безпеки: від захисту інтересів окремого громадянина (безпека людини) через забезпечення фінансової спроможності держави (фіскально-монетарна безпека) до формування стійкої моделі розвитку (структурно-інституційна безпека). Такий підхід створює методологічне підґрунтя для подальших розрахунків та аналізу динаміки інтегрального показника.

Наступним етапом інтегральної оцінки економічної безпеки є нормування або стандартизація індикаторів загроз у межах кожного субіндексу. Реалізація цього етапу вимагає попередньої, методологічно вивіреної ідентифікації функціональної спрямованості кожного з 15 обраних індикаторів. Ця процедура є критично важливою, оскільки некоректне визначення характеру впливу показника (позитивний чи негативний) на загальний стан економічної системи

призведе до викривлення результатів інтегральної оцінки та хибних управлінських висновків.

В академічному дискурсі та практиці економетричного моделювання прийнято поділяти показники на дві категорії: стимулятори та дестимулятори.

1. Стимулятори (активатори) – індикатори загроз, зростання значень яких відображає покращення стану економічної безпеки (позитивна кореляція з рівнем безпеки). Стандартизація індикатора-стимулятора здійснюється за формулою:

$$S_{Xij\uparrow} = \frac{X_{ij} - X_{\min}}{X_{\max} - X_{\min}}, \tag{3.1}$$

$S_{Xij\uparrow}$ – стандартизоване значення індикатора X_{ij}, який стандартизується і є стимулятором;

$X_{\min}$ та $X_{\max}$ – відповідно найменше і найбільше значення j-го індикатора серед i-х значень масиву даних.

2. Дестимулятори (депресанти) – індикатори загроз, зростання значень яких сигналізує про погіршення стану економічної безпеки, наростання загроз та ризиків (негативна кореляція з рівнем безпеки). Стандартизація індикатора-дестимулятора здійснюється за формулою:

$$S_{Xij\downarrow} = \frac{X_{\max} - X_{ij}}{X_{\max} - X_{\min}}, \tag{3.2}$$

$S_{Xij\downarrow}$ – стандартизоване значення індикатора X_{ij}, який стандартизується і є дестимулятором.

В умовах воєнного стану класифікація індикаторів набуває особливої складності [1]. Традиційні макроекономічні інтерпретації можуть не спрацьовувати або набувати амбівалентного характеру. Тому обґрунтування спрямованості кожного індикатора має базуватися не лише на класичній

економічній теорії, але й на глибокому розумінні специфіки функціонування економіки в умовах екзистенційної загрози, що було частково висвітлено результатами регресійного аналізу у попередньому розділі.

Проведемо детальне обґрунтування класифікації 15 індикаторів загроз у розрізі сформованих субіндексів. Так, спочатку обґрунтуємо спрямованість індикаторів Субіндексу безпеки людини (I_{HS}), який відображає спроможність економічної системи забезпечувати базові потреби населення та зберігати людський капітал – найцінніший ресурс в умовах війни.

Перший індикатор X_1 – різниця між темпами росту середньомісячної заробітної плати та продуктивності праці (в. п.) – слід визначити стимулятором, оскільки у класичній економіці випереджаюче зростання зарплат над продуктивністю вважається інфляційним фактором. Однак в умовах війни, що супроводжується високою інфляцією та ризиками бідності, пріоритетом стає підтримка реальної купівельної спроможності населення. Позитивне значення цього індикатора (або його зростання) свідчить про те, що доходи найманих працівників намагаються «наздогнати» зростання цін, що підтримує сукупний попит і соціальну стабільність.

Другий індикатор X_4 – рівень безробіття за методологією МОП (%) – є класичним дестимулятором і очевидною загрозою економічній безпеці. Зростання безробіття означає втрату джерел існування для домогосподарств, зростання соціальної напруги, збільшення навантаження на систему соціального захисту та недовикористання трудового потенціалу нації, що критично важливо для економіки воєнного часу [1].

Третій індикатор X_5 – частка тривалих безробітних працівників (безробітні понад 12 місяців) в структурі безробіття (%) – має таку ж природу, як і попередній показник, а тому є класичним дестимулятором та індикатором глибокої соціальної маргіналізації. Зростання частки тривалого безробіття сигналізує, що на ринку праці відбувається незворотна втрату кваліфікації працівниками, що робить їх повернення до продуктивної діяльності

проблематичним навіть після закінчення війни. Це довгострокова структурна загроза людському капіталу.

Четвертий індикатор X_8 – відношення наявного доходу населення до ВВП (%) – визначається як стимулятор. Цей показник характеризує частку національного доходу, яка залишається у розпорядженні домогосподарств після сплати податків та отримання трансфертів. В умовах війни зростання цього показника є критично важливим, оскільки свідчить про підтримку платоспроможності населення, що є основою для внутрішнього споживання та фізичного виживання громадян.

П'ятий індикатор X_9 – схильність до заощадження населення (%) – стимулятор. Як підтвердило наше економетричне моделювання (параграф 2.3), цей показник є важливим внутрішнім драйвером економічної стійкості. Зростання схильності до заощаджень в умовах війни свідчить, по-перше, про наявність у населення ресурсу понад мінімальні споживчі потреби, і, по-друге, про збереження певного рівня довіри до фінансової системи (якщо заощадження організовані). Це формує внутрішній інвестиційний ресурс держави.

Шостий індикатор X_{10} – співвідношення обсягів заробітної плати та соціальних допомог у структурі доходів населення (рази) – вважаємо стимулятором. Цей показник є індикатором економічної самодостатності населення та «здоров'я» структури доходів. Заробітна плата є базою для нарахування податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), військового збору та єдиного соціального внеску (ЄСВ), що наповнює бюджет і пенсійний фонд. Натомість соціальні трансферти є видатковою статтею бюджету. Тому зростання цього співвідношення (переважання зарплати над допомогою) свідчить про збільшення частки доходів, що генерують податкові надходження, та зменшення навантаження на видаткову частину бюджету, що є критично важливим для фінансової стійкості держави у воєнний час. Високе значення показника свідчить про те, що ринкові механізми (оплата праці) відіграють домінуючу роль у формуванні доходів домогосподарств порівняно з перерозподільними механізмами держави. Це вказує на збереження трудової активності населення

та запобігання розвитку «пастки бідності» або утриманських настроїв (патерналізму), коли населення покладається виключно на державну допомогу. В умовах війни, коли держава має обмежені ресурси, здатність населення самостійно забезпечувати себе через ринок праці (високе значення X_{10}) є ознакою резистентності суспільства. Зниження ж цього показника сигналізує про небезпечну тенденцію зубожіння та перетворення критичної маси громадян на реципієнтів соціальної допомоги, яку держава може бути не в змозі виплачувати у повному обсязі в довгостроковій перспективі.

Останній сьомий індикатор X_{12} – зайнятість населення у неформальному секторі економіки (%) – визначаємо дестимулятором, попри те, що регресійний аналіз виявив певну амортизуючу роль неформального сектору в короткостроковій перспективі воєнного шоку. Проте, з позиції системної економічної безпеки держави, зростання тіньової зайнятості є однозначним дестимулятором. Це означає звуження бази оподаткування, відсутність соціального захисту працівників, викривлення конкуренції та посилення корупційних ризиків, що підриває інституційну спроможність держави у довгостроковій перспективі.

Перейдемо до обґрунтування спрямованості індикаторів Субіндексу фіскально-монетарної безпеки (I_{FMS}). Цей блок індикаторів характеризує фінансову основу функціонування держави в умовах війни.

Перший індикатор X_3 – сальдо поточного рахунку платіжного балансу України (% до ВВП) є стимулятором. Позитивне сальдо (профіцит) або скорочення дефіциту традиційно вважається ознакою зовнішньої стійкості. Хоча в умовах війни в Україні «покращення» сальдо часто відбувається через болісне стиснення імпорту. Проте з нормативної точки зору до економічної безпеки, прагнення до збалансованого зовнішнього рахунку є позитивним вектором. Зростання числового значення показника (з від’ємного до нуля або до позитивного) зменшує потребу у зовнішньому борговому фінансуванні та тиск на національну валюту.

Другий індикатор X_7 – індекс споживчих цін (%) – в економічній теорії є класичним дестимулятором. Високий рівень інфляції руйнує купівельну спроможність доходів та заощаджень населення, дестабілізує макроекономічне середовище, ускладнює бізнес-планування та інвестиції. В умовах війни контроль над інфляцією є критичним завданням для запобігання соціально-економічному хаосу.

Третій індикатор X_{14} – зовнішній борг у % до ВВП – визначаємо як дестимулятор. Зростання боргового навантаження, особливо зовнішнього, створює загрозу суверенній платоспроможності (ризик дефолту), збільшує валютні ризики та відволікає значну частину бюджетних ресурсів на обслуговування боргу замість фінансування оборони та відновлення. Емпірично доведено його негативний вплив на економічне зростання.

Останній четвертий індикатор X_{15} – бюджетний дефіцит у % до ВВП – також визначаємо дестимулятором. Цей показник виявився найбільш значущим дестимулятором за результатами моделювання. Хоча в умовах війни високий дефіцит є вимушеним, його зростання свідчить про нездатність держави фінансувати свої видатки власними доходами. Це породжує ризики емісійного фінансування (інфляції) або стрімкого нарощування боргу, що підриває макрофінансову стабільність у середньостроковій перспективі.

На завершення проведемо обґрунтування спрямованості індикаторів Субіндексу структурно-інституційної безпеки (I_{SIS}). Індикатори цього блоку відображають якісні параметри економічної системи та її місце у глобальному середовищі.

Перший індикатор X_2 – рівень «тінізації» економіки (% до ВВП) – є класичним дестимулятором. Очевидно, що високий рівень тіньової економіки свідчить про слабкість державних інститутів, неефективність регулювання та високий рівень корупції. Це системна загроза, яка обмежує ресурси держави для ведення війни та повоєнного відновлення, а також викривлює ринкові сигнали. Зростання тінізації економіки є безумовним погіршенням стану як національної безпеки в цілому, так і економічної безпеки зокрема.

Другий індикатор X_6 – різниця темпів росту ВВП України та темпів росту економік країн, що розвиваються (в. п.) – є стимулятором. Цей відносний показник характеризує конкурентоспроможність та динамічність української економіки на глобальному тлі. Позитивне значення або зростання цього індикатора означає, що Україна скорочує відставання або розвивається швидше за групу порівняння, що зміцнює її геоекономічні позиції. Аналогічно третій індикатор X_{11} – відношення обсягу ВВП на особу в Україні до середнього значення у країнах ЄС (%) – теж є стимулятором. Це ключовий індикатор реальної економічної конвергенції та євроінтеграційного поступу України. Зростання цього співвідношення свідчить про наближення рівня сталого розвитку та стандартів життя в Україні до європейських, що є стратегічним вектором зміцнення національної безпеки [6].

Останній четвертий індикатор X_{13} – військові витрати України у % до ВВП – визначаємо дестимулятором. Цей індикатор має складну діалектичну природу. З точки зору воєнної безпеки, його зростання є необхідним для виживання. Однак, у контексті економічної безпеки, як показав аналіз перевернутої U-подібної кривої та регресійне моделювання (при альтернативних специфікаціях), надмірно висока частка військових витрат (гіпермілітаризація) створює непосильний тягар для економіки. Вона вилучає колосальні ресурси з продуктивного цивільного сектору, інвестицій та соціальної сфери («ефект витіснення»), що підриває основи довгострокового економічного відтворення. Тому, з позиції стійкості економічної системи, зростання цього показника понад певний оптимум слід розглядати як дестимулюючий фактор.

Отже, реалізована ідентифікація функціональної спрямованості 15 індикаторів створює необхідне методологічне підґрунтя для проведення процедури їх стандартизації та подальшого агрегування в інтегральний індекс економічної безпеки України. При цьому, виходячи з формул (3.1) і (3.2), індикатори загроз економічній безпеці можуть набувати числових значень від 0 до 1. Саме ця процедура приводить усі одиниці вимірювання показників до єдиної системи, що дозволяє алгебраїчно точно і достовірно побудувати

комплексний інтегральний показник економічної безпеки з урахуванням впливу воєнного стану в динаміці за 2003–2024 рр. Після проведення усіх необхідних розрахунків зведемо їх результати у табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Результати стандартизації індикаторів загроз економічній безпеці України в розрізі запропонованих субіндексів

Рік	Субіндекс безпеки людини (I_{HS})							Субіндекс фіскально-монетарної безпеки (I_{FMS})				Субіндекс структурно-інституційної безпеки (I_{SIS})			
	$S_{X1\uparrow}$*	$S_{X4\downarrow}$**	$S_{X5\downarrow}$	$S_{X8\uparrow}$	$S_{X9\uparrow}$	$S_{X10\uparrow}$	$S_{X12\downarrow}$	$S_{X3\uparrow}$	$S_{X7\downarrow}$	$S_{X14\downarrow}$	$S_{X15\downarrow}$	$S_{X2\downarrow}$	$S_{X6\uparrow}$	$S_{X11\uparrow}$	$S_{X13\downarrow}$
2003	0,376	0,816	0	0	0,614	0,222	1	1	0,807	0,789	1	0,764	0,960	0	0,986
2004	0,189	0,850	0,150	0,029	0,611	0,254	0,756	0,568	0,713	0,836	0,851	0,755	1	0,089	0,993
2005	0,008	0,946	0,404	0,270	0,733	0	0,522	0,523	0,759	0,929	0,921	0,791	0,771	0,278	0,985
2006	0,237	0,973	0,484	0,234	0,828	0,206	0,433	0,332	0,729	0,963	0,975	0,836	0,868	0,443	0,985
2007	0,401	1	0,540	0,168	0,710	0,254	0,433	0,236	0,614	1	0,955	0,927	0,865	0,608	0,982
2008	0,424	1	0,588	0,221	0,634	0,190	0,489	0,086	0,483	0,989	0,936	0,718	0,787	0,797	0,988
2009	0,472	0,837	0,720	0,463	0,719	0,048	0,456	0,395	0,713	0,767	0,891	0	0,399	0,405	0,983
2010	0,364	0,878	0,518	0,820	1	0,143	0,367	0,300	0,786	0,715	0,713	0,273	0,792	0,582	0,986
2011	0,449	0,891	0,594	0,717	0,779	0,254	0,344	0,123	0,890	0,761	0,921	0,655	0,863	0,722	1
2012	0,144	0,918	0,558	0,951	0,792	0,238	0,367	0,036	1	0,778	0,837	0,791	0,747	0,937	0,997
2013	0,364	0,948	0,570	1	0,686	0,175	0,289	0	0,984	0,791	0,787	0,782	0,749	0,937	0,996
2014	0,449	0,805	0,744	0,574	0,459	0,206	0,122	0,241	0,423	0,625	0,762	0,273	0,582	0,519	0,979
2015	0,144	0,814	0,520	0,406	0,446	0,206	0	0,645	0	0,280	0,896	0,364	0,504	0,291	0,954
2016	0,308	0,799	0,494	0,316	0,396	0,524	0,211	0,305	0,710	0,261	0,866	0,545	0,830	0,291	0,959
2017	0,367	0,789	0,466	0,361	0,419	0,683	0,367	0,255	0,680	0,358	0,931	0,636	0,819	0,418	0,971
2018	0	0,837	0,568	0,443	0,413	0,683	0,511	0,173	0,770	0,453	0,926	0,909	0,854	0,506	0,960
2019	0,703	0,878	0,738	0,594	0,356	0,841	0,589	0,273	0,901	0,580	0,911	1	0,873	0,722	0,947
2020	1	0,790	0,576	0,623	0,439	0,524	0,656	0,550	0,880	0,530	0,752	0,818	0,830	1	0,938
2021	0,839	0,767	0,498	0,398	0,376	0,683	0,744	0,309	0,766	0,640	0,832	0,636	0,790	1	0,966
2022	0,669	0	0,700	0,607	0	1	0,578	0,618	0,384	0,351	0,139	0,636	0	0,937	0,318
2023	0,525	0,143	0,980	0,664	0,548	0,873	0,800	0,155	0,878	0,112	0	0,818	0,911	0,975	0
2024	0,864	0,469	1	0,713	0,594	0,937	0,578	0,032	0,720	0	0,134	0,818	0,854	0,975	0,060

* $S_{Xi\uparrow}$ – стандартизований індикатор є стимулятором;

** $S_{Xi\downarrow}$ – стандартизований індикатор є дестимулятором.

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними, наведеними у додатку Б і табл. 2.3, з використанням формул (3.1) і (3.2).

Проведена процедура стандартизації вихідних даних шляхом їх нормування у діапазоні [0; 1] дозволила сформувати масив порівнянних значень індикаторів досліджуваних загроз (табл. 3.1), де значення, що наближаються до 1, свідчать про максимальний рівень безпеки (мінімальну загрозу), а значення, що прямують до 0, сигналізують про критичний стан небезпеки. Детальний аналіз динаміки стандартизованих показників (S_{Xi}) у розрізі запропонованих субіндексів дозволяє ідентифікувати ключові точки критичних безпекових порогів та періоди найгостріших криз. Так, аналіз стандартизованих значень індикаторів безпеки

людини демонструє високу вразливість людського капіталу до макроекономічних шоків. Найбільш критична ситуація спостерігалася в динаміці індикатора рівня безробіття (S_{X4}). Якщо у міжкризовий період (2006–2008 рр.) значення показника досягало максимуму 1, що свідчило про відносну стабільність ринку праці, то у 2022 році значення впало до абсолютного мінімуму – 0. Це відображає катастрофічний вплив початку повномасштабного вторгнення, що призвів до втрати мільйонів робочих місць. Індикатор схильності до заощаджень (S_{X9}) демонструє чітку циклічність з глибоким провалом у 2022 році. Обнулення стандартизованого показника підтверджує тезу про вичерпання «фінансових подушок» безпеки населення у перший рік великої війни та перехід до моделі споживання заощаджень («проїдання запасів»). Водночас індикатор співвідношення зарплати та соціальних трансфертів (S_{X10}) демонструє несподівану динаміку, сягаючи 2022 році максимального значення. Це може пояснюватися специфікою воєнного часу, коли номінальне зростання виплат військовослужбовцям (статистично враховуються як заробітна плата у секторі оборони) змінило структуру доходів на користь оплати праці, незважаючи на падіння доходів у приватному секторі. Індикатор неформальної зайнятості (S_{X12}) показує, що найгірший стан спостерігався у 2005 та 2013 роках, тоді як у період широкомасштабного вторгнення (2022–2024 рр.) цей показник стабілізувався на середньому рівні (0,578), що корелює з нашими попередніми висновками про буферну роль «тіні» під час війни.

Група індикаторів фіскально-монетарної безпеки демонструє найбільш глибоку деградацію безпекового середовища під впливом війни. Бюджетний дефіцит (S_{X15}) виступає маркерним показником фіскальної кризи. Починаючи з 2022 року (0,139), його значення стрімко наближається до критичної межі, досягаючи абсолютного нуля у 2023 році та залишаючись на критично низькому рівні (0,134) у 2024 році. Це свідчить про повну втрату фіскальної автономності та критичну залежність від зовнішнього фінансування. Аналогічна тенденція простежується за індикатором зовнішнього боргу (S_{X14}). Якщо у 2003–2008 роках значення наближалося до одиниці (безпечна зона), то у 2024 році воно впало до

0, що сигналізує про досягнення граничного боргового навантаження, яке загрожує суверенній платоспроможності. Індикатор інфляції (S_{X7}) фіксує дві хвилі цінового шоку: у 2015 році (S_{X7} = 0) та у 2022 році (0,384). Однак, станом на 2024 рік спостерігається певне відновлення (0,720), що свідчить про ефективність монетарних заходів НБУ з інфляційного таргетування. Також показник платіжного балансу (S_{X3}) демонструє високу волатильність. Його критичне падіння у 2024 році до 0,032 відображає структурні проблеми зовнішньої торгівлі (блокування кордонів, руйнування експортної логістики) та вимивання валютних резервів.

Аналіз стандартизованих індикаторів загроз економічної безпеки в межах Субіндексу структурно-інституційної безпеки дозволяє оцінити глибину структурних трансформацій. Так, визначальним є індикатор військових витрат (S_{X13}), який виступає дестимулятором (чим вищі витрати, тим нижче значення стандартизованого показника економічної безпеки). Якщо до 2013 року значення коливалися в межах 0,98–0,99 (високий рівень «цивільної» безпеки), то у 2023 році показник впав до 0. Це математичне відображення мілітаризації економіки, коли ресурсна база розвитку була вимушено переорієнтована на потреби оборони. Індикатор розриву ВВП (S_{X6}) чітко ідентифікує кризи: 2009 рік (світова фінансова криза «Велика Рецесія») – значення 0; 2022 рік (початок повтомасштабного вторгнення) – значення 0. У 2023–2024 рр. спостерігається відновлювальне зростання індикатора (0,911 та 0,854 відповідно), що свідчить про адаптацію економіки та ефект низької бази порівняння. Позитивним сигналом стала динаміка індикатора ВВП на душу населення, порівняно з ЄС (S_{X11}). Навіть в умовах війни у 2023–2024 рр. цей показник демонструє найвищі значення за весь період спостережень (0,975), що підтверджує безальтернативність та інтенсифікацію процесів євроінтеграції.

Отже, аналіз стандартизованих даних дозволяє констатувати фундаментальну зміну профілю економічної безпеки України. Якщо у період 2003–2013 рр. загрози мали переважно циклічний характер, то період 2022–2024 рр. характеризується синхронним обвалом індикаторів фіскальної, боргової

та соціальної сфер до критичних (нульових) значень. Це підтверджує необхідність застосування інтегрального підходу для згортання цих різноспрямованих тенденцій у єдиний індекс, що дозволить оцінити загальний запас міцності національної економіки.

Наступний етап інтегрального моделювання полягає у розрахунку вагових коефіцієнтів та лінійно-адитивному згортанні. Розглядаючи методичні підходи до розрахунку вагових коефіцієнтів було встановлено, що найпростішим методом є середня арифметична зважена [7, с. 64], тобто за основу береться рівнозначність індикаторів, що недоцільно в кризових умовах. Популярними також є експертні методи [8], що тяжіють до суб'єктивізму і які неможливо застосувати за браком експертів. Іншим методом, який використовується в економічних дослідженнях, є метод аналізу головних компонент [9, с. 31], математично обтяжений, в якому більш вагомим визначається показник, з більшою дисперсією (розмахом варіації), що в критичних умовах війни буде хибним. У зв'язку з цим методика розрахунку вагових коефіцієнтів потребує вдосконалення з урахуванням економічних реалій, що формуються під впливом деструктивного впливу війни.

Для вирішення охарактеризованої проблеми пропонуємо обчислювати вагові коефіцієнти індикаторів загроз економічній безпеці за ступенем їх впливу на економічне зростання, індикатором якого обґрунтовано став індекс фізичного обсягу ВВП (див. параграф 2.3). Очевидно, що ступінь впливу між двома індикаторами набуває кількісного вираження за допомогою коефіцієнта парної кореляції, числове значення якого можна обчислити за допомогою Excel, використовуючи щоразу функцію PEARSON (=PEARSON(масив1;масив2) для кожного індикатора, або комплексно шляхом побудови кореляційної матриці.

Слід зауважити, що головною відмінністю між кореляційною матрицею, побудованою в параграфі 2.3 (див. табл. 2.5) є те, що для побудови другої кореляційної матриці беруться вихідні дані кожного індикатора (оскільки саме ці дані було стандартизовано у табл. 3.1), натомість як для першої кореляційної

матриці було взято щорічні ланцюгові абсолютні відхилення (темпи приросту). Саме тому виникла потреба в побудові нової кореляційної матриці (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Кореляційна матриця індикаторів загроз економічній безпеці України

	X_1	X_2	X_3	X_4	X_5	X_6	X_7	X_8	X_9	X_{10}	X_{11}	X_{12}	X_{13}	X_{14}	X_{15}	Y
X_1	1															
X_2	-0,048	1														
X_3	-0,043	0,150	1													
X_4	0,407	-0,003	0,111	1												
X_5	-0,444	-0,066	0,620	-0,485	1											
X_6	-0,111	-0,515	-0,190	-0,460	0,288	1										
X_7	-0,127	0,417	0,332	0,161	-0,021	-0,546	1									
X_8	0,256	0,095	-0,572	0,223	-0,608	-0,230	-0,336	1								
X_9	-0,362	0,107	-0,252	-0,575	0,173	0,457	-0,375	0,093	1							
X_{10}	0,549	-0,377	-0,136	0,727	-0,491	-0,097	-0,053	0,190	-0,708	1						
X_{11}	0,623	-0,247	-0,592	0,375	-0,693	-0,168	-0,271	0,705	-0,162	0,482	1					
X_{12}	-0,342	0,449	-0,349	-0,307	-0,219	-0,317	0,435	0,313	0,101	-0,331	-0,057	1				
X_{13}	0,416	-0,170	-0,143	0,880	-0,648	-0,188	0,038	0,269	-0,308	0,690	0,460	-0,313	1			
X_{14}	0,333	0,050	-0,067	0,700	-0,527	-0,170	0,188	0,293	-0,552	0,750	0,243	0,046	0,696	1		
X_{15}	-0,453	0,051	0,156	-0,909	0,658	0,305	-0,030	-0,418	0,318	-0,648	-0,544	0,242	-0,958	-0,669	1	
Y	**-0,228**	**-0,492**	**-0,179**	**-0,494**	**0,365**	**0,970**	**-0,487**	**-0,303**	**0,530**	**-0,183**	**-0,243**	**-0,292**	**-0,227**	**-0,284**	**0,347**	**1**

Джерело: розрахунки автора з використанням Excel.

Побудова кореляційної матриці (табл. 3.2) на основі вихідних даних індикаторів дозволила кількісно формалізувати ступінь впливу кожної окремої загрози економічної безпеки на показник економічного зростання – індекс фізичного обсягу ВВП (Y). Отримані коефіцієнти парної кореляції (r_{YXi}) слугують емпіричним базисом для розрахунку ваги кожного індикатора в інтегральному індексі, виходячи з принципу: чим тісніший стохастичний зв'язок індикатора з динамікою ВВП, тим вищою є його значимість для системи економічної безпеки. Тоді коефіцієнти вагомості пропонуємо розраховувати за формулою:

$$w_i = \frac{\left|r_{YX_i}\right|}{\sum_{i=1}^{n}\left|r_{YX_i}\right|}, \tag{3.3}$$

де w_i – ваговий коефіцієнт i-го індикатора в межах відповідного субіндексу;

$\left|r_{YX_i}\right|$ – модуль коефіцієнта парної кореляції між i-м індикатором та індексом фізичного обсягу ВВП (див. табл. 3.2);

$\sum_{i=1}^{n}\left|r_{YX_i}\right|$ – сума модулів коефіцієнтів кореляції всіх індикаторів, що входять до відповідного субіндексу.

Варто зазначити, що сума всіх вагових коефіцієнтів в межах субіндексу дорівнює 1.

Проведений аналіз підтверджує доцільність використання методу зважування індикаторів на основі їх кореляції з ВВП та є важливим удосконаленням методичного забезпечення інтегрального оцінювання економічної безпеки держави. Сума модулів коефіцієнтів кореляції виступатиме нормуючим дільником, що дозволить розподілити «вагу» в інтегральному індексі пропорційно до реального впливу кожної загрози на економічне зростання в умовах воєнного стану. Такий підхід забезпечує адаптивність системи оцінювання до реалій воєнного стану, де пріоритет (найбільшу вагу) отримують ті загрози, які найбільш суттєво детермінують динаміку національної економіки. Перейдемо до реалізації запропонованого методичного підходу. Спочатку зведемо усі результати та проведемо необхідні розрахунки згідно формули (3.3) для Субіндексу безпеки людини (I_{HS}) (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Результати розрахунку коефіцієнтів вагомості індикаторів загроз економічній безпеці в межах Субіндексу безпеки людини (I_{HS})

Найменування показника	Позначення	$\sum_{i=1}^{n}\left\|r_{YX_i}\right\|$	w_i
1. Різниця між темпами росту середньомісячної заробітної плати та продуктивності праці в Україні, в. п.	X_1	0,2284	0,0954
2. Рівень безробіття (за методологією МОП), %	X_4	0,4937	0,2062
3. Рівень тривалого безробіття, %	X_5	0,3649	0,1524
4. Відношення наявного доходу населення до ВВП, %	X_8	0,3027	0,1264
5. Схильність до заощадження населення, %	X_9	0,5297	0,2212
6. Відношення обсягу заробітної плати до соціальних допомог та інших одержаних поточних трансфертів, рази	X_{10}	0,1828	0,0764
7. Зайнятість населення у неформальному секторі економіки, % до загальної кількості зайнятих	X_{12}	0,2921	0,1220
Всього	$\sum$	**2,3943**	**1**

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними, наведеними у додатку Б і табл. 2.3, з використанням формули (3.3).

Аналіз отриманих результатів розрахунку вагових коефіцієнтів у межах Субіндексу безпеки людини (I_{HS}), наведених у табл. 3.3, дозволяє виявити чітку ієрархію пріоритетів у забезпеченні соціально-економічної стійкості держави в умовах воєнного стану. Розподіл ваг, що базується на силі кореляційного зв'язку з динамікою ВВП, засвідчив, що найбільш значущим індикатором у даній групі є схильність населення до заощадження (X_9), ваговий коефіцієнт якого становить 0,221 або 22,1 %. Це емпірично підтверджує, що в умовах обмеженості зовнішніх інвестицій та бюджетного дефіциту саме фінансовий ресурс домогосподарств виступає ключовим внутрішнім драйвером економічної активності та «амортизатором» шоків. Другу позицію за рівнем впливу посідає рівень безробіття за методологією МОП (X_4) з ваговим коефіцієнтом 0,206. Висока питома вага цього індикатора (понад 20 %) відображає критичну залежність економічної безпеки від стану ринку праці: втрата робочих місць є найбільш деструктивним фактором, що трансформується у падіння сукупного попиту та зростання соціальної напруги. Сумарно ці два індикатори формують майже 43 % значення субіндексу, що вказує на домінування факторів фінансової спроможності та зайнятості над іншими соціальними параметрами.

Групу за середнім рівнем вагомості формують індикатори, що характеризують структурні та якісні аспекти добробуту: рівень тривалого безробіття (X_5) з вагомістю 0,152, відношення наявного доходу до ВВП (X_8) – 0,126 та зайнятість у неформальному секторі (X_{12}) – 0,122. Така щільність результатів свідчить про те, що структурні диспропорції ринку праці (хронічне безробіття та тінізація) мають помірний, але стабільний вплив на загальний рівень безпеки людини. Найменші вагові коефіцієнти отримали індикатори різниці темпів росту зарплати та продуктивності праці (X_1) та відношення зарплати до соціальних трансфертів (X_{10}) – відповідно 0,095 і 0,076. Відносно низька вага цих показників (менше 10 %) в моделі може пояснюватися тим, що в умовах екзистенційних загроз воєнного часу питання диспропорцій у продуктивності чи джерелах доходів відходять на другий план порівняно з питанням фізичної наявності роботи та заощаджень. Таким чином,

запропонований підхід до зважування дозволив сформувати адаптивну модель оцінювання, яка фокусується на найбільш критичних для виживання економіки параметрах безпеки людини.

Таблиця 3.4

Результати розрахунку коефіцієнтів вагомості індикаторів загроз економічній безпеці в межах Субіндексу фіскально-монетарної безпеки (I_{FMS})

Найменування показника	Позначення	$\sum_{i=1}^{n}\left\lvert r_{YX_i}\right\rvert$	w_i
1. Сальдо поточного рахунку платіжного балансу України у % до ВВП	X_3	0,1789	0,1379
2. Індекс споживчих цін, %	X_7	0,4871	0,3757
3. Зовнішній борг у % до ВВП	X_{14}	0,2842	0,2191
4. Бюджетний дефіцит у % до ВВП	X_{15}	0,3466	0,2673
Всього	$\sum$	**1,2967**	**1**

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними, наведеними у додатку Б і табл. 2.3, з використанням формули (3.3).

Аналіз розподілу вагових коефіцієнтів у межах Субіндексу фіскально-монетарної безпеки (I_{FMS}), наведених у табл. (3.4), дозволяє ідентифікувати архітектуру макрофінансових пріоритетів держави в умовах екзистенційних загроз. Розрахунки засвідчили, що беззаперечним домінантом у цій групі є індекс споживчих цін (X_7), який отримав найвищий ваговий коефіцієнт – 0,376 (або 37,6 %). Це вказує на те, що цінова стабільність є фундаментальною передумовою економічного зростання, а інфляційні шоки виступають найбільш деструктивним фактором, що миттєво дестабілізує як реальний сектор, так і соціальну сферу. Така висока вага інфляції емпірично обґрунтовує пріоритетність антиінфляційної монетарної політики Національного банку України як головного інструменту забезпечення економічної безпеки.

Другу позицію за значущістю посідає бюджетний дефіцит (X_{15}) з вагою 0,267 (26,7 %). Це відображає специфіку воєнного часу, коли спроможність держави фінансувати критичні видатки (насамперед оборонні) стає визначальним фактором виживання економіки. Разом із показником зовнішнього боргу (X_{14}), вага якого становить 0,219 (21,9 %), фіскальний блок сумарно

акумулює майже 49 % впливу в межах субіндексу. Це підтверджує тезу про те, що фіскальна стійкість та боргова безпека є другим «стовпом» макроекономічної стабільності, поступаючись за силою впливу лише інфляції. Найменший ваговий коефіцієнт у даній групі отримав індикатор сальдо поточного рахунку платіжного балансу (X_3) – 0,138 (13,8 %). Відносно низька вага цього показника може пояснюватися структурними особливостями фінансування економіки під час війни: значна частина дефіциту поточного рахунку покривається неринковими надходженнями (міжнародною грантовою допомогою), що дещо послаблює прямий кореляційний зв'язок між торговельним балансом та динамікою ВВП у короткостроковому періоді. Таким чином, сформована структура вагових коефіцієнтів I_{FMS} чітко окреслює ієрархію загроз: найбільш небезпечним є розгортання інфляційної спіралі, за яким слідує ризик розбалансування державних фінансів, тоді як зовнішньоторговельні диспропорції на даному етапі мають менш виражений прямий вплив на економічне зростання завдяки зовнішній підтримці.

Таблиця 3.5

Результати розрахунку коефіцієнтів вагомості індикаторів загроз економічній безпеці в межах Субіндекс структурно-інституційної безпеки (I_{SIS})

Найменування показника	Позначення	$\sum_{i=1}^{n}\left\lvert r_{YX_i}\right\rvert$	w_i
1. Рівень «тінізації» економіки, % до ВВП	X_2	0,4916	0,2545
2. Різниця темпів росту ВВП України та темпів росту економік країн, що розвиваються, в. п.	X_6	0,9705	0,5023
3. Відношення обсягу ВВП на особу в Україні до середнього значення у країнах ЄС, %	X_{11}	0,2425	0,1255
4. Військові витрати України у % до ВВП	X_{13}	0,2273	0,1177
Всього	$\sum$	**1,9320**	**1**

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними, наведеними у додатку Б і табл. 2.3, з використанням формули (3.3).

Аналіз вагових коефіцієнтів у межах Субіндексу структурно-інституційної безпеки (I_{SIS}), представлених у табл. 3.5, демонструє виражену асиметрію впливу індикаторів на формування цього компонента економічної безпеки. Беззаперечним лідером за рівнем значущості є різниця темпів росту ВВП

України та країн, що розвиваються (X_6), вага якого сягає 0,502 (понад 50,2 %). Оскільки цей показник за своєю економічною природою безпосередньо корелює з індексом фізичного обсягу ВВП, можна зробити висновок, що в структурному вимірі безпеки ключовим пріоритетом є здатність національної економіки демонструвати випереджаючі темпи відновлення та підтримувати конкурентоспроможність на глобальному рівні. Другу позицію займає рівень «тінізації» економіки (X_2) з ваговим коефіцієнтом 0,255 (25,5 %). Чверть впливу в межах субіндексу, що припадає на цей фактор, підтверджує тезу про те, що інституційна деформація та значні обсяги неформального сектору залишаються суттєвим гальмом для економічного зростання, обмежуючи фіскальний простір держави та викривлюючи ринкові механізми.

Найменші вагові коефіцієнти отримали індикатори відношення ВВП на особу до середнього по ЄС (X_{11}) та військові витрати (X_{13}) – відповідно 0,126 і 0,118. Відносно низька вага військових витрат у контексті кореляції з економічним зростанням пояснюється їх складною природою: хоча вони є необхідними для фізичного виживання держави, їх надмірне зростання часто супроводжується «ефектом витіснення» інвестицій та руйнуванням виробничого потенціалу, що статистично послаблює прямий лінійний зв’язок із динамікою ВВП. Схожа ситуація з індикатором євроінтеграції (X_{11}): процес реальної конвергенції є довгостроковим стратегічним трендом, вплив якого на щорічні коливання ВВП є менш еластичним порівняно з іншими структурними шоками. Таким чином, архітектура Субіндексу структурно-інституційної безпеки в інтегральній моделі є біполярною, що на 75 % визначається динамікою економічного зростання та станом інституційного середовища (рівнем тінізації), тоді як питання мілітаризації та євроінтеграції відіграють роль важливих, але фонових структурних чинників.

Отже, отримані коефіцієнти вагомості у табл. 3.3–3.5 дозволяють провести розрахунки щорічних значень кожного субіндекса за 2003–2024 рр. (табл. 3.6), які також будуть використані для обчислення коефіцієнтів вагомості цих субіндексів за ступенем їх впливу на індекс фізичного обсягу ВВП.

Таблиця 3.6

Результати розрахунків субіндексів інтегрального показника економічної безпеки України

Рік	Субіндекс безпеки людини (I_{HS})	Субіндекс фіскально-монетарної безпеки (I_{FMS})	Субіндекс структурно-інституційної безпеки (I_{SIS})
2003	0,47892	0,88126	0,79232
2004	0,46651	0,75682	0,82226
2005	0,51734	0,80679	0,73930
2006	0,57840	0,79114	0,82034
2007	0,57724	0,73768	0,86244
2008	0,57858	0,66003	0,79449
2009	0,60419	0,72837	0,36690
2010	0,67514	0,68384	0,65658
2011	0,64152	0,76405	0,80808
2012	0,64650	0,77477	0,81126
2013	0,64389	0,75334	0,81017
2014	0,52687	0,53285	0,54223
2015	0,42638	0,38984	0,49448
2016	0,46274	0,59764	0,70520
2017	0,50394	0,61798	0,74028
2018	0,52080	0,65990	0,83704
2019	0,65073	0,74675	0,89519
2020	0,64201	0,72384	0,86108
2021	0,59045	0,69273	0,79783
2022	0,39409	0,34339	0,31692
2023	0,59834	0,37573	0,78822
2024	0,69523	0,31041	0,76682

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними, наведеними у табл. 3.1, 3.3–3.5 з використанням формули: $I_{S_k} = \sum_{i=1}^{n} S_{X_{ij}} \cdot w_i$, де I_{S_k} – k-й субіндекс, $k = \overline{1;3}$.

Аналіз даних динаміки субіндексів, що формують інтегральний профіль економічної безпеки України за період 2003–2024 рр., наведених у табл. 3.6, дозволяє ідентифікувати глибинні структурні трансформації національної економіки та оцінити її резистентність до екзогенних шоків різної природи. Траєкторія змін складових економічної безпеки чітко фіксує три ключові кризові етапи: світову фінансову кризу 2009 року, початок гібридної агресії 2014–2015 рр. та повномасштабне вторгнення 2022 року. Якщо криза 2009 року мала переважно структурний характер (обвал I_{SIS} до 0,367), а період 2014–2015 рр. характеризувався синхронною, але помірною депресією всіх складових, то 2022 рік став критичним безпековим порогом, коли значення всіх субіндексів

синхронно опустилися до критично низького рівня (діапазон 0,31–0,39), що загрожувало колапсом економічної системи. Водночас, аналіз відновлювальної динаміки 2023–2024 рр. виявив безпрецедентну дивергенцію трендів, що є унікальною особливістю функціонування економіки України в умовах затяжної війни. З одного боку, спостерігається суттєве відновлення Субіндексу структурно-інституційної безпеки, який у 2023 році зріс до 0,788, та стрімке зростання Субіндексу безпеки людини, який у 2024 році досяг історичного максимуму 0,695, що пояснюється високою адаптивністю домогосподарств, зростанням номінальних доходів у секторі оборони та ефектом низької бази порівняння ВВП. В діаметрально протилежному векторі знаходиться поступ Субіндексу фіскально-монетарної безпеки, який демонструє стійку низхідну динаміку, опустившись до історичного мінімуму 0,310 у 2024 році. Така асиметрія свідчить про те, що попри високу адаптивність реального сектору економіки та населення, фіскально-боргова сфера залишається «слабкою ланкою» національної безпеки. Це підтверджує, що поточна макроекономічна стабільність досягається ціною накопичення фундаментальних дисбалансів у державних фінансах, які неможливо компенсувати внутрішніми ресурсами, що робить національну економіку критично залежною від зовнішньої донорської підтримки та актуалізує необхідність зміни моделі фінансування дефіциту в середньостроковій перспективі.

Для розрахунку коефіцієнтів вагомості субіндексів використовуємо той самий метод щільності зв’язку з економічним зростанням, будуючи кореляційну матрицю (табл. 3.7)

Таблиця 3.7

Кореляційна матриця субіндексів інтегрального показника економічної безпеки України

	I_{HS}	I_{FMS}	I_{SIS}	Y
I_{HS}	1			
I_{FMS}	0,21063	1		
I_{SIS}	0,44707	0,48185	1	
Y	0,31337	0,49225	0,85936	1

Джерело: розрахунки автора з використанням Excel.

Аналогічно, використовуючи коефіцієнти парної кореляції між 3 субіндексами та індексом фізичного обсягу ВВП, наведені у табл. 3.7, проводимо розрахунки коефіцієнтів вагомості субіндексів із застосування формули (3.3). Тоді коефіцієнт вагомості Субіндексу безпеки людини (I_{HS}) набуде значення:

$$w_{I_{HS}} = \frac{0,31337}{0,31337 + 0,49225 + 0,85936} = 0,18821. \quad (3.4)$$

Коефіцієнт вагомості Субіндексу фіскально-монетарної безпеки (I_{FMS}):

$$w_{I_{FMS}} = \frac{0,49225}{1,66498} = 0,29565. \quad (3.5)$$

Коефіцієнт вагомості Субіндексу структурно-інституційної безпеки (I_{SIS}):

$$w_{I_{SIS}} = \frac{0,85936}{1,66498} = 0,51614. \quad (3.6)$$

Отже, виходячи з числових значень вагових коефіцієнтів, розрахованих у формулах (3.4)–(3.6), Комплексний інтегральний показник (індекс) економічної безпеки (I_{ESU}) набуває такого кінцевого вигляду:

$$I_{ESU} = 0,1882 \cdot I_{HS} + 0,2957 \cdot I_{FMS} + 0,5161 \cdot I_{SIS}. \quad (3.7)$$

З формули (3.7) видно, що структурно-інституційна складова економічної безпеки є домінантною, оскільки отримала найбільшу питому вагу 51,6 %. це кардинально змінює інтерпретацію динаміки інтегрального показника, роблячи його більш чутливим до темпів економічного зростання та структурних трансформацій, і менш залежним від соціальних стандартів. Динаміка Комплексного інтегрального індексу економічної безпеки України (I_{ESU}), розрахована з урахуванням домінуючої ваги структурно-інституційних факторів,

дозволяє ідентифікувати циклічний характер розвитку національної економіки та оцінити глибину деструктивного впливу воєнного стану (рис. 3.2).

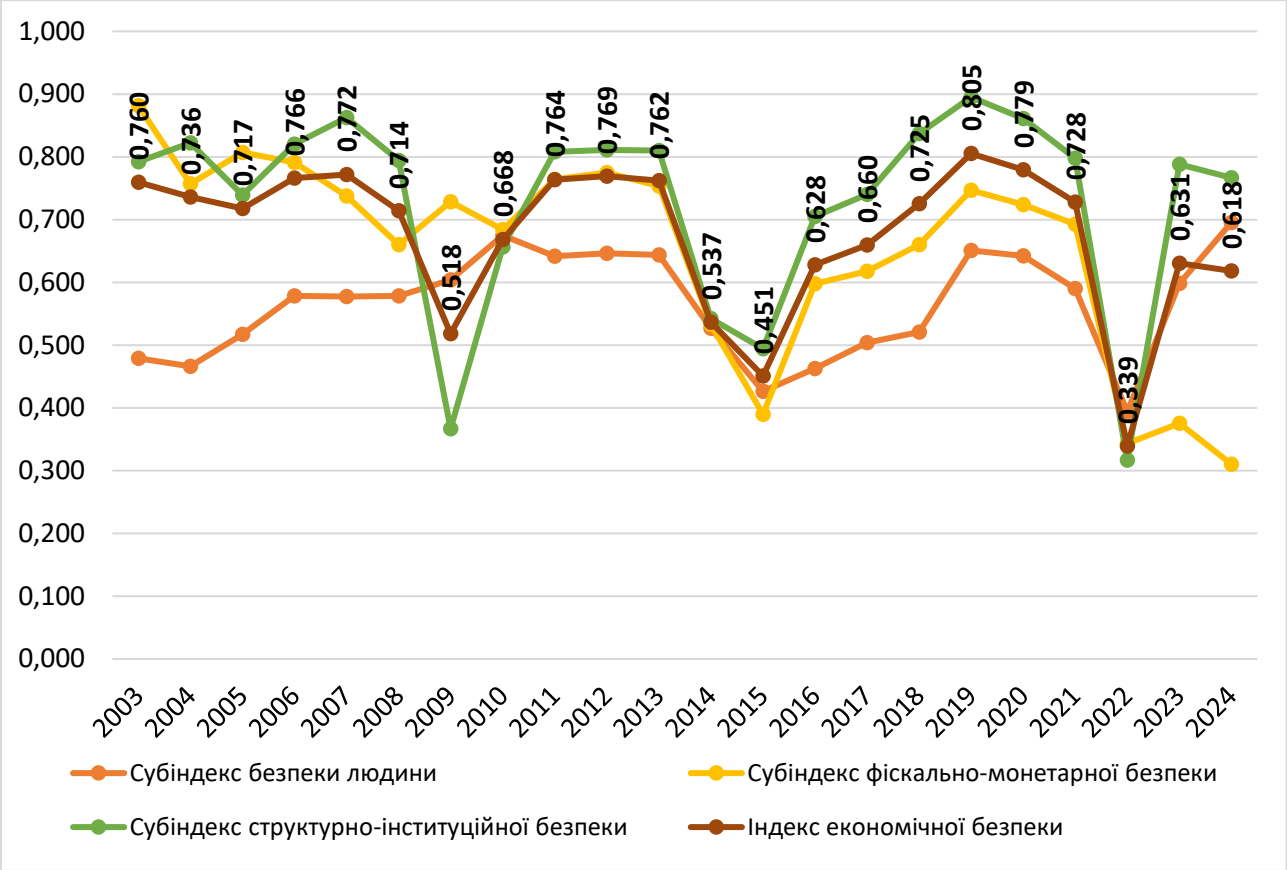

Рис. 3.2. Динаміка Комплексного інтегрального показника (індексу) економічної безпеки з урахуванням впливу воєнного стану

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними, наведеними у табл. 3.6 з використанням формули (3.7).

Ретроспективний аналіз даних рис. 3.2 за період 2003–2024 рр. виявляє кілька ключових фаз, які фундаментально відрізняються рівнем безпеки та природою загроз.

1. Періоди відносної стабільності та зростання (2003–2008, 2011–2013 рр.). У ці періоди значення інтегрального індексу стабільно перевищувало рівень 0,70, досягаючи локальних максимумів (0,772 у 2007 р. та 0,769 у 2012 р.). Високий рівень безпеки забезпечувався сприятливою зовнішньоекономічною кон'юнктурою та високими темпами зростання ВВП, що, враховуючи ваговий коефіцієнт I_{SIS} (0,5161), безпосередньо транслювалося у зростання загального індексу.

2. Кризові падіння (2009, 2014–2015 рр.). Світова фінансова криза, т. з. «Велика Рецесія» 2009 року призвела до різкого падіння індексу економічної безпеки до 0,518, що було спричинено насамперед обвалом структурно-інституційного субіндексу. Початок російської агресії у 2014–2015 роках спровокував ще глибшу кризу безпеки: у 2015 році зафіксовано найменше значення цього періоду – 0,451. Це падіння було системним, оскільки деградували всі три складові економічної безпеки одночасно.

3. Період відновлення та пікової стійкості (2016–2019 рр.). Післякризове відновлення характеризувалося стійким висхідним трендом. У 2019 році було досягнуто абсолютного історичного максимуму значення інтегрального індексу – 0,805. Цей результат став можливим завдяки поєднанню макрофінансової стабілізації, рекордних показників врожайності (що підтримало ВВП) та зміцнення гривні, що позитивно вплинуло на всі субіндекси.

4. Період воєнного стану (2022–2024 рр.). Повномасштабне вторгнення у 2022 році стало критичним структурним зламом: інтегральний індекс обвалився до безпрецедентно низького рівня – 0,339. Це свідчить про системний колапс економічної безпеки, коли значення індексу впало більш ніж удвічі за один рік. Однак, динаміка 2023–2024 рр. демонструє феномен «структурного відскоку». Попри триваючі активні бойові дії, значення індексу стрімко відновилося до рівня 0,631 (2023 р.) та 0,618 (2024 р.), що відповідає задовільному стану безпеки. Таке швидке відновлення (V-подібний тренд) пояснюється високою вагою Субіндексу структурно-інституційної безпеки I_{SIS} у формулі (51,6 %): відновлювальне зростання ВВП у 2023 році та адаптація бізнесу математично «витягнули» загальний індекс вгору, компенсувавши катастрофічний стан державних фінансів (де I_{FMS} впав до історичного мінімуму 0,310). Це вказує на формування специфічної моделі резистентності воєнного часу, яка базується на адаптивності реального сектору та інституційній стійкості, навіть за умов глибокої фінансової розбалансованості.

Заключний етап інтегрального оцінювання економічної безпеки України в умовах воєнного стану полягає в інтерпретації рівнів безпеки та виявленні

диспропорцій. В умовах повномасштабної війни та перманентної турбулентності макросередовища, застосування нормативних підходів до оцінювання економічної безпеки, розроблених для умов мирного часу, наштовхується на методологічні обмеження. Зокрема, базовий нормативний документ – Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України (Наказ Мінекономрозвитку № 1277 від 29.10.2013 р.) [10] – базується на парадигмі сталого розвитку та збалансованості, яка є апріорі недосяжною в умовах активних бойових дій. За стандартною шкалою, значення інтегрального індексу в діапазоні [0,4; 0,6) класифікується як «небезпечний рівень», що вимагає негайних радикальних дій. Однак, як показали наші розрахунки (див. табл. 3.6 та рис. 3.2), навіть у 2023–2024 роках індекс знаходився на межі цього діапазону (0,62–0,64), при цьому національна економіка демонструвала ознаки відновлення та успішного забезпечення потреб оборони.

Це зумовлює необхідність розробки авторської адаптивної шкали, яка б враховувала специфіку впливу воєнного стану. В основу авторського підходу покладено концепцію «економічної резистентності» (economic resilience), яка, на відміну від класичної «безпеки» (security), передбачає не відсутність загроз, а здатність системи поглинати шоки, адаптуватися до них та відновлювати функціональність навіть за умов значних структурних деформацій. Такий підхід узгоджується з сучасними дослідженнями Національного інституту стратегічних досліджень [11; 12], в яких наголошується на пріоритеті збереження інституційної спроможності над макроекономічною рівновагою під час війни. Пропонується наступна градація рівнів економічної безпеки для інтерпретації Комплексного інтегрального індексу (I_{ESU}), що базується на п’ятирівневій шкалі з уточненими якісними характеристиками (табл. 3.8).

Детальна характеристика запропонованих у табл. 3.8 рівнів дозволяє більш точно ідентифікувати поточний стан України та сформувати адекватні управлінські рішення. *Рівень стратегічної невразливості* ($I_{ESU} \geq 0{,}80$), відповідає критеріям повної економічної самодостатності, визначеним у Стратегії національної безпеки України [13]. Він характеризується високою

інвестиційною привабливістю, профіцитним або збалансованим бюджетом, низьким рівнем інфляції (таргет 5 ± 1 %) та борговим навантаженням, що не перевищує 60 % ВВП (згідно Маастрихтських критеріїв). В умовах нашого дослідження, Україна наближалася до цього рівня лише у 2019 році (0,805). Для повоєнного періоду цей рівень є цільовим орієнтиром (“Target State”), досягнення якого можливе лише після повної інтеграції в ЄС та завершення Плану відновлення.

Таблиця 3.8

Шкала ідентифікації рівнів економічної безпеки (на засадах резистентності)

Інтервал значень I_{ESU}	Рівень економічної безпеки	Характеристика стану економічної системи	Стратегічний імператив державного регулювання
[0,80; 1,00]	Стратегічна невразливість (оптимальний рівень)	Повна реалізація національних інтересів, розширене відтворення, незалежність від зовнішнього фінансування.	Стратегія лідерства та інноваційного прориву.
[0,65; 0,80)	Адаптивна резистентність (достатній рівень)	Ефективна адаптація до перманентних загроз. Економіка функціонує стабільно завдяки внутрішнім резервам та контрольованій зовнішній підтримці.	Стратегія розвитку та структурної модернізації.
[0,45; 0,65)	Мобілізаційна стійкість (прийнятний рівень в умовах воєнного стану)	Стан «воєнної рівноваги». Економіка працює в режимі виживання, значні диспропорції компенсуються жорстким держрегулюванням та донорською допомогою.	Стратегія утримання та ресурсного забезпечення оборони.
[0,25; 0,45)	Критична вразливість (загрозливий рівень)	Втрата здатності до саморегулювання. Функціонування соціальної сфери та бюджету повністю залежить від зовнішніх вливань. Руйнування ланцюгів доданої вартості.	Стратегія антикризового порятунку та «гасіння пожеж».
[0; 0,25)	Інституційний колапс (катастрофічний рівень)	Дезінтеграція економічного простору, гіперінфляція, дефолт, неможливість виконання державою базових функцій.	Стратегія гуманітарного виживання.

Джерело: розроблено автором на основі [11–13].

Рівень адаптивної резистентності ($0{,}65 \le I_{SBU} < 0{,}80$) – це стан, за якого економічна система демонструє високу гнучкість. Ключовою ознакою є здатність бізнесу та населення самостійно (без тотального втручання держави)

знаходити шляхи вирішення проблем (релокація, диверсифікація енергопостачання, вихід на нові ринки тощо). Згідно з нашими розрахунками, Україна перебувала на цьому рівні у 2003–2008, 2011–2013, 2018 та 2020–2021 роках. В умовах продовження воєнного стану досягнення цього рівня свідчитиме про успішну адаптацію тилу до затяжного конфлікту.

Рівень мобілізаційної стійкості ($0{,}45 \leq I_{ESU} < 0{,}65$) – це ключова новація розробленої шкали. За класичною методикою [11], цей діапазон вважається «небезпечним». Проте, в умовах воєнного стану, утримання індексу в цих межах (наприклад, 0,618 у 2024 році) слід трактувати як успіх державної політики опору. Цей рівень характеризується: спрямуванням понад 20–30 % ВВП на сектор безпеки і оборони; критичним дефіцитом бюджету (15–20 % ВВП), який покривається неемісійним шляхом (гранти, пільгові кредити); високою інфляцією, контрольованою НБУ.

Саме цей стан є «новою нормальністю» для воюючої країни. Він означає, що система не колапсувала, фіскальний механізм дієвий, соціальне забезпечення населення працює, хоча ресурсів розвитку немає. Головним імперативом за цих умов можна визначити такий – не допустити сповзання вниз, використовуючи інструменти фінансового репресування та мобілізації ресурсів, описані в працях Д. Канемана [14] щодо прийняття рішень під впливом ризику.

Рівень критичної вразливості ($0{,}25 \leq I_{ESU} < 0{,}45$) – стан, що спостерігався у 2022 році (0,339). Він характеризується шоковим падінням ВВП (понад 25–30 %), руйнуванням логістики та фізичного капіталу. Ключова ознака – втрата фінансового суверенітету: без зовнішньої допомоги держава не здатна покривати навіть захищені статті бюджету. На цьому етапі економічна політика зводиться до ручного управління, секвестру бюджету та монетарного фінансування дефіциту (емісії), що створює ризики гіперінфляції.

Рівень інституційного колапсу ($I_{ESU} < 0{,}25$) – теоретичний рівень, якого Україні вдалося уникнути навіть у найтяжчі моменти 2022 року. Характеризується дефрагментацією економічного простору, переходом до натурального обміну, паралічем банківської системи тощо.

Отже, запропонована шкала дозволяє уникнути методологічної пастки «надмірного песимізму» стандартних методик. Вона чітко розмежовує поняття «криза» (0,25–0,45) та «війна» (0,45–0,65). Згідно з нашими розрахунками, відновлення значення індексу до 0,631 у 2023 році слід інтерпретувати не як «незадовільний стан» (як диктує Наказ № 1277), а як перехід на рівень «мобілізаційної стійкості». Це якісно змінює оцінку ефективності державного регулювання: уряд та НБУ змогли вивести економіку із зони «критичної вразливості» (2022 р.) на траєкторію, яка дозволяє вести війну на виснаження. Така інтерпретація корелює з оцінками міжнародних партнерів, зокрема МВФ, які у Меморандумах про економічну та фінансову політику (2023–2024 рр.) [15] відзначають «небачену стійкість» (resilience) української економіки попри макроекономічні дисбаланси. Застосування розробленої шкали також дозволяє верифікувати стратегічні цілі повоєнного відновлення. Головним завданням на етапі 2025–2027 рр. є не миттєвий стрибок до «стратегічної невразливості» (що неможливо без завершення війни), а закріплення на рівні «адаптивної резистентності» ($I_{EBU} \geq 0{,}65$), що передбачає поступове заміщення зовнішньої фінансової допомоги внутрішніми інвестиційними ресурсами та повернення до ринкових механізмів регулювання.

3.2. Сценарне прогнозування рівня економічної безпеки України залежно від тривалості воєнного стану

Логіка дисертаційного дослідження, реалізована у попередніх структурних частинах роботи, дозволила нам сформувати комплексний діагностичний профіль національної економіки в умовах екзистенційних викликів. У другому розділі за допомогою інструментарію регресійного моделювання було емпірично доведено наявність тісного стохастичного зв’язку між ключовими макроекономічними загрозами (бюджетним дефіцитом, інфляцією, борговим навантаженням тощо) та динамікою економічного зростання. На основі удосконаленої методики інтегрального оцінювання нами було розраховано

Комплексний інтегральний індекс економічної безпеки України (I_{ESU}), динаміка якого виявила феномен «адаптивної резистентності» вітчизняної економіки: попри катастрофічні шоки 2022 року, система зуміла вийти із зони критичної вразливості на рівень мобілізаційної стійкості у 2023–2024 рр.

Завершивши у попередньому підрозділі діагностику поточного стану економічної безпеки та ідентифікувавши його як рівень «мобілізаційної стійкості», ми підійшли до найбільш критичного етапу дослідження – моделювання майбутнього. Якщо ретроспективний аналіз (див. розділ 2) відповів на питання «чому економіка вистояла?», а інтегральне оцінювання (п. 3.1) показало «де ми знаходимося зараз?», то сценарне прогнозування має дати відповідь на екзистенційне питання: «який запас міцності має національна економіка у війні на виснаження?».

Однак, констатація поточного стану, якою б точною вона не була, є недостатньою для формування ефективної стратегії забезпечення економічної безпеки в умовах воєнного стану. Ключовою характеристикою сучасного безпекового середовища є екстремальний рівень невизначеності (high-level uncertainty), зумовлений передусім непередбачуваністю перебігу воєнних дій. Війна як деструктивний чинник трансформує економічні процеси з лінійних у нелінійні, створюючи численні структурні шоки, де навіть незначна зміна вхідних параметрів (наприклад, затримка зовнішньої допомоги на певний період часу або руйнування конкретного об’єкта критичної інфраструктури) може призвести до радикальної зміни траєкторії розвитку всієї системи.

У цьому контексті традиційні методи прогнозування, що базуються на екстраполяції трендів минулих періодів (time-series extrapolation), втрачають свою прогностичну цінність. Механічне перенесення тенденцій відновлення 2023 року на майбутні періоди є методологічно хибним, оскільки воно ігнорує фактор накопичення втоми системи, вичерпання резервів та можливі зміни у геополітичній кон’юнктурі. Тому науково обґрунтоване передбачення майбутнього рівня економічної безпеки вимагає застосування сценарного підходу (scenario planning), який дозволяє моделювати варіативність

майбутнього залежно від ключової незалежної змінної – тривалості та інтенсивності воєнного стану.

Необхідність переходу від ретроспективного аналізу до проспективного моделювання у цьому параграфі зумовлена кількома фундаментальними причинами, виявленими нами на попередніх етапах дослідження.

По-перше, часовий лаг впливу загроз. Як було доведено, при аналізі ефекту «перевернутої U-подібної кривої» впливу мілітаризації, позитивний (кейнсіанський) ефект від нарощування оборонних видатків має свої часові межі. Якщо на короткому проміжку часу державні замовлення стимулюють попит, то за умови затягування війни спрацьовує ефект витіснення (crowding-out effect), коли дефіцит ресурсів починає пригнічувати цивільний сектор. Сценарне прогнозування дозволить визначити часовий горизонт, за яким рівень мобілізаційної стійкості може трансформуватися у виснаження.

По-друге, структурна вразливість інтегрального індексу. Отримане рівняння Комплексного інтегрального індексу економічної безпеки (I_{ESU}) засвідчила домінуючу роль структурно-інституційної складової (I_{SIS}), питома вага якої перевищує 51 % (див. формулу (3.7). Це означає, що рівень економічної безпеки є критично чутливим до темпів відновлення ВВП та інституційної спроможності держави. В умовах затяжної війни саме ці параметри опиняються під впливом найбільшого ризику: фізичне руйнування активів та відтік людського капіталу (що є частиною безпеки людини) можуть підірвати базу для відновлення. Сценарний аналіз дозволить перевірити стійкість отриманої моделі безпеки до погіршення макроекономічних умов.

По-третє, залежність від зовнішнього фінансування. Аналіз Субіндексу фіскально-монетарної безпеки (I_{FMS}), проведений у попередньому підрозділі, показав його перебування у зоні «критичної небезпеки» (0,31 у 2024 році). Поточна стабільність утримується виключно завдяки зовнішнім вливанням. Прогнозування має дати відповідь на питання: що станеться з інтегральним рівнем безпеки, якщо обсяги міжнародної допомоги зменшаться або стануть ритмічними, що є одним із ключових припущень у песимістичних сценаріях.

Метою цього параграфа є розробка та кількісна оцінка прогнозних сценаріїв динаміки економічної безпеки України, що базуються на різній тривалості воєнних дій, та ідентифікація можливостей для державної політики.

Методологічним базисом для сценарного прогнозування виступає синтез результатів, отриманих у попередніх розділах:

1. Математична основа прогнозування. Ми використаємо розроблену багатофакторну регресійну модель залежності ВВП від макроекономічних загроз економічній безпеці $Y = f(X_i)$ (див. формулу 2.5). Це забезпечить наскрізну єдність дослідження: коефіцієнти еластичності, розраховані на основі значень ретроспективних даних, будуть застосовані для прогнозування майбутніх значень ВВП за різних сценарних умов.

2. Застосування розробленого інструменту агрегування. Отримані прогнозні значення індикаторів загроз економічної безпеки будуть інтегровані у Комплексний індекс економічної безпеки за допомогою обернених регресійних моделей взаємозв'язку субіндексів з індексом фізичного обсягу ВВП. Це дозволить отримати на виході не просто набір розрізнених макропоказників, а єдину скалярну величину рівня економічної безпеки в умовах воєнного стану у розрізі її складових для кожного сценарію.

3. Апробація критеріїв оцінювання. Інтерпретація результатів прогнозу здійснюватиметься за розробленою нами в шкалою ідентифікації рівнів економічної безпеки на засадах резистентності. Це дозволить класифікувати майбутні стани економіки не в термінах абстрактного зростання/падіння, а як перехід між якісними рівнями: від «Критичної вразливості» до «Адаптивної резистентності» або «Стратегічної невразливості».

Формування сценаріїв базуватиметься на варіюванні ключового параметра – тривалості активної фази бойових дій, яка детермінує інші змінні (обсяги руйнувань, витрати на оборону, доступність логістики, рівень міграції). Ми виходимо з того, що економічна безпека у воєнний час є похідною від безпеки воєнної, тому економічні прогнози будуть прив'язані до безпекових припущень.

Передбачається розробка трьох базових сценаріїв:

1. Оптимістичний сценарій (сценарій швидкого відновлення), який передбачає завершення активних бойових дій у короткостроковій перспективі (упродовж 2026 року), масштабну демілітаризацію видатків та стрімкий приплив інвестицій у рамках «Плану Маршалла для України» (або «План Маршалла 2.0») [16].

2. Базовий сценарій (інерційний / сценарій адаптації), що базується на припущенні про затяжний характер конфлікту середньої інтенсивності, збереження поточної моделі фінансування дефіциту та повільне, але стійке відновлення на основі внутрішніх ресурсів. При цьому воєнний стан триватиме до кінця 2027 року.

3. Песимістичний сценарій (сценарій виснаження), що моделює ситуацію ескалації конфлікту, скорочення зовнішньої допомоги та поглиблення структурної деградації економічного потенціалу. Воєнний стан триватиме упродовж всього прогнозного періоду.

Крім того важливо встановити горизонт прогнозування, тобто часовий період прогнозу. Оскільки в основу прогнозу будуть закладені фактичні дані за 22 роки, а теоретично дозволено прогнозувати на період, що не перевищує аналогічний термін, розроблення прогнозу до 2030 року включно буде цілком достатнім для формування горизонту стратегічного планування економічної безпеки в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення країни.

Важливим аспектом нашого прогнозування є врахування не лише кількісних, але й якісних трансформацій. Тривалість воєнного стану впливає на інституційну пам’ять та поведінкові патерни економічних агентів. Чим довше триває війна, тим сильніше закріплюються тіньові схеми (як механізм виживання), тим складніше повернути трудових мігрантів (втрата людського капіталу) і тим вищою стає толерантність до інфляції та дефолтних ризиків. Ці аспекти будуть враховані через коригування значень відповідних субіндексів у прогнозних моделях.

Отже, сценарне прогнозування виступає не як спроба «вгадати» майбутнє, а як інструмент стратегічного аналізу. Воно дозволить окреслити межі стійкості

національної економіки та визначити ті критичні значення індикаторів, досягнення яких переведе систему з рівня мобілізаційної стійкості у стан незворотної деградації. Результати цього моделювання стануть емпіричним підґрунтям для розробки стратегічних імперативів та механізмів державного регулювання, які будуть представлені у завершальному параграфі дисертаційної роботи.

Оскільки в основу прогнозування буде покладено рівняння регресії впливу динаміки макроекономічних загроз на динаміку економічного зростання (див. формулу 2.5), доцільно провести моделювання стохастичного зв'язку субіндексів економічної безпеки з індексом фізичного обсягу ВВП. Очевидно, що в парі економічна безпека – економічне зростання факторною ознакою буде перша, а результуючою – друга. Проте, для прогнозування субіндексів складових економічної безпеки та Комплексного інтегрального показника індексу (див. формулу 3.7) доцільно пов'язати їх прогнозні значення з прогнозними значеннями індексу фізичного обсягу ВВП за допомогою оберненого рівняння парної регресії, де фактичні значення субіндексу взято залежною змінною (результатом), а фактичні значення індексу фізичного обсягу – незалежною змінною (фактором). Для підвищення відповідності запропонованих моделей економічним реаліям, пропонуємо будувати їх з перетином в початку координат, оскільки гіпотетична ситуація падіння індексу фізичного обсягу до 0 неминуче супроводжуватиметься нульовим рівнем економічної безпеки. У випадку стохастичної залежності індексу фізичного обсягу ВВП від індексу економічної безпеки вважати, що нульовий рівень економічної безпеки спричинить падіння ВВП до 0 видається невірним.

Отже, в результаті моделювання отримано лінійні рівняння парної регресії взаємозв'язку між індексом фізичного обсягу ВВП та Субіндексами: безпеки людини (рис. 3.3), фіскально-монетарної безпеки (рис. 3.4) та структурно-інституційної безпеки (рис. 3.5). Головною спільною ознакою отриманих моделей є високий рівень коефіцієнту детермінації $R^2 > 0{,}95$, що дозволяє їх використати у побудові прогнозних сценаріїв рівня економічної безпеки України

залежно від тривалості воєнного стану в частині прогнозування Субіндексів інтегрального показника.

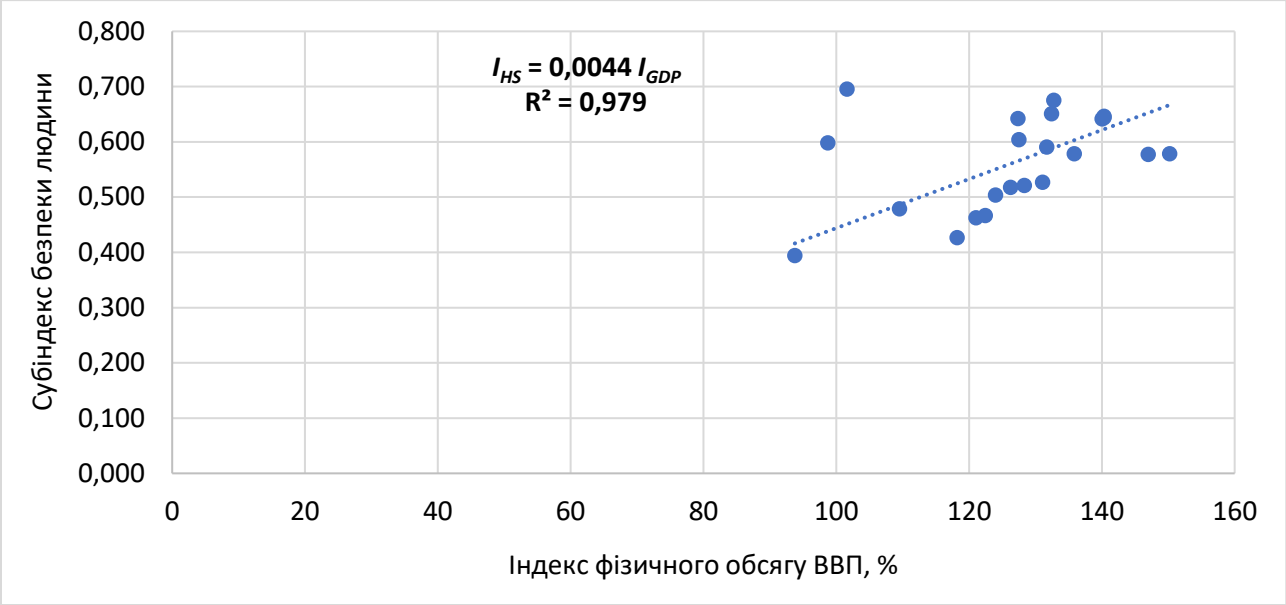

Рис. 3.3. Взаємозв'язок між Субіндексом безпеки людини та індексом фізичного обсягу ВВП

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними табл. 3.6 і додатку А.

Дані рис. 3.3 показують, що 1 % приросту індексу фізичного обсягу ВВП еквівалентний приросту 0,44 % Субіндексу безпеки людини та індексом фізичного обсягу ВВП. При цьому теоретична максимізація Субіндексу безпеки людини до 1 можлива за значення індексу фізичного обсягу ВВП 227,3 %.

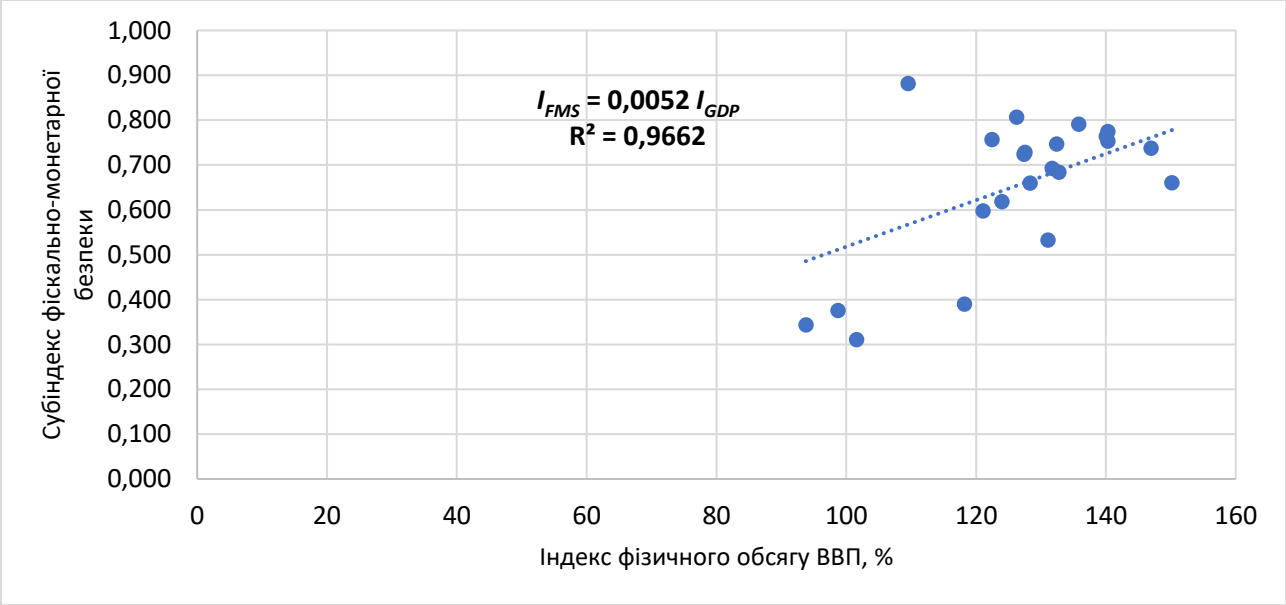

Рис. 3.4. Взаємозв'язок між Субіндексом фіскально-монетарної безпеки та індексом фізичного обсягу ВВП

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними табл. 3.6 і додатку А.

З даних рис. 3.4 видно, що при зростанні індексу фізичного обсягу ВВП на 1 % приріст Субіндексу фіскально-монетарної безпеки складе +0,52 %. При цьому теоретична максимізація Субіндексу фіскально-монетарної безпеки до 1 можлива за значення індексу фізичного обсягу ВВП 192,3 %.

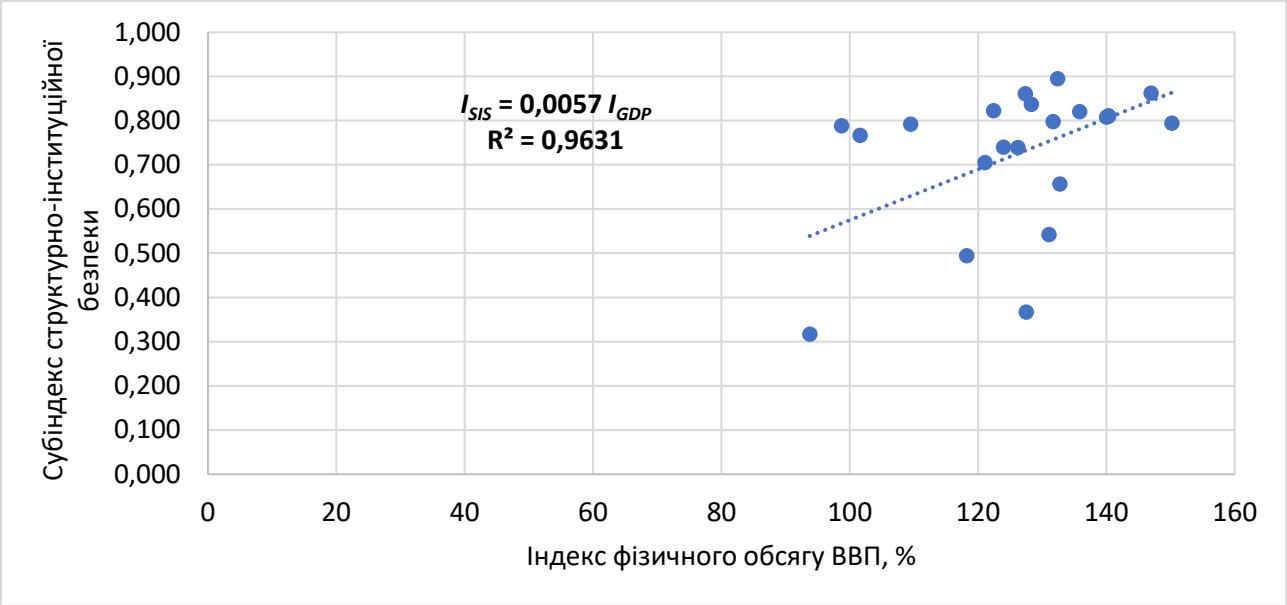

Рис. 3.5. Взаємозв'язок між Субіндексом структурно-інституційної безпеки та індексом фізичного обсягу ВВП

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними табл. 3.6 і додатку А.

З даних, наведених на рис. 3.5, бачимо, що кожен додатковий 1 % індексу фізичного обсягу ВВП супроводжувався приростом Субіндексу структурно-інституційної безпеки +0,52 %. Теоретично можлива максимізація цього субіндексу до 1 відбудеться за теоретичного значення індексу фізичного обсягу ВВП 175,4 %.

Для практичної реалізації етапу прогнозування динаміки макроекономічних загроз (факторів впливу) та результуючого індексу фізичного обсягу ВВП (*Y*) нами було обрано аналітичний інструментарій MS Excel, зокрема модуль «Лист прогнозу» (Forecast Sheet). Вибір цього програмного засобу зумовлений його здатністю забезпечити високу точність апроксимації часових рядів в умовах обмеженої вибірки та високої волатильності даних, що є характерним для економіки воєнного часу.

В основу розрахунків покладено алгоритм експоненційного згладжування (ETS – Error, Trend, Seasonality), який, на відміну від простих лінійних трендів, дозволяє враховувати не лише загальний напрям руху показника, але й специфіку коливань попередніх періодів, надаючи більшу вагу останнім спостереженням (2022–2024 рр.). Зокрема, застосовано модель класу AAA (адитивна помилка, адитивний тренд, адитивна сезонність), що автоматично генерує довірчі інтервали (confidence intervals) для кожного сценарію. Це дозволило отримати не точкову, а інтервальну оцінку майбутніх значень індикаторів, сформувавши «конус невизначеності», який розширюється залежно від віддалення горизонту прогнозування (2025–2030 рр.). Результати моделювання динаміки екзогенних факторів (загроз), що базуються на даних додатку В, та ендогенної змінної (ВВП) представлено в табл. 3.9.

Отримані прогнозні дані демонструють фундаментальну дивергенцію траєкторій розвитку національної економіки, яка визначається часовим лагом завершення активної фази бойових дій. За оптимістичним сценарієм, який передбачає деескалацію конфлікту вже у 2026 році, спостерігається стрімка нормалізація ключових макроекономічних пропорцій. Прогнозується відновлення індексу фізичного обсягу ВВП до рівня, що перевищує довоєнні показники, внаслідок ефекту «інвестиційного буму» та реалізації масштабних програм відновлення. При цьому ключові дестимулятори – інфляція (X_7) та бюджетний дефіцит (X_{15}) – демонструють стійкий низхідний тренд, повертаючись у межі макрофінансової стабільності (інфляція < 10 %, дефіцит < 5 % ВВП) вже до 2027 року. Це свідчить про відновлення здатності економіки до саморегулювання та зниження залежності від емісійного фінансування.

Базовий сценарій (війна середньої інтенсивності до 2028 року) характеризується інерційним рухом. Фактори зростання (ВВП) демонструють помірну позитивну динаміку, яка, однак, стримується високим рівнем боргового навантаження (X_{14}) та збереженням значних військових видатків. У цьому

сценарії економіка функціонує в режимі «адаптивної стабільності», де зростання реального сектору нівелюється високими фіскальними ризиками.

Таблиця 3.9

Результати сценарного прогнозування макроекономічних загроз економічній безпеці – факторів економічного зростання та індексу фізичного обсягу ВВП у 2025–2030 рр.

Сценарій	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030	Відхилення 2030 р. від 2024 р. (+ / -)
X_2 – Рівень «тінізації» економіки, % до ВВП (дестимулятор)								
Оптимістичний	30	25,48	25,42	25,36	25,30	25,24	25,18	-4,82
Базовий		30,96	30,93	30,89	30,86	30,83	30,80	+0,80
Песимістичний		36,43	36,43	36,43	36,42	36,42	36,42	+6,42
X_3 – Сальдо поточного рахунку платіжного балансу України, % до ВВП (стимулятор)								
Оптимістичний	-8	2,00	5,16	7,62	9,68	11,49	13,10	+21,10
Базовий		-7,93	-8,20	-8,46	-8,73	-9,00	-9,27	-1,27
Песимістичний		-17,86	-21,56	-24,55	-27,15	-29,48	-31,63	-23,63
X_9 – Схильність до заощадження населення, % (стимулятор)								
Оптимістичний	6,8	12,25	12,82	13,28	13,65	13,96	14,21	+7,41
Базовий		2,19	1,57	0,95	0,32	-0,30	-0,92	-7,72
Песимістичний		-7,87	-9,68	-11,39	-13,01	-14,56	-16,06	-22,86
X_{14} – Зовнішній борг у % до ВВП (за модулем, дестимулятор)								
Оптимістичний	62,9	35,96	37,32	38,70	40,08	41,48	42,88	-20,02
Базовий		54,46	56,39	58,33	60,26	62,20	64,13	+1,23
Песимістичний		72,95	75,46	77,96	80,44	82,92	85,38	+22,48
X_{15} – Бюджетний дефіцит у % до ВВП (за модулем, дестимулятор)								
Оптимістичний	17,7	3,65	4,16	4,67	5,17	5,68	6,19	-11,51
Базовий		12,31	12,89	13,46	14,04	14,62	15,20	-2,50
Песимістичний		20,97	21,61	22,26	22,91	23,56	24,21	+6,51
Dummy								
Оптимістичний	0	0	1	1	1	1	1	-
Базовий		0	0	0	1	1	1	-
Песимістичний		0	0	0	0	0	0	-
Y – Ланцюговий темп приросту індексу фізичного обсягу ВВП, % (див. формулу 2.5)								
Оптимістичний	+2,9	+18,95	+17,11	+14,56	+12,26	+10,12	+8,09	+5,19
Базовий		+6,56	+5,28	+4,01	+3,90	+2,62	+1,35	-1,55
Песимістичний		-5,83	-5,38	-5,38	-5,63	-6,04	-6,55	-9,45
Базисний індекс фізичного обсягу ВВП, % (базис – рівень 2023 року)								
Оптимістичний	102,9	118,95	136,05	150,61	162,88	173,00	181,10	+78,20
Базовий		106,56	111,84	115,85	119,75	122,37	123,73	+20,83
Песимістичний		94,17	88,79	83,41	77,78	71,75	65,20	-37,70

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними додатка В та формули (2.5).

Натомість песимістичний сценарій (затяжний конфлікт до 2030 року) показує картину структурної стагнації. Прогнозні значення індикаторів загроз досягають критичних меж: спостерігається зростання «ножиць» між номінальними доходами та реальною купівельною спроможністю, а індекс ВВП переходить у фазу затухаючого коливання навколо нуля. Це вказує на

вичерпання внутрішніх ресурсів резистентності та перехід системи в стан хронічної депресії.

На основі прогнозних значень первинних індикаторів нами було здійснено розрахунок динаміки узагальнюючих показників – субіндексів та Комплексного інтегрального показника економічної безпеки України за розробленою методикою (табл. 3.10).

Таблиця 3.10

Результати сценарного прогнозування Комплексного інтегрального показника економічної безпеки України та його складових у 2025–2030 рр.

Сценарій	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030	Відхилення 2030 р. від 2024 р. (+ / -)
I_{HS} – Субіндекс безпеки людини (див. рис. 3.3)								
Оптимістичний	0,695	0,523	0,599	0,663	0,717	0,761	0,797	+0,102
Базовий		0,469	0,492	0,510	0,527	0,538	0,544	-0,151
Песимістичний		0,414	0,391	0,367	0,342	0,316	0,287	-0,408
I_{FMS} – Субіндекс фіскально-монетарної безпеки (див. рис. 3.4)								
Оптимістичний	0,310	0,619	0,707	0,783	0,847	0,900	0,942	+0,631
Базовий		0,510	0,547	0,576	0,604	0,622	0,632	+0,321
Песимістичний		0,422	0,384	0,346	0,306	0,263	0,216	-0,094
I_{SIS} – Субіндекс структурно-інституційної безпеки (див. рис. 3.5)								
Оптимістичний	0,767	0,678	0,775	0,858	0,928	0,986	1,032	+0,265
Базовий		0,607	0,637	0,660	0,683	0,698	0,705	-0,062
Песимістичний		0,537	0,506	0,475	0,443	0,409	0,372	-0,395
I_{ESU} – Індекс економічної безпеки України (див. формулу 3.7)								
Оптимістичний	0,618	0,631	0,722	0,799	0,864	0,918	0,961	+0,343
Базовий		0,553	0,584	0,607	0,630	0,645	0,653	+0,035
Песимістичний		0,480	0,448	0,417	0,384	0,348	0,310	-0,309

Джерело: сформовано та розраховано за формулою (3.7) та формулами, наведеними на рис. 3.3–3.5.

Результати моделювання, наведені у таблиці 3.10, дозволяють кількісно оцінити «ціну часу» у війні на виснаження. Так, найбільш чутливим до тривалості воєнного стану виявився Субіндекс фіскально-монетарної безпеки (I_{FMS}). У разі реалізації базового сценарію прогнозується його стрімке зростання на +0,321 пункту (до рівня 0,632 у 2030 р.), що пояснюється розблокуванням експорту та реструктуризацією боргів. Водночас, за песимістичним сценарієм цей компонент зазнає найбільшої деградації (-0,094), опускаючись до критично низького рівня 0,216. Це підтверджує тезу про те, що фінансова система є «ахіллесовою п’ятою» довготривалої війни.

Субіндекс безпеки людини (I_{HS}) демонструє високу інерційність. Навіть за оптимістичним сценарієм його приріст є незначним (+0,076), що свідчить про довгостроковий характер негативних соціальних наслідків війни (демографічна криза, втрата кваліфікації). У випадку песимістичного сценарію деградація безпеки людини суттєво прискориться, призводячи до падіння Субіндексу на 0,408 пунктів.

Щодо Комплексного інтегрального індексу (I_{EBU}), то прогноз фіксує безпрецедентний розрив між сценаріями у 2030 році. Так, згідно оптимістичного сценарію можливе досягнення рівня економічної безпеки 0,961 (+0,343 до 2024 р.). Це відповідає переходу в зону «Стратегічної невразливості». Такий результат можливий лише за умови повної реалізації євроінтеграційного потенціалу та плану «Маршалла 2.0». Базовий сценарій передбачає помірне зростання до 0,653 (+0,035). Економіка залишається в зоні «Мобілізаційної стійкості», балансуючи на межі, але зберігаючи функціональність. Песимістичний сценарій прогнозує падіння рівня економічної безпеки до 0,310 (-0,309). Це означає повернення в зону «Критичної вразливості» та загрозу інституційного колапсу, коли держава втрачає економічний суверенітет.

Візуалізація отриманих результатів (рис. 3.6) наочно демонструє розширення прогнозної інтервальної оцінки після 2025 року. Графічна інтерпретація прогнозу (рис. 3.6) дозволяє ідентифікувати 2025–2026 рр. як вирішальний період для економічної безпеки. Якщо до цього часу не відбудеться зламу тенденцій (перехід на траєкторію оптимістичного або хоча б стійкого базового сценарію), система ризикує увійти в спіраль незворотної деградації, яка на графіку песимістичного сценарію відображається стрімким нисхідним трендом після 2026 року. Розбіжність між верхньою (оптимістичною) та нижньою (песимістичною) межами прогнозу у 2030 році сягає 0,609 пункту, що фактично означає різницю між процвітаючою європейською економікою та депресивною територією.

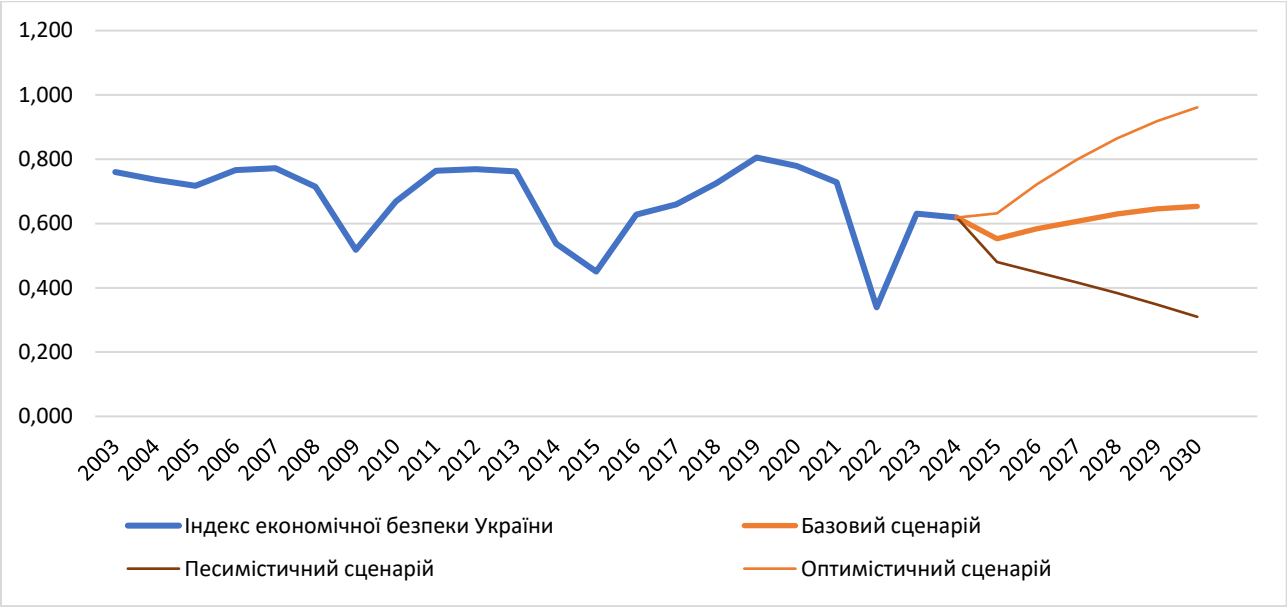

Рис. 3.6. Результати сценарного прогнозування Комплексного інтегрального показника економічної безпеки України у 2025–2030 рр. залежно від тривалості воєнного стану та повномасштабного вторгнення

Джерело: побудовано за даними, наведеними у табл. 3.9.

Така висока варіативність майбутнього та наявність суттєвих ризиків реалізації песимістичного сценарію вимагають від держави переходу від реактивного реагування на загрози до проактивного стратегування. Просте сподівання на сприятливу кон'юнктуру є неприпустимим. Виявлені «точки вразливості» (фіскальний розрив, демографічна яма, інвестиційний голод) потребують розробки цілісної стратегії дій, спрямованої на мінімізацію ймовірності негативних сценаріїв. Саме це зумовлює логічну необхідність завершення дослідження параграфом 3.3, присвяченим розробці Стратегії забезпечення економічної безпеки України в умовах повоєнної відбудови.

Отже, застосування методології сценарного моделювання на основі експоненційного згладжування дозволило сформувати три ймовірні траєкторії динаміки економічної безпеки, які детермінуються тривалістю воєнного стану. Доведено, що часовий фактор є ключовою екзогенною змінною: кожен додатковий рік війни нелінійно збільшує навантаження на фіскальну систему та знижує потенціал відновлення. Результати прогнозу засвідчили, що за умов реалізації оптимістичного сценарію (завершення активної фази війни у 2026

році) національна економіка має потенціал до V-подібного відновлення з досягненням рівня «стратегічної невразливості» до 2030 року. Драйверами цього зростання виступатимуть інвестиційна активність та євроінтеграційні процеси, що компенсують поточні втрати. Базовий сценарій, який розглядається як найбільш вірогідний, передбачає збереження економіки в стані «мобілізаційної стійкості». Цей стан є хитким і вимагає постійного зовнішнього «підживлення». Прогноз показує, що без глибинних структурних реформ інерційного запасу міцності вистачить лише для утримання ситуації, але не для розвитку. Ідентифіковано критичні ризики песимістичного сценарію, реалізація якого призведе до падіння інтегрального індексу до рівня 0,352, що відповідає стану втрати економічної суб'єктності. Аналіз складових індексу показав, що найслабшою ланкою в довгостроковій перспективі є фіскально-монетарна безпека, деградація якої може стати тригером системного колапсу. Отримані прогнозні оцінки формують емпіричний базис для розробки державної стратегії економічної безпеки. Вони чітко окреслюють «червоні лінії» макроекономічних показників, перетин яких є неприпустимим, та вказують на пріоритетні напрями докладання управлінських зусиль (фіскальна консолідація, збереження людського капіталу), що будуть деталізовані в наступному підрозділі роботи.

3.3. Особливості стратегічного управління економічною безпекою України в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови економіки

Синтез аналітичних результатів, отриманих у попередніх параграфах дисертаційного дослідження, формує достатнє методологічне підґрунтя для переходу до завершального – і практично найважливішого – етапу наукового пошуку: розробки концепції стратегічного управління економічною безпекою України з урахуванням реалій воєнного часу та перспектив повоєнної відбудови. Якщо у параграфі 3.1 нами було розроблено та верифіковано методику інтегрального оцінювання економічної безпеки України з виявленням тривожної дивергенції субіндексів (стрімке падіння субіндексу фіскально-монетарної

безпеки до 0,310 на фоні відновлення субіндексів безпеки людини та структурно-інституційної безпеки), а у параграфі 3.2 – розраховано сценарні прогнози динаміки комплексного інтегрального показника (індексу) економічної безпеки України залежно від тривалості воєнного стану, то логіка наукового пошуку вимагає дати відповідь на питання: яка стратегія зміцнення економічної безпеки є оптимальною для кожного зі сценаріїв і як трансформувати результати моделювання на конкретні управлінські рішення?

Важливо підкреслити, що стратегічне управління економічною безпекою у нашому розумінні – це не абстрактний набір побажань, а система конкретних, кількісно обґрунтованих цілей і заходів, що базується на емпіричних результатах регресійного аналізу (розділ 2), оцінки субіндексів (параграф 3.1) та сценарного прогнозування (параграф 3.2). Зокрема, побудована у параграфі 2.3 багатофакторна регресійна модель ($R^2 = 0,89$) однозначно ідентифікувала ключові драйвери економічної динаміки: бюджетний дефіцит ($\beta = -0,800$), інфляція та зовнішній борг є найбільш деструктивними факторами, тоді як схильність до заощадження є єдиним значущим внутрішнім стимулятором. Водночас аналіз параболічної залежності «перевернутої U-подібної кривої» (рис. 2.17) встановив, що оптимальна частка військових витрат у ВВП становить 4,27 %, а їх надмірне зростання понад цей поріг спричиняє ефект витіснення, зменшуючи реальний ВВП. Ці кількісні параметри є фундаментом для побудови оптимізаційних задач стратегічного управління.

Розроблений нами підхід до стратегічного управління економічною безпекою ґрунтується на принципі сценарної адаптивності, який передбачає, що система стратегічних пріоритетів, інструментів та цільових показників має суттєво різнитися залежно від того, який із трьох базових сценаріїв розвитку ситуації реалізується. Ці сценарії – оптимістичний (завершення активних бойових дій до кінця 2026 року), базовий (війна середньої інтенсивності до 2028 року) та песимістичний (затяжний конфлікт до 2030 року) – були детально розкриті у параграфі 3.2 і є основою для побудови стратегічної матриці.

Зважаючи на охарактеризований базис, перейдемо до побудови архітектури системи стратегічного управління економічною безпекою. Стратегічне управління економічною безпекою в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення являє собою циклічний процес, що охоплює чотири взаємопов'язані компоненти: діагностику поточного стану (на основі індексу економічної безпеки та субіндексів), ідентифікацію сценарію, формулювання стратегічних цілей та вибір інструментів їх досягнення, і нарешті – моніторинг та коригування (рис. 3.7). Принциповою особливістю запропонованої системи є її базування на результатах кількісного моделювання, а не на суб'єктивних оцінках.

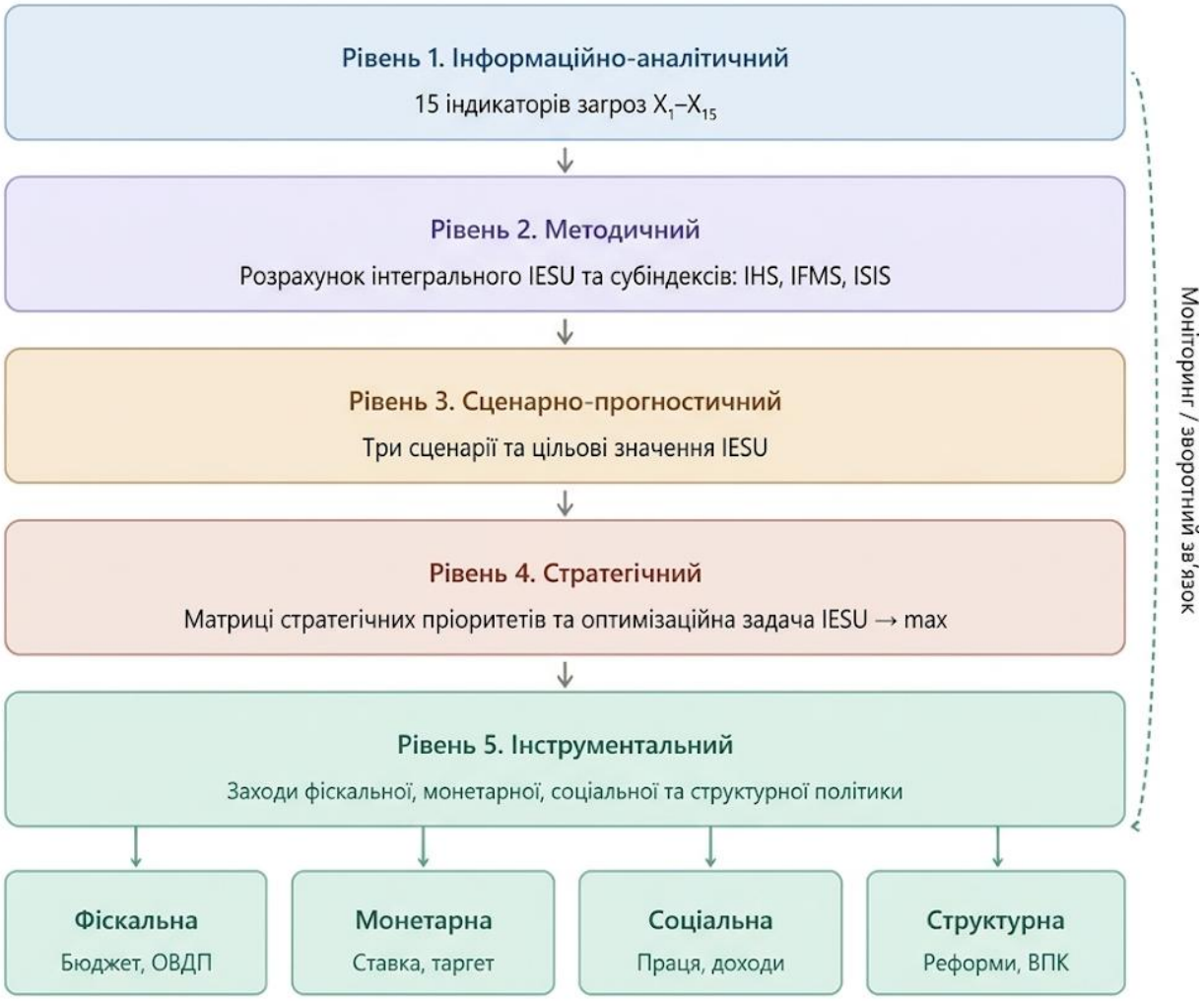

Рис. 3.7. Архітектура системи стратегічного управління економічною безпекою України

Джерело: авторська розробка.

Загальна архітектура запропонованої системи стратегічного управління, наведена на рис. 3.7, складається з п’яти рівнів: інформаційно-аналітичного (база даних 15 індикаторів загроз), методичного (алгоритм розрахунку індексу економічної безпеки та субіндексів), сценарно-прогностичного (три сценарії з цільовими значеннями індексу економічної безпеки), стратегічного (матриця пріоритетів та оптимізаційна задача) та інструментального (конкретні заходи фіскальної, монетарної, соціальної та структурної політики). Такий ієрархічний підхід забезпечує цілісність і несуперечливість стратегічних рішень, оскільки кожен наступний рівень спирається на результати попереднього.

Центральним елементом запропонованої архітектури є принцип пріоритизації субіндексів. Аналіз розподілу вагових коефіцієнтів (див. табл. 3.7) виявив, що субіндекс фіскально-монетарної безпеки (I_{FMS}) має високий кореляційний зв’язок з економічним зростанням, а його значення на рівні 0,310 у 2024 р. є критично низьким. Відповідно, I_{FMS} має отримати найвищий пріоритет у стратегічному управлінні за всіма трьома сценаріями. Натомість I_{HS} демонструє стійку позитивну динаміку (0,695 у 2024 р.), що свідчить про достатню резилієнтність людського капіталу України, і тому стратегія щодо цього субіндексу має бути спрямована на консолідацію досягнутого, а не на антикризове реагування.

На основі результатів сценарного прогнозування та параметрів регресійної моделі нами розроблено систему цільових орієнтирів значень індексу економічної безпеки України та його субіндексів для кожного зі сценаріїв. Ці орієнтири є кількісними «якорями» стратегічного управління – конкретними вимірюваними цілями, за ступенем наближення до яких можна оцінювати ефективність реалізації стратегії. При цьому слід підкреслити, що цільові значення визначені не довільно, а на основі двох критеріїв: по-перше, можливої траєкторії відновлення з урахуванням еластичностей, встановлених у регресійній моделі; по-друге, порогових значень індикаторів загроз, визначених у Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [10].

Таблиця 3.11

Цільові орієнтири комплексного індексу та ключових індикаторів економічної безпеки України в розрізі сценаріїв розвитку у 2026–2030 рр.

Показник	2024 р. (факт)	Оптимістичний сценарій (2026 р.)	Базовий сценарій (2028 р.)	Песимістичний сценарій (2030 р.)
1. Індекс економічної безпеки (I_{ESU})	0,618	0,72–0,96	0,58–0,65	0,31–0,45
2. Субіндекс безпеки людини (I_{HS})	0,695	0,60–0,78	0,49–0,54	0,29–0,39
3. Субіндекс фіскально-монетарної безпеки (I_{FMS})	0,310	0,71–0,94	0,55–0,63	0,22–0,38
4. Субіндекс структурно-інституційної безпеки (I_{SIS})	0,767	0,78–1,0	0,64–0,71	0,37–0,51
5. Бюджетний дефіцит (% до ВВП), цільовий орієнтир	–18	≤ −10	≤ −15	≤ −18
6. Інфляція (ІСЦ, %)	112	≤ 105	≤ 108	≤ 112
7. Військові витрати (% до ВВП), допустимий рівень	35	≤ 10	≤ 20	≤ 30
8. Зовнішній борг (% до ВВП)	63	≤ 50	≤ 75	≤ 90

Примітка: MD – бюджетний дефіцит; π – інфляція; *Mdef* – військові витрати; *ExD* – зовнішній борг; *Sav* – схильність до заощаджень.

Джерело: розроблено автором.

Аналіз даних, наведених у табл. 3.11, дозволяє зробити кілька принципових спостережень. По-перше, навіть за оптимістичним сценарієм, цільове нижнє значення I_{FMS} (0,71) є нижчим за довоєнний максимум 2019 р. (0,75). Це означає, що фіскально-монетарна сфера потребуватиме тривалого відновлення незалежно від сценарію та є найбільш «ушкодженою» складовою економічної безпеки. По-друге, цільовий рівень воєнних витрат суттєво варіюється між сценаріями – від ≤ 10 % ВВП за оптимістичного сценарію до ≤ 30 % за песимістичного, і саме цей параметр є стратегічно найбільш важливим, оскільки безпосередньо визначає масштаб «ефекту витіснення» і можливий обсяг ресурсів для цивільного відновлення. По-третє, умова *Sav* ≥ 15 % за оптимістичного сценарію відображає висновки регресійного аналізу про критичну роль внутрішніх заощаджень як головного ендогенного чинника зростання [17].

Для кожного сценарію розроблено відповідну стратегічну матрицю пріоритетів, у якій ключові напрями державної політики структуровано за трьома субіндексами та визначено інструменти їх реалізації (табл. 3.12).

Таблиця 3.12

Стратегічна матриця пріоритетів управління економічною безпекою України за прогнозними сценаріями

Напрям стратегії	Оптимістичний сценарій (збройна агресія до кінця 2026 р.)	Базовий сценарій (збройна агресія до 2028 р.)	Песимістичний сценарій (збройна агресія до 2030 р.)
Фіскально-монетарна безпека (пріоритет 1)	Поступова реструктуризація боргу; зниження дефіциту до −10 % ВВП; перехід до грантового фінансування	Підтримання поточних механізмів макрофінансової допомоги; мінімізація емісійного фінансування; таргетування інфляції	Режим жорсткої фіскальної стабілізації; нульова толерантність до монетизації дефіциту; мобілізація внутрішніх ОВДП
Безпека людини (пріоритет 2)	Програми реінтеграції мігрантів; демобілізація та перекваліфікація; стимулювання заощаджень	Підтримка ринку праці у секторах відбудови; збереження реальних доходів; соціальний захист ВПО	Антикризовий соціальний захист; підтримка мінімального споживання; «воєнний» ринок праці
Структурно-інституційна безпека (пріоритет 3)	Прискорена євроінтеграція; реформа ВПК для конверсії; детінізація через цифровізацію	Збереження інституційних реформ; стимулювання ВПК-експорту; підтримка іноземних інвестицій	Захист базових інститутів; мінімізація тінізації; оборонна конверсія у критичних секторах
Оборонні витрати	Поступове зниження до 10–15 % ВВП упродовж 2026–2027 рр.	Підтримання на рівні 20–25% ВВП за рахунок союзницької допомоги	Пошук балансу між ≤ 30 % ВВП та збереженням соціальних видатків
Ключовий зовнішній інструмент	Ukraine Facility ЄС (50 млрд євро); МВФ; прямі іноземні інвестиції в повоєнну відбудову	Продовження MFA+; кредити МБРР; збереження союзницької військової допомоги	Кризові лінії МВФ (RCF/FCL); мобілізація «воєнних облігацій» для союзників

Джерело: розроблено автором.

Дані табл. 3.12 показують принципову відмінність стратегічних підходів у різних сценаріях. За оптимістичного сценарію домінує логіка «переходу»: від воєнної економіки до мирної, від зовнішнього донорського фінансування до власних доходів, від мілітаризованої структури ВПК до цивільно-орієнтованої. За базового сценарію стратегія є «балансуючою»: одночасно підтримуються обороноздатність і мінімальні стандарти соціального захисту, а зовнішня допомога залишається критично важливою. За песимістичного сценарію стратегія набуває «мобілізаційного» характеру: абсолютним пріоритетом стає запобігання руйнуванню людського капіталу та фінансовому колапсу.

Перейдемо до реалізації другої частини четвертого рівня архітектури системи стратегічного управління економічною безпекою – постановка та розв’язання оптимізаційної задачі максимізації рівня економічної безпеки

України. Формалізація завдань стратегічного управління у вигляді оптимізаційних задач дозволяє перейти від якісних рекомендацій до кількісно обґрунтованих рішень. Спираючись на результати багатофакторного регресійного моделювання, методику розрахунку I_{ESU} та цільові орієнтири за сценаріями (див. табл. 3.11), сформулюємо загальну оптимізаційну задачу стратегічного зміцнення економічної безпеки України.

Нехай I_{ESU} є лінійно-адитивною зваженою агрегацією трьох субіндексів:

$$I_{ESU} = 0{,}1882 \cdot I_{HS} + 0{,}2957 \cdot I_{FMS} + 0{,}5161 \cdot I_{SIS} \to \max. \qquad (3.7)$$

Кожен субіндекс, у свою чергу, є функцією від керованих параметрів економічної політики. Виходячи з результатів регресійного аналізу та структури індикаторів, визначимо ключові керовані змінні:

BD – бюджетний дефіцит (у % до ВВП) – вагомість 0,27;

π – інфляція – темп зростання індексу споживчих цін – вагомість 0,38;

Mdef – військові витрати (у % до ВВП) – вагомість 0,12;

ExD – зовнішній борг (у % до ВВП) – вагомість 0,22;

Sav – схильність до заощаджень – вагомість 0,22.

На основі емпірично встановлених еластичностей (див. рис. 2.22) економічне зростання є найбільш чутливим до *BD* (−0,8), *ExD* (−0,42) та *Sav* (−0,3). Тобто, зростання бюджетного дефіциту у % до ВВП (за модулем) на 1 % призводить до зниження індексу фізичного обсягу ВВП на 0,8 %; зростання зовнішнього боргу у % до ВВП на 1% – до економічного спаду –0,42 %; зростання схильності до заощадження на 1 % – до економічного спаду –0,3 %.

Відповідно, задача максимізації індексу економічної безпеки України зводиться до одночасної мінімізації бюджетного дефіциту, інфляції, зовнішнього боргу та підтримки військових витрат близько до оптимуму (у мирний час) або на «мінімально необхідному» рівні обороноздатності (у воєнний час), при одночасному стимулюванні схильності до споживання. Формально система обмежень для кожного сценарію має такий вигляд (табл. 3.13):

Таблиця 3.13

Оптимізаційна задача стратегічного управління економічною безпекою за сценаріями, обмеження та розв'язки

Сценарій	Ключові обмеження	Оптимальна стратегія (розв'язок)
Оптимістичний	$BD \leq 10$ % ВВП; $\pi \leq 5$ %; $Mdef \leq 10$ % ВВП; $ExD \leq 75$ % ВВП; $Sav \geq 15$ %	$I_{ESU} = 0{,}84$; акцент на I_{FMS} (+0,24 від 2024); реструктуризація боргу + грантова підтримка; поступова демілітаризація до 10 % ВВП
Базовий	$BD \leq 15$ % ВВП; $\pi \leq 8$ %; $Mdef \leq 20$ % ВВП; $ExD \leq 90$ % ВВП; $Sav \geq 10$ %	$I_{ESU} = 0{,}63$; баланс між I_{HS} та I_{FMS}; неемісійне покриття дефіциту; збереження рівня $Sav \geq 10$ %
Песимістичний	$BD \leq 18$ % ВВП; $\pi \leq 12$ %; $Mdef \leq 30$ % ВВП; $ExD \leq 100$ % ВВП; $Sav \geq 5$ %	$I_{ESU} = 0{,}42$; Пріоритет збереження I_{HS}; жорстке таргетування інфляції; внутрішні ОВДП + мобілізаційні інструменти

Джерело: сформовано та проведено розрахунки на основі формули (3.7) з використанням лінійного програмування.

Розглянемо детальніше результати розв'язання оптимізаційної задачі для кожного сценарію, представлені у табл. 3.13. Для оптимістичного сценарію розв'язок задачі вказує на пріоритетність відновлення I_{FMS}, зниження якого до 2024 р. набуло характеру системної загрози. При обмеженні бюджетного дефіциту ≤ 10 % ВВП та таргетуванні інфляції ≤ 5 %, значення цього субіндексу, за розрахунками, може досягти 0,75, що дозволить рівню економічної безпеки наблизитися до 0,84. Критичним інструментом є залучення грантових ресурсів у рамках Ukraine Facility ЄС (50 млрд євро на 2024–2027 рр.) для покриття дефіциту без нарощування боргу [18]. Водночас реструктуризація зовнішнього боргу дозволить знизити показник зовнішнього боргу у % до ВВП з поточного рівня > 60 % ВВП до ≤ 50 %.

Для базового сценарію, де воєнні витрати залишаються на рівні 20–25 % ВВП, оптимальна стратегія полягає у балансуванні між двома критичними цілями: підтриманням обороноздатності та недопущенням критичного падіння I_{FMS} нижче 0,45. Ключова умова – неемісійне фінансування дефіциту, тобто покриття виключно за рахунок зовнішніх кредитів/грантів (MFA+ від ЄС,

програми МВФ) та внутрішніх ОВДП. Підтримання схильності до заощадження $Sav \geq 10\%$ є обов'язковою умовою збереження внутрішнього попиту та ресурсної бази відновлення.

Для песимістичного сценарію розв'язок характеризується мінімізацією втрат: стратегічна ціль зміщується з максимізації рівня економічної безпеки до збереження порогових значень субіндексів вище рівня 2022 р. (0,32–0,39). Критичним є утримання $I_{HS} \geq 0{,}60$ через підтримку доходів населення та запобігання масовому довготривалому безробіттю. Контроль над інфляцією ≤ 12 % є абсолютним пріоритетом для збереження купівельної спроможності.

Отже, оптимізаційний аналіз підтверджує висновки на основі отриманих результатів попередньо проведеного дослідження: незалежно від сценарію, найбільш критичним «вузьким місцем» є фіскально-монетарна сфера, і саме у її зміцненні концентрується головний оптимізаційний резерв [19].

Для операціоналізації запропонованих стратегічних рішень та оптимізаційних результатів розроблено алгоритм стратегічного управління економічною безпекою (рис. 3.8), що являє собою послідовність кроків для прийняття управлінських рішень. Алгоритм складається з шести ключових блоків.

Блок 1. Моніторинг та розрахунок I_{ESU}. На щоквартальній основі здійснюється оновлення бази даних 15 індикаторів макроекономічних загроз, їх стандартизація відповідно до методики та розрахунок поточних значень I_{ESU}, I_{HS}, I_{FMS}, I_{SIS}. Цей блок є «пульсом» всієї системи стратегічного управління.

Блок 2. Ідентифікація сценарію та зони ризику. На основі поточного значення I_{ESU} та поточного сценарного прогнозу визначається, у якій зоні знаходиться стан системи (див. табл. 3.8): критична зона ($I_{ESU} < 0{,}45$ – відповідає рівню 2022 р.), зона мобілізаційної стійкості, коли прийнятний рівень в умовах воєнного стану ($0{,}45 < I_{ESU} < 0{,}65$), зона адаптивної резистентності або задовільного стану ($0{,}65 < I_{ESU} < 0{,}8$) та зона стратегічної невразливості ($I_{ESU} > 0{,}8$). Паралельно аналізується, який субіндекс демонструє найбільше відставання від цільових орієнтирів (див. табл. 3.11).

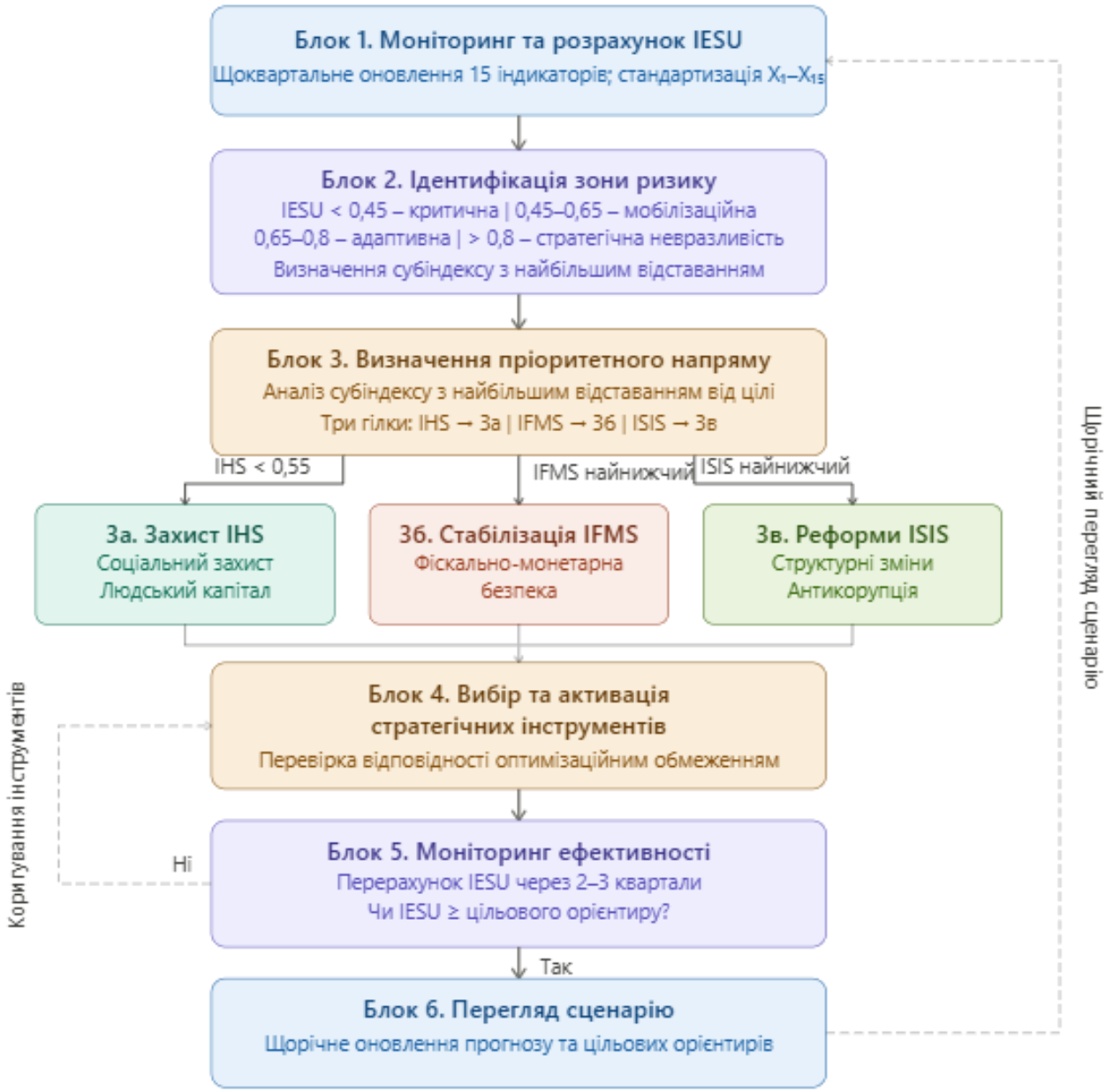

Рис. 3.8. Алгоритм стратегічного управління економічною безпекою України

Джерело: розроблено автором.

Блок 3. Визначення пріоритетного напряму. Якщо значення I_{FMS} є найнижчим із трьох субіндексів (як це спостерігається у 2022–2024 рр.), алгоритм переводить управлінські зусилля до блоку фіскально-монетарної стабілізації. Якщо значення I_{HS} падає нижче 0,55, активується блок соціального захисту та збереження людського капіталу. Якщо I_{SIS} демонструє найбільше відставання, ініціюються структурні реформи та антикорупційні заходи.

Блок 4. Вибір та активація стратегічних інструментів. Відповідно до пріоритетного напряму та поточного сценарію, активуються конкретні

стратегічні інструменти. При цьому обов'язково перевіряється відповідність обраних інструментів обмеженням оптимізаційної задачі (див. табл. 3.13).

Блок 5. Моніторинг ефективності та коригування. Через 2–3 квартали після активації стратегічних інструментів проводиться перерахунок I_{ESU} та порівняння його значення з цільовими орієнтирами. У разі відставання від цільової траєкторії здійснюється коригування інструментів або перехід до іншого сценарію.

Блок 6. Перегляд сценарію. Щорічно (або позачергово – у разі кардинальних змін у воєнно-стратегічній ситуації) здійснюється оновлення сценарного прогнозу та відповідне коригування всіх цільових орієнтирів.

Запропонований алгоритм є інтерактивним інструментом адаптивного управління, що враховує динамічну природу загроз в умовах воєнного стану. Його практична реалізація потребує інституційного закріплення – зокрема, покладення функцій щоквартального розрахунку рівня економічної безпеки на Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України або Національний інститут стратегічних досліджень [20].

Нарешті, перейдемо до формування стратегічних імперативів зміцнення економічної безпеки за кожним з прогнозних сценаріїв. Так, реалізація оптимістичного сценарію (завершення активних бойових дій до кінця 2026 року) відкриває вікно можливостей для найбільш рішучої трансформації економіки. Стратегічний горизонт планування становить 2–3 роки, а ключовим викликом є швидкий перехід від воєнної мобілізаційної моделі до моделі відновлювального зростання. Перший і найважливіший стратегічний імператив – фіскальна консолідація через максимальне залучення грантових ресурсів. Відповідно до Регламенту Ukraine Facility, Україна має право на 50 млрд євро до 2027 р., з яких значна частина надається у форматі субсидій, що не збільшують боргове навантаження. Пріоритетом є не нарощення боргу, а заміщення боргових інструментів грантовими – це безпосередньо покращує бюджетний дефіцит та зовнішній борг у % до ВВП, що, відповідно, мають найвищий сукупний вплив на субіндекс фіскально-монетарної безпеки.

Другий стратегічний імператив оптимістичного сценарію – реінтеграція людського капіталу. Оцінки свідчать, що близько 5,6 млн українців перебувають за кордоном як біженці [21]. Навіть повернення 30–40 % з них у найближчі 2–3 роки після завершення активних бойових дій суттєво покращить ринок праці, підвищить споживчий попит і наповнить бюджет через надходження податку на доходи фізичних осіб та єдиного соціального внеску. Програми повернення мігрантів мають включати: компенсацію логістичних витрат; гарантії зайнятості у секторах відбудови; пільгові іпотечні умови для відновленого житла. Особлива увага має приділятися рівню безробіття – індикатору, який чинить другий за силою деструктивний вплив на ВВП після бюджетного дефіциту [22].

Третій стратегічний імператив – прискорена євроінтеграція як «інституційне закріплення» (institutional anchoring) [23]. Процес вступу до ЄС є потужним каталізатором структурних реформ та детінізації економіки. Кожен крок наближення до членства в ЄС безпосередньо покращує індикатори відношення ВВП на особу до середнього по ЄС та рівня тінізації економіки, що є ключовими індикаторами субіндексу I_{SIS}. Водночас євроінтеграційний курс залучає прямі іноземні інвестиції (ПІІ), підвищуючи інвестиційну привабливість ще до формального членства. За оцінками Світового банку, реалізація реформ для вступу в ЄС може додати Україні щорічного зростання ВВП на 1,5–2 % [24].

Четвертий стратегічний імператив оптимістичного сценарію – конверсія ВПК та демілітаризація оборонних витрат. Поступове зниження частки оборонних витрат з 34 % ВВП (2024 р.) до цільового орієнтиру ≤ 10 % ВВП упродовж 2026–2027 рр. за умов збереження безпеки є амбітним, але реалістичним завданням. Вивільнені ресурси (близько 20–24 % ВВП) мають бути спрямовані на відновлення інфраструктури, освіту, охорону здоров’я та реіндустріалізацію. При цьому частина підприємств ВПК, що накопичили значні технологічні компетенції під час війни (виробництво БПЛА, електроніка, спеціальна техніка), може бути конвертована в цивільні high-tech підприємства з орієнтацією на експорт [25].

Базовий сценарій (війна середньої інтенсивності до 2028 року). За цього сценарію стратегічне управління набуває характеру балансування між двома протилежними силами: потребою в обороні та необхідністю збереження макроекономічної стабільності. Перший і найважливіший стратегічний імператив – забезпечення неемісійного покриття бюджетного дефіциту. Допущення монетарної емісії для покриття дефіциту є найнебезпечнішим управлінським рішенням, оскільки запускає інфляційну спіраль, яка, за результатами регресійного аналізу, є другим за силою деструктивним фактором після самого дефіциту. Тому стратегічно пріоритетними є: нарощування внутрішніх запозичень через ринок ОВДП за умов позитивних реальних ставок; переговори з донорами щодо конверсії частини кредитів у гранти; залучення «воєнних облігацій» від союзних країн.

Другий стратегічний імператив базового сценарію – збереження схильності до заощаджень. Єдиний позитивний ендогенний фактор, ідентифікований у регресійній моделі – схильність населення до заощадження – потребує цілеспрямованих стимулів. По-перше, Національний банк України має підтримувати позитивні реальні ставки за депозитами (номінальна ставка вища за інфляцію), що стимулюватиме організовані заощадження в банківській системі. По-друге, слід розвивати внутрішній ринок ОВДП для фізичних осіб («військові облігації»), переводячи неорганізовані заощадження домогосподарств у форму, що може фінансувати державні потреби. По-третє, захист реальних доходів через регулярну індексацію зарплат у публічному секторі є умовою збереження бази для формування заощаджень [19].

Третій стратегічний імператив базового сценарію – максимально можливе збереження інституційного потенціалу реформ. Досвід показує, що затяжні конфлікти нерідко призводять до «виснаження реформ» – поступового послаблення боротьби з корупцією, відкату в сфері верховенства права та накопичення регуляторних спрощень, що деформують ринкові механізми. Тому в рамках базового сценарію стратегічним пріоритетом є збереження

антикорупційної інституційної інфраструктури як гаранта інституційної якості, що безпосередньо впливає на субіндекс структурно-інституційної безпеки.

Песимістичний сценарій (затяжний конфлікт до 2030 року). Цей сценарій є найбільш важким із точки зору управлінських рішень, оскільки припускає накопичення фундаментальних дисбалансів протягом ще 5–6 років після 2025 р. Головна стратегічна ціль за цього сценарію – утримати рівень економічної безпеки вище критичної позначки 0,45, яка відповідає рівню 2022 р., коли всі субіндекси синхронно впали до діапазону 0,31–0,39. Перший стратегічний імператив – превентивний захист людського капіталу. За умов затяжного конфлікту зростає ризик незворотної деградації людського капіталу: хронічне безробіття спричиняє декваліфікацію, демографічний відтік закріплюється, а освіта деградує. Тому стратегічний пріоритет – утримання $I_{HS} \geq 0{,}60$ через: підвищення якості та доступності освіти й перекваліфікації; антикризове трудове законодавство, що запобігає масовим звільненням у цивільному секторі; захист дитини і молоді від наслідків тривалої кризи.

Другий стратегічний імператив песимістичного сценарію – жорсткий антиінфляційний режим. В умовах затяжного конфлікту та хронічного бюджетного дефіциту тиск на монетарну систему є постійним. Завдання НБУ – ціною жорсткої монетарної політики (висока облікова ставка) стримати інфляцію в межах 12 %, оскільки, за результатами регресійного аналізу, кожен відсоток понад цю межу генерує системні ефекти знецінення заощаджень та дестабілізації очікувань. Паралельно Міністерство фінансів України має максимально обмежити видатки, не пов’язані з обороною та мінімальним соціальним захистом.

Третій стратегічний імператив песимістичного сценарію – внутрішня мобілізація фінансових ресурсів. Тривала залежність від зовнішньої допомоги (яка у 2022–2024 рр. покривала понад 46 % бюджетних видатків [26]) є системним ризиком, оскільки геополітична динаміка може обмежити потоки допомоги. Тому за песимістичного сценарію особливо важливою є диверсифікація джерел фінансування: детінізація економіки (кожен 1 %

зниження тіньової економіки – потенційно 1,5–2 % додаткових бюджетних надходжень); «воєнний» акциз і додатковий «збір солідарності» з надприбутків у захищених секторах; максимально широкий ринок ОВДП для резидентів.

Незалежно від того, який зі сценаріїв реалізується, повоєнна відбудова потребуватиме окремої стратегічної рамки. Досвід повоєнного відновлення інших країн (Південна Корея, Польща, Ірландія, країни Балтії) та академічний дискурс засвідчують, що найбільш ефективними є програми відновлення, що поєднують три компоненти: масштабне зовнішнє фінансування, глибоку структурну трансформацію та сильні інституційні механізми закріплення [23].

Для України природним «механізмом закріплення» є процес євроінтеграції, що визначає вимоги до якості державного управління, захисту прав власності та стандартів ринкового регулювання. Стратегія повоєнної відбудови, розроблена на основі результатів нашого дослідження, спирається на чотири «стовпи».

Перший «стовп» – реструктуризація зовнішнього боргу та забезпечення боргової стійкості. За всіма сценаріями зовнішній борг України у % до ВВП перебуватиме вище безпечного порогу (50 % ВВП за критеріями ЄС). Реструктуризація боргу – пролонгація строків, конверсія частини боргів у гранти, запровадження механізмів «борг в обмін на реформи» – є стратегічно необхідною. Інакше значна частина зовнішньої допомоги, яка надходить у формі кредитів, перетвориться на тягар, що поглинатиме ресурси відновлення [27].

Другий «стовп» – реіндустріалізація та диверсифікація структури економіки. Довоєнна структура економіки України з домінуванням сировинного та низькотехнологічного експорту не забезпечує достатньої структурної стійкості. Повоєнна реіндустріалізація має бути спрямована на розвиток: ВПК-конверсійних підприємств з орієнтацією на НАТО-сумісне озброєння; IT та цифрової економіки (Україна вже є одним із лідерів ринку IT-аутсорсингу); відновлювальної енергетичної безпеки (особливо після руйнувань енергетичної інфраструктури) [28]; аграрно-переробних кластерів із глибокою доданою вартістю. Реіндустріалізація безпосередньо покращить субіндекс структурно-

інституційної безпеки через зростання показника конкурентоспроможності відносно країн, що розвиваються та індикатора конвергенції з ЄС.

Третій «стовп» – детінізація та інституційна модернізація. Рівень тінізації економіки на рівні 30 % ВВП є не просто індикатором, а структурним гальмом розвитку, що звужує фіскальний простір, деформує конкуренцію та підживлює корупцію. Стратегія детінізації має включати: цифровізацію фіскального адміністрування та відносин «держава–бізнес»; спрощення регуляторного середовища та зниження корупційних ризиків через цифрові сервіси; посилення фінансового моніторингу та прозорості бенефіціарної власності; стимулювання легалізації бізнесу через зниження єдиного соціального внеску та покращення умов ведення бізнесу [29; 30].

Четвертий «стовп» – збереження та відновлення людського капіталу. Демографічна криза (понад 8 млн осіб виїхали з України від початку повномасштабного вторгнення, сотні тисяч загиблих та поранених) є найбільш довгостроковою загрозою, наслідки якої відчуватимуться ще десятиліттями. Повернення мігрантів, реабілітація ветеранів, збереження освітньої системи та медицини є не гуманітарними, а суто економічними пріоритетами, оскільки безпосередньо визначають майбутній потенціал ВВП і субіндекс безпеки людини [31].

Отже, підсумовуючи результати дослідження особливостей стратегічного управління економічною безпекою України в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови економіки, констатуємо таке. По-перше, запропонована система стратегічного управління економічною безпекою України базується на міцному аналітичному фундаменті багатофакторної регресійної моделі, інтегрального моделювання рівня економічної безпеки та сценарного прогнозування. По-друге, розроблений алгоритм стратегічного управління забезпечує безперервний цикл «діагностика – прогноз – стратегія – моніторинг» і є практично реалізованим інструментом для органів державного управління. По-третє, формалізована оптимізаційна задача встановлює кількісно обґрунтовані цільові орієнтири для кожного сценарію, що перетворює якісні

стратегічні рекомендації на конкретні вимірювані зобов'язання. По-четверте, стратегічний аналіз підтверджує безальтернативність двох пріоритетів незалежно від сценарію розвитку: боротьби з бюджетним дефіцитом через неемісійні інструменти та стимулювання схильності до заощадження – єдиного позитивного ендогенного драйвера зростання, ідентифікованого у моделі. По-п'яте, євроінтеграція розглядається не лише як зовнішньополітична ціль, а й як головний стратегічний механізм структурного зміцнення економічної безпеки, оскільки системно покращує всі три субіндекси комплексного інтегрального показника (індексу) економічної безпеки України. Реалізація запропонованих стратегічних рішень дозволить Україні пройти через воєнне випробування з мінімально можливими незворотними втратами і сформувати надійне підґрунтя для динамічного відновлення економіки, довкілля та соціальної сфери.

Висновки до розділу 3

Результати проведеного дослідження стратегічних імперативів забезпечення економічної безпеки України в умовах деструктивного впливу наслідків воєнного стану, зокрема удосконалення інтегрального оцінювання її рівня, розробка сценарних прогнозів залежно від тривалості воєнного стану та обґрунтування особливостей стратегічного управління процесами повоєнної відбудови національної економіки, дозволяють сформулювати низку узагальнюючих висновків.

1. Обґрунтовано методологічний підхід та розроблено п'ятиетапний структуровано-логічний алгоритм розрахунку комплексного інтегрального показника економічної безпеки України, адаптованого до умов воєнної агресії. Запропонована архітектура моделі базується на згортанні багатовимірного простору 15 раніше досліджених первинних індикаторів загроз у три ключові функціональні сфери (субіндекси): безпеки людини, фіскально-монетарної безпеки та структурно-інституційної безпеки. Це дозволило комплексно охопити всі рівні функціонування національної економічної системи – від мікрорівня

фінансової стійкості домогосподарств до макрорівня державних фінансів та глобальної конкурентоспроможності інституцій. Методично верифіковано процедуру стандартизації вихідних даних шляхом їх нормування в інтервалі [0; 1] на основі попередньої класифікації індикаторів на стимулятори та дестимулятори, що забезпечило алгебраїчну точність і порівнянність різнорідних метрик в умовах перманентної турбулентності макросередовища.

2. Удосконалено методичне забезпечення інтегрального оцінювання в частині розрахунку вагових коефіцієнтів індикаторів та субіндексів за ступенем щільності їх стохастичного зв'язку з показником реального економічного зростання – індексом фізичного обсягу ВВП. На основі значень коефіцієнтів парної кореляції реалізовано пропорційний розподіл ваги індикаторів макроекономічних загроз економічній безпеці та сформовано ієрархію пріоритетів безпеки в умовах воєнного стану. Аналіз динаміки субіндексів за 2003–2024 рр. виявив безпрецедентну воєнну дивергенцію трендів: якщо у 2022 році відбувся синхронний обвал усіх компонент, то у 2023–2024 рр. на тлі відновлення субіндексів безпеки людини та структурно-інституційної безпеки фіскально-монетарна безпека опустилася до історичного мінімуму (0,310), підтверджуючи формування екзогенно залежної моделі стабільності за рахунок іноземних донорів.

3. Розроблено авторську адаптивну п'ятирівневу шкалу ідентифікації рівнів безпеки на засадах концепції економічної резистентності. Обґрунтовано, що утримання індексу в межах [0,45; 0,65) у 2023–2024 рр. свідчить про перехід національної економіки у стан «мобілізаційної стійкості» (воєнної рівноваги), яка характеризується збереженням дієвості фіскальних механізмів, високою адаптивністю реального сектору та ефективністю державного кризового регулювання попри глибоку фінансову розбалансованість.

4. Реалізовано сценарне прогнозування динаміки макроекономічних загроз та інтегрального індексу економічної безпеки України на середньостроковий горизонт до 2030 року за допомогою аналітичного інструментарію MS Excel (алгоритм експоненційного згладжування ETS, модель класу AAA), що

дозволило кількісно оцінити «ціну часу» у війні на виснаження. Доведено існування глибокої варіативності та розширення прогнозної інтервальної оцінки після 2025 року залежно від тривалості воєнного стану. За оптимістичним сценарієм (завершення війни у 2026 році) прогнозується стрімке V-подібне відновлення економіки та перехід індексу в зону «стратегічної невразливості» (0,961 у 2030 р.) за умови реалізації плану «Маршалла 2.0». Базовий сценарій (тривалість конфлікту до 2028 року) передбачає інерційне утримання системи в межах «мобілізаційної стійкості» (0,653 у 2030 р.) за збереження високих фіскально-боргових ризиків та критичної залежності від допомоги. Песимістичний сценарій (ескалація та затягування війни до 2030 року) демонструє вичерпання внутрішнього ресурсу резистентності, падіння рівня економічної безпеки до критичних 0,310 та хронічну депресію фінансово-монетарної сфери (0,216) з ризиком повної втрати суверенної платоспроможності.

5. Спроектовано п’ятирівневу архітектуру системи стратегічного управління економічною безпекою України (інформаційно-аналітичний, методичний, сценарно-прогностичний, стратегічний та інструментальний рівні), що функціонує на засадах сценарної адаптивності та об’єктивних параметрів економетричного моделювання. Розроблено та математично розв’язано оптимізаційну задачу лінійного програмування максимізації рівня економічної безпеки, а також сформовано інтерактивний шестиблоковий операційний алгоритм прийняття рішень (від щоквартального моніторингу та ідентифікації зон ризику до активації інструментів і щорічного перегляду сценаріїв). Обґрунтовано чотири стратегічні «стовпи» державної політики забезпечення стійкості національної економіки незалежно від реалізованого сценарію: реструктуризація зовнішнього боргу для відновлення боргової безпеки; реіндустріалізація та диверсифікація структури через високотехнологічний розвиток ВПК; стимулююча детінізація інституційного середовища; а також збереження та відтворення людського капіталу. Визначено безальтернативну роль євроінтеграційного курсу як головного інституційного закріплення, що

системно максимізує значення всіх складових інтегрального показника економічної безпеки держави в довгостроковій перспективі.

Наукові результати, отримані у третьому розділі дисертації, знайшли своє продовження в опублікованих наукових працях [17; 19; 25; 32; 33].

Список використаних джерело до розділу 3

1. Лісовий А., Краєвський В. Економічна безпека України в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*, 2026. № 83. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2026-83-188
2. Omelyanenko V. A., Martynenko V. V., Slatvinskyi M. A., Povorozniuk I. M., Biloshkurska N. V., Biloshkurskyi M. V. Methodological bases of sectoral innovation priorities evaluation within security-based strategies. *International Journal of Civil Engineering and Technology*. 2019. Vol. 10. No. 2. P. 1217–1226. URL: https://iaeme.com/Home/article_id/IJCIET_10_02_118
3. Prokopenko O., Slatvinskyi M., Biloshkurska N., Biloshkurskyi M., Omelyanenko V. Methodology of national investment and innovation security analytics. *Problems and Perspectives in Management*. 2019. Vol. 17. No. 1. P. 380–394. DOI: http://dx.doi.org/10.21511/ppm.17(1).2019.33
4. Shevchuk O., Martynenko V. An integrated approach to assessing the level of fiscal policy decentralization. *Investment Management and Financial Innovations*. 2020. Vol. 17. No. 1. P. 49–63. DOI: http://doi.org/10.21511/imfi.17(1).2020.05
5. Демченко О. В. Теоретичні засади оцінювання сталого розвитку людського капіталу сільських територій України. *Ефективна економіка*. 2024. № 8. DOI: https://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.8.38
6. Пузирьова П. В. Механізм забезпечення економічної безпеки у сфері сталого розвитку фінансової системи держави в умовах цифрової економіки та глобалізаційних змін. *Актуальні проблеми економіки*. 2025. № 1 (283). С. 189–204. http://doi.org/10.32752/1993-6788-2025-1-283-189-204

7. Сидорчук О. Г. Інтегральне оцінювання рівня соціальної безпеки України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2020. Вип. 38. С. 62–68. DOI: https://doi.org/10.32999/ksu2307-8030/2020-38-11
8. Шушко О. О. Експертне оцінювання рівня економічної безпеки національної економіки. *Бізнес-навігатор*. 2019. Вип. 1(50). С. 173–180. URL: https://www.business-navigator.ks.ua/journals/2019/50_2019/50_2019.pdf#page=173
9. Волощук Р. В. Інтегральне оцінювання стану соціальної сфери економічної безпеки України. *Control Systems and Computers*. 2023. № 4. С. 29–38. DOI: https://doi.org/10.15407/csc.2023.04.029
10. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України 29.10.2013 р. № 1277. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13
11. Економічна безпека України в умовах довготривалої війни. Експертно-аналітична доповідь. К. : НІСД, 2024 71 с. DOI: https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2024.08
12. Економічна безпека України в умовах воєнних ризиків та глобальної нестабільності. Результати Четвертої хвилі опитування експертів січень 2025 р., м. Київ. *НІСД*. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2025-04/ekbezpeka-2025-prezentaciya_zhalilo.pdf#page=1.00
13. Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року : Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11.08.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0048525-21#Text
14. Kahneman D., Tversky A. Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk. *Econometrica*. 1979. Vol. 47. No. 2. P. 263–291. URL: https://web.mit.edu/curhan/www/docs/Articles/15341_Readings/Behavioral_Decision_Theory/Kahneman_Tversky_1979_Prospect_theory.pdf

15. Ukraine: 2023 Article IV Consultation, Second Review Under the Extended Arrangement Under the Extended Fund Facility, and Requests for Modification of Performance Criteria and a Waiver of Nonobservance of Performance Criterion-Press Release; Staff Report; and Statement by the Executive Director for Ukraine. *IMF Staff Country Reports 2023*, 399. 2023. DOI: https://doi.org/10.5089/9798400261398.002
16. Жаліло Я. «План Маршалла» для України: хибні історичні аналогії та реальні потреби України. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 22.05.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0048525-21#Text
17. Липкань А. Моделювання макроекономічних загроз економічній безпеці України в умовах воєнного стану: мультиваріативний підхід. *Соціальний розвиток: економіко-правові проблеми*. 2025. № 4. С. 108–117. DOI: https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.4.14
18. План для Ukraine Facility 2024–2027. *Ukraine Facility*. URL: https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/plan-ukraine-facility.pdf
19. Липкань А. Ю. Загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2023. Вип. 3(92). С. 45–59. DOI: https://doi.org/10.32782/2520-2200/2023-3-7
20. Мартиненко В. В., Липкань. А. Ю. Роль економічної безпеки України у формуванні сталого розвитку в умовах повоєнного відновлення та європейської інтеграції. *Фінансові механізми забезпечення відновлення економіки України в сучасних умовах* : збірник II Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених (м. Ірпінь, 26 лютого 2025 року). Ірпінь : Державний податковий університет, 2025. С. 55–57. URL: https://www.researchgate.net/publication/392814308
21. Жирій К. Кожен сьомий юнак – за кордоном: аналітики розповіли, чи повернуться українські біженці додому. *УНІАН*. URL: https://www.unian.ua/economics/other/ukrajinski-bizhenci-analitiki-rozpovili-chi-povernutsya-voni-dodomu-13298793.html

22. Липкань А. Статистична оцінка макроекономічних загроз економічній безпеці України в умовах російсько-української війни. *Збірник наукових праць Державного податкового університету*. 2024. № 1. С. 42–47. DOI: https://doi.org/10.32782/2617-5940.1.2024.6
23. Shi X., Lu Y., Chen W. Beyond adaptation: institutional anchoring for multinationals in conflict zones. *AIB Insights*. 2026. DOI: https://doi.org/10.46697/001c.159489
24. Стельмах Т. Вступ України до ЄС прискорить розвиток нашої економіки: ВВП зросте на 2 %. *24 економіка*. URL: https://24tv.ua/economy/vvp-ukrayini-yak-vstup-yes-vpline-ekonomiku-krayini_n2454827
25. Мартиненко В. В., Липкань А. Ю. Макрофінансування як форма міжнародної фінансової допомоги в контексті забезпечення фінансової безпеки. *Фінансова безпека України у світлі формування боргових механізмів* : монографія / за наук. ред. д-ра екон. наук, професора С. В. Онишко. Ірпінь : Державний податковий університет України, 2025. С. 40–85. DOI: https://doi.org/10.33244/978-966-337-781-0-40-85
26. Мироненко О. Адаптуватися до невідомого: публічні фінанси України у третій рік війни. *Центр економічної стратегії*. URL: https://ces.org.ua/public_finance_2024/
27. Davydenko N., Mykhaylichenko M., Titenko Z., Tsiukalo L. External debt management in the system of financial security of the state. *WSEAS Transactions on Business and Economics*. 2023. Vol. 20. P. 144–153. DOI: https://doi.org/10.37394/23207.2023.20.15
28. Лісовий А., Андрух О. Енергетична безпека України: виклики війни та перспективи відновлення економічного потенціалу. *Український економічний часопис*. 2025. № 8. С. 40–43. DOI: https://doi.org/10.32782/2786-8273/2025-8-7
29. Kryshtanovych M., Panfilova T., Khomenko A., Dziubenko O., Lukashuk L. Optimization of state regulation in the field of safety and security of business: a

local approach. *Business: Theory and Practice*. 2023. Vol. 24. No. 2. P. 613–621. DOI: https://doi.org/10.3846/btp.2023.19563

30. Puzyrova P. Transformation of the financial system to ensure economic security and national interests in the context of digitalisation. *Journal of Innovations and Sustainability*. 2024. Vol. 8. No. 4. https://doi.org/10.51599/is.2024.08.04.12
31. Biloshkurska N., Omelyanenko V., Yemets O., Braslavska O., Matkovskyi P., Omelianenko O., Korniienko T. Comprehensive human security assessment in sustainable regional development: Insights for innovation policy. *European Journal of Sustainable Development Research*. 2025. Vol. 9. No. 4. em0315. DOI: https://doi.org/10.29333/ejosdr/16572
32. Мартиненко В. В., Липкань. А. Ю. Економічна безпека в умовах сталого розвитку: інклюзивні підходи та європейський досвід. *Актуальні питання фінансової інклюзії в умовах цифровізації соціально-економічних систем: європейський вектор, виклики та перспективи* : збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 17-18 лютого 2025 р.). Запоріжжя : ТДАТУ, 2025. С. 39–43. http://elar.tsatu.edu.ua/handle/123456789/18463
33. Липкань А. Ю. Зміцнення економічної безпеки держави через розвиток фінансової інфраструктури у повоєнний період. *Сучасні інструменти управління корпоративними фінансами* [Електронний ресурс] : зб. матеріалів IX Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. студентів, аспірантів та молодих вчених, 17 листоп. 2025 р., м. Київ / М-во освіти і науки України, Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана [та ін.] ; оргком.: Стеценко Б. С. та ін. Електрон. текст. дані. Київ : КНЕУ, 2025. С. 400–403. URL: https://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/53597

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі отримано комплексне розв’язання актуальної наукової проблеми, що полягає у поглибленні теоретико-методичних засад та обґрунтуванні практичних рекомендацій щодо забезпечення та зміцнення економічної безпеки України під деструктивним впливом воєнного стану. Сформульовані за результатами дослідження узагальнення дозволяють зробити такі висновки та пропозиції.

1. Доведено, що класичні концептуальні підходи, орієнтовані на досягнення статичної рівноваги, захищеності або утримання параметрів системи у жорстких межах мирних нормативів, повністю втрачають свою дієвість в умовах тотальної збройної агресії. Замість застарілого статичного розуміння безпеки як непорушного «стану захищеності», обґрунтовано концепцію економічної безпеки як динамічної спроможності національної економічної системи до резистентності, гнучкої адаптації та збереження своєї інституційної цілісності під тиском екзистенційних загроз. Категорію «економічна безпека» теоретично розгорнуто через призму життєздатності системи, де ключовим є не уникнення шоків, а здатність економіки ефективно їх поглинати, оперативно переформатовувати внутрішні зв’язки та підтримувати критично важливі функції життєзабезпечення суспільства й держави. Такий підхід дозволив інтегрувати концепцію економічної стійкості (resilience) у загальну теорію національної безпеки. Це створює надійне методологічне підґрунтя для розробки управлінських рішень в умовах тривалої безпекової кризи та гострого ресурсного голоду без втрати суверенної керованості державою.

2. Здійснено переформатування архітектоніки макроекономічних ризиків шляхом чіткого розмежування кон’юнктурних коливань та прямих воєнно-руйнівних чинників екзистенційного характеру. У роботі детально класифіковано та охарактеризовано специфічні деструктори воєнного часу, серед яких виокремлено безпосереднє фізичне знищення виробничих потужностей та об’єктів критичної інфраструктури, жорстку логістичну блокаду

традиційних експортно-імпортних шляхів, гостру демографічну кризу внаслідок масового вимушеного виїзду працездатного населення за кордон, а також безпрецедентний фіскальний розрив між потребами сектору оборони та внутрішніми можливостями податкової системи. Аргументовано, що загрози воєнного часу мають складну нелінійну природу й діють кумулятивно. Цей синергетичний ефект виявляється у тому, що один структурний шок (наприклад, руйнація енергетичних об'єктів) лавиноподібно посилює деструктивну дію інших факторів – провокує інфляційні хвилі, зумовлює падіння зайнятості та поглиблює тінізацію. Систематизація цих чинників дозволила відійти від описового аналізу ризиків на користь виявлення глибинних причин деформації макроекономічного ландшафту, що є критично важливим для формування гнучких інструментів державного реагування.

3. Здійснено ретроспективну оцінку та періодизацію динаміки економічної безпеки України, ідентифікувавши етапи найбільшої макроекономічної ентропії. Спроектовано періодизацію історичного тренду економічної безпеки, що дозволило виокремити логічні етапи накопичення внутрішніх структурних вразливостей та їх трансформації під дією зовнішніх геополітичних шоків. На основі глибокого ретроспективного аналізу ідентифіковано кілька послідовних фаз розвитку національної економіки, де поточний період повномасштабного вторгнення об'єктивно визначено як етап найвищої макроекономічної ентропії, тобто максимального хаосу та невизначеності. Аргументовано, що цей стан супроводжується майже повною руйнацією традиційних ринкових сигналів і розривом сталих міжгалузевих зв'язків. Економічна система за таких умов втрачає здатність до класичного саморегулювання і переходить у режим вимушеного екзогенного підживлення. Доведено, що стабільність системи за умов воєнної ентропії перестає спиратися на внутрішні циклічні коливання, а починає критично залежати від зовнішніх чинників – ритмічності, обсягів та умов надання міжнародної фінансової та військової допомоги, що вимагає принципово нових підходів до нівелювання загроз державній суверенності.

4. Забезпечено емпіричну верифікацію та математичне обґрунтування нелінійного характеру впливу оборонних видатків на динаміку національного доходу. Дослідження дозволило спростувати спрощені лінійні уявлення про вплив мілітаризації та підтвердити дію ефекту «перевернутої U-подібної кривої» в оборонній сфері України. Доведено існування чітко окресленого оптимального безпекового порогу оборонних витрат, у межах якого мілітаризація виконує стимулюючу роль, активізуючи внутрішнє виробництво через державні замовлення для військово-промислового комплексу та суміжних галузей, а також захищаючи суверенний економічний простір. Водночас обґрунтовано, що перехід системи у стан вимушеної гіпермілітаризації в умовах затяжної війни запускає зворотні деструктивні процеси, формуючи так звану «воєнну пастку». Надмірне зростання частки військових видатків, що суттєво перевищує безпечні межі, спричиняє колосальний ефект витіснення приватних та державних цивільних інвестицій. Кожен додатковий відсоток зростання цього навантаження починає пригнічувати цивільний сектор, вимиваючи ресурси з інноваційних та продуктивних галузей, що веде до деградації загального економічного потенціалу в довгостроковій перспективі.

5. Побудовано багатофакторну економетричну модель впливу макросередовища на стан економічної безпеки для кількісної оцінки еластичності ВВП за ключовими загрозами. Удосконалено економетричний інструментарій, який через процедуру очищення від мультиколінеарності дозволив виокремити чистий вплив ключових предикторів на динаміку еластичності ВВП. Моделювання підтвердило, що в умовах воєнного стану найбільший деструктивний тиск на темпи економічного зростання чинить саме фіскальний розрив у вигляді глибокого бюджетного дефіциту, високі інфляційні хвилі та хронічна розбалансованість платіжного балансу. У межах моделі виявлено парадоксальний характер взаємозв’язків у воєнному макросередовищі. Зокрема, формальне вирівнювання зовнішньоторговельного сальдо відбувається не через нарощування експортного потенціалу, а через вимушене стиснення критичного імпорту, що насправді сигналізує про глибоку рецесію реального

сектору та зупинку модернізаційних процесів. Разом із тим, економетричний аналіз дозволив ідентифікувати унікальний позитивний чинник – схильність населення до заощаджень. Вона визначена як єдиний потужний ендогенний драйвер і амортизатор, здатний підтримувати фінансову ліквідність системи та виступати внутрішнім ресурсом для збереження економічної активності під час структурних шоків.

6. Удосконалено методичне забезпечення інтегрального оцінювання рівня економічної безпеки України шляхом розробки адаптивного алгоритму зважування індикаторів. Розроблено гнучкий методичний підхід до діагностики рівня безпеки, який успішно долає обмеження застарілих вітчизняних індикативних методик мирного часу. Запропоновано структурований п’ятиетапний алгоритм розрахунку Комплексного інтегрального індексу економічної безпеки (I_{ESU}), архітектура якого базується на згортанні багатовимірного простору первинних індикаторів у три функціональні сфери (субіндекси): безпеки людини, фіскально-монетарної стабільності та структурно-інституційної стійкості. Ключовою методичною інновацією стало впровадження процедури динамічного визначення вагових коефіцієнтів індикаторів на основі щільності їхнього стохастичного зв’язку з реальним макроекономічним зростанням (динаміка індексу фізичного обсягу ВВП). Це дозволило повністю усунути суб’єктивізм експертних оцінок. Модель автоматично адаптується до трансформації воєнних загроз, сигналізуючи про перехід системи у стан «мобілізаційної стійкості» або «критичної вразливості», та чітко вказує органам державного управління, яка саме сфера (наразі це фіскально-монетарний блок, що тримається за рахунок донорів) потребує негайного регуляторного втручання.

7. Розроблено стратегічні імперативи та сценарні прогнози зміцнення економічної безпеки України на етапі воєнного спротиву та повоєнного відновлення. Побудовано багатоваріантну сценарну модель середньострокового розвитку (до горизонту 2030 року) та формалізовано процес прийняття рішень у вигляді строгої оптимізаційної задачі лінійного програмування. Залежно від

зміни головної незалежної змінної – тривалості воєнного стану та обсягів фінансової допомоги – обґрунтовано параметри трьох сценаріїв (оптимістичного відновлення, інерційної адаптації та песимістичного виснаження), що дозволило кількісно оцінити «ціну часу» у війні на виснаження. Спроектовано цілісну архітектуру системи стратегічного управління, яка забезпечує безперервний операційний цикл від діагностики до швидкої активації регуляторних інструментів. Сформульовано стратегічні «стовпи» державної політики, обов'язкові для реалізації незалежно від сценарію: кардинальна зміна філософії боргового управління через довгострокову реструктуризацію (прив'язку виплат до темпів росту ВВП); диверсифікація фінансування дефіциту з відмовою від інфляційної емісії; реіндустріалізація економіки шляхом перетворення ВПК на високотехнологічний експортний кластер; стимулююча детінізація на засадах тотальної цифровізації державних сервісів; а також антропоцентрична політика репатріації людського капіталу й підтримки самозайнятості. Головним довгостроковим «інституційним закріпленням» економічної безпеки держави, що системно максимізує всі компоненти інтегрального індексу, обґрунтовано безальтернативний курс на інтеграцію до європейського економічного простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрощук Г. О. Технологічна безпека: прогнозні оцінки трендів у розвитку науки і технологій. *Наука, технології, інновації*. 2022. № 1. С. 69–80. DOI: http://doi.org/10.35668/2520-6524-2022-1-10
2. Андрушків І., Наконечна Н. Суть та значення інвестиційно-інноваційної безпеки як складової економічної безпеки. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ (серія економічна)*. 2017. № 1. Р. 3–10. URL: https://journals.lvduvs.lviv.ua/index.php/economy/article/view/767
3. Бобиль В. В., Лоскутова Г. А., Дронь М. А. Ризики та джерела загроз зовнішньоекономічної безпеки України. *Review of Transport Economics and Management*. 2022. № 8(24). С. 12–19. DOI: https://doi.org/10.15802/rtem2022/257978
4. Богдан Т. Як реформувати систему матеріально-фінансового забезпечення Сил оборони України? *Censor.net*. 2024. URL: https://censor.net/m3494482
5. Бойко В. В. Еволюція розвитку та сутність економічної безпеки держави. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2015. № 4(1). С. 162–167. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2015_4(1)__28
6. Варналій З. Багатоступенева структура безпеки держави (на прикладі економічної та фінансової безпеки). *Економічний вісник університету. Збірник наукових праць учених та аспірантів*. 2022. Випуск 54. С.87–94. DOI: https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-54-87-94
7. Варналій З. С., Чеберяко О. В., Микитюк О. П., Бондаренко С.М. Актуалітети фінансової безпеки суб’єктів підприємництва України в умовах війни та повоєнний час. *Академічний огляд*. 2024. № 1(60). С. 123–140. https://doi.org/10.32342/2074-5354-2024-1-60-9
8. Вашай Ю. В., Дорошенко О. О. Гармонізація інформаційно-аналітичного забезпечення управління економічною безпекою держави в умовах

військово-політичної нестабільності : монографія. Рівне : НУВГП, 2020. 110 с. URL: https://ep3.nuwm.edu.ua/18863/

9. Волощук Р. В. Інтегральне оцінювання стану соціальної сфери економічної безпеки України. *Control Systems and Computers*. 2023. № 4. С. 29–38. DOI: https://doi.org/10.15407/csc.2023.04.029
10. Ганзюк С. М., Драй О. О. Загрози фінансовій безпеці України. *Modern Economics*. 2023. № 38. С. 28–33. DOI: https://doi.org/10.31521/modecon.V38(2023)-04
11. Гаращук О. В., Куценко В. І. Інноваційно-інвестиційні засади забезпечення сталого соціально-економічного розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2021. Вип. 36. С. 58–64. DOI: https://doi.org/10.32782/2413-9971/2021-36-10
12. Гарькава В. Ф. Визначення загроз економічній безпеці регіону. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2019. Том 30(69). № 4. С. 103–108. DOI: https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-4-18
13. Гбур З. В. Економічна безпека як одна зі складових забезпечення національної безпеки України на сучасному етапі. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 18. С. 81–86. URL: http://surl.li/kesws
14. Гетьманець О. П., Коробцова Д. В. Фінансова безпека як чинник воєнної безпеки. *Право і безпека*. 2023. № 1. С. 169–178. DOI: https://doi.org/10.32631/pb.2023.1.15
15. Глуха Г. Я. Система факторів економічного зростання: теоретико-методологічний аспект. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2014. № 1. С. 223-231. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mimi_2014_1_24
16. Гобела В., Мельник С., Курляк М. Продовольча безпеки України на фоні війни: оцінка стану та прогнозування тенденцій. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2022. № 2(02). С. 92–98. DOI: https://doi.org/10.32782/dees.2-16

17. Голіков І. В. Сутність та еволюція поняття економічна безпека. *Проблеми економіки*. 2014. № 1. С. 309–314. URL: http://surl.li/owaez
18. Давиденко Н., Буряк А., Давиденко М. Вплив зовнішнього державного боргу на фінансову безпеку України. *Український економічний часопис*. 2025. № 8. С. 22–26. https://doi.org/10.32782/2786-8273/2025-8-4
19. Давиденко Н. М., Гордей О. Д., Новицька О.В. Загрози фінансовій безпеці держави в умовах воєнного стану. *Збірник наукових праць Державного податкового університету*. 2025. Вип. 1. С. 30–37. https://doi.org/10.32782/2617-5940.1.2025.5
20. Данилишин Б. Платіжний баланс: ключові зміни з початку 2023 року. *Економічна правда*. 14 червня 2023. URL: https://www.epravda.com.ua/columns/2023/06/14/701160/
21. Демченко О. В. Теоретичні засади оцінювання сталого розвитку людського капіталу сільських територій України. *Ефективна економіка*. 2024. № 8. DOI: https://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.8.38
22. Державний бюджет України. *Minfin*. 2025. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/
23. Державні фінанси. Мінфін. 2024. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/finance/
24. Договір про звичайні збройні сили в Європі : ратифіковано 01.07.92 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_314#Text
25. Доломанжи А. Скільки українських дітей депортовано в Росію: Зеленський розкрив моторошні дані. Інформаційне агентство УНІАН. 13 травня 2023. URL: http://surl.li/jrbbm
26. Економічна безпека України в умовах воєнних ризиків та глобальної нестабільності. Результати Четвертої хвилі опитування експертів січень 2025 р., м. Київ. *НІСД*. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2025-04/ekbezpeka-2025-prezentaciya_zhalilo.pdf#page=1.00

27. Економічна безпека України в умовах довготривалої війни. Експертно-аналітична доповідь. К. : НІСД, 2024 71 с. DOI: https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2024.08
28. Жаліло Я. «План Маршалла» для України: хибні історичні аналогії та реальні потреби України. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 22.05.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0048525-21#Text
29. Желізко О. О. Аналіз основних небезпек, загроз та ризиків економічній безпеці підприємництва на сучасному етапі розвитку держави. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2017. № 5(61). С. 103–108. URL: http://psae-jrnl.nau.in.ua/journal/5_61_2017_ukr/15.pdf
30. Жирій К. Кожен сьомий юнак – за кордоном: аналітики розповіли, чи повернуться українські біженці додому. *УНІАН*. URL: https://www.unian.ua/economics/other/ukrajinski-bizhenci-analitiki-rozpovili-chi-povernutsya-voni-dodomu-13298793.html
31. Житар М. Вплив макрофінансових дисбалансів на фінансову безпеку держави: інструменти оцінки та стратегії мінімізації ризиків. *Економіка та суспільство*. 2025. № 71. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-71-15
32. Загальні тенденції тіньової економіки в Україні у 2021 році. Департамент стратегічного планування та макроекономічного прогнозування Міністерства економіка України. 31 жовтня 2022. URL: http://surl.li/hsdth
33. Заїчко І., Терещук С., Калач Г. Дослідження інноваційних методів і стратегій управління кризою та їх вплив на фінансову безпеку підприємств у складних економічних умовах. *Наукові інновації та передові технології*. № 7(7). 2024. С. 595–610. https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-7(7)-595-610
34. Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі : багатостороння угода від 01.08.1975 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU75010

35. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні : опитування загального населення. Раунд 13. Представництво МОМ в Україні, Червень 2023. 19 с. URL: http://surl.li/jwwok
36. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України за рік від початку повномасштабного вторгнення. URL: http://surl.li/jehot
37. Звіт про фінансову стабільність. Грудень 2022. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2022-H2.pdf?v=4
38. Зовнішній державний борг України. *Minfin*. 2025. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/foreign/
39. Іванісов О. В., Агавердієва Х. Ф., Лебединська О. С. Демографічна безпека України: сучасні виклики та загрози. *Економіка і фінанси*. 2019. № 1. С. 28–39.
40. Індекс сприйняття корупції – 2022. Transparency International. URL: https://cpi.ti-ukraine.org/#/
41. Карпенко О. І. Економічна безпека країни та міжнародні рейтинги: аналіз та інструменти оцінювання. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки»*. 2023. № 3(109). С. 5–12. DOI: https://doi.org/10.37734/2409-6873-2023-3-1
42. Кваша Т. К. Визначення ризиків інвестиційно-інноваційної безпеки в Україні. *Статистика України*. 2022. № 3–4(98–99). С. 35–44. URL: https://su-journal.com.ua/index.php/journal/issue/view/44/3-4-2022
43. Кобзар Ю. Українські біженці в Європі встановили новий рекорд. Інформаційне агентство УНІАН. 2 квітня 2023. URL: http://surl.li/jwwlr
44. Коваленко О. Зима буде страшною: в Україні не відновили й 2% від зруйнованої енергосистеми – НКРЕКП. Інформаційне агентство УНІАН. 4 серпня 2023. URL: http://surl.li/jxazc

45. Коментар Національного банку щодо зміни реального ВВП у 2022 році : Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/komentar-natsionalnogo-banku-schodo-zmini-realnogo-vvp-u-2022-rotsi
46. Коробцова Д. В. Правове забезпечення фінансової безпеки держави в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 141–146. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.27
47. Лекарь С. Правове регулювання економічної безпеки в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 12. С. 186–191. DOI: https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.12.35
48. Липкань А. Ю. Безпекові аспекти державного фінансування національної економіки України в умовах російсько-української війни. *Дослідження фінансових інституцій та інструментів розвитку держави, територій та суб'єктів господарювання: теоретичні, методологічні та практичні аспекти* : збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної конференції 03 листопада 2023 року м. Одеса ; ОНУ імені І. І. Мечникова. Одеса : Бондаренко М.О., 2023. С. 47–50.
49. Липкань А. Ю. Державна підтримка підприємницького і банківського сектору в умовах воєнного стану. *Економічні перспективи підприємництва у воєнні часи та опісля* [Електронне видання] : збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ірпінь, 22 травня 2023 року). Ірпінь : Державний податковий університет, 2023. С. 179–182.
50. Липкань А. Ю. Економічна стійкість України в умовах воєнного стану: аналіз макроекономічних загроз та шляхи відновлення. *Економічні перспективи підприємництва: виклики воєнного часу та повоєнної відбудови* [Електронне видання] : збірник матеріалів VIII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Ірпінь, 30 травня 2025 р. Ірпінь : Державний податковий університет, 2025. С. 426–428.
51. Липкань А. Ю. Економічний розвиток України в умовах російсько-української війни : *Економічні перспективи підприємництва: виклики воєнного часу та повоєнної відбудови* [Електронне видання] :збірник

матеріалів VII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Ірпінь, 31 травня 2024 р. Ірпінь : Державний податковий університет, 2024. С. 179–181.

52. Липкань А. Ю. Загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2023. Вип. 3(92). С. 45–59. DOI: https://doi.org/10.32782/2520-2200/2023-3-7
53. Липкань А. Ю. Зміцнення економічної безпеки держави через розвиток фінансової інфраструктури у повоєнний період. *Сучасні інструменти управління корпоративними фінансами* [Електронний ресурс] : зб. матеріалів IX Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. студентів, аспірантів та молодих вчених, 17 листоп. 2025 р., м. Київ / М-во освіти і науки України, Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана [та ін.] ; оргком.: Стеценко Б. С. та ін. Електрон. текст. дані. Київ : КНЕУ, 2025. С. 400–403.
54. Липкань А. Ю. Макроекономічні загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану. *Трансформація фіскальної політики в умовах євроінтеграції* [Електронне видання] : збірник XIV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ірпінь, 8 грудня 2023 року). Ірпінь : Державний податковий університет, 2023. С. 422–424.
55. Липкань А. Ю. Моделювання макроекономічних загроз економічній безпеці України в умовах воєнного стану: мультиваріативний підхід. *Соціальний розвиток: економіко-правові проблеми*. 2025. № 4. DOI: https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.4.14
56. Липкань А. Ю. Проблеми зміцнення безпеки сталого розвитку регіонів України [Електронне видання] : *Сталий розвиток міст та регіонів України в рамках Європейської інтеграції* : збірник Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ірпінь, 12 грудня 2023 року). Ірпінь : Державний податковий університет, 2023. С. 323–325.
57. Липкань А. Ю. Ретроспективний аналіз стану макроекономічної безпеки України. *Трансформація фіскальної політики в умовах євроінтеграції* [Електронне видання] : збірник XV Міжнародної науково-практичної

конференції (м. Ірпінь, 22 листопада 2024 року). Частина 1. Ірпінь : Державний податковий університет, 2024. С. 422–425.

58. Липкань А. Ю. Статистична оцінка макроекономічних загроз економічній безпеці України в умовах російсько-української війни. *Збірник наукових праць Державного податкового університету*. 2024. № 1. С. 42–47. DOI: https://doi.org/10.32782/2617-5940.1.2024.6
59. Липкань А. Ю., Мартиненко В. В. Фінансові загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану [Електронне видання]. *Фінансові механізми забезпечення відновлення економіки України в сучасних умовах* : збірник Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених (м. Ірпінь, 22 лютого 2024 року). Ірпінь : Державний податковий університет, 2024. С. 154–156.
60. Лісовий А., Андрух О. Енергетична безпека України: виклики війни та перспективи відновлення економічного потенціалу. *Український економічний часопис*. 2025. № 8. С. 40–43. DOI: https://doi.org/10.32782/2786-8273/2025-8-7
61. Лісовий А., Краєвський В. Економічна безпека України в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*, 2026. № 83. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2026-83-188
62. Літвін Н. М., Січиокно Г. Б. Класифікація актуальних загроз економічній безпеці держави в контексті кризових тенденцій національної економіки. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2019. № 1(53). С. 171–180. URL: http://surl.li/jwjer
63. Мартиненко В. В. Оцінка впливу глобалізації на стан економічної безпеки України. *Бізнес Інформ*. 2013. № 10. С. 35–43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2013_10_7
64. Мартиненко В. В. Загрози економічній безпеці України в контексті викликів глобалізації. *Економічний часопис – XXI*. 2011. Випуск 115. № 7–8. С. 40–43. URL: http://ea21journal.world/index.php/ea-v115-12/

65. Мартиненко В. В. Концептуальні підходи до зміцнення безпеки економіки України. *Economic Annals – XXI*. 2015. Вип. 148. № 1–2. С. 12–15. URL: http://ea21journal.world/index.php/ea-v148-03/

66. Мартиненко В. В. Теоретико-методичні засади оцінки економічної безпеки національної економіки. *Економічний простір*. 2015. № 93. С. 131–140.

67. Мартиненко В. В. Теорія економічної безпеки держави у контексті глобалізаційних тенденцій розвитку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: економічні науки*. 2014. Вип. 9–1. Част. 2. С. 9–12. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_09-1/economic_09-1_2.pdf#page=9

68. Мартиненко В. В., Липкань. А. Ю. Економічна безпека в умовах сталого розвитку: інклюзивні підходи та європейський досвід. *Актуальні питання фінансової інклюзії в умовах цифровізації соціально-економічних систем: європейський вектор, виклики та перспективи* : збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 17-18 лютого 2025 р.). Запоріжжя : ТДАТУ, 2025. С. 39–43.

69. Мартиненко В. В., Липкань А. Ю. Макрофінансування як форма міжнародної фінансової допомоги в контексті забезпечення фінансової безпеки. *Фінансова безпека України у світлі формування боргових механізмів* : монографія / за наук. ред. д-ра екон. наук, професора С. В. Онишко та заг. кер. д-ра екон. наук, професора Н. М. Давиденко. Ірпінь : Державний податковий університет України, 2025. С. 40–85. DOI: https://doi.org/10.33244/978-966-337-781-0-40-85

70. Мартиненко В. В., Липкань. А. Ю. Роль економічної безпеки України у формуванні сталого розвитку в умовах повоєнного відновлення та європейської інтеграції. *Фінансові механізми забезпечення відновлення економіки України в сучасних умовах* : збірник II Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених (м. Ірпінь, 26 лютого 2025 року). Ірпінь : Державний податковий університет, 2025. С. 55–57.

71. Марутян Р. Зовнішньоекономічна безпека як ключова складова економічної безпеки України. *Наукові перспективи*. 2022. № 10(28). С. 577–586. DOI: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-7(25)-577-586
72. Мироненко О. Адаптуватися до невідомого: публічні фінанси України у третій рік війни. *Центр економічної стратегії*. URL: https://ces.org.ua/public_finance_2024/
73. Онищенко С., Маслій О., Глушко А., Загорулько Т. Виклики та загрози соціально-економічній безпеці України в умовах воєнного стану. *Економіка і регіон»*. 2023. № 1(88). С. 135–143. DOI: https://doi.org/10.26906/EiR.2023.1(88).2888
74. План для Ukraine Facility 2024–2027. *Ukraine Facility*. URL: https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/plan-ukraine-facility.pdf
75. Платіжний баланс України: статистика зовнішнього сектору. Національний банк України. 2023. URL: https://bank.gov.ua/files/ES/BOP_m.xlsx
76. Показники економічної безпеки. *Доступ до правди*. 2023. URL: https://dostup.org.ua/request/118243/response/387368/attach/4/1.pdf?cookie_passthrough=1
77. Попова С. М., Попова Л. М. Основні складові національної безпеки. *Наше право*. 2013. № 13. С. 54–60. URL: http://surl.li/kesrx
78. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економіки України 02.03.2007 р. № 60. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0060665-07
79. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України 29.10.2013 р. № 1277. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13

80. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України : Постанова Верховної Ради України від 16.01.1997 р. № 3/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3/97-%D0%B2%D1%80#Text
81. Про Концепцію боротьби з тероризмом в Україні : Указ Президента України від 05.03.2019 р. № 53/2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/53/2019#Text
82. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text
83. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text
84. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України» : Указ Президента України від 26.08.2021 р. № 447/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#n12
85. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 червня 2021 року «Про Стратегію розвитку оборонно-промислового комплексу України» : Указ Президента України від 21.08.2021 № 372/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text
86. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України» : Указ Президента України від 25.03.2021 р. № 121/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text
87. Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року : Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11.08.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0048525-21#Text
88. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10

89. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text

90. Прохорова В. В. Реформування енергетичного сектору України в контексті управління енергетичною безпекою. *Адаптивне управління: теорія і практика. Серія «Економіка»*. 2023. Випуск 15(30). URL: https://amtp.org.ua/index.php/journal2/article/view/534

91. Пузирьова П. В. Механізм забезпечення економічної безпеки у сфері сталого розвитку фінансової системи держави в умовах цифрової економіки та глобалізаційних змін. *Актуальні проблеми економіки*. 2025. № 1 (283). С. 189–204. http://doi.org/10.32752/1993-6788-2025-1-283-189-204

92. Пустовійт Р. Ф. Військово-економічна безпека держави. *Економіка та держава*. 2016. № 7. С. 23–28. URL: http://www.economy.in.ua/?op=1&z=3552&i=2

93. Семененко О., Абрамова М., Мороз І., Акініна Т., Паламарчук С., Таран О. Методичний підхід до оцінювання рівня поточної оборонної достатності держави. *Social Development and Security*. 2023. Вип. 13. № 2. С. 80–93. DOI: https://doi.org/10.33445/sds.2023.13.2.8

94. Семененко О., Абрамова М., Таран О., Побережець Т., Кравченко Є., Паламарчук С. Аналіз теорії та практики визначення, обгрунтування та оцінювання оборонної достатності держави. *Social Development and Security*. 2023. Вип. 13. № 1. С. 38–51. DOI: https://doi.org/10.33445/sds.2023.13.1.5

95. Семененко О., Чернишова І., Добровольська Л., Харитонов К., Мотрунич І. Логіко-лінгвістична модель оцінювання стану воєнно-економічної безпеки держави. *Social Development and Security*. 2020. Вип. 10. № 5. С. 28–37. DOI: https://doi.org/10.33445/sds.2020.10.5.3

96. Сидорчук О. Г. Інтегральне оцінювання рівня соціальної безпеки України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія*

«Економічні науки». 2020. Вип. 38. С. 62–68. DOI: https://doi.org/10.32999/ksu2307-8030/2020-38-11

97. Ситник Г. П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади). К. : НАДУ, 2012. 544 с. URL: https://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2014/02/Derzhavne-upravlinnya-u-sferi-natsionalnoyi-bezpeki.pdf
98. Скиба О. О., Савіна Н. Б. Соціальна та демографічна складові економічної безпеки держави: сучасний стан, виклики, загрози. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування*. 2023. Том 1. № 101. С. 177–189. DOI: https://doi.org/10.31713/ve1202316
99. Скрипниченко М. І. Макроекономічні оцінки і прогнози повоєнного відновлення економіки України. *Економічна теорія*. 2022. № 2. С. 29–43. DOI: https://doi.org/10.15407/etet2022.02.029
100. Смоляк В. Ф. Системні засади національної безпеки України. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2018. Випуск 37. № 2. С. 107–126. URL: http://surl.li/kesui
101. Солодовнік О. О. Основні підходи до оцінювання економічної та фінансової безпеки: сутність і напрями вдосконалення. *Бізнес Інформ*. 2021. № 2. С. 6–12. DOI: https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-2-6-12
102. Статистика Національного банку України. Національний банк України. 2024. URL: https://bank.gov.ua/ua/statistic/nbustatistic
103. Статистика. *Національний банк України*. 2024. URL: https://bank.gov.ua/ua/statistic
104. Статистична інформація. Державна служба статистики України. 2023. URL: https://ukrstat.gov.ua/
105. Стельмах Т. Вступ України до ЄС прискорить розвиток нашої економіки: ВВП зросте на 2 %. *24 економіка*. URL: https://24tv.ua/economy/vvp-ukrayini-yak-vstup-yes-vpline-ekonomiku-krayini_n2454827

106. Третяк В. В., Гордієнко Т. М. Економічна безпека: сутність та умови формування. *Економіка та держава*. 2010. № 1. С. 6–8. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/1_2010/3.pdf
107. Угода з адаптації Договору про звичайні збройні сили в Європі : ратифіковано 21.09.2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_063#Text
108. Україна: втрати серед цивільних осіб : звіт Управління Верховного комісара ООН з прав людини. 5 червня 2023. 4 с. URL: http://surl.li/jwrrc
109. Фінансування державного бюджету України з початку повномасштабної війни. Міністерство Фінансів України. 2023. URL: http://surl.li/jzdkx
110. Ходжаян А. Р. Структурна характеристика розвитку економіки України. *Економічний вісник*. 2018. № 4. С. 71–83. URL: https://ev.nmu.org.ua/docs/2018/4/EV20184_071-083.pdf
111. Черненко О. С., Калач, Г. М. Інноваційний розвиток як чинник повоєнної відбудови економіки України. *Економічна парадигма*, Том 1. № 11(91). С. 99–104. DOI: https://doi.org/10.25313/2520-2294-2024-11-10469
112. Чорна С. Аналіз векторів досліджень фінансової безпеки: бібліометричний аналіз та візуалізація. *Світ фінансів*. 2023. № 2(75). С. 125–139. DOI: https://doi.org/10.35774/sf2023.02.125
113. Шушко О. О. Експертне оцінювання рівня економічної безпеки національної економіки. *Бізнес-навігатор*. 2019. Вип. 1(50). С. 173–180. URL: https://www.business-navigator.ks.ua/journals/2019/50_2019/50_2019.pdf#page=173
114. Як змінювалися витрати на оборону за роки незалежності України. *Слово і діло*. 2023. URL: https://www.slovoidilo.ua/2023/08/25/infografika/finansy/yak-zminyuvalysya-vydatky-oboronu-roky-nezalezhnosti-ukrayiny
115. Як повномасштабне вторгнення Росії вплинуло на Україну: два роки війни в графіках. *Forbes Україна*. 2024. URL: https://forbes.ua/war-in-ukraine/yak-

povnomasshtabne-vtorgnennya-rosii-vplinulo-na-ukrainu-dva-roki-viyni-v-grafikakh-23022024-19442

116. 2023 Corruption Perceptions Index: Weakening justice systems leave corruption unchecked. *Transparency International*. URL: https://www.transparency.org/en/cpi/2022
117. Bandura R., Romanishyn A. Striving for Access, Security, and Sustainability: Ukraine's Transition to a Modern and Decentralized Energy System. *Center for Strategic and International Studies*. 2025. URL: https://lnk.ua/RJ4PwRQNz
118. Banna H., Alam A., Chen X. H., Alam A. W. Energy security and economic stability: The role of inflation and war. *Energy Economics*. 2023. Vol. 126. 106949. DOI: https://doi.org/10.1016/j.eneco.2023.106949
119. Bartik A W., Bertrand M., Cullen Z., Glaeser E. L., Luca M., Stanton C. The impact of COVID-19 on small business outcomes and expectations. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*. 2020. Vol. 117. No. 30. P. 17656–17666. DOI: https://doi.org/10.1073/pnas.2006991117
120. Belle D., Doucet J. Poverty, inequality, and discrimination as sources of depression among US women. *Psychology of Women Quarterly*. 2003. Vol. 27. No. 2. P. 101–113. DOI: http://dx.doi.org/10.1111/1471-6402.00090
121. Biloshkurska N., Biloshkurskyi M., Popadynets N., Plets I., Karpyak M. Unemployment's impact on the socio-economic development of Poland and Ukraine: Governance aspects. *Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej Zarządzanie – Research Reviews of Czestochowa University of Technology – Management*. Vol. 50. P. 31–45. DOI: https://doi.org/10.17512/znpcz.2023.2.03
122. Biloshkurska N., Omelyanenko V., Yemets O., Braslavska O., Matkovskyi P., Omelianenko O., Korniienko T. Comprehensive human security assessment in sustainable regional development: Insights for innovation policy. *European Journal of Sustainable Development Research*. 2025. Vol. 9. No. 4. em0315. DOI: https://doi.org/10.29333/ejosdr/16572

123. Bimonte S., D'Agostino A. Life satisfaction in the time of COVID-19. The frog effect. *Cities*. 2023. Vol. 142. 104550. DOI: https://doi.org/10.1016/j.cities.2023.104550

124. Blikhar M., Shulhan I., Patsula O., Vinichuk M. (2025). Economic security of Ukraine: State, threats and problems of ensuring in the context of globalization. *Науковий вісник Національного гірничого університету*. 2025. № 3. С. 229–236. DOI: https://doi.org/10.33271/nvngu/2025-3/229

125. Bloom D. E. et al. Macroeconomic implications of population ageing and selected policy responses. *The Lancet*. 2015. Vol. 385. No. 9968. P. 649–657. DOI: https://doi.org/10.1016/s0140-6736(14)61464-1

126. Braslavska, O., Penkova, O., Plets, I., Sus, T., Biloshkurska, N., Biloshkurskyi, M. (2020) Management of the higher education institutions innovative potential: Formalization and evaluation. *Revista Inclusiones*, vol. 7, no. 4, pp. 624–645. Available at: https://revistainclusiones.org/index.php/inclu/article/view/1575

127. Brazhnyk L., Ivanyuta V., Kravchenko T., Kozak O., Los O., Pavliuk S. Harmonization of agricultural policy and economic security of the EU States. *WSEAS Transactions on Environment and Development*. 2023. No. 19. P. 1–10. DOI: https://doi.org/10.37394/232015.2023.19.1

128. Business Ready (B-READY). *The World Bank's flagship report on business environment worldwide*. URL: https://www.worldbank.org/en/businessready

129. Chan T. W., Goldthorpe J. H. Class and status: The conceptual distinction and its empirical relevance. *American Sociological Review*. 2007. Vol. 72. No. 4. P. 512–532. DOI: https://doi.org/10.1177/000312240707200402

130. Charter for European Security. Istanbul, November 1999. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/4/2/17502.pdf

131. Charter of Paris for a New Europe. Paris, 19–21 November 1990. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/0/6/39516.pdf

132. Chubaievskyi V., Blakyta H., Bogma O., Shtuler I., Batrakova T. Protection of information resources as an integral part of economic security of the enterprise.

Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu. 2022. No. 4. P. 117–122. DOI: https://doi.org/10.33271/nvngu/2022-4/117

133. Collins P. H. Shifting the center: Race, class, and feminist theorizing about motherhood. *Mothering* : *Ideology, Experience, and Agency* / Edited by Evelyn Nakano Glenn, Grace Chang, Linda Rennie Forcey. New York : Routledge, 2016. P. 45–65. DOI: https://doi.org/10.4324/9781315538891-3
134. Committee on Economic Security. *JAMA: The Journal of the American Medical Association*. 1934. Vol. 103. No. 19. P. 1454–1455. DOI: https://doi.org/10.1001/jama.1934.02750450038
135. Danilova E., Marchenko V. Methodology of structural and functional approach to management of the enterprise economic safety. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*. 2019. Vol. 10. No. 2. P. 488–496. DOI: https://doi.org/10.14505/jarle.v10.2(40).08
136. Dasgupta P. S., David P. A. Toward a new economics of science. *Research Policy*. 1994. Vol. 23. No. 5. P. 487–521. DOI: https://doi.org/10.1016/0048-7333(94)01002-1
137. Data. Joint Coordination Centre for the Black Sea Grain Initiative: United Nations. 2023. URL: https://www.un.org/en/black-sea-grain-initiative/data
138. Datta P. B., Gailey R. Empowering women through social entrepreneurship: Case study of a women's cooperative in India. *Entrepreneurship: Theory and Practice*. 2012. Vol. 36. No. 3. P. 569–587. DOI: https://doi.org/10.1111/j.1540-6520.2012.00505.x
139. Davydenko N., Mykhaylichenko M., Titenko Z., Tsiukalo L. External debt management in the system of financial security of the state. *WSEAS Transactions on Business and Economics*. 2023. No. 20. P. 144–153. DOI: https://doi.org/10.37394/23207.2023.20.15
140. Democracy Index 2022. *Economist Intelligence Unit*. URL: https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2022/
141. Davydenko N., Mykhaylichenko M., Titenko Z., Tsiukalo L. External debt management in the system of financial security of the state. *WSEAS*

Transactions on Business and Economics. 2023. Vol. 20. P. 144–153. DOI: https://doi.org/10.37394/23207.2023.20.15

142. Dragan I., Nestoryshen I., Ostapenko L., Terletska V., Munko A. Improving the mechanism of administrative and legal ensuring of the financial and economic security of the state. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. 2023. Vol. 5(52). P. 461–470. DOI: https://doi.org/10.55643/fcaptp.5.52.2023.4168
143. Drobyazko S., Bondiuk A., Ovcharenko I., Lebid O., Mikish A. Resource supporing of business economic security at the micro and macro levels. *Journal of Security & Sustainability Issues*. 2020. Vol. 10. No. 1. P. 307–320. DOI: https://doi.org/10.9770/jssi.2020.10.1(22)
144. Ease of Doing Business rankings. *The World Bank*. URL: https://archive.doingbusiness.org/en/rankings
145. Economic security: Neglected dimension of national security? / Ronis S. R. (ed.). Washington : National Defense University Press, 2011. 116 p. URL: https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA585192.pdf
146. Edgerton J. E. Principles of economic security. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. 1931. Vol. 154. No. 1. P. 73–77. DOI: https://doi.org/10.1177/000271623115400115
147. Einterz R. M. Responding to the HIV pandemic: The power of an academic medical partnership. *Academic Medicine*. 2007. Vol. 82. No. 8. P. 812–818. DOI: https://doi.org/10.1097/acm.0b013e3180cc29f1
148. Environmental Performance Index. *Yale Center for Environmental Law & Policy*. URL: https://epi.yale.edu/
149. Fragile States Index. *The Fund for Peace*. URL: https://fragilestatesindex.org/
150. GDP (current US$). World Bank Group data. URL: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD
151. Global Cybersecurity Index. *International Telecommunication Union*. URL: https://www.itu.int/en/ITU-D/Cybersecurity/Pages/global-cybersecurity-index.aspx

152. Global Innovation Index. *World Intellectual Property Organization (WIPO)*. URL: https://www.wipo.int/global_innovation_index/en/
153. Global Knowledge Index. *United Nations Development Programme ; Mohammed Bin Rashid Al Maktoum Knowledge Foundation*. URL: https://composite-indicators.jrc.ec.europa.eu/explorer/explorer/indices/gki/global-knowledge-index
154. Global Peace Index. *The Institute for Economics and Peace ; UNESCO*. URL: https://www.unesco.org/en/world-media-trends/global-peace-index
155. Granit J., et al. Integrating sustainable development and security: An analytical approach with examples from the Middle East and North Africa, the Arctic and Central Asia. Stockholm : Stockholm Environment Institute, 2015. 36 p. URL: http://www.jstor.org/stable/resrep02788
156. Green Growth Index 2023. *Global Green Growth Institute*. URL: https://greengrowthindex.gggi.org/#cover
157. Hird K. Russian Occupation Update, June 23, 2025. *ISW Press*. 2025. URL: https://understandingwar.org/backgrounder/russian-occupation-update-june-23-2025
158. Human Development Index (HDI). *Human Development Reports*. URL: https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI
159. Inglehart R., Abramson P.R. Economic security and value change. *American Political Science Review*. 1994. Vol. 88. No. 2. P. 336–354. DOI: https://doi.org/10.2307/2944708
160. International economic security : resolution / adopted by the General Assembly during its 40th session, 17 September – 18 December 1985. URL: https://digitallibrary.un.org/record/109472?ln=en
161. Iuga I.-C., Socol A. Defending the nation, securing the economy. *E&M Economics and Management*. 2023. Vol. 26. No. 4. P. 17–37. DOI: https://doi.org/10.15240/tul/001/2023-4-002

162. Kahneman D., Tversky A. Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk. *Econometrica*. 1979. Vol. 47. No. 2. P. 263–291. URL: https://web.mit.edu/curhan/www/docs/Articles/15341_Readings/Behavioral_Decision_Theory/Kahneman_Tversky_1979_Prospect_theory.pdf
163. Khayyum M. Benefits of environmental and economic security from a sustainable development perspective. *Journal of Environmental & Analytical Toxicology*. 2023. Vol. 13. 701. DOI: https://doi.org/10.32782/2413-9971/2021-36-10
164. Kitamura N., Abbas K., Nathwani D. Public health and social measures to mitigate the health and economic impact of the COVID-19 pandemic in Turkey, Egypt, Ukraine, Kazakhstan, and Poland during 2020–2021: Situational analysis. *BMC Public Health*. 2022. Vol. 22. No. 1. 991. DOI: https://doi.org/10.1186/s12889-022-13411-6
165. KOF Globalisation Index. *KOF Swiss Economic Institute*. URL: https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html
166. Koonin L. M. et al. Trends in the use of telehealth during the emergence of the COVID-19 pandemic – United States, January-March 2020. *Morbidity and Mortality Weekly Report*. Vol. 69. No. 43. P. 1595–1599. DOI: https://doi.org/10.15585/mmwr.mm6943a3
167. Kryshtanovych M., Panfilova T., Khomenko A., Dziubenko O., Lukashuk L. Optimization of state regulation in the field of safety and security of business: A local approach. *Business: Theory and Practice*. 2023. Vol. 24. No. 2. P. 613–621. DOI: https://doi.org/10.3846/btp.2023.19563
168. Kryshtanovych S., Syniuk O., Yadukha S., Blyznyuk A., Bashtannyk O., Ravliuk V. Determining strategic priorities for forming state policy to provide financial and economic security under martial law. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*, 2023. Vol. 6(53). P. 287–299. DOI: https://doi.org/10.55643/fcaptp.6.53.2023.4237

169. Kryvdyk V., Rudnichenko Y., Havlovska N., Matiukh S., Harbusiuk V., Samborska O. Implementation of modern management technologies in enterprise economic security. *TEM Journal*. 2023. Vol. 12. No. 4. DOI: https://doi.org/10.18421/TEM124-24
170. Kumar P., Singh S., Gupta B. K. Future prospects of luminescent nanomaterial based security inks: From synthesis to anti-counterfeiting applications. *Nanoscale*. 2016. Vol. 8. No. 30. P. 14297–14340. DOI: https://doi.org/10.1039/C5NR06965C
171. Landau D. The Economic Impact of Military Expenditures : World Bank Policy Research Working Paper No. 1138. URL: https://documents1.worldbank.org/curated/en/979471468766166484/pdf/multi-page.pdf
172. Legatum Prosperity Index 2023. *The Legatum Centre for National Prosperity*. URL: https://www.prosperity.com/
173. Liang X., Tian N., da Silva D. L., Scarazzato L., Karim Z., Ricard J. G. Trends in world military expenditure, 2024. *SIPRI Fact Sheet*. April 2025. DOI: https://doi.org/10.55163/AVEC8366
174. Lypkan A. Applied aspects of business digital security. *Digital Transformations of Ukraine 2023: Realities and Challenges* : Conference abstracts of 22nd All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference for Student. Irpin : State Tax University, 2023. P. 110–113.
175. Ma L., Li X., Pan Y. Global industrial chain resilience research: Theory and measurement. *Systems*. 2023. Vol. 11. No. 9. 466. DOI: https://doi.org/10.3390/systems11090466
176. Macro Financial Assistance+ for Ukraine. *European Commission*. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/eu-budget/eu-borrower-investor-relations/macro-financial-assistance-ukraine_en
177. Manuilova K., Motornyy V., Koval O., Mykytyn O., Norchuk Yu. Economic security management for sustainable planning. *International Journal of*

Sustainable Development and Planning. 2023. Vol. 18. No. 7. P. 2055–2060. DOI: https://doi.org/10.18280/ijsdp.180707

178. Martynenko V., Lypkan A. Systematization of approaches to state economic security using bibliometric methods. *Technology audit and production reserves*. 2025. Vol. 6. No. 4(86). P. 62–73. DOI: https://doi.org/10.15587/2706-5448.2025.347673
179. Mazaraki A., Melnyk T., Serova L. The impact of corruption on the economic security of the state. *Theoretical and Practical Research in Economic Fields*. 2023. Vol. 14. No. 2. P. 269–282. DOI: https://doi.org/10.14505/tpref.v14.2(28).07
180. Mencher S. Poor Law to Poverty Program: Economic security policy in Britain and the United States. Pittsburgh : University of Pittsburgh Press, 1968. 496 p. URL: http://surl.li/ojhtr
181. Military expenditure in Ukraine from 2000 to 2024. *Statista*. 2025. URL: https://www.statista.com/statistics/1293277/ukraine-military-spending/
182. Mohy-ud-Din K. Board diversity and corporate social responsibility versus sustainability development: Evidence from US and Australia. *Journal of Cleaner Production*. 2023. Vol. 417. 138030. DOI: https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2023.138030
183. Mulska O. P., Vasyltsiv T. G., Kunytskailiash M. V., Baranyak I. Y. Innovative empirics of Migration – Economic Security causal nexus. *Science and Innovation*. 2023. Vol. 19. No. 3. P. 48–64. DOI: https://doi.org/10.15407/scine19.03.048
184. National Security Act : Public Law 235 of July 26, 1947. URL: https://www.dni.gov/index.php/ic-legal-reference-book/national-security-act-of-1947
185. Omelyanenko V. A., Martynenko V. V., Slatvinskyi M. A., Povorozniuk I. M., Biloshkurska N. V., Biloshkurskyi M. V. Methodological bases of sectoral innovation priorities evaluation within security-based strategies. *International*

Journal of Civil Engineering and Technology. 2019. Vol. 10. No. 2. P. 1217–1226. URL: https://iaeme.com/Home/article_id/IJCIET_10_02_118

186. Osmolovska Iu. Walking on fire: Demining in Ukraine. Bratislava : GLOBSEC, 2023. 28 p. URL: http://surl.li/jrbcn
187. Ostapenko H. Role of legal certainty in providing economic security: Ukraine's experience. *Theoretical and Practical Research in the Economic Fields*. 2023. Vol. 14. No. 2. P. 215–222. DOI: https://doi.org/10.14505/tpref.v14.2(28).02
188. Pelling M., Uitto J. I. Small island developing states: Natural disaster vulnerability and global change. *Environmental Hazards*. 2001. Vol. 3. No. 2. P. 49–62. DOI: https://doi.org/10.1016/S1464-2867(01)00018-3
189. Pollard R. A. Economic security and the origins of the Cold War, 1945–1950. New York Chichester, West Sussex : Columbia University Press, 1985. 380 p. DOI: https://doi.org/10.7312/poll90954
190. Popova T., Makarenko P., Trusova N., Karpenko A., Pilyavsky V., Svynous I. Activation of business processes in service cooperation of rural territories of Ukraine. *Revista Iberoamericana de Viticultura Agroindustria y Ruralidad*. 2023. Vol. 10. No. 29. P. 99–120. DOI: https://doi.org/10.35588/rivar.v10i29.5726
191. Price M. Government policy and economic security for artists: The case of the "droit de suite". *Leonardo*. 1970. № 2(3). C. 221–231. DOI: https://doi.org/10.2307/1572093
192. Prokopenko O., Slatvinskyi M., Biloshkurska N., Biloshkurskyi M., Omelyanenko V. (2019). Methodology of national investment and innovation security analytics. *Problems and Perspectives in Management*. 2019. Vol. 17. No. 1. P. 380–394. DOI: http://dx.doi.org/10.21511/ppm.17(1).2019.33
193. Puzyrova P. Transformation of the financial system to ensure economic security and national interests in the context of digitalisation. *Journal of Innovations and Sustainability*. 2024. Vol. 8. No. 4. https://doi.org/10.51599/is.2024.08.04.12

194. Report to the President of the Committee on Economic Security. Washington, D.C.: Government Printing Office, 1935. VII+53 p. URL: https://www.ssa.gov/history/reports/ces.html
195. Roosevelt F. D. Executive Order 6757 – Establishing the Committee on Economic Security and the Advisory Council on Economic Security Online by Gerhard Peters and John T. Woolley. *The American Presidency Project*. URL: https://www.presidency.ucsb.edu/node/208449
196. Sawir E., Marginson S., Deumert A., Nyland C., Ramia G. Loneliness and international students: An Australian study. *Journal of Studies in International Education*. 2008 Vol. 12. No. 2. P. 148–180. DOI: https://doi.org/10.1177/1028315307299699
197. Scopus Start Exploring. URL: https://www.scopus.com/search/form.uri?display=basic#basic
198. Shchokin R., Soloviov O., Tantsiura I. Strengthening cooperation between the civilian and military sectors in the context of state security: Benefits and challenges. *Revista de Cercetare si Interventie Sociala*. 2023. Vol. 83. P. 155–170. DOI: https://doi.org/10.33788/rcis.83.11
199. Shevchuk O., Martynenko V. An integrated approach to assessing the level of fiscal policy decentralization. *Investment Management and Financial Innovations*. 2020. Vol. 17. No. 1. P. 49–63. DOI: http://doi.org/10.21511/imfi.17(1).2020.05
200. Shi X., Lu Y., Chen W. Beyond adaptation: institutional anchoring for multinationals in conflict zones. *AIB Insights*. 2026. DOI: https://doi.org/10.46697/001c.159489
201. SIPRI Military Expenditure Database. *Stockholm International Peace Research Institute*. DOI: https://doi.org/10.55163/CQGC9685
202. Social Progress Index. *Social Progress Imperative*. URL: https://www.socialprogress.org/
203. Song M., Sui Z., Zhao X. A risk measurement study evaluating the impact of COVID-19 on China's financial market using the QR-SGED-EGARCH model.

Annals of Operations Research. 2023. Vol. 330. No. 1–2. P. 787–806. DOI: https://doi.org/10.1007/s10479-023-05178-9

204. Sperling J., Kirchner E. Economic security and the problem of cooperation in post-Cold War Europe. *Review of International Studies*. 1998. Vol. 24. No. 2. P. 221–237. DOI: https://doi.org/10.1017/s0260210598002216
205. State of play: EU support to Ukraine – Payments, reform and investment, use of immobilised Russian assets. *European Parliamentary Research Service*. 2025. URL: https://epthinktank.eu/2025/04/10/state-of-play-eu-support-to-ukraine-payments-reform-and-investment-use-of-immobilised-russian-assets/
206. Sustainable Development Report 2023. *Implementing the SDG Stimulus*. URL: https://dashboards.sdgindex.org/
207. Szydło W. Sustainable development, agenda 2030 and food security in historical perspective. *Economics and Environment*. 2023. Vol. 85. No. 2. P. 154–174. DOI: https://doi.org/10.34659/eis.2023.85.2.560
208. Tan H. Russia's economy is now so militarized, it may keep expanding its army even after the Ukraine war. *Business Insider*. July 28, 2025. https://www.businessinsider.com/russia-economy-military-defense-spending-growing-after-ukraine-war-csis-2025-7
209. The Global Risks Report 2023. 18th Edition. January 2023. URL: https://www.marshmclennan.com/insights/publications/2023/january/global-risks-report.html
210. The Global Sustainable Competitiveness Index. *Solability*. URL: https://solability.com/the-global-sustainable-competitiveness-index/the-index
211. The world hybrid war: Ukrainian forefront : monograph abridged and translated from Ukrainian / Volodymyr Horbulin. Kharkiv : Folio, 2017. 158 p. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-01/GW_engl_site.pdf
212. Trends in world military expenditure, 2024. *SIPRI Fact Sheet*. April 2025. URL: https://www.sipri.org/sites/default/files/2025-04/2504_fs_milex_2024.pdf
213. Ukraine: 2023 Article IV Consultation, Second Review Under the Extended Arrangement Under the Extended Fund Facility, and Requests for Modification

of Performance Criteria and a Waiver of Nonobservance of Performance Criterion-Press Release; Staff Report; and Statement by the Executive Director for Ukraine. *IMF Staff Country Reports 2023*, 399. 2023. DOI: https://doi.org/10.5089/9798400261398.002

214. Ukraine energy damage assessment : Executive summary. The World Bank. March 2023. 6 c. URL: http://surl.li/jxaab
215. Ukraine: Ratio of military spending to gross domestic product (GDP) from 2000 to 2024. *Statista*. 2025. URL: https://www.statista.com/statistics/810835/ratio-of-military-expenditure-to-gross-domestic-product-gdp-ukraine/
216. Verhun A. et al. Management of logistics design of secure development of innovative industrial, agricultural and tourist enterprises in the conditions of martial law. *Journal of Hygienic Engineering and Design*. 2023. Vol. 41. P. 260–283.
217. Vienna Document 2011 On Confidence and Security-Building Measures FSC.DOC/1/11 30 of November 2011. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/a/4/86597.pdf
218. Web of Science. Search. URL: https://www.webofscience.com/wos/woscc/basic-search
219. Welcome to VOSviewer. URL: https://www.vosviewer.com/
220. Wilberforce T., Alaswad A., Palumbo A., Dassisti M., Olabi A. G. Advances in stationary and portable fuel cell applications. *International Journal of Hydrogen Energy*. 2016. Vol. 41. No. 37. P. 16509–16522. DOI: https://doi.org/10.1016/j.ijhydene.2016.02.057
221. World & Global Economy Rankings on Economic Freedom. *The Heritage Foundation*. URL: https://www.heritage.org/index/ranking
222. World Economic Outlook. *International Monetary Fund*. 2024. URL: https://www.imf.org/en/publications/weo
223. World Happiness Report 2023. *The World Happiness Report*. URL: https://worldhappiness.report/

224. Xianchun X., Jinyu L. Maintaining stable economic growth in China: Conditions and strategies. *China Economist*. 2023. Vol. 18. No. 4. P. 127–138. DOI: https://doi.org/10.19602/j.chinaeconomist.2023.07.05

225. Yeung B. China in the era of globalization: The emergence of the discourse on economic security. *The Pacific Review*. 2008. Vol. 21. No. 5. P. 635–660. DOI: http://dx.doi.org/10.1080/09512740802493182

226. Yunus M. Economic security for a world in crisis. *World Policy Journal*. 2009. Vol. 26. No. 2. P. 5–12. URL: http://www.jstor.org/stable/40468628

227. Zhytar M., Sosnovska O., Shchur R., Lisnichuk O., Navolokina A. Scientific and methodical approach to the assessment of diagnostics of the economic security of economic. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. 2022. Vol. 5(46). P. 209–221. DOI: https://doi.org/10.55643/fcaptp.5.46.2022.3872

Додатки

Додаток А

Таблиця А.1

Основні індикатори макроекономічних загроз економічній безпеці України у 2003–2023 рр.

Індикатор загрози	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
1. Різниця між темпами росту середньомісячної заробітної плати та продуктивності праці в Україні, в. п.	-6,1	-12,7	-19,1	-11,0	-5,2	-4,4	-2,7	-6,5	-3,5	-14,3	-6,5	-3,5	-14,3	-8,5	-6,4	-19,4	5,5	16,0	10,3	4,3*	-0,8*	11,2*
2. Рівень «тінізації» економіки, % до ВВП	30,6	30,7	30,3	29,8	28,8	31,1	39,0	36,0	31,8	30,3	30,4	36,0	35,0	33,0	32,0	29,0	28,0	30,0	32,0	32,0	30,0	30,0*
3. Сальдо поточного рахунку платіжного балансу України, % до ВВП	13,3	3,8	2,8	-1,4	-3,5	-6,8	-1,4	-2,1	-6,0	-7,9	-8,7	-3,4	+5,5	-2,0	-3,1	-4,9	-2,7	3,4	-1,9	+4,9	-5,2	-8,0*
4. Рівень безробіття (за методологією МОП), %	9,1	8,6	7,2	6,8	6,4	6,4	8,8	8,2	8,0	7,6	7,17	9,27	9,14	9,35	9,50	8,80	8,19	9,48	9,83	21,10	19,00	14,2*
5. Тривале безробіття (безробітні понад 12 місяців / усього безробітних)	50,0	42,5	29,8	25,8	23,0	20,6	14,0	24,1	20,3	22,1	21,5	12,8	24,0	25,3	26,7	21,6	13,1	21,2	25,1	15,0*	1,0*	0*
6. Різниця темпів росту ВВП України та темпів росту економік країн, що розвиваються, в. п.	2,8	4,3	-4,2	-0,6	-0,7	-3,6	-18,0	-3,4	-0,8	-5,1	-5,0	-11,2	-14,1	-2,0	-2,4	-1,1	-0,4	-2,0	-3,5	-32,8	1,0	-1,1
6.1. Темп приросту індексу фізичного обсягу ВВП України, %	9,5	11,8	3,1	7,6	8,2	2,2	-15,1	4,1	5,5	0,2	0	-6,6	-9,8	2,4	2,4	3,5	3,2	-3,8	3,4	-28,8	5,3	2,9
6.2. Темп приросту реального ВВП країн, що розвиваються, %	6,7	7,5	7,3	8,2	8,9	5,8	2,9	7,5	6,3	5,3	5,0	104,6	104,3	4,4	4,8	4,6	3,6	-1,8	6,9	4,0	4,3	4,0
7. Індекс споживчих цін, %	108,2	112,3	110,3	111,6	116,6	122,3	112,3	109,1	104,6	99,8	100,5	124,9	143,3	112,4	113,7	109,8	104,1	105,0	110,0	126,6	105,1	112,0
8. Відношення наявного доходу населення до ВВП, %	58,6	59,3	65,2	64,3	62,7	64,0	69,9	78,6	76,1	81,8	83,0	72,6	68,5	66,3	67,4	69,4	73,1	73,8	68,3	73,4	74,8*	76,0*

Продовження додатку А

Індикатор загрози	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
9. Схильність до заощадження населення, %	7,4	7,3	11	13,9	10,3	8	10,6	19,1	12,4	12,8	9,6	2,7	2,3	0,8	1,5	1,3	-0,4	2,1	0,2	-11,2*	5,4*	6,8*
10. Співвідношення обсягів заробітної плати та соціальних допомог та інших одержаних поточних трансфертів у загальній структурі доходів населення, рази	1,11	1,13	0,97	1,10	1,13	1,09	1,00	1,06	1,13	1,12	1,08	1,1	1,1	1,3	1,4	1,4	1,5	1,3	1,4	1,6	1,52*	1,56*
11. Відношення обсягу ВВП на особу в Україні до середнього значення у країнах ЄС, %	4,7	5,4	6,9	8,2	9,5	11,0	7,9	9,3	10,4	12,1	12,1	8,8	7,0	7,0	8,0	8,7	10,4	12,6	12,6	12,1	12,4	12,4
12. Зайнятість населення у неформальному секторі економіки, % до загальної кількості зайнятих	17,2	19,4	21,5	22,3	22,3	21,8	22,1	22,9	23,1	22,9	23,6	25,1	26,2	24,3	22,9	21,6	20,9	20,3	19,5	21,0*	19,0*	21,0*
13. Ланцюговий індекс фізичного обсягу ВВП, %	109,5	111,8	103,1	107,6	108,2	102,2	84,9	104,1	105,5	100,2	100,0	93,4	90,2	102,4	102,4	103,5	103,2	96,2	103,4	71,2	105,3	102,9

* оціночні дані.

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними, наведеними у [1; 2; 3; 4].

[1] Статистика. *Національний банк України*. 2024. URL: https://bank.gov.ua/ua/statistic

[2] Статистична інформація. *Державна служба статистики України*. 2024. URL: https://ukrstat.gov.ua

[3] Показники економічної безпеки. *Доступ до правди*. 2023. URL: https://dostup.org.ua/request/118243/response/387368/attach/4/1.pdf?cookie_passthrough=1

[4] World Economic Outlook. *International Monetary Fund*. 2024. URL: https://www.imf.org/en/publications/weo

Додаток Б

Щорічні відхилення значень макроекономічних загроз економічній безпеці України у 2003–2023 рр.

Індикатор загрози	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
1. Різниця між темпами росту середньомісячної заробітної плати та продуктивності праці в Україні, в. п.	-6,6	-6,4	8,1	5,8	0,8	1,7	-3,8	3	-10,8	7,8	3	-10,8	5,8	2,1	-13	24,9	10,5	-5,7	-6,0	-5,1	12,0
2. Рівень «тінізації» економіки, % до ВВП	0,1	-0,4	-0,5	-1	2,3	7,9	-3	-4,2	-1,5	0,1	5,6	-1	-2	-1	-3	-1	2	2	0	-2	0
3. Сальдо поточного рахунку платіжного балансу України, % до ВВП	-9,5	-1	-4,2	-2,1	-3,3	6,8	-2,1	-3,9	-1,9	-0,8	5,3	8,9	-7,5	-1,1	-1,8	2,2	6,1	-5,3	6,8	-10,1	-2,7
4. Рівень безробіття (за методологією МОП), %	-0,5	-1,4	-0,4	-0,4	0	2,4	-0,6	-0,2	-0,4	-0,43	2,1	-0,13	0,21	0,15	-0,7	-0,61	1,29	0,35	11,27	-2,1	-4,8
5. Тривале безробіття (безробітні понад 12 місяців / усього безробітних)	-7,5	-12,7	-4	-2,8	-2,4	-6,6	10,1	-3,8	1,8	-0,6	-8,7	11,2	1,3	1,4	-5,1	-8,5	8,1	3,9	-10,1	-14,0	-1,0
6. Різниця темпів росту ВВП України та темпів росту економік країн, що розвиваються, в. п.	4,3	-4,2	-0,6	-0,7	-3,6	-18	-3,4	-0,8	-5,1	-5	-6,2	-2,9	12,1	-0,4	1,3	0,7	-1,6	-1,5	-29,3	33,8	-2,1
7. Індекс споживчих цін, %	12,3	10,3	11,6	16,6	22,3	12,3	9,1	4,6	-0,2	0,5	24,9	43,3	12,4	13,7	9,8	4,1	5	10	26,6	5,1	12,0
8. Відношення наявного доходу населення до ВВП, %	0,7	5,9	-0,9	-1,6	1,3	5,9	8,7	-2,5	5,7	1,2	-10,4	-4,1	-2,2	1,1	2	3,7	0,7	-5,5	5,1	1,4	1,2
9. Схильність до заощадження населення, %	-0,1	3,7	2,9	-3,6	-2,3	2,6	8,5	-6,7	0,4	-3,2	-6,9	-0,4	-1,5	0,7	-0,2	-1,7	2,5	-1,9	-11,4	16,6	1,4
10. Співвідношення обсягів заробітної плати та соціальних допомог та інших одержаних поточних трансфертів у загальній структурі доходів населення, рази	0,02	-0,16	0,13	0,03	-0,04	-0,09	0,06	0,07	-0,01	-0,04	0,02	0,00	0,20	0,10	0,00	0,10	-0,20	0,10	0,20	-0,08	0,04
11. Відношення обсягу ВВП на особу в Україні до середнього значення у країнах ЄС, %	0,7	1,5	1,3	1,3	1,5	-3,1	1,4	1,1	1,7	0	-3,3	-1,8	0	1	0,7	1,7	2,2	0	-0,5	0,3	0
12. Зайнятість населення у неформальному секторі економіки, % до загальної кількості зайнятих	2,2	2,1	0,8	0	-0,5	0,3	0,8	0,2	-0,2	0,7	1,5	1,1	-1,9	-1,4	-1,3	-0,7	-0,6	-0,8	1,5	-2,0	2,0
13. Ланцюговий індекс фізичного обсягу ВВП, %	11,8	3,1	7,6	8,2	2,2	-15,1	4,1	5,5	0,2	0	-6,6	-9,8	2,4	2,4	3,5	3,2	-3,8	3,4	-28,8	5,3	2,9

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними, наведеними у Додатку А.

Додаток В

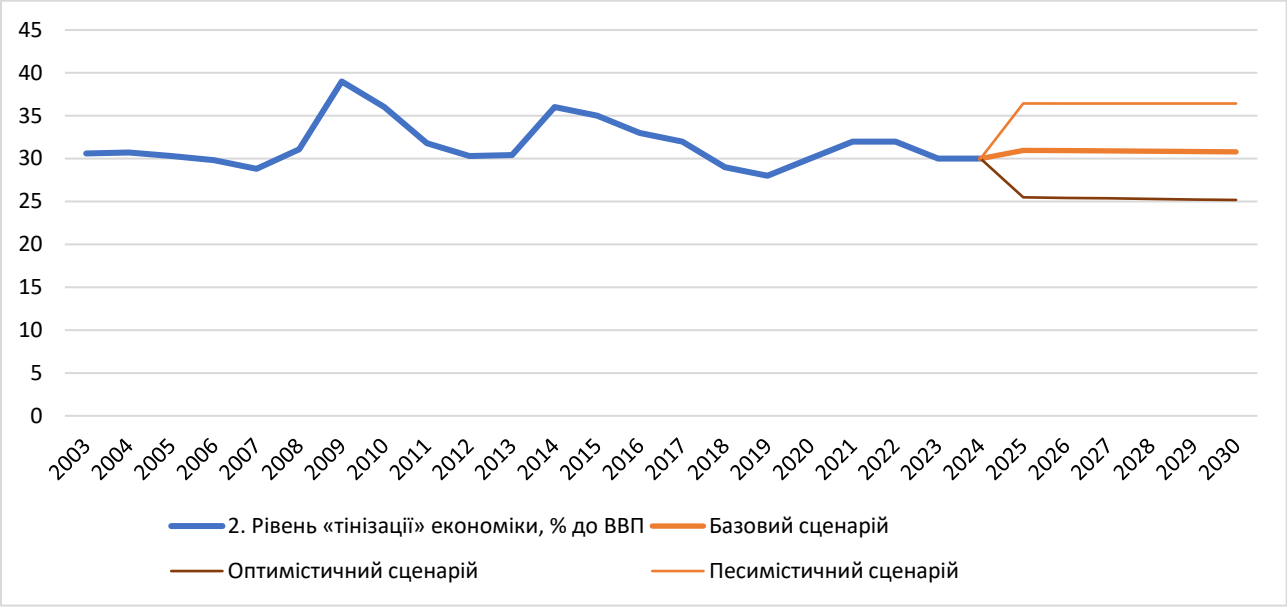

Рис. В.1. Результати сценарного прогнозування «тінізації» економіки, % до ВВП

Рис. В.2. Результати сценарного прогнозування сальдо поточного рахунку платіжного балансу України, % до ВВП

Продовження додатку В

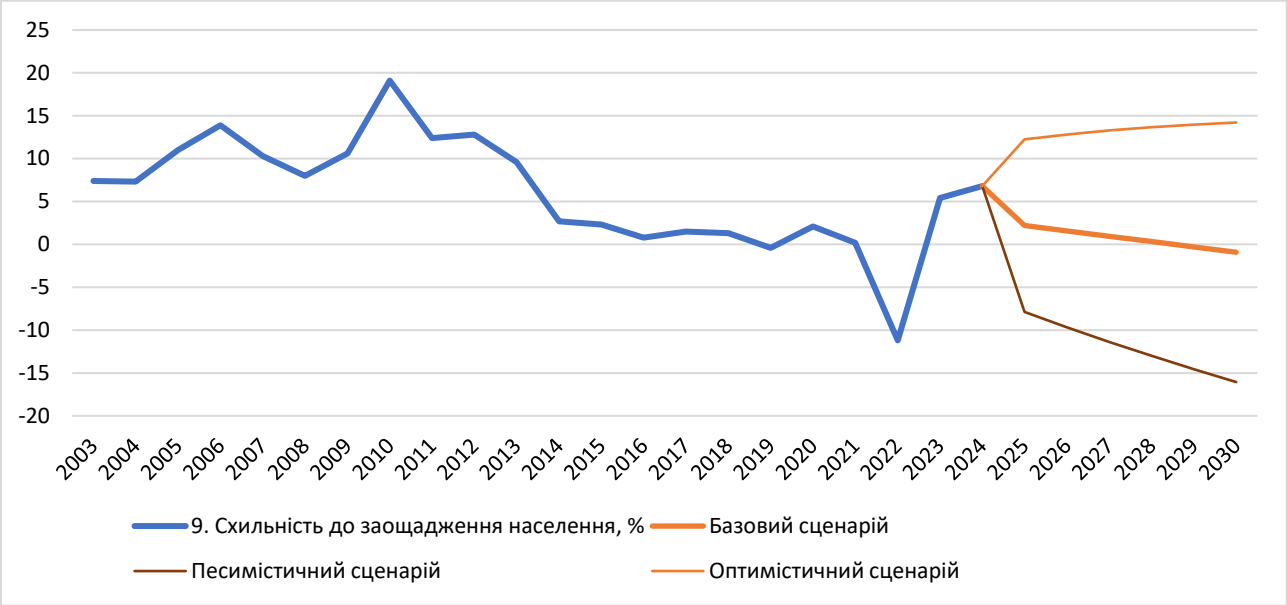

Рис. В.3. Результати сценарного прогнозування схильності до заощадження населення, %

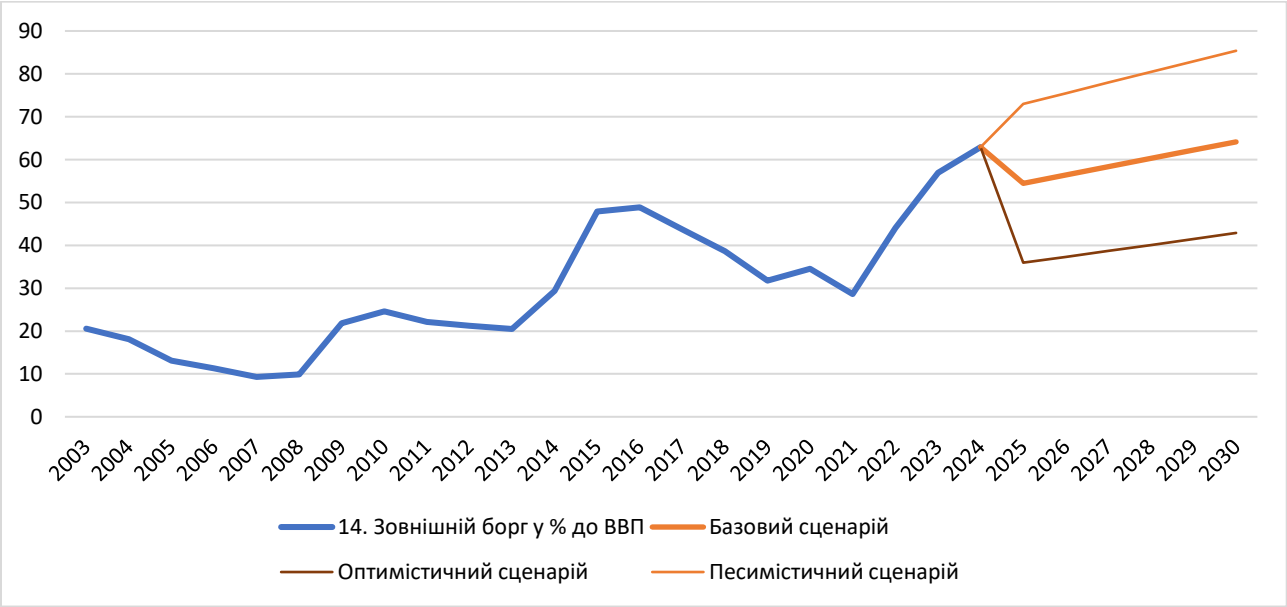

Рис. В.4. Результати сценарного прогнозування зовнішнього боргу, % до ВВП

Продовження додатку В

Рис. В.5. Результати сценарного прогнозування бюджетного дефіциту, % до ВВП

Додаток Д

Спеціалізованій вченій раді
із захисту дисертацій

ДОВІДКА

про використання теоретичних і прикладних результатів
дисертаційного дослідження Липканя Андрія Юрійовича

Видана Липканю Андрію Юрійовичу про те, що запропоновані дисертантом науково-методичні підходи до ідентифікації та оцінювання макроекономічних загроз національній безпеці України із застосуванням інструментарію статистичного аналізу для моделювання впливу макроекономічних індикаторів на стійкість бюджетної системи в умовах невизначеності може бути враховано при удосконаленні методологічного забезпечення управління фіскальними ризиками в умовах воєнного стану.

Довідка видана без фінансових, майнових та інших зобов'язань перед автором.

ДОКУМЕНТ СЕД Мінфін АСКОД

Сертифікат 3FAA9288358EC0030400000028842800 16CFE600
Підписувач Савенко Андрій Миколайович
Дійсний з 28.07.2025 14:34:18 по 28.07.2027 14:34:18

Міністерство фінансів України

24030-17/Л-567/700 від 20.04.2026

Продовження додатку Д

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Проректор з навчально-методичної роботи Державного податкового університету, кандидат юридичних наук, доцент

І. І. Шемелинець
«___» _____ 2026 року

АКТ
впровадження результатів дисертаційної роботи Липканя Андрія Юрійовича на тему «Економічна безпека України в умовах деструктивного впливу воєнного стану»

Комісія у складі: завідувача кафедри фінансових розслідувань та економічної безпеки к. е. н., доцента, с. н. с. Рудої М. І., директора Навчально-наукового інституту економічної безпеки та митної справи, доктора філософії Рокуня С. В., завідувача навчально-методичного відділу, доктора філософії Грищук Г. В. склали цей акт про те, що опубліковані результати дисертаційного дослідження Липканя Андрія Юрійовича на тему «Економічна безпека України в умовах деструктивного впливу воєнного стану» на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 Економіка використовувалися у навчальному процесі при підготовці та проведенні лекційних і семінарських занять зі здобувачами вищої освіти першого (бакалаврського) рівня Державного податкового університету у процесі викладання навчальної дисципліни «Національна безпека України», а саме:

1. Липкань А. Загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2023. № 3. С. 45–59. DOI: https://doi.org/10.32782/2520-2200/2023-3-7

Комісія підтверджує, що сформульовані за результатами дослідження здобувача ступеня доктора філософії Липканя Андрія Юрійовича пропозиції, висновки, рекомендації використані при формуванні навчально-методичного забезпечення та проведенні навчальних занять.

Директор ННІ економічної безпеки та митної справи, доктор філософії — **Сергій РОКУНЬ**

Завідувач кафедри фінансових розслідувань та економічної безпеки к. е. н., доцента, с. н. с. — **Марина РУДАЯ**

Завідувач навчально-методичного відділу, доктор філософії — **Ганна ГРИЩУК**

Продовження додатку Д

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Проректор з наукової роботи
Державного податкового
Університету

_____ **В. В. Луцик**
«___» _____ 2026 року

АКТ
впровадження результатів дисертаційної роботи Липканя Андрія Юрійовича на тему «Економічна безпека України в умовах деструктивного впливу воєнного стану»

Комісія у складі: завідувача кафедри управління та бізнес-адміністрування к. е. н., доцента Марченко О. І., декана факультету податкової справи, обліку та аудиту, д. е. н., професора Краєвського В. М., начальника науково-організаційного відділу, доктора філософії Добрянської Н. Б. склали цей акт про те, що у ході виконання науково-дослідної роботи на тему «Секторальні імперативи розвитку та стійкості бізнесу під час воєнних дій і післявоєнний період» (державний реєстраційний номер № 0124U004757), яка виконується кафедрою управління та бізнес-адміністрування Державного податкового університету, були використані матеріали дисертаційного дослідження Липканя Андрія Юрійовича на тему «Економічна безпека України в умовах деструктивного впливу воєнного стану», а саме:

1. Липкань А. Статистична оцінка макроекономічних загроз економічній безпеці України в умовах російсько-української війни. *Збірник наукових праць Державного податкового університету*. 2024. № 1. С. 42–47. DOI: https://doi.org/10.32782/2617-5940.1.2024.6

2. Липкань А. Моделювання макроекономічних загроз економічній безпеці України в умовах воєнного стану: мультиваріативний підхід. *Social Development: Economic and Legal Issues*. 2025. № 4. С. 108–117. DOI: https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.4.14

Комісія вважає, що опубліковані наукові праці Липканя Андрія Юрійовича мають достатній теоретичний та методичний рівень та наукову цінність.

Продовження додатку Д

Висновки та пропозиції автора до науково-дослідної роботи на тему «Секторальні імперативи розвитку та стійкості бізнесу під час воєнних дій і післявоєнний період» є виваженими, грунтовними і можуть служити підгрунтям для наукових дискусій.

Завідувач кафедри управління та бізнес-адміністрування, к. е. н., доцент **Ольга МАРЧЕНКО**

Декан факультету податкової справи, обліку та аудиту, д. е. н., професор **Володимир КРАЄВСЬКИЙ**

Начальник науково-організаційного відділу, доктор філософії **Наталія ДОБРЯНСЬКА**

Продовження додатку Д

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Проректор з наукової роботи
Державного податкового університету
_____ В. В. Луцик
_____ 2026 року

АКТ
впровадження результатів дисертаційної роботи Липканя Андрія Юрійовича на тему «Економічна безпека України в умовах деструктивного впливу воєнного стану»

Комісія у складі: декана факультету фінансів та цифрових технологій, д. е. н., професора Давиденко Н. М., завідувача кафедри публічних фінансів д. е. н., професора Гордей О. Д., начальника науково-організаційного відділу, доктора філософії Добрянської Н. Б. склали цей акт про те, що у ході виконання науково-дослідної роботи на тему «Державні запозичення в системі публічних фінансів» (термін виконання 2021–2025 рр.» (державний реєстраційний номер № 0121U109588), яка виконується кафедрою публічних фінансів Державного податкового університету, були використані матеріали дисертаційного дослідження Липканя Андрія Юрійовича на тему «Економічна безпека України в умовах деструктивного впливу воєнного стану», а саме:

1. Мартиненко В. В., Липкань А. Ю. Макрофінансування як форма міжнародної фінансової допомоги в контексті забезпечення фінансової безпеки. *Фінансова безпека України у світлі формування боргових механізмів* : монографія / за наук. ред. д-ра екон. наук, професора С. В. Онишко та заг. кер. д-ра екон. наук, професора Н. М. Давиденко. Ірпінь : Державний податковий університет України, 2025. С. 40–85. DOI: https://doi.org/10.33244/978-966-337-781-0-40-85

Комісія вважає, що опублікована наукова праця Липканя Андрія Юрійовича має достатній теоретичний та методичний рівень та наукову цінність.

Висновки та пропозиції автора до науково-дослідної роботи на тему «Секторальні імперативи розвитку та стійкості бізнесу під час воєнних дій і післявоєнний період» є виваженими, ґрунтовними і можуть служити підґрунтям для наукових дискусій.

Декан факультету фінансів
та цифрових технологій,
д. е. н., професор **Надія ДАВИДЕНКО**

Завідувач кафедри публічних
фінансів, д. е. н., професор **Оксана ГОРДЕЙ**

Начальник науково-організаційного
відділу, доктор філософії **Наталія ДОБРЯНСЬКА**